



แนวทางส่งเสริมกตัญญูกตเวทิตะในสังคมไทย
AN APPROACH FOR PROMOTING KATAÑÑŪKATAVEDĪ
IN THAI SOCIETY

นายสุวรรณา ลีม

ดุขฎฐีนิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุขฎฐีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธานุสาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐



แนวทางส่งเสริมกตัญญูกตเวทิตะในสังคมไทย

นายสุวรรณฐา ลิ้ม

คุณูปการนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)



An approach for Promoting Kataññūkatavedī in Thai Society

Mr. Suvannatha Loem

A Dissertation Submitted in Partial Fulfilment of
the Requirements for the Degree of
Doctor of Philosophy
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)



บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับดุชฎินิพนธ์
เรื่อง “แนวทางส่งเสริมกตัญญูทศกวีในสังคมไทย” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญา
พุทธศาสตรดุชฎินิพนธ์ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบดุชฎินิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระเมธาวินัยรส, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(ผศ.ดร.วุฒินันท์ ก้นทะเตียน)

กรรมการ

(พระปลัดสมชาย ปโยโค, ดร.)

กรรมการ

(พระมหาทวี มหาปญโญ, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร)

คณะกรรมการควบคุมดุชฎินิพนธ์

พระปลัดสมชาย ปโยโค, ดร.

ประธานกรรมการ

พระมหาทวี มหาปญโญ, ผศ.ดร.

กรรมการ

รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(นายสุวรรณา สีม)

คุษฎีนิพนธ์	: แนวทางส่งเสริมกตัญญูกตเวทีในสังคมไทย
ผู้วิจัย	: นายสุวรรธรรฐา ลิ้ม
ปริญญา	: พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ :	
	: พระปลัดสมชาย ปโยโค (ดำเนิน), ดร., พธ.บ. (สังคมศึกษา), พธ.ม. (พระพุทธศาสนา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
	: พระมหาทวิ มหาปัญญา (ละลง), ผศ.ดร., ป.ธ.๙, พธ.บ. (ปรัชญา), ศน.ม. (พุทธศาสนศึกษา), M.Phil. (Buddhist Studies), Ph.D. (Buddhist Studies)
	: รศ.ดร. สมทิธิพล เนตรนิมิตร ป.ธ.๙, พธ.บ. (ปรัชญา), พธ.ม. (พระพุทธศาสนา), Ph.D. (Pali & Buddhist Studies)
วันเสร็จสมบูรณ์	: ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

คุษฎีนิพนธ์ “แนวทางส่งเสริมกตัญญูกตเวทีในสังคมไทย” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑. เพื่อศึกษากตัญญูกตเวทีตามหลักการของพระพุทธศาสนา ๒. เพื่อศึกษาสถานการณ์เกี่ยวกับกตัญญูกตเวทีในสังคมไทย และ ๓. เพื่อศึกษาแนวทางส่งเสริมกตัญญูกตเวทีในสังคมไทย งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร

ผลการศึกษาพบว่า สังคมไทยให้ความสำคัญกับความกตัญญูกตเวที มีการปลูกฝังมาเป็นเวลานาน เมื่อบุคคลได้รับความช่วยเหลือจากใครแล้วควรสำนึกในบุญคุณหาทางตอบแทนบุคคลที่ได้รับความช่วยเหลือแล้วไม่ตอบแทน หรือทำให้คนที่เคยช่วยเหลือเดือดร้อนจะถูกสังคมตำหนิว่าเป็นคนอกตัญญู ปัจจุบันทั้งในสังคมพระสงฆ์และคฤหัสถ์ กำลังประสบกับสถานการณ์ขาดความกตัญญูกตเวที เนื่องจากพระสงฆ์ที่บวชเข้ามาใหม่ส่วนมากบวชระยะสั้น และบวชแล้วมักจะไม่ได้พักอยู่กับพระอุปัชฌาย์ทำให้ทั้ง ๒ ฝ่าย ไม่ผูกพันต่อกัน สังคมคฤหัสถ์ก็เช่นเดียวกัน เนื่องจากปัจจุบันเป็นสังคมอุตสาหกรรม ต้องรีบเร่งทำงานจึงขาดความอบอุ่น มีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างฉาบฉวย เป็นเหตุนำไปสู่ความรุนแรงทั้งภายในครอบครัวและสังคม

พระพุทธเจ้าสอนหลักธรรมเกี่ยวกับกตัญญูกตเวที แก่สาวกของพระองค์ทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ เพื่อให้มีชีวิตอยู่ได้ตามฐานะของตน มีโอกาสศึกษาปฏิบัติธรรม และสอนให้ตระหนักรู้ในการตอบแทนบุญคุณผู้ให้ความช่วยเหลือด้วย พระสงฆ์ปฏิบัติตามหลักกถาปริยวินัย คฤหัสถ์ปฏิบัติตามหลักกรรมหลายข้อ เช่น บุคคลหาได้ยาก ๒, พรหมวิหารธรรม ๔, ฆราวาสธรรม ๔, สังคหวัตถุ ๔, อุบาสกธรรม ๕, คารวะ ๖ และ ทิศ ๖

เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในหลักกตัญญูทเวที จึงได้เสนอแนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสังคมไทย ๒ ประการคือ ๑. สังคมสงฆ์: ส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรได้พักในสำนักอุปัชฌาย์เพื่อได้กระทำวัตรต่อกัน เรียนพระธรรมวินัยในสำนักของอาจารย์ แม้ภายหลังจะย้ายไปพำนักที่วัดอื่นก็กลับมาสักการบูชาในโอกาสสำคัญ เช่น เข้าพรรษา ออกพรรษา ๒. สังคมคฤหัสถ์: ส่งเสริมให้มีความกตัญญูทเวที ทั้งในสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และสถานที่ทำงาน โดยสร้างจิตสำนึกแก่สมาชิกในส่วนต่างๆ ของสังคมให้ตั้งอยู่ในหลักกตัญญูทเวที เมื่อทำได้เช่นนี้คนในสังคมก็จะเป็นสังคมที่มีความสามัคคี ให้ความช่วยเหลือกันทั้งในยามปกติและยามเกิดปัญหา ก็จะสามารถผ่านสถานการณ์นี้ไปได้

- Dissertation Paper Title** : An approach for Promoting Katanñūkatavedī
In Thai Society
- Researcher** : Mr. Suvannatha Loem
- Degree** : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)
- Dissertation Supervisory committee**
- : Phrapalad Somchai Payogo (Damnoen),
B.A. (Social Studies), M.A. (Buddhist Studies),
Ph.D. (Buddhist Studies)
 - : Assist. Prof. Dr. Phramaha Tawee Mahāpañño (Lalong),
Pali IX, B.A. (Philosophy), M.A. (Buddhist Studies),
M.Phil. (Buddhist Studies), Ph.D. (Buddhist Studies)
 - : Assoc. Prof. Dr.Samitthipol Netnimit, Pali IX,
B.A. (Philosophy), M.A. (Buddhist Studies),
Ph.D. (Pali & Buddhist Studies)
- Date of Graduation** : May 26, 2018

Abstract

The dissertation entitled “An approach for Promoting Katanñūkatavedī In Thai Society” has three objectives are: (1) to study the Katanñūkatavedī according to the principles of Buddhism; (2) to study the situation related to Katanñūkatavedī in Thai society; and (3) to study an approach for Promoting Katanñūkatavedī in Thai society. This research based on documentary research methodology.

The results of the study found that Thai society is a society that values gratitude. It has been cultivated for a long time when a person gets help from someone, and then they should remember to repay him or her in return. The otherwise he or she will be condemned by society as Akatanñū one. Recently, in Thai society both monks and householders are experiencing a lack of gratitude because most of the monks most were short-term ordained. The monks usually do not live with the preceptor but return to stay in the temple in the homeland or the school, so there is no duty between them. Do not study the Dharma or listen to the teachings of the preceptor that makes the two do not have ties. According to householders are the

same because society is now an industrial society, rushing to work to earn income for a family.

The Buddha teaches the principles of gratitude to his disciples, both monks, and householders. Let His followers help each other to live a life of their own and have the opportunity to study and practice. At the same time teaches them to recognize how to pay a return to helpers. For the monks, follow the principles of the anāgāriyavinaya and the Buddha teaches householder to practice such as Dullabhapuggala (rare persons), four Bhramavihāra, four gharavāsadhamma, four saṅgahavatthu, four upāsadhamma, six gāraṇa, and six disā 6.

To encourage people in Thai society to give importance to the Kataññūkatavedī, therefore the researcher offers a way to promote gratitude in Thai society both among the Sangha community, and householders are (1) Sangha Society to encourage monks and novices to stay in the preceptor's temple, so that they can have a duty to each other and study the Dhamma-Vinaya from the preceptor. Create the relation between each other even later; they will move to other temples; they can come to visit the teachers occasionally, such as on Buddhist lent. (2) Society of householders: Encouraging gratitude in family, educational institutions, and workplaces to build good relationships between parents and children, teachers, and students, employers and employees. The application of gratitude is a framework for raising awareness among members of family institutions, schools, and workplaces. The people of different parts of society should join in mutual support because family, educational institutions and workplaces are considered as a place for incubating human social consciousness. When this is done, people in Thai society will be a harmonious society, help in the normal and trouble. Whether it is family issues, social problems or economic problems, it can be through a crisis situation.

กิตติกรรมประกาศ

ดุชฎินิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ เพราะได้รับความเมตตาช่วยเหลือจากหลายท่านทั้งที่เป็น อาจารย์ที่กรรมการควบคุมดุชฎินิพนธ์ คณะกรรมการตรวจสอบดุชฎินิพนธ์ และบุคลากรประจำ บัณฑิตวิทยาลัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

กราบขอบพระคุณ พระเดชพระคุณ พระราชปริยัติกวี (สมจินต์ สมมาปญโณ), ศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมตตาเป็นประธานสอบ โครงร่างดุชฎินิพนธ์ (Dissertation proposal) ได้ชี้แนะจัดทำโครงสร้างเนื้อหาให้มีความสมบูรณ์ กราบขอพระคุณ พระมหาสมบูรณ์ วุฑฒิกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ผู้อำนวยการหลักสูตร พุทธศาสตรดุชฎินิพนธ์ ที่ให้ผู้วิจัยมีโอกาสเข้ามาศึกษาวิชาการทางพระพุทธศาสนาเพิ่มเติม และ กราบขอพระคุณ พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ดร. รองคณบดีฝ่ายบริหาร คณะพุทธศาสตร์ เมตตาเป็นประธานสอบ (Public hearing) ได้แนะนำเพิ่มเติมเนื้อหาให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

กราบขอพระคุณ พระปลัดสมชาย ปโยโค, ดร. ประธานกรรมการควบคุมดุชฎินิพนธ์, พระมหาทวี มหาปญโณ, ผศ.ดร. และขอขอบคุณ รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร คณะกรรมการควบคุม ดุชฎินิพนธ์ที่ได้ให้คำแนะนำเรียบเรียงข้อมูลและช่วยตรวจทานเนื้อหาจนดุชฎินิพนธ์เสร็จสมบูรณ์

กราบขอพระคุณ พระเดชพระคุณ พระเมธาวิญญูสร, ผศ.ดร. รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เมตตาเป็นประธานกรรมการตรวจสอบดุชฎินิพนธ์ และขอขอบคุณ อาจารย์ ผศ.ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน กรรมการตรวจสอบดุชฎินิพนธ์ที่ช่วยวิจารณ์ชี้แนะแนวทางการปรับปรุงแก้ไขเนื้อหาของดุชฎินิพนธ์จนมีความสมบูรณ์ตามที่กรรมการกำหนด

กราบขอพระคุณ พระเดชพระคุณ พระเทพปริยัติเมธี, รศ.ดร. เจ้าคณะจังหวัดนครสวรรค์ เจ้าอาวาสวัดนครสวรรค์ รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์ ที่เมตตาให้เกลากระผมได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน ให้ที่พำนักอาศัยตลอดระยะเวลาการศึกษาโดยเสมอมา และขอพระคุณผู้เป็นกัลยาณมิตรปริยญาเอกรวมรุ่นหลายท่าน ที่ช่วยตรวจทานภาษาให้มีความถูกต้อง ประกอบด้วย พระมหาประกาศจิต อาจารย์ปาลี ป.ธ.๙, ดร., พระมหาคมสัน วิสุทธธนาโณ ป.ธ.๙, ดร., พระมหาสุทธิพงษ์ สุทธิวิโส ป.ธ.๙, ดร., พระมหาวิรัตน์ อาจารย์สุโณ ป.ธ.๙, ดร. และขอขอบคุณอาจารย์ ดร.วิวัฒน์ กัลยาณพัฒนกุล ป.ธ.๙ มา ณ โอกาสนี้

ขอบคุณครอบครัวผู้วิจัยทั้งสองฝ่าย ที่เป็นกำลังใจสำคัญเสมอมา และขอบคุณคู่ชีวิต คือนางสาวสายฝน ปัญญาฟู และลูกๆ ด.ญ.ชนมณีภา ปัญญาฟู ด.ญ.กัญญาสุพิชฌ์ ปัญญาฟู ที่เป็นกำลังใจสำคัญมาโดยตลอด คุณความดีและประโยชน์ที่เกิดจากดุชฎินิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอน้อมสักการบูชา คุณพระรัตนตรัย คุณบิดามารดา คุณครูอุปัชฌายาจารย์ ผู้มีอุปการคุณด้วยความกตัญญูทุกเวทิตา อนึ่ง หากจะมีคุณประโยชน์ใดๆ เกิดจากดุชฎินิพนธ์นี้ ขอให้ทุกท่านได้รับคุณประโยชน์นั้นโดยทั่วกัน

สุวรรณฐา ลี้ม

๒๖ พฤษภาคม ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญแผนภูมิ	ฎ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฏ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๓
๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๑๕
๑.๙ ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย	๑๕
บทที่ ๒ กตัญญูกตเวทิตามหลักการของพระพุทธศาสนา	๑๖
๒.๑ ความหมาย ลักษณะ และความสำคัญของกตัญญูกตเวทิต	๑๖
๒.๑.๑ ความหมายของกตัญญูกตเวทิต	๑๗
๒.๑.๒ ลักษณะของกตัญญูกตเวทิต	๑๘
๒.๑.๓ ความสำคัญของกตัญญูกตเวทิต	๑๙
๒.๒ ธรรมที่ทำให้ขาดกตัญญูกตเวทิตตามหลักการของพระพุทธศาสนา	๒๑
๒.๒.๑ อกุศลมูล ๓	๒๑
๒.๒.๒ อคติ ๔	๒๕
๒.๒.๓ อบายมุข ๖	๒๖

๒.๓	ธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดกตัญญูทเวทิตามหลักการของพระพุทธศาสนา	๒๗
๒.๓.๑	อนาคาเรียนวินัย: ธรรมสำหรับสังคัมสงฆ์	๒๗
๒.๓.๑.๑	ความหมายของอนาคาเรียนวินัย	๒๗
๒.๓.๑.๒	องค์ประกอบของอนาคาเรียนวินัย	๒๘
๒.๓.๑.๓	ลักษณะของอนาคาเรียนวินัย	๓๑
๒.๓.๑.๔	จุดมุ่งหมายของอนาคาเรียนวินัย	๓๑
๒.๓.๒	หลักธรรมสำหรับสังคัมคฤหัสถ์	๓๒
๒.๓.๒.๑	บุคคลหาได้ยาก ๒	๓๒
๒.๓.๒.๒	พรหมวิหารธรรม ๔	๓๓
๒.๓.๒.๓	ฆราวาสธรรม ๔	๓๔
๒.๓.๒.๔	สังคหวัตถุ ๔	๓๔
๒.๓.๒.๕	อุบาสกธรรม ๕	๓๕
๒.๓.๒.๖	คารวะ ๖	๓๖
๒.๓.๒.๗	ทิส ๖	๓๗
๒.๔	หลักการส่งเสริมกตัญญูทเวทิตามหลักการของพระพุทธศาสนา	๔๑
๒.๔.๑	หลักการส่งเสริมกตัญญูทเวทิตามสังคัมสงฆ์	๔๑
๒.๔.๑.๑	การศึกษาในสำนักพระอุปัชฌาย์	๔๑
๒.๔.๑.๒	การศึกษาในสำนักอาจารย์	๔๔
๒.๔.๑.๓	การศึกษาในสำนักปฏิบัติธรรม	๔๖
๒.๔.๒	หลักการส่งเสริมกตัญญูทเวทิตามสังคัมคฤหัสถ์	๔๗
๒.๔.๒.๑	หลักการส่งเสริมของบิดามารดาต่อบุตรธิดา	๔๗
๒.๔.๒.๒	หลักการส่งเสริมของสามีต่อภรรยา	๕๑
๒.๔.๒.๓	หลักการส่งเสริมของอาจารย์ต่อศิษย์	๕๓
๒.๔.๒.๔	หลักการส่งเสริมของนายจ้างต่อลูกจ้าง	๕๓
๒.๕	เป้าหมายส่งเสริมกตัญญูทเวทิตามหลักการของพระพุทธศาสนา	๕๔
๒.๕.๑	เป้าหมายส่งเสริมกตัญญูทเวทิตามเพื่อมงคลแก่ชีวิต	๕๔
๒.๕.๒	เป้าหมายการส่งเสริมกตัญญูทเวทิตามเพื่อสังคม	๕๖
๓.๖	สรุป	๕๗

บทที่ ๓ สถานการณ์เกี่ยวกับกตัญญูทเวทีในสังคมไทย	๕๙
๓.๑ แนวคิดและค่านิยมเกี่ยวกับกตัญญูทเวทีในสังคมไทย	๕๙
๓.๑.๑ แนวคิดเกี่ยวกับกตัญญูทเวที	๕๙
๓.๑.๒ ค่านิยมเกี่ยวกับกตัญญูทเวที	๖๐
๓.๑.๒.๑ ค่านิยมเกี่ยวกับประเพณีบรรพชาอุปสมบท	๖๑
๓.๑.๒.๒ ค่านิยมเกี่ยวกับประเพณีสงกรานต์	๖๓
๓.๑.๒.๓ ค่านิยมเกี่ยวกับประเพณีทำบุญตักบาตรแด่พระสงฆ์	๖๕
๓.๑.๒.๔ ค่านิยมเกี่ยวกับประเพณีทำบุญอุทิศแก่ผู้วายชนม์	๖๖
๓.๒ สถานการณ์การขาดกตัญญูทเวทีในสังคมไทย	๖๘
๓.๒.๑ สถานการณ์การขาดกตัญญูทเวทีในสังคมสงฆ์	๖๘
๓.๒.๑.๑ การละเลยหน้าที่ในฐานะเป็นพุทธบริษัท	๖๙
๓.๒.๑.๒ ขาดการศึกษาในพระสัทธรรม	๗๑
๓.๒.๑.๓ การทำหน้าที่ในฐานะเป็นอุปัชฌาย์-สัทธวิहारิกและอันตวาสิก	๗๒
๓.๒.๑.๔ ตัวอย่างการขาดกตัญญูทเวทีในสังคมสงฆ์	๗๗
๓.๒.๒ สถานการณ์การขาดกตัญญูทเวทีในสังคมคฤหัสถ์	๗๙
๓.๒.๒.๑ ตัวอย่างการขาดกตัญญูทเวทีของบิดามารดาต่อบุตรธิดา	๗๙
๓.๒.๒.๒ ตัวอย่างการขาดกตัญญูทเวทีของสามีต่อภรรยา	๘๔
๓.๒.๒.๓ ตัวอย่างการขาดกตัญญูทเวทีของอาจารย์ต่อศิษย์	๘๘
๓.๒.๒.๔ ตัวอย่างการขาดกตัญญูทเวทีของเจ้านายต่อลูกจ้าง	๙๖
๓.๓ วิเคราะห์ปัญหาการขาดกตัญญูทเวทีในสังคมไทย	๙๗
๓.๓.๑ ปัญหาการขาดกตัญญูทเวทีในสังคมสงฆ์	๙๗
๓.๓.๑.๑ ปัญหาระดับปัจเจกก่อให้เกิดกรณีขาดกตัญญูทเวที	๙๗
๓.๓.๑.๒ ปัญหาบริหารจัดการในคณะสงฆ์และการปฏิบัติหน้าที่	๑๐๓
๓.๓.๒ ปัญหาการขาดกตัญญูทเวทีในสังคมคฤหัสถ์	๑๐๕
๓.๓.๒.๑ ปัญหาจากปัจจัยภายนอก	๑๐๖
๓.๓.๒.๒ ปัญหาจากปัจจัยภายใน	๑๐๙
๓.๔ ผลกระทบจากปัญหาการขาดกตัญญูทเวทีในสังคมไทย	๑๑๑
๓.๔.๑ ผลกระทบจากการขาดกตัญญูทเวทีในสังคมสงฆ์	๑๑๑
๓.๔.๑.๑ ปัญหาด้านจำนวนพระอุปัชฌาย์ที่ได้รับการแต่งตั้ง	๑๑๑
๓.๔.๑.๒ หลักเกณฑ์ของกฎหมายที่เพิ่มขึ้นจากพระธรรมวินัย	๑๑๒
๓.๔.๑.๓ ความย่อหย่อนในการปกครองอบรมสั่งสอนสัทธวิहारิก	๑๑๖

๓.๔.๒ ผลกระทบจากการขาดกตัญญูทเวทีในสังคมคฤหัสถ์	๑๑๗
๓.๔.๒.๑ ผลกระทบจากการขาดกตัญญูทเวทีต่อตนเอง	๑๑๗
๓.๔.๒.๒ ผลกระทบจากการขาดกตัญญูทเวทีต่อสังคม	๑๒๐
๓.๔.๒.๓ ผลกระทบจากการขาดกตัญญูทเวทีต่อชุมชน	๑๒๑
๓.๕ สรุป	๑๒๒

บทที่ ๔ แนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสังคมไทย **๑๒๔**

๔.๑ ความสำคัญกตัญญูทเวทีในฐานะรากฐานของสังคมไทย	๑๒๔
๔.๑.๑ ความสำคัญกตัญญูทเวทีในฐานะรากฐานของสังคมสงฆ์	๑๒๕
๔.๑.๑.๑ การศึกษาในฐานะรากฐานของสังคมสงฆ์	๑๒๕
๔.๑.๑.๒ การปฏิบัติในฐานะรากฐานของสังคมสงฆ์	๑๒๖
๔.๑.๑.๓ การเผยแผ่ในฐานะรากฐานของสังคมสงฆ์	๑๒๗
๔.๑.๒ ความสำคัญกตัญญูทเวทีในฐานะรากฐานของสังคมคฤหัสถ์	๑๒๘
๔.๑.๒.๑ การตระหนักรู้ในระดับบุคคล	๑๒๙
๔.๑.๒.๒ การตระหนักรู้ในระดับครอบครัว	๑๒๙
๔.๑.๒.๓ การตระหนักรู้ในสถานศึกษา	๑๓๑
๔.๑.๒.๔ การตระหนักรู้ในระดับองค์กร	๑๓๓
๔.๒ เป้าหมายการส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสังคมไทย	๑๓๓
๔.๒.๑ เป้าหมายการส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสังคมสงฆ์	๑๓๓
๔.๒.๑.๑ เพื่อได้ศาสนทายาทมีคุณภาพ	๑๓๔
๔.๒.๑.๒ เพื่อได้ศาสนทายาทที่ทรงธรรมวินัย	๑๓๗
๔.๒.๑.๓ เพื่อดำรงพระศาสนาให้เจริญไพบูลย์	๑๔๐
๔.๒.๒ เป้าหมายการส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสังคมคฤหัสถ์	๑๔๒
๔.๒.๒.๑ การส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสถาบันครอบครัว	๑๔๒
๔.๒.๒.๒ การส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสถานศึกษา	๑๔๕
๔.๒.๒.๓ การส่งเสริมกตัญญูทเวทีในองค์กร	๑๔๖
๔.๓ แนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสังคมไทย	๑๔๘
๔.๓.๑ แนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสังคมสงฆ์	๑๔๘
๔.๓.๑.๑ กตัญญูทเวทีด้วยการศึกษาเพื่อเป็นรากฐานของสังคมสงฆ์	๑๔๘
๔.๓.๑.๒ กตัญญูทเวทีด้วยการปฏิบัติเพื่อเป็นรากฐานของสังคมสงฆ์	๑๔๙
๔.๓.๑.๓ กตัญญูทเวทีด้วยการเผยแผ่เพื่อเป็นรากฐานของสังคมสงฆ์	๑๕๐

๔.๓.๒	แนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทในสังคมคฤหัสถ์	๑๕๑
๔.๓.๒.๑	กตัญญูทเวทในฐานะผู้ให้ที่อยู่อาศัย	๑๕๑
๔.๓.๒.๒	กตัญญูทเวทในฐานะผู้ให้กำเนิด	๑๕๒
๔.๓.๒.๓	กตัญญูทเวทในฐานะผู้ให้การศึกษา	๑๕๓
๔.๓.๒.๔	กตัญญูทเวทในฐานะผู้ให้สถานที่ทำงาน	๑๕๓
๔.๔	สรุป	๑๕๔
๔.๕	องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย	๑๕๖
บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๕๗
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๕๗
๕.๑.๑	กตัญญูทเวทที่ตามหลักการของพระพุทธศาสนา	๑๕๗
๕.๑.๒	สถานการณ์ที่เกี่ยวกับกตัญญูทเวทในสังคมไทย	๑๕๙
๕.๑.๓	แนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทในสังคมไทย	๑๖๐
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๑๖๒
๕.๒.๑	ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์	๑๖๒
๕.๒.๒	ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาวิจัยต่อไป	๑๖๓
	บรรณานุกรม	๑๖๔
	ประวัติผู้วิจัย	๑๗๖

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่		หน้า
แผนภูมิที่ ๑.๑	แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)	๑๕
แผนภูมิที่ ๒.๑	แสดงกรอบความคิดกตัญญูทศเวทีตามหลักการของพระพุทธศาสนา	๕๘
แผนภูมิที่ ๓.๑	แสดงกรอบความคิดสถานการณ์เกี่ยวกับกตัญญูทศเวทีในสังคมไทย	๑๒๓
แผนภูมิที่ ๔.๑	ความสำคัญกตัญญูทศเวทีในฐานะรากฐานของสังคมสงฆ์	๑๒๘
แผนภูมิที่ ๔.๒	ความสำคัญกตัญญูทศเวทีในฐานะรากฐานของสังคมสงฆ์	๑๓๓
แผนภูมิที่ ๔.๓	เป้าหมายการส่งเสริมกตัญญูทศเวทีในสังคมสงฆ์	๑๔๒
แผนภูมิที่ ๔.๔	เป้าหมายการส่งเสริมกตัญญูทศเวทีในสังคมคฤหัสถ์	๑๔๘
แผนภูมิที่ ๔.๕	แนวทางส่งเสริมกตัญญูทศเวทีในสังคมสงฆ์	๑๕๐
แผนภูมิที่ ๔.๖	แนวทางส่งเสริมกตัญญูทศเวทีในสังคมคฤหัสถ์	๑๕๔
แผนภูมิที่ ๔.๗	องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย	๑๕๖

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในดัชนีฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๙ ต่อไปนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.จ.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
สั.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
สั.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ฉกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ฉกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ติกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทสกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทุก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปฏฐก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	อัฐกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ข.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
ขุ.จุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จุฬนทีเส	(ภาษาไทย)
ขุ.เถร.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เถรคาถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.ป.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ปฏิสัมภิทามรรค	(ภาษาไทย)

ช.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิกาย	(ภาษาไทย)
ช.อป.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อปทาน	(ภาษาไทย)
ช.อิตติ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิตติวุตตกะ	(ภาษาไทย)

การใช้หมายเลขย่อ

การอ้างอิงพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ใช้ระบุคัมภีร์และระบุถึง เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕-๓๓๗. หมายถึง การอ้างอิงนั้นระบุถึงคัมภีร์ พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่มที่ ๑๐ ข้อที่ ๔๐๒ หน้าที่ ๓๓๕-๓๓๗

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โลกปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว มีการหลั่งไหลเข้ามาของ วัฒนธรรมตะวันตกอย่างมากมาย ผู้คนเริ่มหลงใหลวัฒนธรรมและความสะดวกสบายในการดำเนินชีวิต โดยไม่คำนึงถึงผู้อื่น ทำให้สังคมเกิดความวุ่นวายแก่งแย่งแข่งขันกันเพราะขาดคุณธรรมพื้นฐานในการ ดำเนินชีวิต โดยเฉพาะเรื่องของความ “กตัญญูกตเวทิตา” ซึ่งเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่สำคัญของการ พัฒนาและการฝึกฝนให้เป็นคนดีในฐานะเป็นรากฐานของคุณธรรมทั้งปวงที่จะนำไปสู่ความดีงามด้าน อื่นๆ เพื่อขจัดความขัดแย้ง ความคิดแตกแยก การเบียดเบียนกัน การเอาวัดเอาเปรียบ และ สามารถนำพาสังคมคืนสู่ความเป็นปกติสุขอย่างแท้จริง ซึ่งเป็นไปตามเจตนารมณ์นโยบายของรัฐบาล ที่ให้คนไทยได้ปฏิบัติตามหลัก “ค่านิยมหลักของคนไทย ๑๒ ประการ ตามนโยบายของ คสช. ข้อที่ว่าด้วยความกตัญญูกตเวทิตา”^๑

การที่ภาครัฐได้นำหลักปฏิบัติทั้ง ๑๒ ประการ มาใช้กับสังคมไทยเพราะต้องการให้มีคนดี แก่สังคม และเป็นการเชิดชูพระพุทธศาสนาที่ได้สืบทอดมาจนถึงปัจจุบันเป็นระยะเวลา ๒,๖๐๐ กว่า ปี ได้มีหลักคำสอนมากมาย และมีพุทธบริษัทได้ถือปฏิบัติตามหลักคำสอนนั้นๆ จนบรรลุผลตามสมควรแก่สิ่งที่ตนได้ฝึกหัดปฏิบัติ โดยนัยคือ “พระพุทธศาสนามีลักษณะพิเศษ คือการเห็นว่ มนุษย์เป็นสัตว์พิเศษ เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และถือว่าเป็นสัตว์ประเสริฐก็ด้วยการฝึก”^๒ ด้วยเหตุนี้ การที่ มนุษย์ ถือเป็นสัตว์ประเสริฐนั้นตามหลักการของพระพุทธศาสนาเรียกว่า เป็นคนดี ความเป็นคนดีที่ว่า มา นี้ มีความสอดคล้องกับพุทธศาสนสุภาษิต ได้กล่าวยกย่องสรรเสริญผู้ที่มีความกตัญญูกตเวทิตาว่า “นิमितต์ สาธูรปานํ กตญญูกตเวทิตา” แปลความได้ว่า บุคคลที่มีความกตัญญู รู้อุปการะที่ท่านทำแล้ว ตอบแทนพระคุณท่าน ท่านกล่าวว่า เป็นคนดี^๓

อนึ่ง ความเป็นบัณฑิต ตามความปรากฏในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต มีใจความว่า

^๑ดูรายละเอียดใน “ค่านิยมหลักของคนไทย ๑๒ ประการ ตามนโยบายของ คสช.”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.moe.go.th/moe/th/news/detail.php?NewsID=38658&Key=news20> [๘ สิงหาคม ๒๕๖๐].

^๒พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓.

^๓อ้างใน ธรรมสภา, พุทธศาสนสุภาษิตฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๐.

ในสัตว์โลกนี้ บุคคลผู้เป็นบัณฑิต มีปัญญามาก ย่อมไม่คิดการเพื่อเบียดเบียนตน ย่อมไม่คิดการเพื่อเบียดเบียนผู้อื่น ย่อมไม่คิดการเพื่อเบียดเบียนทั้งสองฝ่าย ย่อมคิดการที่เป็นประโยชน์แก่กุลแก่ตน ย่อมคิดการที่เป็นประโยชน์แก่กุลแก่ผู้อื่น ย่อมคิดการที่เป็นประโยชน์แก่กุลแก่ทั้งสองฝ่าย ย่อมคิดการที่เป็นประโยชน์แก่กุลแก่โลกทั้งหมดทีเดียว ด้วยเหตุผลอย่างนี้แล บุคคลจึงชื่อว่า เป็นบัณฑิต มีปัญญามาก^๕

อย่างไรก็ตาม ความเป็นคนดี ความเป็นบัณฑิต^๕ ความเป็นผู้มีปัญญามากย่อมสามารถพัฒนาวิทยาการสมัยใหม่ทั้งหลายในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี สารสนเทศ การแพทย์ ระบบเศรษฐกิจ และการพัฒนาสังคม โดยมนุษย์เป็นทรัพยากรหนึ่งที่ได้รับการพัฒนาตามแนวทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี การแพทย์ และระบบเศรษฐกิจ จึงถูกรอบงำด้วยความฟุ่มเฟือย และเกิดกิเลสตัณหา มีความโลภ โกรธ หลง อยากรได้อยากมีอยากเป็นมากขึ้น จึงมีวิถีชีวิตที่สับสนจนเกิดปัญหาต่างๆ มากมาย เป็นต้นว่า การเบียดเบียนกันทั้งทางร่างกายและทางจิตใจ เป็นเหตุให้การดำเนินชีวิตประสบกับความทุกข์ ความเดือดร้อนวุ่นวายและมีความขัดแย้งกันทั่วไป โดยสถานการณ์เหล่านี้ทำให้สมาชิกของสังคมไทยเกิดภาวะที่ “ขาดกตัญญูทเวที” ต่อกัน ดังตัวอย่างที่ยกมาเพื่อสะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรม เป็นคนเนรคุณ หรือ “เป็นคนอกตัญญู” มีกรณีตัว ดังนี้

หนุ่มฆ่าแม่ เครียด, เด็ก ๑๕ ฟันแม่ดับ ฉุกเฉินขอขมไปเล่นเกม, หนุ่มเบญจเพศฆ่าแม่ เมียมีชูปรึกษาแม่ลูกด่าซ้ำ, ลูกวัย ๑๔ ปีโหด พาเพื่อนรุมฆ่าแม่เลี้ยง, ฆ่าแม่เฒ่าทิ้งศพจมน้ำ ทุ่งนาที่แท้ฝีมือลูกชาย, อดีตครูแฉง ทร.บอกฆ่าแม่ตัวเอง, ฆ่าแม่ชราวัย ๘๐ อ้างเครียด รับภาระดูแล, ลูกสาวเป็นใจให้แฟนหนุ่มฆ่าแม่ยึดศพใส่กระเป๋, ง้อไม่สำเร็จ เขยโหดฆ่าแม่ยาย-ภรรยาเสียชีวิตต่อหน้าลูก, สะเทือนใจลูกฆ่าแม่ตาย ฉุกเฉินไม่ให้เงินซื้อเหล้า, หนุ่มใช้มีด ฆ่าแม่ตบอดก่อนตัดหัวซ่อนห้องน้ำ, ทหารหนุ่มลูกทรพีหนีประจำการเมาอยู่บ้านฆ่าแม่, ลูกฆ่าแม่ทิ้งศพอืด ๓ วัน อ้างแม่ขอร้อง, ฉุกเฉินเงินไม่ได้ ฆ่าแม่ตายทิ้งจม. “ฆ่าแม่แล้วครับ”, เขยคลั่ง ฆ่าแม่ยาย-เมีย ก่อนกินยาตาย ดับ ๓, ประชาทัณฑ์ แค้นฝ่าวงล้อมลูกเลี้ยงทรพีฆ่าแม่, จับลูกชายฆ่าแม่ อ้างตัวเองเป็นเทพ ส่งแม่กลับนรก, จับลูกชายฆ่าแม่ เผยแม่ สั่งเสียพ่ออย่า แฉงตำรวจ^๖

จากกรณีตัวอย่างที่ผู้วิจัยยกมาศึกษา แสดงให้เห็นถึงสถานการณ์การขาดกตัญญูทเวทีของสมาชิกในสังคมไทยปัจจุบันว่า เป็นสถานการณ์ที่น่าเป็นห่วงถึงความปลอดภัยในวิถีชีวิตเพราะ

^๕ อด. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๘๖/๒๔๓.

^๕ **ความเป็นบัณฑิต** หมายถึง บุคคลผู้ไม่ประมาท เข้าถึงจุดหมายทั้งสอง คือจุดหมายในเรื่องที่ตาเห็น และจุดหมายที่เลียดตาเห็น ชื่อว่าเป็นบัณฑิต บุคคลนั้นเรียกว่า เป็นบัณฑิต เพราะบรรลุประโยชน์ที่เป็นจุดหมาย ดูรายละเอียดใน ส. ส. (ไทย) ๑๕/๓๘๐/๑๒๖.

^๖ ดูรายละเอียดใน “สถานการณ์ลูกฆ่าแม่”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.sanook.com/hot/search/all> [๒๓ กรกฎาคม ๒๕๖๐].

เหตุการณ์ที่ผู้วิจัยมาสะท้อนให้เห็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสถาบันครอบครัวคือ “ลูก เป็นคนลงมือฆ่าผู้ให้กำเนิด” โดยพฤติกรรมอย่างนี้ เป็นความเลวร้ายของสังคมไทยที่มีวัฒนธรรมแบบพุทธ แต่พฤติกรรมที่แสดงออกมาเลวร้ายกว่าสัตว์เดรัจฉาน เป็นสัตว์เนรคุณ ตามหลักการในทางพระพุทธศาสนา มีพระสูตรบทหนึ่งกล่าวถึงผู้ไม่รู้บุญคุณ ตามที่ปรากฏใน “อกตัณญาสูตร” มีใจความว่า ความเป็นผู้ไม่รู้บุญคุณของผู้มีพระคุณ ย่อมดำรงอยู่ในนรกเหมือนถูกนำไปฝังไว้ เนื่องด้วยเป็นบุคคลที่มักประพฤติปฏิบัติตนตามธรรม ๔ ประการ ได้แก่ ๑. กายทุจริต ๒. วาจทุจริต ๓. มโนทุจริต และ ๔. อกตัณญา อกตเวทิตา^๗

จากความเป็นอกตัณญาสูตร มีความสอดคล้องกับทัศนะพุทธทาสภิกขุ ที่ได้กล่าวไว้ว่า สังคมมนุษย์ในปัจจุบันนี้ มีแต่สร้างปัญหาให้มากขึ้น เพราะหาไม่ได้พัฒนาทางด้านจิตใจ จึงทำให้คนขาดความรักความเมตตา ขาดน้ำใจไมตรีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน เพราะว่าการพัฒนานั้นเน้นเพียงด้านเดียว แง่เดียว คือเรื่องของวัตถุ แล้วมุ่งเอาความสนุกสนานทางวัตถุเป็นหลัก มนุษย์ยิ่งมัวเมาในความสุข ในวัตถุยิ่งขึ้น ทำให้คนส่วนใหญ่นิยมหาความสุขจากการได้เสพ ได้ครอบครอง เหมือนสังคมที่เจริญทางด้านอุตสาหกรรม โดยไม่ให้ความสำคัญต่อการสร้างความสุขให้เกิดขึ้นภายใน^๘ และยังไม่ให้ความสำคัญถึงคุณค่าทางด้านศีลธรรม จริยธรรมในจิตใจ และวัฒนธรรมดั้งเดิมของสังคมไทยแบบเดิมที่ให้ความสำคัญกับจิตใจมากกว่าวัตถุ แต่สถานการณ์เกี่ยวกับอกตัณญาอกตเวทิตาในสังคมไทยปัจจุบันเป็นเพียงการตอบแทนด้วยการให้สิ่งของหรือวัตถุเท่านั้น

จากหลักการ เหตุผล และความสำคัญข้างต้น ผู้วิจัยในฐานะเป็นพุทธศาสนิกชนจึงสนใจศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวทางส่งเสริมกตัญญูกตเวทิตาในสังคมไทย” อันจะเป็นประโยชน์แก่การศึกษาองค์ความรู้ในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นไปตามพระประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพล อดุลยเดช ทรงมีพระบรมราโชวาทว่า “ท่านมีหน้าที่อันสำคัญผูกพันอยู่ ที่จะต้องตอบแทนคุณของทุกฝ่ายที่ได้อุปการะช่วยเหลือ การตอบแทนคุณนั้นมีใช้สิ่งที่ยากนัก ถ้าท่านประพฤติดี มีสัมมาอาชีวะเป็นหลักฐาน เป็นที่เชิดชูวงศ์ตระกูล ก็เป็นการได้ทดแทนคุณบิดามารดา ถ้าท่านหมั่นศึกษาค้นคว้าวิชาการให้มีความรู้ความสามารถเหมาะสมแก่กาลสมัย ก็เป็นการได้ทดแทนคุณครูบาอาจารย์ และในประการสุดท้าย ถ้าท่านตั้งใจทำงานทุกอย่างโดยถือประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าประโยชน์ส่วนตนแล้ว ก็เป็นการได้ทดแทนคุณประชาชนคนไทยทุกคน”^๙

^๗อกตัณญา หมายถึง ความไม่รู้อุปการคุณที่ผู้อื่นทำแก่ตน อกตเวทิตา คือความไม่กระทำการคุณตอบแทน และไม่ประกาศเกียรติคุณให้ปรากฏ คุรุรายละเอียดใน อภ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๑๓/๓๓๓.

^๘พุทธทาสภิกขุ, ธรรมะสำหรับคนเกลียดวัด, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๒๔.

^๙อ้างใน กระบวนวัฒนธรรม ร่วมกับ ธนาการอมสิน, ๙๙ พระบรมราโชวาท นำราษฎรร่วมเย็นเป็นสุขคานต์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ๒๕๕๙), หน้า ๔๗.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษากตัญญูทเวที่ตามหลักการของพระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาสถานการณ์เกี่ยวกับกตัญญูทเวที่ในสังคมไทย
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาแนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวที่ในสังคมไทย

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ กตัญญูทเวที่ตามหลักการของพระพุทธศาสนา มีหลักการอย่างไร
- ๑.๓.๒ สถานการณ์เกี่ยวกับกตัญญูทเวที่ในสังคมไทย เป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ การส่งเสริมกตัญญูทเวที่ในสังคมไทย ควรมีแนวทางอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยเรื่องแนวทางการส่งเสริมกตัญญูทเวที่ในสังคมไทยนี้ ผู้วิจัยกำหนดขอบเขตด้านข้อมูล และขอบเขตด้านเนื้อหา ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านแหล่งข้อมูล

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยอาศัยข้อมูลเกี่ยวกับกตัญญูทเวที่ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท อันได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา วรรณกรรมทางศาสนา วรรณกรรมคำสอน หนังสือ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และบทความวิชาการที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้อง

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ขอบเขตด้านเนื้อหาของงานวิจัยเรื่องนี้จะมุ่งศึกษาข้อมูล กตัญญูทเวที่ตามหลักการของพระพุทธศาสนาเถรวาท และสถานการณ์เกี่ยวกับกตัญญูทเวที่ในสังคมไทย โดยการวิเคราะห์ข้อมูลให้เชื่อมโยงกับแนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวที่ในสังคมไทย โดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น ๓ ขั้นตอน เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ

ขั้นตอนที่ ๑ ศึกษา กตัญญูทเวที่ตามหลักการของพระพุทธศาสนา โดยจะศึกษาใน ๕ ประเด็น คือ ๑. ความหมาย ลักษณะ ความสำคัญของกตัญญูทเวที่ ๒. ธรรมที่ทำให้ขาดกตัญญูทเวที่ตามหลักการของพระพุทธศาสนา ๓. ธรรมที่ส่งเสริมกตัญญูทเวที่ตามหลักการของพระพุทธศาสนา ๔. หลักการส่งเสริมกตัญญูทเวที่ตามหลักการของพระพุทธศาสนา และ ๕. เป้าหมายส่งเสริมกตัญญูทเวที่ตามหลักการของพระพุทธศาสนา

ขั้นตอนที่ ๒ ศึกษาสถานการณ์เกี่ยวกับกตัญญูทเวที่ในสังคมไทย โดยจะศึกษาใน ๔ ประเด็น คือ ๑. แนวคิดและค่านิยมเกี่ยวกับกตัญญูทเวที่ในสังคมไทย ๒. สถานการณ์การขาด

กตัญญูทเวทีในสังคัมไทย ได้แก่ ๑) สถานการณ์การขาดกตัญญูทเวทีในสังคัมสงฆ์ และ ๒) สถานการณ์การขาดกตัญญูทเวทีในสังคัมคฤหัสถ์ ๓. วิเคราะห์ปัญหาการขาดกตัญญูทเวทีในสังคัมไทย ได้แก่ ๑) ปัญหาการขาดกตัญญูทเวทีในสังคัมสงฆ์ และ ๒) ปัญหาการขาดกตัญญูทเวทีในสังคัมคฤหัสถ์ ๔. ผลกระทบจากการขาดกตัญญูทเวทีในสังคัมไทย ได้แก่ ๑) ผลกระทบจากการขาดกตัญญูทเวทีในสังคัมสงฆ์ และ ๒) ผลกระทบจากการขาดกตัญญูทเวทีในสังคัมคฤหัสถ์

ขั้นตอนที่ ๓ แนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสังคัมไทย โดยจะศึกษาวิเคราะห์ใน ๓ ประเด็น คือ ๑. ความสำคัญกตัญญูทเวทีในฐานะรากฐานของสังคัมไทย ๒. เป้าหมายการส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสังคัมไทยและ ๓. แนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสังคัมไทย

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

- ๑.๕.๑ **กตัญญู** หมายถึง ผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วแก่ตน
- ๑.๕.๒ **กตเวที** หมายถึง ผู้ประกาศให้ท่านทราบว่าได้รับอุปการะตอบแทนคุณท่าน
- ๑.๕.๓ **กตัญญูทเวที** หมายถึง ผู้รู้อุปการะคุณที่ท่านทำแล้ว และตอบแทน เช่น พ่อ แม่ ลูก ผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชา และองค์กรต่างๆ ในสังคัมต่างตอบแทนกันทั้งสิ่งที่เป็นนามธรรม และรูปธรรมให้ปรากฏขึ้น
- ๑.๕.๔ **สถานการณ์** หมายถึง สถานการณ์การขาดกตัญญูทเวทีในสังคัมไทย
- ๑.๕.๕ **แนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวที** หมายถึง วิธีการที่จะทำให้คนในสังคัมได้สำนึกในความกตัญญูทเวทีต่อกัน
- ๑.๕.๖ **สังคัมไทย** หมายถึง สังคัมสงฆ์ และสังคัมคฤหัสถ์

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธมฺมธโร) กล่าวถึงกตัญญูทเวที ไว้ในหนังสือ “มงคลยอดชีวิตฉบับสมบูรณ์” โดยมีความว่า ความกตัญญูต่อสัตว์มีคุณ เช่น ช้าง ม้า โค กระบือ เป็นตัวอย่างที่ใช้เป็นพาหนะเทียมลากเข็น หรือไถนา คนกตัญญูย่อมรู้จักคุณของสัตว์ที่ตนได้อาศัยแรงมัน ไม่ประพฤติเหยียดหยามมัน ใช้ด้วยความกรุณาปราณี ขณะใช้การไม่เขี่ยนมมันจนเหลือเกิน ไม่ใช้เกินกำลังของมัน ไม่ปล่อยให้หิวอดอยากอดโรย บำรุงเลี้ยงปรนปรือมันให้เป็นสุข ให้มันได้กินได้นอนได้พักผ่อนตามเวลา^{๑๐}

^{๑๐}สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธมฺมธโร), **มงคลยอดชีวิตฉบับสมบูรณ์**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๒๘), หน้า ๔๕๔.

พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ) กล่าวถึงกตัญญูทเวที ไว้ในหนังสือ “กตัญญูทเวที เป็นเครื่องหมายของคนดี” มีความว่า เราจะคุณไม่ต้องไปคุณแหวนที่สวมนิ้ว สายสร้อยห้อยคอ รถยนต์ สิ่งเหล่านั้นเป็นเปลือกทั้งนั้น แต่ดูว่าเขามีคุณธรรม คือ มีความกตัญญูทเวทีขนาดไหน เขาปฏิบัติต่อพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เครือญาติอย่างไร คนดีย่อมมีความหนักแน่น อดทนให้การดูแล บำรุงรักษาบิดามารดาให้อยู่เป็นสุข เพราะพ่อแม่เป็นพระประจำบ้าน เป็นเทวดาประจำบ้าน ไม่ต้องไปกราบไหว้เทวดาที่ไหน กราบไหว้บิดามารดาที่พ่อแม่แล้ว การเคารพกราบไหว้พ่อแม่เป็นมงคลชีวิต เช่น การแสดงความกตัญญูของชาวจีน ดังที่ปรากฏในปรัชญาเมธีของขงจื้อ ได้เขียนหลักปฏิบัติ เกี่ยวกับความกตัญญูให้ลูกปฏิบัติต่อพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย สอนให้บุคคลรู้จักเคารพบน้อมนบถือน ผู้มีพระคุณ ประเพณีของจีน เช่น ตื่นเช้าต้องจัดรูป ๓ ดอก ไปยื่นหน้าบ้านเพื่อไหว้ฟ้าดินเพื่อระลึกถึง บุญคุณของแผ่นดินและฟ้า^{๑๑}

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) กล่าวถึงกตัญญูทเวที ไว้ในหนังสือ “พระในบ้าน” มีความว่า ความกตัญญูต่อบุคคลคือ พ่อกับแม่ เพราะท่านมีความเป็นพระ (ผู้ประเสริฐ) คือคุณธรรม ความดีอยู่ในตัว และได้ปฏิบัติภารกิจอันเป็นหน้าที่ของตนเอง อย่างครบถ้วนบริบูรณ์ ทั้งในด้านจิตใจ ก็เปี่ยมล้นด้วยความรัก ความปรารถนาดี และความสงสาร อันเป็นเหตุชักจูงให้ท่านได้เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ เป็นผู้ให้อยู่ตลอดมา โดยมากเราต่างก็มักจะเอื้อบำรุงอุดหนุนกันแต่พระนอกบ้าน หรือดั้นด้นไปเช่าพระนอกบ้าน ซึ่งปราศจากลมหายใจเข้าออก มาไว้ในบ้านด้วยราคาแพงๆ ทำที่ประดิษฐานไว้ ด้วยห้องหรูๆ ราคาแพงลิบ แต่พระในบ้านซึ่งยังมีลมหายใจอยู่ เรากลับปล่อยให้ดอยปากแห้ง ปลอ่ยให้ใจแล้งอับเฉา และเศร้าใจอยู่ตามลำพัง เพราะปราศจากน้ำใจของลูกๆ มาหล่อเลี้ยงให้ชุ่มชื้น การที่จะตอบแทนพระคุณของท่านทั้งสองให้หมดสิ้นไปนั้น ก็ยากนักยากหนาถึงกับยกเปรียบไว้ว่า หากลูกจะยกพ่อไว้บนป่าช้า ยกแม่ไว้บนป่าช้าของตน ประคับประคองให้ท่านทั้งสองอยู่บนบ้านนั้น แหละ ให้ท่านอาบน้ำ ให้ท่านกินท่านนอน และจนกระทั่งถ่ายอุจจาระปัสสาวะอยู่บนป่าของลูกนั่นเอง แม้ลูกจะทำอยู่อย่างนี้จนกระทั่งพ่อแม่หมดลมหายใจไป ก็ยังไม่อาจจะทดแทนข้าวป้อน น้ำนม และอุปการคุณที่ท่านได้ทำไว้ต่อลูกเลย เหตุที่เรียกพ่อแม่ว่าเป็นพระในบ้านนั้น เพราะท่านเป็นบุพการีชน คือ ผู้ทำให้อ่อน ได้สะสมบุญคุณแก่ลูกมาตั้งแต่ลูกอยู่ในครรภ์ จนกระทั่งตายจากกันไป หรือกระทั่งทำให้ไม่ไหว ที่นับได้ว่าเป็นบุคคลที่หาได้ยากนัก เพราะตามปกติคนเรามักจะมีความเห็นแก่ตัว ใจไม่กว้างพอที่จะยอมเสียสละเอื้ออารีต่อผู้อื่น แต่พ่อแม่ท่านทำได้และทำได้อย่างดีเสียด้วย ดังนั้น ตำแหน่งพระในบ้าน จึงเป็นตำแหน่งที่สมควรอย่างยิ่งแล้ว สำหรับเป็นของขวัญอันบริสุทธิ์ จะมีใครเหมาะแก่กับตำแหน่ง “พระ” เท่าพ่อแม่อีกเล่า และพ่อแม่ท่านนั้น ยังเป็นพระยิ่งกว่าพระใดๆ ในโลก ประเสริฐกว่าพระใดๆ ในโลก เท่าที่ลูกจะพึงมีและพึงหาได้ ทั้งนี้เพราะพ่อแม่เป็นศูนย์รวมความเป็นพระไว้ในตัว

^{๑๑}พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), กตัญญูทเวทีเป็นเครื่องหมายของคนดี, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๑๙-๒๐.

มากมาย คือเป็นหลายพระนั่นเอง ตำแหน่งพระของพ่อแม่ คือพ่อแม่เป็นพระพรหม พ่อแม่เป็นพระเทพ พ่อแม่เป็นพระอาจารย์ พ่อแม่เป็นพระอรหันต์^{๑๒}

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กล่าวถึงกตัญญูทเวทิตา ไว้ในหนังสือ “ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม” มีความว่า ความกตัญญูนี้ไม่มีเฉพาะมนุษย์เท่านั้น ความรู้คุณของวัตถุสิ่งของก็เป็นกตัญญู ไม่ว่าจะเป็นถนนหนทาง บ้านที่พักอาศัย ธรรมชาติแวดล้อมที่เราอยู่ ทุกสิ่งล้วนมีบุญคุณ จึงมีภาษิตว่า “นิमितฺตํ สาธูรูปานํ กตญญูทเวทิตา” แปลว่า ความรู้คุณและประกาศตอบแทนคุณนั้นให้ปรากฏ เป็นเครื่องหมายของคนดี^{๑๓}

พระมหากิตติศักดิ์ โคตมสิสโส (ศ. สียวน) กล่าวถึงกตัญญูทเวทิตา ไว้ในหนังสือ “ร้อยคำซึ่งร้อยซึ่งคำสอน” มีความว่า โลกรอดได้เพราะกตัญญูของหลวงพ่อบุญานันทภิกขุ ได้สอนไว้ว่า ท่านที่เคยอ่านเรื่องสามก๊ก อันเป็นพงศาวดารของจีน ท่านชอบใจกวนอู ชาวจีนนับถือกวนอูว่าเป็นเทพเจ้า คือยกกวนอูให้อยู่ในตำแหน่งของเทวดา ทำไมกวนอูจึงได้เป็นเทวดา เพราะกวนอูเป็นผู้ยิ่งใหญ่ด้วยความกตัญญูทเวทิตา แม่ผู้เป็นศัตรูในทางการเมือง แต่เคยมีบุญคุณต่อกัน กวนอูก็ไม่ฆ่ากวนอูไม่ทำร้าย แต่ปล่อยให้ผ่านไป โดยสะดวกสบาย นี่เป็นลักษณะหนึ่งของวีรบุรุษ^{๑๔}

พ.อ.ปิ่น มุทุกันต์ กล่าวถึงกตัญญูทเวทิตา ไว้ในหนังสือ “มงคลชีวิต” มีความว่า ลักษณะของคนมีความกตัญญูทเวทิตา มี ๒ ลักษณะ คือ ๑. ความกตัญญูทเวทิตาขั้นสามัญ เป็นการรู้จักการคุณที่บุคคลอื่นทำให้แก่ตนแล้วทำการตอบแทนอุปการคุณของท่านเหล่านั้น และ ๒. ความกตัญญูทเวทิตาขั้นสัตบุรุษ เป็นความกตัญญูทเวทิตาขั้นสูง หมายถึง การรู้จักคุณความดีของบุคคลอื่นว่ามีคุณค่าอย่างไร และพยายามถ่ายทอดคุณความดีมาใส่ตนเองเพื่อจะได้ทำคุณความดีเหมือนเขา^{๑๕}

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระครูศรีสุตโสภณ (เงิน ชาตเมธี) เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “ความกตัญญูทเวทิตาในฐานะคุณธรรมค้ำจุนสังคมจากมุมมองพระพุทธศาสนา” สรุปได้ว่า ความกตัญญูทเวทิตา หมายถึง การสำนึกรู้ในบุญคุณหรืออุปการคุณของผู้อื่น หรือสิ่งอื่นที่มีแก่ตน และการทำตอบแทนคุณด้วยการแสดงออกทางกายและทางวาจาด้วยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยนัยคือกตัญญูจัดเป็นมโนกรรม และกตเวทิตาจัดเป็นกายกรรมและวจีกรรม หลักการสำคัญของความกตัญญูทเวทิตา คือคุณธรรมทั้งสองประการนี้

^{๑๒} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **พระในบ้าน**, (กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๒-๖.

^{๑๓} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒.

^{๑๔} พระมหากิตติศักดิ์ โคตมสิสโส (ศ. สียวน), **ร้อยคำซึ่งร้อยซึ่งคำสอน**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๑), หน้า ๔๖.

^{๑๕} พ.อ.ปิ่น มุทุกันต์, **มงคลชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร: พับลิเคชั่นเซนเตอร์, ๒๕๑๗), หน้า ๑๐๘.

เป็นสิ่งคู่กัน หากไม่มีกตัญญูตา กตเวทิตาก็เกิดขึ้นไม่ได้ หรือหากมีเฉพาะกตัญญูตาแต่ไม่มีกตเวทิตา ความกตัญญูกตเวทิตาก็ไม่สมบูรณ์ ไม่เกิดการกระทำตอบแทนคุณที่เป็นรูปธรรม และความกตัญญู กตเวทิตาที่สมบูรณ์ต้องเป็นสัมมาทิฏฐิ คือถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ไม่ผิดศีลธรรม ไม่ผิดกฎหมาย บ้านเมือง ไม่ขัดระเบียบวินัย ขนบธรรมเนียมวัฒนธรรม ประเพณีอันดีงามของสังคม ความกตัญญู กตเวทิตามีความสำคัญยิ่ง ประกอบด้วย ๑. ความกตัญญูกตเวทิตาเป็นพื้นฐานของคนดี กล่าวคือ คุณธรรม นี้เป็นมารดา หรือเป็นพ่อเกิดของคุณธรรมอื่นๆ และเป็นฐานช่วยเกื้อหนุนส่งเสริมให้คนกระทำความดี ยิ่งๆ ขึ้นไป ๒. ความกตัญญูกตเวทิตาเป็นเครื่องหมายของคนดี กล่าวคือ คุณธรรมนี้ เป็นนิมิต หรือ เครื่องหมายบ่งบอกคุณสมบัติของความเป็นคนดี เป็นคุณธรรมของสัตบุรุษ ๓. กตัญญูกตเวทิตาบุคคลหา ได้ยากในโลก เพราะเหตุว่าบุคคลที่จะมีทั้งความกตัญญูและกตเวทิตาอย่างสมบูรณ์นั้นหาได้ยาก และ ๔. ความกตัญญูกตเวทิตาก่อให้เกิดมงคลแก่ชีวิต ในด้านการได้รับยกย่อง ความเจริญรุ่งเรือง ประสบสุขในโลกนี้และโลกหน้า^{๑๖}

พระมหาบุญทอง คุณาโร (มหา) เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ความ กตัญญู (กตัญญูตา) ในพระพุทธศาสนาเถรวาท” สรุปได้ว่าความกตัญญูกตเวทิตาทำให้สถาบันครอบครัว และสังคมมั่นคง ถือเป็นหลักธรรมพื้นฐานทำให้มนุษย์รู้จักทำหน้าที่ในสถาบันครอบครัว โดยมีบิดา มารดาทำหน้าที่ในฐานะบุพการี และบุตรทำหน้าที่ต่อบิดามารดาในฐานะผู้มีกตัญญูกตเวทิตา^{๑๗}

พระมหาวิชิตพงษ์ ปญฺญาวชิโร เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบคำสอน เรื่องกตัญญูในลัทธิขงจื้อกับพระพุทธศาสนาที่มีต่อครอบครัว” สรุปได้ว่าความกตัญญูกตเวทิตา หมายถึง การรู้จักระลึกถึงในอุปการคุณที่ได้รับจากบุคคลอื่นแล้วหาโอกาสตอบแทนอุปการคุณนั้นตาม กำลังสติปัญญาของตนที่สามารถทำได้ ตามหลักการของพระพุทธศาสนาถือว่ามีความสำคัญมาก เพราะความกตัญญูกตเวทิตาไม่มีในบุคคลใด การคบบุคคลนั้นก็ไร้ประโยชน์^{๑๘}

พระมหาบุญเรือง ปญฺญาวชิโร เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “มนุษย์นิยมในปรัชญาขงจื้อ” สรุปได้ว่า คนจีนตั้งแต่โบราณได้ตระหนักรู้ในเรื่องความกตัญญูกตเวทิตาจากลัทธิขงจื้อโดยถือว่าความ

^{๑๖} พระครูศรีสุตโสภณ (เงิน ขาดเมธี), “ความกตัญญูกตเวทิตาในฐานะคุณธรรมค้ำจุนสังคมจากมุมมอง พระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙).

^{๑๗} พระมหาบุญทอง คุณาโร (มหา), “การศึกษาวิเคราะห์ความกตัญญู (กตัญญูตา) ในพระพุทธศาสนาเถรวาท” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

^{๑๘} พระมหาวิชิตพงษ์ ปญฺญาวชิโร (มะพารมย์), “การศึกษาเปรียบเทียบคำสอนเรื่องกตัญญูในลัทธิ ขงจื้อกับพระพุทธศาสนาที่มีต่อครอบครัว”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

กตัญญูทเวทีเป็นรากฐานที่สำคัญของครอบครัว การบำรุงบิดามารดาเป็นเรื่องสำคัญที่สุดเพราะเป็นรากฐานแห่งความดีทั้งปวง^{๑๙}

พระครูโฆสิตธรรมากร (อภิชาติ) เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบวิธีการบำรุงบิดามารดาในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาขงจื้อ” สรุปได้ว่า การบำรุงบิดามารดาในพุทธศาสนากับขงจื้อมีทัศนะที่เหมือนกันเกี่ยวกับการบำรุงบิดามารดา ๒ ทาง คือ ทางกาย และทางใจ บุตรมีหน้าที่เลี้ยงดูมารดาบิดา เพราะท่านทั้งสองได้ทำนุบำรุงบุตร ตั้งแต่เมื่อเริ่มรู้ว่าเกิดจนเติบโตใหญ่ มารดาบิดาต้องตรากตรำทำงานหนักเพื่ออนาคตของบุตร เมื่อถึงเวลาอันสมควรบุตรต้องมีหน้าที่ดูแลเอาใจใส่ท่านเป็นอย่างดี สมควรปฏิบัติต่อท่านทั้งทางร่างกาย และจิตใจ ด้วยอามิสบูชาและปฏิบัติบูชา และต้องตอบแทนคุณที่ท่านได้เลี้ยงดูบุตรมา วิธีแสดงความกตัญญูต่อบิดามารดา สามารถแบ่งออกเป็น ๒ ช่วงเวลา คือ ๑. วิธีแสดงความกตัญญูเวลาที่บิดามารดายังมีชีวิตอยู่ วิธีการแสดงความกตัญญูต่อบิดามารดาเมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่ สามารถแสดงออกได้หลายทาง คือ ๑) การให้ความเคารพ และเชื่อฟัง ๒) การบำรุงเลี้ยงดู ๓) การช่วยเหลือกิจการงานของท่าน และ ๔) การช่วยดำรงวงศ์ตระกูล ๒. วิธีแสดงความกตัญญูเวลาที่บิดามารดาเสียชีวิตไปแล้ว วิธีการแสดงความกตัญญูต่อบิดามารดาเมื่อท่านเสียชีวิตไปแล้ว มี ๔ วิธี คือ ๑) การไว้ทุกข์ ๒) การจัดฝังศพตามจารีตประเพณี ๓) การเซ่นไหว้ตามจารีตประเพณี และ ๔) การสืบสานเจตนารมณ์ของท่านอย่างไม่เสื่อมคลาย^{๒๐}

พระวิฑูล ญาณธมโม (พันธุมิตร) เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาพฤติกรรมด้านความกตัญญูทเวทีต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอร้อยบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด” สรุปได้ว่า แนวทางในการปลูกฝังความกตัญญูทเวทีต่อบิดามารดา คือสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนาที่ควรจะให้ความรู้ทางพระพุทธศาสนา เพื่อช่วยกระตุ้นเตือนและปลูกฝังคุณธรรม โดยเฉพาะความกตัญญูทเวทีให้เกิดขึ้นกับเด็ก โดยผ่านการปลูกฝังและกิจกรรมต่างๆ เช่นการเข้าค่ายอบรมคุณธรรมการปฏิบัติธรรม ตลอดทั้งกิจกรรมวันแม่ วันพ่อ รวมถึงการพาเด็กเข้าวัดทำบุญตักบาตร ไหว้พระสวดมนต์ นั่งสมาธิภาวนา เป็นต้น เพราะความกตัญญูทเวทีสามารถกระทำได้ โดยท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ ช่วยทำการงานของท่าน ดำรงวงศ์ตระกูล ประพฤติตนให้เหมาะสมแก่การรับทรัพย์มรดก ทำบุญอุทิศให้เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว

^{๑๙} พระมหาบุญเรือง ปญญาวิโร, “มนุษย์นิยมในปรัชญาขงจื้อ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑).

^{๒๐} พระครูโฆสิตธรรมากร (อภิชาติ), “ศึกษาเปรียบเทียบวิธีการบำรุงบิดามารดาในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาขงจื้อ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘).

เพราะการบำรุงบิดามารดานั้น จำเป็นที่นักเรียนจะต้องกระทำทันทีที่มีโอกาสในปัจจุบันโดยไม่ต้องรอโอกาสมาถึง^{๒๑}

พระอธิการช่วง จิตโสภโณ (ตั้งอยู่) เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “คติทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในประเพณีสารทเดือนสิบ (แซนโฎนตา) ของจังหวัดสุรินทร์” สรุปว่าคติทางพระพุทธศาสนาที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องกตัญญูกตเวที คือ ๑. คติความเชื่อเรื่องบุญ เช่น การให้ทานการรักษาศีล การภาวนา เพื่อความสุขของตัวเอง และเพื่อทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตาย ๒. คติความเชื่อเรื่องการบูชา เช่น การบูชาด้วยวัตถุสิ่งของ และการปฏิบัติ แต่การบูชาตามคติความเชื่อแบบโบราณก็ยังปรากฏอยู่เพราะมีการฆ่าสัตว์ คือ ไก่ ปลา และหมู เป็นเครื่องเซ่นไหว้ด้วย ๓. คติความเชื่อเรื่องความกตัญญู คือ การปรนนิบัติบิดามารดา ครูอาจารย์ ยอมรับคำสั่งสอน และตอบแทนผู้มีพระคุณด้วยปัจจัยสี่ และ ๔. คติความเชื่อเรื่องสังคหวัตถุ คือ ในประเพณีสารทนี้จะมีการแบ่งปันกันของคนในครอบครัวและชุมชน^{๒๒}

พระมหาพิทักษ์ สุเมโธ (ทองเหลือง) เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสุวรรณสามชาดก” สรุปได้ว่า กตัญญูกตเวทีในสุวรรณสามชาดกไว้ว่า เรื่องสุวรรณสามชาดกเป็นเรื่องราวที่ยกขึ้นมาตรัสเพื่อเป็นเครื่องยืนยันความกตัญญูกตเวทีของภิกษุว่า เป็นเรื่องที่ควรยกย่องสรรเสริญเพราะพระพุทธองค์ก็ได้ปฏิบัติมาในอดีตชาติ โดยเนื้อหาสาระมุ่งเน้นในเรื่องของการมีเมตตาต่อสรรพสัตว์ และความกตัญญูกตเวทีของสุวรรณสามกุมารที่มีต่อบิดามารดาผู้ตาบอดทั้งสอง อีกทั้งยังเป็นชาดกที่พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญเมตตาบารมีเป็นสำคัญ ในสมัยที่เสวยพระชาติเป็นสุวรรณสามโพธิสัตว์ นอกจากนี้หลักธรรมเชิงสังคม ได้แก่หลักเมตตาธรรมที่ทำให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขเพราะไม่เบียดเบียนกันและกันแม้จะรายล้อมด้วยอันตรายต่างๆ นานา แต่ก็สามารถอยู่ร่วมกันได้ด้วยอำนาจเมตตาธรรม หลักกตัญญูกตเวที เป็นหลักธรรมที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในยามตกทุกข์ได้ยาก โดยเฉพาะการแสดงความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณในยาม แก่เฒ่าหรือช่วยเหลือตนเองไม่ได้ และหลักทศพิธราชธรรมเป็นหลักธรรมช่วยให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุขที่นักปกครองต่างยึดถือปฏิบัติมาช้านาน^{๒๓}

^{๒๑}พระวิฑูล ญาณธมโม (พันธุมิตร), “ศึกษาพฤติกรรมด้านความกตัญญูกตเวทีต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขวาสัน อำเภอรวยบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

^{๒๒}พระอธิการช่วง จิตโสภโณ (ตั้งอยู่), “ศึกษาคติทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในประเพณีสารทเดือนสิบ (แซนโฎนตา) ของจังหวัดสุรินทร์”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

^{๒๓}พระมหาพิทักษ์ สุเมโธ (ทองเหลือง), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสุวรรณสามชาดก”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

พระธรรมาธิบดี ขยายภินนโท (จันท) เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาวิธีการถ่ายทอดหลักพุทธจริยธรรมแก่เยาวชนของสถาบันครอบครัว: ศึกษากรณีครอบครัวผู้ประกอบการอาชีพทำสวนยางอำเภอเขาพนม จังหวัดกระบี่” สรุปได้ว่า การถ่ายทอดหลักพุทธจริยธรรมแก่เยาวชนของสถาบันครอบครัว ได้แก่ หลักกตัญญูกตเวทิต์ หลักกตัญญูกตเวทิต์ ๔ หลักเบญจศีล-เบญจธรรม หลักอภัยมุข ๖ และ หลักทศ ๖ โดยหลักพุทธจริยธรรมเป็นประโยชน์ทั้งแก่เยาวชนและผู้ปกครอง หรือบุคคลทั่วไป ซึ่งวิธีการถ่ายทอดหลักพุทธจริยธรรมแก่เยาวชนของครอบครัว ผู้ประกอบการอาชีพทำสวนยาง ได้แก่ วิธีการวางกฎข้อบังคับ คือไม่ให้ทำสิ่งที่เลวร้าย เช่น ลักขโมย เป็นต้น วิธีการถาม-ตอบปัญหา และวิธีการพูดคุยกันหรือสนทนากัน เป็นวิธีการถ่ายทอดหลักพุทธจริยธรรมของพระพุทธเจ้า ส่วนด้านกลอุบายและวิธีประกอบการถ่ายทอด ได้แก่ การทำเป็นตัวอย่าง การไม่ดื่มสุรา เป็นต้น การหาจังหวะและโอกาส เช่น ข่าวสารเหตุการณ์บ้านเมือง แบบยืดหยุ่น เช่น ไม่ให้ดื่มสุราแต่อาจให้ดื่มเป็นยาเพื่อบำรุงร่างกาย เป็นต้น และยังมีวิธีการโน้มน้าวใจประกอบด้วย^{๒๔}

พูนทรัพย์ ขุนชิต เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาหลักจริยธรรมด้านกตัญญูกตเวทิต์ของบุตรและธิดาจะต้องปฏิบัติต่อมารดา บิดา ศึกษาเฉพาะกรณีนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนราชวินิตบางแคปานขำ กรุงเทพมหานคร” สรุปได้ว่า ความกตัญญูกตเวทิต์มีความสำคัญคือเป็นหลักพื้นฐานที่ทำให้มนุษย์ รู้จักทำหน้าที่ของตนเองต่อมารดาบิดาโดยการเลี้ยงดูท่านทั้งทางกายและทางใจ^{๒๕}

จริยา วีระพันธ์เทพา เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “ความกตัญญูกตเวทิต์ในวิถีชีวิตของชาวไทยพุทธในปัจจุบัน” สรุปได้ว่า ความเข้าใจที่เกี่ยวกับการแสดงความกตัญญูกตเวทิต์ในทางที่ถูกต้องก็มีความผันแปรคลาดเคลื่อนไป ทำให้เกิดปัญหาในการแสดงความกตัญญูกตเวทิต์ คนบางส่วนคิดว่าการแสดงความกตัญญูกตเวทิต์ คือการให้เงินหรือวัตถุสิ่งของจึงยินดีที่จะทำทุกวิธีเพื่อให้ได้เงินมาโดยไม่คำนึงถึงความถูกต้อง เช่น การยอมขายบริการ ซึ่งเป็นค่านิยมที่ไม่ถูกต้อง การแสดงความกตัญญูกตเวทิต์ที่ถูกต้อง คือการรู้สึกสำนึกในบุญคุณของผู้ที่มีอุปการคุณอยู่เสมอ และทำการตอบแทนเมื่อมีโอกาส และในการตอบแทนจะต้องประกอบด้วยปัญญา กล่าวคือจะต้องใช้สติปัญญาในการไตร่ตรองใคร่ครวญในสิ่งที่ตนจะทำการตอบแทนว่าไม่ละเมิดต่อศีลและไม่ผิดกฎหมาย จึงมีความจำเป็นที่ต้องปลูกฝังคุณธรรมในด้านต่างๆ รวมทั้งปลูกฝังความคิดในการแสดงความกตัญญูกตเวทิต์ที่ถูกต้องแก่เยาวชนโดยเริ่มต้นจากที่บ้าน และที่โรงเรียน โดยรัฐบาลต้องเน้นให้หลักสูตรการศึกษาในโรงเรียน

^{๒๔} พระธรรมาธิบดี ขยายภินนโท (จันท), “ศึกษาวิธีการถ่ายทอดหลักพุทธจริยธรรมแก่เยาวชนของสถาบันครอบครัว: ศึกษากรณี ครอบครัวผู้ประกอบการอาชีพทำสวนยาง อำเภอเขาพนม จังหวัดกระบี่”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๒๕} พูนทรัพย์ ขุนชิต, “ศึกษาหลักจริยธรรมด้านกตัญญูกตเวทิต์ของบุตรและธิดาจะต้องปฏิบัติต่อมารดา บิดา ศึกษาเฉพาะกรณีนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนราชวินิตบางแคปานขำ กรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙).

มีการสอนวิชาศีลธรรมและจริยธรรมมากขึ้น ไม่ใช่การสอนให้เยาวชนมีเพียงความรู้ที่จะนำไปประกอบอาชีพเท่านั้น เพื่อให้เยาวชนมีคุณธรรมและมีความเข้าใจว่าการแสดงความกตัญญูทวดเวทีที่ถูกต้องเป็นอย่างไร^{๒๖}

นัยนา นามเข้ม เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์การบำรุงบิดามารดาตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเถรวาท” สรุปได้ว่า แนวทางพัฒนาทวดเวทีไว้ว่า แนวทางพัฒนาให้บุตรธิดาบำรุงบิดามารดาในชีวิตประจำวัน ประกอบด้วยแนวทาง ๔ ประการ ได้แก่ การสร้างให้ตระหนักหมายถึงการสร้างให้บุตรธิดาเกิดความรู้ความเข้าใจอย่างประจักษ์แจ้งสร้างให้มีจิตสำนึกรู้ในอุปการคุณของบุพพการี การกระตุ้นเตือนให้สำเหนียก หมายถึงการคอยเงี่ยหูฟัง คอยเอาใจใส่และจดจำสิ่งที่พ่อแม่สอน การปลุกใจให้กระตือรือร้น หมายถึง การเร้าใจให้เกิดความกล้าหาญที่จะทำความดีต่อพ่อแม่ และการนำไปปฏิบัติตามได้ ซึ่งหมายถึงการเป็นตัวอย่างและแบบอย่างที่เป็นรูปธรรม จนสามารถนำไปปฏิบัติตามได้ และกลายเป็นวิถีชีวิตของบุตรธิดาตลอดไป^{๒๗}

มาลี บุญมาก เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนประถมศึกษากรณศึกษา อำเภอกำแพงแก้ว จังหวัดนครสวรรค์” สรุปได้ว่า พฤติกรรมเชิงกตัญญูทวดเวทีของนักเรียนจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล เพศ อายุ สถานภาพทางครอบครัว และอาชีพของผู้ปกครอง พบว่า พฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนประถมศึกษา กรณศึกษา อำเภอกำแพงแก้ว จังหวัดนครสวรรค์ จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล เพศ อายุ และอาชีพของผู้ปกครอง ไม่แตกต่างกัน ส่วนสถานภาพทางครอบครัว ส่งผลให้พฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนประถมศึกษา กรณศึกษา อำเภอกำแพงแก้ว จังหวัดนครสวรรค์ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑ ซึ่งให้ความสำคัญกับการพัฒนาจริยธรรมการแสดงออกทางพฤติกรรมเชิงจริยธรรม ในเรื่องความมีวินัย ความอดทน การตรงต่อเวลา การประหยัด ความขยัน และความกตัญญูต่อมารดา บิดา นอกจากนี้ยังศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับคุณธรรมจริยธรรม ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา และความพร้อมของนักเรียนที่จะทำความดี เพื่อให้มีคุณธรรมจริยธรรมที่ถูกต้องและเหมาะสม^{๒๘}

^{๒๖} จริยา วีรพันธ์เทพา, “ความกตัญญูทวดเวทีในวิถีชีวิตของชาวไทยพุทธในปัจจุบัน”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (คณะศิลปศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒).

^{๒๗} นัยนา นามเข้ม, “ศึกษาวิเคราะห์การบำรุงบิดามารดาตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๒๘} มาลี บุญมาก, “ศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนประถมศึกษากรณศึกษา อำเภอกำแพงแก้ว จังหวัดนครสวรรค์”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทำให้พบว่า มีการศึกษาและวิจัยเรื่องราวเกี่ยวกับกตัญญูทเวทีในสังคมไทยอยู่บ้าง แต่ก็ศึกษาในเพียงบางแง่มุม คือมีการกล่าวถึงความขึ้นมาและวิธีการปฏิบัติกตัญญูทเวทีบ้าง เป็นข้อมูลที่ทราบโดยทั่วไป จากการศึกษาสิ่งที่ยังถือว่ายังขาดหายอยู่ของงานนั้นๆ เช่น สถานการณ์เกี่ยวกับการขาดกตัญญูทเวทีในสังคมไทย เป็นต้น และยังไม่มีการวิจัยเล่มใดที่แสดงให้เห็นความเชื่อมโยงของคำสอนเรื่องกตัญญูทเวทีตามหลักการของพระพุทธศาสนากับสถานการณ์การขาดกตัญญูทเวทีในสังคมไทยใน ๒ สังคม คือ สังคมสงฆ์ กับ สังคมคฤหัสถ์ว่า มีส่วนเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกันหรือไม่อย่างไร ดังนั้น ในงานวิจัยนี้จึงทำการศึกษาเรื่อง “แนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสังคมไทย” เพื่อให้ทราบว่า แนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสังคมสงฆ์ ควรมีหลักการส่งเสริมอย่างไร และแนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสังคมคฤหัสถ์ ควรจะมีการส่งเสริมอย่างไร จึงจะเป็นการส่งเสริมให้สังคมสงฆ์กับสังคมคฤหัสถ์ได้ปฏิบัติถูกต้องตามหลักกตัญญูทเวที อันจะก่อให้เกิดประโยชน์ในสังคมสงฆ์และสังคมคฤหัสถ์สืบไป

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยอาศัยข้อมูลเกี่ยวกับกตัญญูทเวทีตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วรณกรรมทางศาสนา วรณกรรมคำสอน หนังสือ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ และบทความวิชาการที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้อง โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัย (Research Process) ดังต่อไปนี้

๑.๗.๑ ขั้นตอนการศึกษาข้อมูล

ขั้นตอนการศึกษาข้อมูล คือการค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับกตัญญูทเวทีตามหลักการของพระพุทธศาสนา โดยจำแนกข้อมูลเป็น ๒ ระดับ คือ

๑. **ข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Source)** จะศึกษาจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่กล่าวถึง กตัญญูทเวทีตามหลักการของพระพุทธศาสนา ได้แก่ ๑. ความหมาย ลักษณะ ความสำคัญของกตัญญูทเวที ๒. ธรรมที่ทำให้ขาดกตัญญูทเวทีตามหลักการของพระพุทธศาสนา ๓. ธรรมที่ส่งเสริมกตัญญูทเวทีตามหลักการของพระพุทธศาสนา ๔. หลักการส่งเสริมกตัญญูทเวทีตามหลักการของพระพุทธศาสนา และ ๕. เป้าหมายส่งเสริมกตัญญูทเวทีตามหลักการของพระพุทธศาสนา โดยจำแนกเนื้อหาให้ครอบคลุมประเด็นที่สำคัญๆ ตามที่กำหนดไว้ในสารบัญ

๒. **ข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source)** ศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากตำราวิชาการ บทความ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์เกี่ยวกับกตัญญูทเวทีในสังคมไทย ได้แก่ ๑. แนวคิดและค่านิยมเกี่ยวกับกตัญญูทเวทีในสังคมไทย ๒. สถานการณ์การขาด

กตัญญูกตเวทิต์ในสังคมไทย ๓. วิเคราะห์ปัญหาการขาดกตัญญูกตเวทิต์ในสังคมไทย และ ๔. ผลกระทบจากปัญหาการขาดความกตัญญูกตเวทิต์ในสังคมไทย ทั้งส่วนที่เป็นแนวคิดและแนวทางการปฏิบัติ

๑.๗.๒ ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิจัยเรื่องนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร จึงได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลตามลักษณะของข้อมูลหลังจากที่ได้ศึกษาตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลทั้งหมดแล้ว มีขั้นตอน ดังนี้

๑. ศึกษากตัญญูกตเวทิต์ตามหลักการของพระพุทธศาสนา โดยจะศึกษา ๕ ประเด็น คือ ๑. ความหมาย ลักษณะ ความสำคัญของกตัญญูกตเวทิต์ ๒. ธรรมที่ทำให้ขาดกตัญญูกตเวทิต์ตามหลักการของพระพุทธศาสนา ๓. ธรรมที่ส่งเสริมกตัญญูกตเวทิต์ตามหลักการของพระพุทธศาสนา ๔. หลักการส่งเสริมกตัญญูกตเวทิต์ตามหลักการของพระพุทธศาสนา และ ๕. เป้าหมายส่งเสริมกตัญญูกตเวทิต์ตามหลักการของพระพุทธศาสนา

๒. ศึกษาสถานการณ์ที่เกี่ยวกับกตัญญูกตเวทิต์ในสังคมไทย โดยจะศึกษา ๔ ประเด็น คือ ๑. แนวคิดและค่านิยมเกี่ยวกับกตัญญูกตเวทิต์ในสังคมไทย ๒. สถานการณ์การขาดกตัญญูกตเวทิต์ในสังคมไทย ๓. วิเคราะห์ปัญหาการขาดกตัญญูกตเวทิต์ในสังคมไทย และ ๔. ผลกระทบจากการขาดกตัญญูกตเวทิต์ในสังคมไทย

๓. แนวทางส่งเสริมกตัญญูกตเวทิต์ในสังคมไทย โดยจะศึกษาวิเคราะห์ ๓ ประเด็น คือ ๑. ความสำคัญกตัญญูกตเวทิต์ในฐานะรากฐานของสังคมไทย ๒. เป้าหมายส่งเสริมกตัญญูกตเวทิต์ในสังคมไทย และ ๓. แนวทางส่งเสริมกตัญญูกตเวทิต์ในสังคมไทย

๑.๗.๓ ขั้นสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

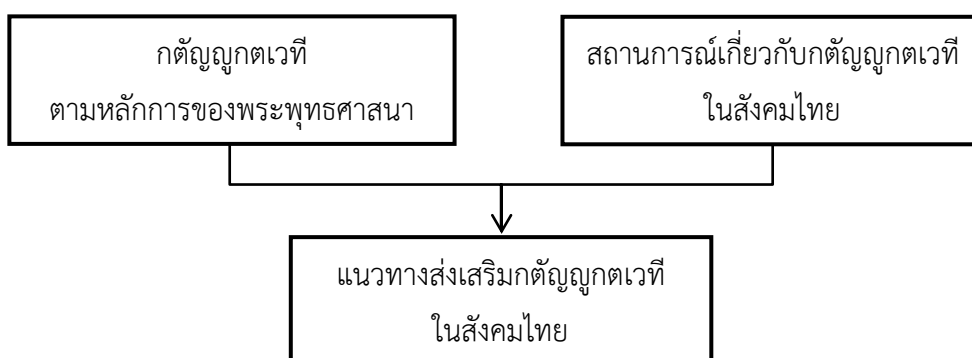
ขั้นตอนสุดท้ายผู้วิจัยจะสรุปผลการศึกษาและนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบพรรณนา โดยนำข้อวิจัยทั้งหมดมาอภิปรายสรุป ตอบปัญหาตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาและเป็นแนวทางการปฏิบัติต่อไป

๑.๘ กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย (Conceptual Framework)

ขั้นตอนนี้เป็นการกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย โดยแบ่งออกเป็น ๓ ขั้นตอน คือ

๑. ศึกษาทฤษฎีคุณทศเวทิตามหลักการของพระพุทธศาสนา
๒. ศึกษาสถานการณ์เกี่ยวกับทฤษฎีคุณทศเวทิตในสังคมไทย และ
๓. แนวทางส่งเสริมทฤษฎีคุณทศเวทิตในสังคมไทย

กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย (Conceptual Framework)



แผนภูมิที่ ๑ แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework)

๑.๙ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

- ๑.๙.๑ ได้ทราบทฤษฎีคุณทศเวทิตตามหลักการของพระพุทธศาสนา
- ๑.๙.๒ ได้ทราบสถานการณ์เกี่ยวกับทฤษฎีคุณทศเวทิตในสังคมไทย
- ๑.๙.๓ ได้ทราบแนวทางส่งเสริมทฤษฎีคุณทศเวทิตในสังคมไทย

บทที่ ๒

กตัญญูกตเวทิตามหลักการของพระพุทธศาสนา

บทนี้จะได้ศึกษา กตัญญูกตเวทิตามหลักการของพระพุทธศาสนา ในประเด็นเหล่านี้ คือ ๑. ความหมาย ลักษณะ และความสำคัญของกตัญญูกตเวทิต ๒. ธรรมที่ทำให้ขาดกตัญญูกตเวทิตตามหลักการของพระพุทธศาสนา ๓. ธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดกตัญญูกตเวทิตตามหลักการของพระพุทธศาสนา ๔. หลักการส่งเสริมกตัญญูกตเวทิตตามหลักการของพระพุทธศาสนา และ ๕. เป้าหมายส่งเสริมกตัญญูกตเวทิตตามหลักการของพระพุทธศาสนา มีรายละเอียดดังนี้

๒.๑ ความหมาย ลักษณะ และความสำคัญของกตัญญูกตเวทิต

ความกตัญญูกตเวทิตเป็นหลักการสำคัญหนึ่งในทางพระพุทธศาสนาที่สามารถสังเกตได้ด้วยการกระทำความดีต่อกัน เป็นการแสดงถึงความปรารถนาดีของทุกคนโดยผลของการกระทำย่อมจะทำให้ตนมีความสุข และผู้อื่นก็มีความสุขด้วย เพราะเหตุนี้หลักการพระพุทธศาสนาจึงได้กล่าววยกย่องบุคคล ผู้มีความกตัญญูว่า “เป็นบุคคลที่หาได้ยากในโลก” ดังจะเห็นความปรากฏในพระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทิกนิบาต ว่าบุคคลที่หาได้ยากมีอยู่ ๒ จำพวก คือ ๑. บุพพการี คือผู้ทำอุปการะก่อน และ ๒. กตัญญูกตเวทิต คือผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน^๑

ดังนั้น ทั้งบุพพการีบุคคล และกตัญญูกตเวทิตบุคคล คือเป็นบุคคลที่มาคู่กันเสมอ เพราะเมื่อมีผู้ทำอุปการะก่อน ผู้ทำความดีหรือทำประโยชน์ให้แก่ตนโดยไม่ต้องคิดถึงผลตอบแทน คือผู้มีพระคุณ ได้แก่ มารดาบิดา ครูอาจารย์^๒ จึงมีผู้รู้อุปการะที่ทันทันทแล้วและตอบแทน^๓ เรียกว่า เป็นบุคคลที่หาได้ยาก เช่น บิดามารดา ได้กระทำแล้วซึ่งความรัก โดยความรักนี้ได้ก่อให้เกิดภาวะความเป็นคน (บุตริธิตา) ขึ้นมาก็จำเป็นต้องเลี้ยงดู อบรมสั่งสอนจนเติบโตใหญ่ นี้เป็นหน้าที่ของบิดามารดาที่จะต้องดูแลและทำตนเป็นแบบอย่างให้แก่บุตริธิตา เมื่อบุตริธิตาเจริญเติบโตขึ้น มีความรู้ความสามารถ

^๑ อัง. ติก. (ไทย) ๒๐/๑๒๐/๑๑๔.

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธิม, ๒๕๕๘), หน้า ๑๘๕.

^๓ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธิม, ๒๕๕๘), หน้า ๖๗.

ทำงานเลี้ยงชีพได้ต้องเลี้ยงดูพ่อแม่ทั้งภายใน (รักษาจิตใจท่าน) และภายนอก (เลี้ยงดูด้วยปัจจัยสี่) เป็นหน้าที่ของบุตรธิดาจะต้องเลี้ยงดูท่านให้สมบูรณ์ที่สุด

๒.๑.๑ ความหมายของกตัญญูกตเวทิต

ดังกล่าวได้กล่าวแล้วว่า กตัญญูเป็นบุคคลที่หาได้ยาก มีอยู่ ๒ จำพวก คือ ๑. บุพพการี คือผู้ทำอุปการะก่อน และ ๒. กตัญญูกตเวทิต คือผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน ความหมายตามหลักภาษา คำว่า “บุพพการี” หมายถึง บุคคลผู้ทำอุปการะก่อน ในทางกฎหมาย “บุพพการี” หมายถึง บิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย ทวด แต่ตามหลักการทางพระพุทธศาสนามีความหมายกว้างกว่านี้^๔ ซึ่งหมายรวมไปถึงครู อุปัชฌายาจารย์ และพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตลอดจนผู้มีพระคุณทั้งหลายด้วย^๕ นอกจากนี้ กตัญญูกตเวทิต ตามทัศนะของพุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า “กตัญญู” คือความรู้จักอุปการคุณที่ผู้ใดผู้หนึ่งทำมาแล้ว โดยการระลึกถึงเนื่องๆ ชื่อว่า กตัญญูตา ส่วน “กตเวทิตา” คือคนที่รู้บุญคุณ เรียกว่า คนกตัญญู คนที่ทำตอบแทน เรียกว่า คนกตเวทิต เมื่อนำมาเป็น กตัญญูกตเวทิต หมายถึง ความรู้บุญคุณท่านแล้วทำตอบให้ปรากฏ เป็นธรรมประคองโลกให้เปี่ยมด้วยความสงบ^๖

นอกจากนี้ กตัญญูกตเวทิต พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายไว้ ดังนี้ กตเวทิต ว. ซึ่งประกาศคุณท่าน, ซึ่งสนองคุณท่าน เป็นคำคู่กับกตัญญู (ป. กต ว่าอันเขาทำแล้ว + เวทิต ว่า ซึ่งรู้, ซึ่งประกาศให้รู้). กตัญญูตา น. ความกตัญญู, ความเป็นผู้รู้อุปการคุณที่ท่านทำให้, ความเป็นผู้รู้คุณท่าน, เป็นคำคู่กับ กตเวทิตา ส่วนคำว่า กตัญญู ว. ซึ่งรู้อุปการะที่ท่านทำให้, ซึ่งรู้คุณท่าน, เป็นคำคู่กันกับ กตเวทิต (ป. กต ว่า อันเขาทำแล้ว + ญู ว่า ซึ่งรู้)^๗

ด้วยเหตุนี้ คำว่า “กตัญญู” จึงแปลว่า รู้คุณท่าน อัญญู นี้แปลว่า ผู้รู้ กิจจัง ซึ่งกิจ กตัง อันบุคคลอื่นกระทำแล้ว เม ต่อเรา ตามหลักภาษาบาลี กตัญญู แปลตามตัวอักษร คือ ผู้รู้ซึ่งกิจ หรือ ผู้รู้ซึ่งคุณูปการอันบุคคลคนอื่นกระทำแล้วต่อเรา กตเวทิต แปลว่าอะไร เวทิต แปลว่า รู้แจ้ง หรือ ประกาศ แปลเอาความหมายก็คือ ตอบแทน กิจจัง หรือ คุณัง ซึ่งคุณ กตัง อันบุคคลอื่นกระทำแล้ว เม ต่อเรา กตเวทิต คือ รู้ หรือ ประกาศซึ่งคุณูปการที่คนอื่นกระทำไว้ แล้วต่อเรา สองวลีนี้มาต่อกันเป็น กตัญญูกตเวทิต แปลว่า “รู้ซึ่ง คุณที่คนอื่นทำแล้วต่อเรา แล้วตอบแทนพระคุณซึ่งคนอื่นทำแล้วต่อเรา”

^๔ พันตรี ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรม มคอ-ไทย, (กรุงเทพมหานคร: อาทรการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๕๐๑.

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๔, หน้า ๒. ; พระธรรมกิตติวงศ์ (ทอติ สุรเตโช, ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), ศัพท์วิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓๗.

^๖ พุทธทาสภิกขุ, กตัญญูกตเวทิตเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๒.

^๗ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้น จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๖), หน้า ๖.

แปลง่ายๆ คือ กตัญญูรู้คุณ ท่าน หรือรู้คุณท่าน แล้วตอบแทนพระคุณท่าน นี่คือความหมายของ กตัญญูกตเวทิต์ ในโลกนี้มีผู้ที่ทำคุณต่อเรามากมายไม่ใช่เฉพาะคนเราเกิดมาในโลก ดำรงชีวิตอยู่ในโลก เราก็คือเป็นหนี้โลก ฉะนั้นเราก็ต้องกตัญญูต่อโลก^๖

สรุปความได้ว่า กตัญญูกตเวทิต์ คือเป็นคุณธรรมความดีของบุคคลที่ได้กระทำความดีแล้ว และแสดงความดีนั้นให้ปรากฏขึ้น เป็นการรับรู้คุณของผู้มีพระคุณต่อเรา จะต้องตอบแทนพระคุณท่านด้วยการดูแลปรนนิบัติต่อท่านให้ดีที่สุด เพื่อความสุขทั้งทางใจและทางใจ โดยการดำรงตนของเราอยู่ในความดีตลอดไป

๒.๑.๒ ลักษณะของกตัญญูกตเวทิต์

ลักษณะของคนที่มีความกตัญญูกตเวทิต์นั้น เป็นผลสืบเนื่องด้วยการประกอบกุศลธรรมสามทาง คือ ทางกายกรรม ทางวจีกรรม และทางมโนกรรม โดยการกระทำสามอย่างนี้ตามทัศนะของ ปิ่น มุฑุกันต์ ได้กล่าวถึงคนที่มีความกตัญญูกตเวทิต์ไว้ ๒ ลักษณะ คือ

๑. กตัญญูขั้นสามัญ เป็นการรู้อุปการะคุณที่บุคคลอื่นทำให้แก่ตน หมายถึง ยอมรับว่าบิดามารดามีพระคุณ เพราะได้เลี้ยงดูเรามา ยอมรับว่าครูอาจารย์มีพระคุณ เพราะได้อบรมสั่งสอน ศิลปะวิทยาการ ยอมรับว่าญาติพี่น้องมีบุญคุณ เพราะท่านเคยให้ข้าวให้น้ำรับประทาน รวมความว่า กตัญญูอย่างสามัญทั่วไป คือรู้อุปการะคุณที่บุคคลอื่นทำให้เรา เป็นเหตุให้เกิดกตเวทิต์ คือการตอบแทนคุณตามลำดับต่อมา

๒. กตัญญูขั้นสัตบุรุษ เป็นความกตัญญูขั้นสูง หมายถึง การรู้จักคุณธรรมความดีอันมีอยู่ในตัวบุคคลอื่น ใครมีความดีก็รู้ว่าเขาเป็นคนดีไม่ว่าจะทำอะไรให้เราหรือไม่ก็ตาม ไม่ยึดเอาตัวเองเป็นเครื่องวัดความดีของคนอื่น ต้องตัดลินความดีด้วยความดี และรู้จักน้อมทั้งว่าธรรมทั้งหลายมีคุณค่าอย่างไร แล้วพยายามถ่ายทอดคุณลักษณะที่ดีนั้นมาใส่ตัวเรา เพื่อจะได้ทำความดีเป็นแบบอย่างที่ดีเหมือนเขา^๗

จะเห็นว่า ลักษณะของความกตัญญู คือความกตัญญูขั้นสามัญ เป็นเรื่องเกี่ยวกับการทดแทนบุญคุณที่บุคคลอื่นได้ทำดีกับตน ส่วนกตัญญูขั้นสูง เป็นเรื่องของการถ่ายทอดแบบอย่างของคนดีมาประพฤติปฏิบัติตาม นอกจากนี้ลักษณะของคนมีความกตัญญู ทราบได้ด้วยอาการที่แสดงออกต่อผู้มีพระคุณ ๒ ประการ คือ

^๖ วชิรเมธี, **หนึ่งในร้อย**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อัมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่งจำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๙-๒๐.

^๗ ปิ่น มุฑุกันต์, **มงคลชีวิต ภาค ๓**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๑๗-๑๒๐.

๑. ประกาศคุณท่าน คือประกาศว่าผู้มีพระคุณของเราคืออะไรบ้าง เช่น ถ้าผู้มีพระคุณเป็นพ่อแม่ จะต้องกล่าวสรรเสริญยกย่องพ่อแม่ให้คนอื่นฟังว่า ท่านดีกับเราอย่างไร ที่คนนิยมทำกันมากคือ เขียนประวัติประกาศคุณของพ่อแม่ในหนังสืองานศพ วิธีนี้แม้จะใช้ได้ แต่มิใช่วิธีที่ดีที่สุด วิธีประกาศคุณพ่อแม่ที่ดีที่สุด คือประกาศที่ตัวเราเอง คนเราทุกคนคือตัวแทนของพ่อแม่ตนทั้งนั้น เพราะเลือดของตนเป็นเลือดเนื้อเดียวกับพ่อแม่ตลอดจนนิสัยใจคอและความประพฤติ ก็ได้รับการอบรมถ่ายทอดมาจากท่าน ความประพฤติของเราเองนี้แหละจะเป็นตัวประกาศคุณท่าน หรือประจานท่านอย่างโจ่งแจ้งที่สุดไม่ว่าเราจะตั้งใจหรือไม่ก็ตาม

๒. ตอบแทนคุณท่าน คือ เมื่อรู้ว่าท่านมีคุณหรือมีอุปการะ ต้องตอบแทน^{๑๐} เช่น ถ้าผู้มีพระคุณเป็นพ่อแม่ บุตรีธิดาสามารถตอบแทนได้ ดังนี้

๑. ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เราเลี้ยงท่านตอบ
๒. ช่วยทำกิจธุระการงานของท่าน
๓. ดำรงวงศ์ตระกูล
๔. ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท
๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน^{๑๑}

โดยสรุป ความกตัญญูทเวทีทั้ง ๒ ลักษณะ คือกตัญญูต่อผู้มีคุณแก่ตนโดยตรง กตัญญูต่อผู้มีคุณและผู้ทำประโยชน์แก่ส่วนรวม ส่วนลักษณะของกตเวที คือการรู้คุณผู้มีอุปการะแก่ตนหรือแก่ส่วนรวม เมื่อรู้แล้วก็ประกาศให้ผู้อื่นได้รับทราบ และตอบแทนท่านด้วยการให้วัตถุสิ่งของช่วยเหลือด้วยกำลังและด้วยความเคารพ

๒.๑.๓ ความสำคัญของกตัญญูทเวที

ความกตัญญูทเวที เป็นคุณธรรมสำคัญสำหรับมนุษยชาติ เป็นคุณธรรมพื้นฐานของมนุษย์ในสังคม และเป็นบ่อเกิดแห่งความรับผิดชอบต่อกันของความเป็นมนุษย์ เพราะเป็นเครื่องทำลายความเห็นแก่ตัว เป็นศัตรูสำคัญของความดี เป็นเหตุให้เกิดความสุขุมรอบคอบ ความสำนึกในหน้าที่ และความรับผิดชอบโดยลำดับ^{๑๒} ความสำคัญของกตัญญูทเวที มีนักวิชาการให้ความหมายในลักษณะคล้ายกัน ดังนี้

^{๑๐}สมคิด เหลลาฉลาด, “ความเชื่อเรื่องบุญและบาปกับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เขตกรุงเทพมหานคร”, **หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต**, (สังคมสงเคราะห์ศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒), หน้า ๕๐.

^{๑๑}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒.

^{๑๒}อำนาจ จันเงิน, “การพัฒนาความกตัญญูทเวทีตามแนวคิดของพระพุทธศาสนา (ทองย้อย กิตติทินโน)”, **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๐๘.

พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ) ได้กล่าวถึง การยกย่องคนกตัญญูว่า เราจะดูคนไม่ ต้องไปดูแหวนที่สวมนิ้ว สายสร้อยห้อยคอ รอยนวด สิ่งเหล่านั้นเป็นเปลือกทั้งนั้น แต่ดูว่าเขามีคุณธรรม คือมีความกตัญญูทเวทึขนาดไหน เขาปฏิบัติต่อพ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เครือญาติอย่างไร คนดีย่อมมีความหนักแน่น อดทนให้การดูแลบำรุงรักษาบิดามารดาให้อยู่เป็นสุข เพราะพ่อแม่เป็นพระประจำ บ้านเป็นเทวดาประจำบ้าน ไม่ต้องไปกราบไหว้เทวดาที่ไหน กราบไหว้บิดามารดาก็พอแล้ว การเคารพ กราบไหว้พ่อแม่เป็นมงคลชีวิต^{๑๓} เช่น การแสดงความกตัญญูของชาวจีน ดังที่ปรากฏในปรัชญาเมธี ของขงจื้อ ได้เขียนหลักปฏิบัติเกี่ยวกับความกตัญญูให้ลูกปฏิบัติต่อพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย สอนให้ บุคคลรู้จักเคารพนบถนอมนับถือผู้มีพระคุณ ประเพณีของจีน เช่น ตื่นเช้าต้องจัดธูป ๓ ดอก ไปยื่นหน้า บ้านเพื่อไหว้ฟ้าดิน เพื่อระลึกถึงบุญคุณของแผ่นดินและฟ้า^{๑๔}

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต) ได้กล่าวถึงว่า ความกตัญญูนั้น ไม่มีเฉพาะมนุษย์ เท่านั้น ความรู้คุณของวัตถุสิ่งของก็เป็นกตัญญู ไม่ว่าจะเป็นถนนหนทาง บ้านที่พักอาศัย ธรรมชาติ แวดล้อมที่เราอยู่ ทุกสิ่งล้วนมีบุญคุณ จึงมีภาษิตว่า “นิमितต์ สาธูรูปานัน กตัญญูทเวทิตา” แปลว่า ความรู้คุณและประกาศตอบแทนคุณนั้นให้ปรากฏ เป็นเครื่องหมายของคนดี^{๑๕}

นอกจากความสำคัญดังกล่าวแล้ว ตามนัยแห่งพระไตรปิฎก ได้ยกย่องผู้ที่มีความกตัญญูไว้ ดังต่อไปนี้

๑. เป็นสัตบุรุษ ได้แก่ คนดี มีคุณธรรม เป็นบัณฑิตในทางพระพุทธศาสนา เพราะ ความกตัญญูทเวทึเป็นภูมิของสัตบุรุษ^{๑๖}
๒. เป็นบุคคลที่หาได้ยาก เพราะบุคคลที่มีความกตัญญูทเวทึ ต้องฝึกฝนตนมาดี สามารถยกจิตใจของตนให้สูงส่งได้ ซึ่งมีใจะเกิดขึ้นกับคนทุกคนได้^{๑๗}
๓. ประสบแต่ความสุข เนื่องจากประพฤติตนถูกต้องชีวิตจึงมีแต่ความสุขความเจริญ และยังนำความสุขมาให้แก่บุคคลอื่นๆ ด้วย^{๑๘}

^{๑๓} พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), กตัญญูทเวทึ เป็นเครื่องหมายของคนดี, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๑๙-๒๐.

^{๑๔} พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันทภิกขุ), กตัญญูทเวทึ เป็นเครื่องหมายของคนดี, หน้า ๖-๗.

^{๑๕} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒.

^{๑๖} อัง.ทูก. (ไทย) ๒๐/๓๓/๗๗.

^{๑๗} อัง.ทูก. (ไทย) ๒๐/๑๒๐/๑๑๔.

^{๑๘} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๓/๗๗.

๔. ควรแก่การยกย่องสรรเสริญ เพราะเป็นผู้มีจิตใจสูงส่ง ประกอบด้วยคุณธรรมอันดี และเป็นแบบอย่างแก่คนอื่น ๆ ได้ จึงสมควรได้รับการยกย่องชมเชย^{๑๙}

๕. ประพฤติสิ่งที่เป็นอุดมมงคลแก่ชีวิต เพราะความกตัญญูเป็นข้อปฏิบัติที่ก่อให้เกิด สวัสดิมงคลแก่ชีวิต เป็นอุดมมงคลในชีวิต^{๒๐}

จากหลายทศนะที่ได้กล่าวถึงความสำคัญของกตัญญูกตเวทิต์ สรุปได้ว่า กตัญญูกตเวทิต์ คือ เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีดีงามที่สอดแทรกความกตัญญูกตเวทิต์ไว้เกือบทุกเรื่องที่เกี่ยวข้องงานบุญ และส่งเสริมให้สถาบันครอบครัวมีความมั่นคง เพราะเป็นหลักจริยธรรมพื้นฐานทำให้มนุษย์รู้จักการทำหน้าที่อันเหมาะสมแก่ตน นอกจากนี้คนมีความกตัญญู ย่อมระลึกถึงบุญคุณของพ่อแม่ ทุ้งนา แม่น้ำ ลำธาร ถนนหนทาง และสิ่งสาธารณประโยชน์อื่นๆ ช่วยกันอนุรักษ์ให้สิ่งเหล่านั้นคงอยู่กับมนุษย์อย่าง สมดุล โดยความกตัญญูกตเวทิต์ เป็นเครื่องหมายของคนดี

๒.๒ ธรรมที่ทำให้ขาดกตัญญูกตเวทิต์ตามหลักการของพระพุทธศาสนา

หลักธรรมที่ทำให้ขาดกตัญญูกตเวทิต์ข้อนี้ ผู้วิจัยศึกษาใน ๓ ประเด็น คือ ๑. อกุศลมูล ๓ ๒. อคติ ๔ และ ๓. อบายมุข ๖ โดยหลักธรรมที่สามประการนี้ เมื่อบุคคลใดได้ประพฤติปฏิบัติตน ตามแล้ว บุคคลนั้นจะประสบกับความหายนะ หากความเจริญไม่ได้ มีรายละเอียดดังนี้

๒.๒.๑ อกุศลมูล ๓

คำว่า “อกุศลมูล” ได้แก่ โลภะ โทสะ และ โมหะ^{๒๑} โดยกิเลสทั้งสามกองนี้ เป็นมูลให้เกิด การกระทำที่ไม่แสดงออกถึงการมีความกตัญญูกตเวทิต์ต่อกัน คือสร้างแต่ความทุกข์เบียดเบียนกันไม่ สิ้นสุด มีดังนี้

๑. **ปัจจัยแห่งโลภะ:** โลภะ คือความกำหนัด ความกำหนัดนักแห่งจิต ความยินดี ความอยากได้ ความละโมภ ความโลภเกินพอดี ความปรารถนา ความปรารถนานัก ตัณหา ความ ทะยานอยาก อภิชฌา ความเพ่งเล็งอยากได้ของเขา^{๒๒} ซึ่งได้ชื่อว่า โลภะ เป็นเหตุให้คนอยากได้ หรือ เป็นเพียงความอยากได้เท่านั้น แต่ความอยากได้ที่จัดเป็นโลภะ มิใช่เป็นเพียงความอยากธรรมดา

^{๑๙} ชู. อป. (ไทย) ๓๓/๓๒๑/๒๘๒.

^{๒๐} ชู. ชุ. (ไทย) ๒๕/๙/๘.

^{๒๑} อภิ. สจ. (ไทย) ๓๔/๑๐๖๔/๒๗๒. ; อจ. ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๔/๓๑๖.

^{๒๒} อภิ. สจ. (ไทย) ๓๔/๑๐๖๕/๒๗๒.

แต่เป็นความอยากได้ไม่รู้จักพอ^{๒๓} โดยความอยากได้จนเกินเหตุมีวิธีทุจริตต่างๆ คือเป็นความอยากอย่างรุนแรงจนต้องคิดหาและกระทำในทางที่ผิดๆ อย่างเช่น โกงเอา ตู้อเอา ปลิ้นเอา และทำความชั่วร้ายอื่นๆ เพราะความอยากนั้น^{๒๔}

นอกจากนี้ ความตามอรรถกถาจิตตูปาทกัณฑ์ อรรถกถาธรรมสังคณี ยังได้อธิบายถึงลักษณะของความโลภไว้ ๔ ประการ ได้แก่ ๑. มีการยึดอารมณ์ต่างๆ มีรูปและเสียง เป็นต้น เป็นลักษณะเหมือนลิงติดตัง ๒. มีความติดในอารมณ์เป็นรส (หน้าที่) เหมือนขึ้นเนื้อที่ใสในกระเบื้องร้อน ๓. มีการไม่ยอมสละไปเป็นปัจจุบันฐาน (ผล) เหมือนเปื้อนสีน้ำมันและยาหยอดตา และ ๔. มีความเห็นชอบใจในธรรมเป็นอารมณ์ของสังโยชน์เป็นปทัชฐาน (เป็นเหตุใกล้ให้เกิด)^{๒๕}

จะเห็นว่า ลักษณะของความโลภทั้งสี่ประการเป็นการแสดงถึงอารมณ์ หรือความต้องการยึดติดในอารมณ์นั้น เพื่อนำไปสู่การกระทำในรูปแบบต่างๆ ดังจะเห็นได้จากทัศนคติของปิ่น มุกกันต์ ได้กล่าวถึงปัจจัยนำไปสู่ความเป็นผู้โลภนั้น มีอยู่ ๗ ประการ^{๒๖} ดังนี้

๑. รติ ความชอบใจ เช่น ชอบฟังเพลงเพราะๆ ชอบสิ่งสวยๆ ชอบสูดกลิ่นหอม ชอบลิ้มรสอาหารอร่อย ชอบได้สัมผัสที่นุ่มนวล เป็นต้น เป็นความชอบโดยทั่วไป

๒. อิจฉา ความอยาก คืออยากได้หรือทะยานอยากได้ในสิ่งที่ชอบใจนั้น เช่น อยากได้รถยนต์ที่ชอบไว้นั่ง อยากได้คนที่ชอบไว้เป็นคู่ครอง เป็นต้น

๓. มหิฉณา ความอยากใหญ่ คือความอยากที่พองตัวขึ้น รุนแรงมากขึ้นจนกลายมาเป็นความอยากใหญ่ ความอยากลักษณะนี้ไม่ถึงขั้นผิดศีล เพียงแต่เสียมารยาท โลกตำหนิติเตียน อាកาณเช่นนี้ภาษาชาวบ้านเรียกกันหลายอย่าง เช่น คนมักมาก คนมักได้ คนรู้มาก คนขี้เอาเปรียบ คนเห็นแก่ตัว คนเห็นแก่ได้ เป็นต้น

๔. ปาปิฉณา ความอยากลามก ความปรารถนาลามก หรือความไม่ต่ำ คือความอยากได้โดยวิธีเลวๆ เป็นความเห็นแก่ตัวอย่างแรง ใครจะติเตียน จะดูถูกเหยียดหยามก็ไม่สนใจ เป็นการลดใจตนเองให้มาอยู่ในชั้นต่ำๆ อาจมีได้ทั้งพระสงฆ์และคฤหัสถ์ สำหรับพระสงฆ์ เช่น พระสงฆ์ที่ขอของขบฉันจากคนที่ไม่ใช่ญาติ ไม่ใช่ปวารณา เป็นต้น สำหรับคฤหัสถ์ เช่น การหาเลี้ยงชีพในทางต่ำ ได้แก่ เป็นหญิงโสเภณี หรือตนเองพอทำมาหากินได้ แต่ไปขอทานเลี้ยงชีพ หรือการเอาไร้อาเปรียบ ผู้ที่โง่เขลากว่า เป็นต้น

^{๒๓} พันตรี ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรม มจร-ไทย, (กรุงเทพมหานคร: อาทรการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๖๒๑.

^{๒๔} ปิ่น มุกกันต์, คำบรรยายพุทธศาสตร์ ภาค ๒ ฉบับฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ, (กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา, ๒๕๓๖), หน้า ๒๓๐.

^{๒๕} อภ.สง.อ. (ไทย) ๗๖/๖.

^{๒๖} ปิ่น มุกกันต์, คำบรรยายพุทธศาสตร์ ภาค ๒ ฉบับฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ, หน้า ๒๓๓-๒๕๘.

๕. โลกยะ ความอยากได้โดยวิธีทุจริต คือความอยากที่กำเริบขึ้นจนกลายเป็นความคิดจะหาสิ่งทีตนอยากได้นั้นโดยวิธีทุจริต คือ วิธีที่ผิดศีลผิดธรรม เช่น ลักปล้น ฉ้อโกง และวิธีการอื่นๆ เป็นต้น

๖. อภิชฌา ความเพ่งเล็ง คือความอยากที่เพ่งเล็งเจาะจงลงไปว่า ตกลงทำอยำนันั้นอย่างนี้แน่ ตกลงจะขโมยคนนั้น จะปล้นบ้านคนนี้ เป็นต้น

๗. อภิชฌาวิสมโลภะ ความโลภลุ่มๆ ดอนๆ ด้วยอำนาจความเพ่งเล็ง คือความโลภชนิดแรงมาก ที่ว่า “ลุ่มๆ ดอนๆ” (วิสมะ) คือไม่เลือกทางที่จะเอามาให้ได้ ไม่สนใจว่าจะได้มาอย่างไร ใครจะเป็นอย่างไร เตือดร้อนอย่างไรก็ไม่สนใจ

สรุปว่า “ปัจจัยแห่งโลภะ” ที่กล่าวมาได้แสดงถึงลำดับความต้องการที่เรียกว่า “โลภะ” มักจะเกิดขึ้นได้กับทุกคน และต้องใช้ปัญญาในการพิจารณาให้มากเพื่อมิให้ความโลภนั้นมาครอบงำจิตใจที่จะนำไปสู่การกระทำความผิด ซึ่งความโลภสามารถเรียงลำดับจากขั้นธรรมดาไปจนถึงขั้นที่รุนแรงที่สุด โดยที่ความอยากขั้นติดกับอภิชฌา เป็นความอยากธรรมดาคนที่อยากระดับนี้ยังเป็นกัลยาณชน คนดีคนงาม ไม่เสียหายหากนำมาเปรียบเทียบกับมะม่วง ได้แก่มะม่วงกำลังสุกพอดี ถ้าความอยากรุนแรงขึ้นขั้นมทิจฉาและปาปฉา จัดเป็นความอยากขั้นปาปชน คือคนเลว คนไม่ดี ตรงข้ามกับสุภาพชน เปรียบเสมือนมะม่วงสุกจนละ และถ้าความอยากรุนแรงขึ้นไปอีกถึงขั้นโลภะขึ้นไปแล้ว “จัดเป็นชั้นพาลชน”^{๒๗} เปรียบเสมือนมะม่วงสุกจนเน่ามีหนอนหาประโยชน์ไม่ได้

๒. ปัจจัยแห่งโทสะ: โทสะ คือความคิดอาฆาต จิตคิดอาฆาต ความขัดเคือง ความกระทบกระทั่ง ความแค้นเคือง ความขุ่นเคือง ความคิดประทุษร้าย ความคิดมุ่งร้าย ความคิดปองร้าย กิริยาที่คิดปองร้าย ความพิโรธ ความโกรธ^{๒๘} การคิดประทุษร้าย จึงเป็นลักษณะของความคิดที่จะทำให้อันอื่นหรือสัตว์อื่นได้รับอันตราย เสื่อมเสีย และเสียหายด้วยประการต่างๆ เป็นต้น

จะเห็นว่า แรงแห่งโทสะสามารถทำให้อันทำอะไรก็ได้ หากความต้องการนั้นไม่สมปรารถนา ซึ่งปัจจัยแห่งโทสะ มีลักษณะสำคัญ ๔ อย่างคือ ๑. มีความดุร้ายเป็นลักษณะสำคัญเหมือนอสรพิษถูกประหาร ๒. มีการกระสับกระส่ายแห่งกายและจิตเป็นรส (หน้าที่) เหมือนถูกยาพิษ หรือมีการหม่นไหม้นิสัยของตนเป็นรสเหมือนไฟไหม้ป่า ๓. มีการประทุษร้าย เป็นปัจจุปฏิฐาน (ผล)

^{๒๗} “พาลชน” หมายถึง คนพาลในประเภทต่างๆ ที่ควรรังเกียจไม่ควรเสพ ไม่ควรคบไม่ควรเข้าใกล้ปรากฏอยู่ในโลกนี้ ๒ ประเภทดังนี้ คือ ๑. บุคคลที่ไม่มีศีล ทำแต่กรรมชั่ว มีความประพฤติที่สังครังเกียจ ไม่ยอมเปิดเผยงานที่ทำ ไม่ได้เป็นนักบวช แต่ทำตัวเหมือนกับนักบวช ไม่ประพฤติพรหมจรรย์ แต่ทำเหมือนประพฤติพรหมจรรย์ แต่ข้างในมีแต่กิเลสทั้งหลาย ๒. บุคคลที่มีแต่ความโกรธ เพราะการคบกับบุคคลที่มีแต่ความโกรธจะทำให้เราถูกด่าบ้าง จะตะเพิดเราบ้าง จะทำให้เราให้เสื่อมเสียบ้าง ดูรายละเอียดใน อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๗/๑๗๗.

^{๒๘} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๐๖๖/๒๗๓.

เหมือนศัตรูได้โอกาสล้างแค้น ๔. มีอาฆาตวัตถุ เป็นปทัฏฐาน (เป็นเหตุใกล้ให้เกิด) เหมือนน้ำมูตรเน่า เจือด้วยยาพิษ^{๒๙}

จากลักษณะของโทสะทั้งสี่ประการ นับเป็นกิเลสที่เป็นอาการของจิตที่ขยายตัวขึ้นมา จากจุดเล็กๆ (จุดความรู้สึกของจิต) เช่นเดียวกับโลภะ คือเดิมทีเดียวเป็นเพียงความรู้สึกของจิตนิดเดียวเท่านั้น แต่เราไม่ได้ระงับความรู้สึกอันนั้นเสีย ปล่อยให้มันขยายตัวขึ้นๆ จนกลายเป็นโทสะเหมือนแผลเดิมเล็กๆ เมื่อไม่รักษานานเข้าเลยกลายเป็นแผลเรื้อรังได้ ซึ่งก็ไม่ต่างอะไรที่คนมักโกรธไม่พอใจในสิ่งที่ตนปรารถนาไว้ ก็จะกระทำการกรรมประเภทอื่นๆ ได้ ซึ่งลำดับของปัจจัยแห่งการเกิด โทสะมีอยู่ ๕ ชั้น ดังนี้

๑. อรติ ความไม่พอใจ ความไม่ชอบใจ นี่เป็นจุดเริ่มต้นของโทสะ
๒. ปฏิฆะ ความขัดใจ ขัดเคืองใจ ปฏิฆะนี้เกิดขึ้นเนื่องมาจากอรติคือความไม่พอใจ ไม่ชอบใจ เพราะเมื่อไม่พอใจ ย่อมก่อให้เกิดความขัดเคืองใจ
๓. โกรธ ความโกรธ คืออาการที่จิตเดือดดาล ดิ้นรน กระสับกระส่าย เร่าร้อน ภายในใจ อาการเช่นนี้เกิดเนื่องมาจากเกิดอรติและปฏิฆะที่รุนแรง
๔. โทสะ ความคิดประทุษร้าย คือเมื่อเกิดอาการโกรธมากๆ เข้า ก็จะพยายามหาทางคิดประทุษร้ายคนอื่น สัตว์อื่น หรือแม้แต่สิ่งอื่น (เช่น การทำลายข้าวของ) คิดทำลาย คิดล้างผลาญ คิดทำให้เขาเสียหาย ฉิบหาย หรือทำให้วอดวาย
๕. พยาบาท ความผูกใจ คือเป็นอาการที่ต่อเนื่องมาจากโทสะอีกทีหนึ่งในเมื่อมีโทสะ คิดทำลายเขาแล้ว แต่ทำลายไม่ได้ในทันที จึงผูกใจเจ็บ ผูกใจอาฆาต ผูกใจโกรธ เช่น “เถอะ วันหน้าจะจัดการ” หรือ “สักวันหนึ่งเถอะ ฉันจะเอาคืนให้สาสม” เป็นต้น

สรุปได้ว่า “ปัจจัยแห่งโทสะ” หมายถึง สภาพอารมณ์เกิดจากความรู้สึกของจิตมีลักษณะแปรสภาพไปตามลำดับ โดยเริ่มต้นมาจากความไม่พอใจ ความขัดเคืองใจ เมื่อมีความขัดเคืองหรือแค้นเคืองที่รุนแรงขึ้นก็จะกลายเป็นความโกรธ ความเดือดดาลใจ เมื่อมีความโกรธมากเข้าจะกลายเป็นสภาพเป็นความคิดประทุษร้าย คิดทำร้าย จากนั้นเมื่อไม่สามารถทำร้ายได้ หรือทำร้ายได้ไม่สมใจที่โกรธจะกลับกลายเป็นความคิดพยาบาท

๓. ปัจจัยแห่งโมหะ: โมหะ คือความไม่รู้ ความไม่เห็น ความไม่รู้ตามความเป็นจริง ความไม่แทงตลอด ความไม่รอบคอบ ความไม่รู้ชัด ความลุ่มหลง เป็นอวิชชา^{๓๐} นอกจากนี้ ปัจจัยแห่งโมหะเกิดจากความเห็นที่ผิด การไม่ใช้ปัญญาพิจารณาให้ประจักษ์ในเรื่องนั้นๆ ให้ถ่องแท้ถี่ถ้วนก่อน

^{๒๙}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๐/๓๕๒.

^{๓๐}อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๐๖๗/๒๗๓.

เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็เป็นที่เหตุให้ไม่รู้บุญ ไม่รู้บาป ไม่เชื่อบุญไม่เชื่อบาป ชักนำไปทำความชั่ว ความไม่ดีต่างๆ อย่างเช่น ทะเลาะวิวาท แก่งแย่งชิงดี อดดี เกียจคร้าน บ้ากาม ออกตัญญู เชื่อง่าย หูเบา^{๓๑}

ดังนั้น กิเลสอันเป็นปัจจัยแห่งสายโมหะนี้ มีอาการที่สำคัญอยู่ ๓ ประการ ได้แก่ ๑. อวิชชา คือความไม่รู้ตามความเป็นจริง ความไม่รู้ลักษณะนี้จัดเป็นพื้นเพของจิต ๒. โมหะ คือความหลงไม่รู้จริง เป็นสภาพจิตที่ประกอบด้วยอวิชชา จึงทำให้ไม่รู้ตามความเป็นจริง และ ๓. มิจฉาทิฎฐิ คือ ความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม เพราะโมหะทำให้เห็นผิดเป็นชอบ อวิชชา โมหะ และมิจฉาทิฎฐิ จึงมีความเกี่ยวเนื่องกัน โดยที่อวิชชาและโมหะ เป็นเพียงขั้นกิเลส คือเป็นอาการเศร้าหมองในจิต ยังไม่ถึงขั้นทำกรรม ส่วนมิจฉาทิฎฐิเป็นขั้นกระทำกรรมแล้ว คือเป็นมโนกรรม^{๓๒}

จะเห็นได้ว่า อุกุศลมูลทั้ง ๓ คือ ๑. โลภะ ความอยากได้จนเกินพอดี ๒. โทสะ ความคิดประทุษร้าย และ ๓. โมหะ ความหลงมีรู้อัจฉริยะ ล้วนเป็นมูลเหตุหรือรากเหง้าที่ก่อให้เกิดการกระทำทั้งสิ้น ดังปรากฏความตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย โลภะ เป็นเหตุแห่งกรรม โทสะเป็นเหตุแห่งกรรม โมหะเป็นเหตุแห่งกรรม”^{๓๓}

สรุปความว่า ปัจจัยแห่งโมหะ คือสภาพอารมณ์ที่เกิดจากความไม่รู้ (อวิชชา) และความคิดผิดในทางที่ไม่ถูกต้องมี (มิจฉาทิฎฐิ) เมื่ออารมณ์ได้รับผลกระทบจากสภาวะทั้งสองอย่างนี้แล้วการทำความดีย่อมจะกระทำไม่ได้ไม่คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นมักจะมีอารมณ์ก้าวร้าว ใจร้อน ทำอะไรลงไปมักเป็นผู้ขาดสติโดยไม่คำนึงถึงหลักกตัญญูกตเวที

๒.๒.๒ อคติ ๔

คำว่า “อคติ” เป็นการละเว้นการมีอคติ หรือเป็นผู้เว้นจากความลำเอียงโดยการเข้าข้างใดข้างหนึ่ง ซึ่งในฐานะเป็นผู้ใหญ่ เป็นเจ้านาย ผู้ปกครองประเทศ เป็นผู้แก้ไขปัญหาให้แก่ชาวบ้าน ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาของตน จะต้องแก้ไข้ปัญหาหรือตัดสินคดีต่างๆ จะต้องเว้นจาก “อคติ ๔ ประการ คือ ๑. ฉันทาคติ ๒. โทสะคติ ๓. โมหาคติ และ ๔. ภยาคติ”^{๓๔} มีรายละเอียด ดังนี้

๑. ฉันทาคติ คือลำเอียงเข้าข้างคนผิด เพราะชอบคนที่กระทำความผิด ซึ่งเป็นสาเหตุของการปกครองที่ไม่ได้ประสิทธิภาพ หากคนเชื่อได้อย่าง เพราะเป็นการเข้าข้างคนที่ตนชอบเสมอถึงจะผิดอย่างไรก็ตาม

^{๓๑} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวัด, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเสียง, ๒๕๔๘), หน้า ๘๐๐.

^{๓๒} ปิ่น มุฑกันต์, คำบรรยายพุทธศาสตร์ ภาค ๒ ฉบับฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ, หน้า ๓๕๓-๓๖๖.

^{๓๓} อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๔/๓๑๖.

^{๓๔} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗/๒๓.

๒. โทสาคติ คือลำเอียงเพราะเกลียดชัง ถึงจะทำทุกอย่างก็ทำตาม ถ้ารังเกียจคนนี้แล้ว ต่อให้ทำทุกอย่างก็ทำตาม ยังถูกตัดสินให้เป็นผู้ผิดอยู่ดังกล่าว เพราะเป็นบุคคลที่ถูกชัง

๓. โมหาคติ คือลำเอียงเพราะหลงเข้าใจผิดคิดทำถูก แต่เรื่องที่ทำลงไปนั้นเป็นเรื่องที่ผิด จึงตัดสินให้ถูก จึงเป็นการตัดสินใจในทางที่ผิด เพราะขาดการไตร่ตรองอย่างรอบคอบ

๔. ภยาคติ คือลำเอียงเพราะความเกรงกลัว อำนาจมืด หรือเกรงกลัวผลการตัดสินต่างๆ จะส่งผลให้ตนเองเดือดร้อน ซึ่งเป็นการเกรงกลัวภัยจะมาถึงตน จึงทำให้เกิดความผิดพลาดในการตัดสินคดีต่างๆ

โดยสรุป หลักอคติ คือเป็นคุณธรรมผู้ที่ควรเว้น คือหากผู้ใดต้องการที่จะเป็นผู้นำที่ดี หรือเป็นผู้ปกครองที่ดีแล้ว จะต้องไม่เกรงกลัวในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง บุคคลที่จะเป็นผู้ปกครองได้นั้นจะต้องเป็นผู้มีความกล้าหาญ อดทน เสียสละพร้อมทั้งความซื่อตรงต่อตนเองและผู้อื่นด้วยจิตใจที่มุ่งมั่น และมีน้ำใจที่บริสุทธิ์ ปราศจากอคติทั้งสี่ประการก็สามารถสร้างความสงบสุขได้

๒.๒.๓ อบายมุข ๖

คำว่า “อบายมุข” หมายถึง ทางแห่งความหายนะ สิ่งที่เป็นต้นเหตุของการกระทำสิ่งไม่ดีทั้งหลาย จนกลายเป็นคนอกตัญญู นอกจากนี้ อบายมุข เป็นทางแห่งความเสื่อมนำไปสู่ทางหายนะแห่งโศกะทั้งหลาย บุคคลผู้มีความกตัญญู ไม่ควรข้องแวะอบายมุข ๖ ประการ^{๓๕} ได้แก่

๑. การหมกมุ่นในการเสพของมีนเมา คือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท
๒. การหมกมุ่นในการเที่ยวไปตามตรอกซอกซอย ในเวลากลางคืน
๓. การเที่ยวดูมหรสพ
๔. การหมกมุ่นในการเล่นการพนัน
๕. การหมกมุ่นในการคบคนชั่วเป็นมิตร
๖. การหมกมุ่นในการเกียจคร้าน

บุคคลผู้ดำเนินชีวิตไปตามอบายมุข ๖ ประการ คือชีวิตย่อมจะพบแต่ความเสื่อมความหายนะ หากความเจริญมิได้เลย เพราะการหลงมัวเมาอยู่ในอบายมุขนั้น ทรัพย์สมบัติที่หามาได้ย่อมถึงความหายนะไปเพราะความมัวเมาของตัวเอง^{๓๖}

ด้วยเหตุนี้ บุคคลผู้มีความกตัญญูทวาทิ ควรเว้นเสียให้ห่างไกล เพราะเป็นทางแห่งความเสื่อม และเป็นเหตุให้เสียสุขภาพทั้งทางกาย และทางใจ สมองมีความคิดเฉื่อยชา หรือครุ่นคิดในสิ่งนั้นๆ อยู่เนืองๆ ใช้เวลากับสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ เป็นเหตุให้ตนเองไม่เจริญ และอาจจะสร้างปัญหา

^{๓๕}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๗/๒๐๒.

^{๓๖}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๗๘/๑๙๖.

สังคมเดือร้อน ที่สำคัญคือไม่ตระหนักรู้ถึงอุปการคุณที่ผู้อื่นทำแก่ตน หรือแม้แต่การทำลายคุณธรรมอื่นๆ อบายมุขจึงเป็นช่องทางที่จะนำไปสู่ความเสียหาย และเป็นการทำลายความเจริญรุ่งเรือง

๒.๓ ธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดกตัญญูกตเวทีตามหลักการของพระพุทธศาสนา

ธรรมที่ส่งเสริมให้เกิดกตัญญูกตเวทีตามหลักการของพระพุทธศาสนานั้น เป็นเรื่องสำคัญที่บริษัทต้องศึกษาและปฏิบัติตาม เพราะเป็นหลักประกันในความคิดของผู้ที่ได้ศึกษาและปฏิบัติตาม ซึ่งหลักธรรมที่ผู้วิจัยจะได้อธิบายในประเด็นต่อไปนี้เป็น ๒ ประการ คือ ๑. อนาคติยวินัย: ธรรมสำหรับสังคมสงฆ์ และ ๒. หลักธรรมสำหรับสังคมคฤหัสถ์ มีดังนี้

๒.๓.๑ อนาคติยวินัย: ธรรมสำหรับสังคมสงฆ์

หลักธรรมสำหรับสังคมสงฆ์ ได้แก่ “ศีล /วินัย” หมายถึง ระเบียบข้อบังคับสำหรับควบคุมความประพฤติของคนในหมู่คณะให้มีความเรียบร้อยดีงาม เป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียวกัน เรียกว่า “อนาคติยวินัย”^{๓๗} คือ วินัยของผู้ไม่ครองเรือน มีรายละเอียดดังนี้

๒.๓.๑.๑ ความหมายของอนาคติยวินัย

ความหมายของ อนาคติยวินัย ตามทัตชนะสมเด็จพะมหาวิรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร) กล่าวไว้ว่า อนาคติยวินัย คือวินัยของบรรพชิต นักบวชในพระพุทธศาสนา มี ๒ ประเภท คือ สามเณร กับ ภิกษุ^{๓๘} กล่าวคือ ศีล ๑๐ ของสามเณร และ ศีล ๒๒๗ ของภิกษุ^{๓๙}

นอกจากนี้ ประสาร ทองภักดี กล่าวไว้ว่า อนาคติยวินัย คือ วินัยของผู้ไม่ครองเรือน ได้แก่ พุทธบริษัทฝ่ายบรรพชิต คือ ภิกษุ ภิกษุณี สิกขมานา สามเณร สามเณรี^{๔๐} ดังจะเห็นจากรายงานวิจัยของ ผศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร ได้จำแนกศีล หรือวินัยของผู้สละเรือนเป็นตาราง^{๔๑} ดังมีรายละเอียด ต่อไปนี้

^{๓๗} พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๑๗-๓๑๘/๒๘๘-๒๘๙.

^{๓๘} สมเด็จพระมหาวิรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร), มงคลยอตชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๙), หน้า ๑๗๒.

^{๓๙} พระเทพดิลก (ระแบบ จิตถาโณ), พระธรรมวินัย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๖๐.

^{๔๐} ประสาร ทองภักดี, กฎหมายมหาชนตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๙๐. , ปิ่น มุกกันต์, มงคลชีวิต, หน้า ๓๗๑.

^{๔๑} สมิทธิพล เนตรนิมิตร, ผศ.ดร., “ภาพลักษณ์ของพระสงฆ์ในอริยวินัย: วิถีชีวิตและบทบาทของพระสงฆ์”, รายงานวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๙๒.

ชื่ออาบัติ	วินัยของภิกษุสงฆ์	วินัยของภิกษุณีสงฆ์
๑. ปาราชิก	๔ สิกขาบท	๘ สิกขาบท
๒. สังฆาทิเสส	๑๓ สิกขาบท	๑๘ สิกขาบท
๓. อนิยต	๒ สิกขาบท	-
๔. นิสสัคคียปาจิตตีย์	๓๐ สิกขาบท	๓๐ สิกขาบท
๕. ปาจิตตีย์	๙๒ สิกขาบท	๑๖๖ สิกขาบท
๖. เสขิยะ	๗๕ สิกขาบท	๗๕ สิกขาบท
๗. อธิกรณสมณะ	๗ สิกขาบท	๗ สิกขาบท

จากตารางที่แสดงถึงชื่ออาบัติและวินัยของทั้งของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ สรุปว่าหลักอนาคาริยวินัย คือวินัยสำหรับบรรพชิตหรือนักบวชในพระพุทธศาสนาที่สละเรือน ไม่เกี่ยวข้องกับอาชีพทางโลก โดยมีหลักปฏิบัติที่เรียกว่าศีล ได้แก่ ศีล ๑๐ ของสามเณร ศีล ๒๒๗ ของภิกษุ และศีล ๓๑๑ ของภิกษุณี มีดังนี้

๒.๓.๑.๒ องค์ประกอบของอนาคาริยวินัย

ดังที่ทราบว่ อนาคาริยวินัย เป็นวินัยของบรรพชิต หรือนักบวชในพระพุทธศาสนา มี ๒ ประเภท คือ สามเณร ภิกษุ และภิกษุณี ถึงแม้ว่าปัจจุบันภิกษุณี ไม่มีในพระพุทธศาสนาเถรวาท ดังนั้น องค์ประกอบของอนาคาริยวินัย ที่บรรพชิตหรือนักบวชในพระพุทธศาสนา ได้แก่ ศีล ๑๐ ของสามเณร และศีล ๒๒๗ ของภิกษุ ซึ่งเป็นวินัยของผู้ไม่ครองเรือน มีรายละเอียด ดังนี้

๑. ศีลของสามเณร ได้แก่ ศีล ๑๐ เรียกว่า สิกขาบท ๑๐ ประการ คือ

๑. เว้นจากฆ่าสัตว์
๒. เว้นจากลักทรัพย์
๓. เว้นจากการเสพกาม
๔. เว้นจากการพูดเท็จ
๕. เว้นจากการดื่มน้ำเมา
๖. เว้นจากการฉันอาหารในยามวิกาล
๗. เว้นจากการฟ้อนรำขับร้อง ประโคมดนตรีและดูการเล่น
๘. เว้นจากเหตุเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด คือ ทัดทรง ประดับ
๙. เว้นจากการนอนบนที่นอนสูงและที่นอนใหญ่
๑๐. เว้นจากการรับเงินและทอง^{๔๒}

^{๔๒} ชุ.ช. (ไทย) ๒๕/๒/๑-๒.

๒. ศิลของภิกษุ ตามที่ปรากฏในอนาการยวินัย อันเป็นข้อปฏิบัติของภิกษุ ในพระพุทธศาสนา เรียกว่า ปาฐิสุทธิศีล เป็นศีลที่ตั้งมั่นอยู่ในความบริสุทธิ์ คือ “ปาฐิโมกขสังวรศีล อินทริยสังวรศีล และอาชีวปาฐิสุทธิศีล”^{๔๓} ซึ่งเป็นหลักในการดำเนินชีวิตของภิกษุ มีดังนี้

๑. ปาฐิโมกขสังวรศีล เป็นผู้มีความสำรวมในพระปาฐิโมกข์ ละเว้นจาก ข้อห้ามทำตามข้อที่อนุญาต การละเว้นจากข้อห้าม คือ พระวินัยเป็นข้อห้าม ประกอบด้วยอาบัติอย่าง หนัก อาบัติอย่างกลาง และอาบัติอย่างเบา คือ ศีล เป็นเหตุสำรวมในพระปาฐิโมกข์ คอยระวังสกัดกั้น โทษที่พึงจะละเมิดอาบัติ ๗ กอง ทางกาย ทางวาจา คือ ปาราชิก ๔ มีโทษอย่างหนัก สังฆาทิเสส ๑๓ มีโทษอย่างกลาง อนียต ๒ นิสสัคคีย์ปาจิตตีย์ ๓๐ สุทธิกปาจิตตีย์ ๙๒ ปาฐิเทศนียะ ๔ เสนิยวัตร ๗๕ และอธิกรณสมณะ ๗

พระปาฐิโมกข์ที่ใช้สวดในปัจจุบันนี้ มาจากบาลี ๑๕๐ ข้อ และจากอภิสมัจจ ๗๗ ข้อรวม ๒๒๗ ข้อ ซึ่งเป็นข้อห้ามเพื่อให้พระภิกษุได้ตั้งใจสำรวมในวินัยบัญญัติ เว้นจากข้อห้ามที่ ทรงห้าม ปฏิบัติตามข้อที่ทรงอนุญาต ไม่ให้ต้องอาบัติกองใดกองหนึ่ง เมื่อต้องเข้าแล้วถ้าอย่างหนัก ผู้ต้องขาดจากความเป็นภิกษุ ก็พึงสละเพศเสีย ถ้าอย่างกลางผู้ต้องแล้วพึงอยู่กรรม ถ้าอย่างเบาผู้ต้อง แล้วก็พึงประจําตนต่อหน้าภิกษุด้วยกัน เมื่อทำดังนี้จึงจะพ้นโทษ อาบัติอย่างหนักประกอบด้วย ปาราชิก ๔ มีเสพเมถุน ลักทรัพย์ที่เป็นของหลวงหรือของพระราชานับตั้งแต่ ๑ บาท หรือ ๕ มาสก ค่าเงินของอินเดีย การฆ่ามนุษย์ให้ตายรวมถึงการฆ่าตัวตายก็ถือว่าเป็นปาราชิกและการอวดคุณวิเศษ ที่ไม่มีในตัว ซึ่งเป็นการแสดงออกให้เห็นในลักษณะการพูดให้ฟัง การแสดงท่าต่างๆ เช่น การนั่ง ลอกเลียนแบบจากการเรียนรู้

๒. อินทริยสังวรศีล เป็นการสำรวมในอายตนะ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ^{๔๔} เป็นการสำรวมทางสายตา เมื่อมองเห็นรูปก็เข้าใจว่าเป็นเพียงรูปที่จะตั้งอยู่ได้ชั่วคราวเท่านั้น เป็นสิ่งที่ไม่จริงยั่งยืน การสำรวมทางหู เป็นการสำรวมทางการได้ยินเสียงที่จะเข้ามากระทบทางหู ซึ่งมีทั้งเสียงที่น่ายินดีและเสียงไม่น่ายินดี สำรวมทางจมูก เป็นการสำรวมทางกลิ่นที่จะมาสัมผัส ประสาททางจมูก การสำรวมทางลิ้น เป็นการสำรวมในการสัมผัสรสชาติของอาหาร การสำรวมทาง กาย เป็นการสัมผัสทางกายด้วยมีรสสัมผัสต่างๆ และการสำรวมทางใจ เป็นการสัมผัสทางธรรมารมณ์ หรือความรู้ทางอารมณ์เพื่อให้เกิดความฉลาดรู้เท่าทันอารมณ์ เอาชนะตาในขณะที่เห็นรูป เอาชนะหู ในขณะที่ฟังเสียง เอาชนะจมูกในขณะที่ดมกลิ่น เอาชนะลิ้นในขณะที่ลิ้มรส เอาชนะกายในขณะที่ ถูกสัมผัส

^{๔๓}พระพุทธโฆสเถระ วจนา, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและ เรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยวรงค์พริ้นติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕.

^{๔๔}ม.อ. (ไทย) ๑๔/๖๑๙/๓๐๑.

เอาขณะใจขณะรับอารมณ์ ไม่ให้เกิดความยินดีอันร้ายอันเป็นเหตุทำให้ใจเศร้าหมองเสีย เมื่อภิกษุทำได้
ได้อย่างนี้ ชื่อว่ามีอินทริยสังวรศีล

๓. อาชีวนารีสุทธิศีล คือศีลเป็นเครื่องบริสุทธิตั้งการเลี้ยงชีพ งดเว้นการเลี้ยงชีพที่ผิดเทศของนักบวชเสีย เช่นทำมาหากินอย่างชาวบ้าน เป็นวิธีการลงโลก เสียชอกด้วยการพนัน เช่น เป็นหมอยาเพื่อการอาชีพ มีเงินกู้เอาดอกเบี้ย เป็นหมอเสน่ห์ยาแฝด ชักสือชายหญิงให้เป็นสามีภรรยา กัน เมื่อภิกษุงดเว้นจากอาชีพที่ผิดเสีย สำเร็จการเลี้ยงชีพตามสมณวิสัย ไม่สะสมทรัพย์สมบัติ ถือว่าพระจนสมบัติและมั่งมีคุณสมบัติ เป็นผู้งามในพระศาสนาเช่นนี้ ชื่อว่ามีอาชีวนารีสุทธิศีล นอกจากนี้ยังถือหลักของอริยวงศ์ ๔ ประการ ซึ่งเป็นหลักของปฏิบัติที่พระอริยเจ้าทั้งหลายปฏิบัติกันมาแต่โบราณไม่ขาดสายประเพณี คือ จีวรสันโดษ ปิณฑปตสันโดษ เสนาสนสันโดษและปหานภาวนารามตา^{๔๕} คือ จีวรสันโดษ เป็นผู้มีความสันโดษในเรื่องของเครื่องนุ่งห่มหรือไตรจีวร ซึ่งมีไตรจีวรใช้สอยไม่ควรเกิดหนึ่งไตรจีวร ปิณฑปตสันโดษ เป็นผู้มีบาตรไว้ใช้สอยได้ไม่เกินหนึ่งในเวลาออกรับปิณฑปตก็ไม่ให้รับบาตรได้ไม่เกิดสามบาตรหรือเทบาตร ได้ไม่เกิดสามครั้ง เสนาสนสันโดษ เป็นผู้ชอบเสนาสนะที่มีความสงบเงียบเพื่อทำการพิจารณากาย วาจา และใจให้มีความสงบและปหานภาวนารามตา เป็นผู้มีความยินดีในการละอกุศล คือความโลภ ความโกรธ และความหลงพร้อมทั้งประกอบกรรมดี คือ สัมมาทิฎฐิ

๔. ปัจจัยสันนิสิตศีล เป็นการพิจารณาปัจจัยสี่ คือ ไตรจีวร อาหารปิณฑปต เสนาสนะ และคิลานเภสัช^{๔๖} โดยพิจารณาปัจจัยสี่ คือไตรจีวร เป็นสิ่งที่ได้รับอนุญาตจากพระพุทธเจ้าแล้วจึงสามารถที่จะนุ่งห่มได้ จึงควรมีการพิจารณาให้เห็นตามความเป็นจริงว่าเป็นเพียงความต้องการของร่างกายเพื่อป้องกันความร้อน หนาว เหลือบยุ่ง เท่านั้น การรับอาหารปิณฑปต การฉันอาหาร ซึ่งเป็นการพิจารณาอย่างแยกคายแล้วจึงลงมือบริโภคอาหารและหลังจากบริโภคอาหารเสร็จจึงพิจารณาอีกครั้งหนึ่งเพื่อให้เห็นจริงตามที่ร่างกายต้องการเท่านั้น เสนาสนะ เป็นการพิจารณาที่สงบห่างไกลจากฝูงชน เป็นที่ร่มรื่นเพื่อการพิจารณาธรรมที่จะเกิดขึ้นภายในร่างกายและจิตใจ และการพิจารณาคิลานเภสัช ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในปัจจัยสี่ เพราะการทำให้ร่างกายเกิดโรคนั้นส่วนใหญ่มาจากการบริโภคอาหาร เครื่องนุ่งห่มและที่อยู่อาศัย เพราะฉะนั้น ถ้าพิจารณาให้ดีจะเห็นได้ว่า การบริโภคปัจจัยสี่อย่างพิจารณาแล้วจะสามารถทำให้ชีวิตมีความสุขได้ ดังนั้น การพิจารณาปัจจัยสี่นั้นจะต้องพิจารณาทั้งในขณะรับและขณะบริโภคและภายหลังบริโภคแล้ว ให้เห็นประโยชน์ของการบริโภคเท่าที่จำเป็น ไม่บริโภคด้วยตัณหาอันเป็นเหตุให้ติดอยู่ในปัจจัยสี่ เมื่อภิกษุมานำพิจารณาปัจจัยสี่ให้เห็นเหตุผลข้อเท็จจริงในการบริโภคเช่นนี้แล้ว ชื่อว่ามีปัจจัยสันนิสิตศีล

^{๔๕} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๘/๒๘.

^{๔๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๘๗/๑๐๖.

๒.๓.๑.๓ ลักษณะของอนาคาริกวินัย

ลักษณะของอนาคาริกวินัย ในพระพุทธศาสนาเปรียบเสมือนกับกฎหมายใช้บังคับ ภิกษุ ภิกษุณี สามเณร และสามเณรี ได้อย่างสมบูรณ์ แบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ

๑. อาทิพรหมจริยกาสิกขา^{๔๗} เป็นพุทธบัญญัติ มีลักษณะบังคับเด็ดขาด เป็นพุทธบัญญัติสำคัญ เรียกว่า พุทธอาณา มีอยู่ ๒๒๗ ข้อ ภิกษุจะต้องสวดประกาศทบทวนให้ พระสงฆ์อื่นทราบทั่วกัน ทุก ๑๕ วัน เรียกว่า สวดปาฏิโมกข์ ถือเป็นกิจสงฆ์

๒. อภิสมาจาริกาสิกขา^{๔๘} เป็นลักษณะพุทธบัญญัติ เนื่องด้วยอภิสมาจาร คือ มารยาทอันดีงาม หรือขนบธรรมเนียมอันดีงามของสงฆ์ อภิสมาจาริกาสิกขา มีอยู่จำนวนมากแต่ไม่ได้ รวมอยู่ในพระปาฏิโมกข์^{๔๙}

๒.๓.๑.๔ จุดมุ่งหมายของอนาคาริกวินัย

จุดมุ่งหมายของอนาคาริกวินัย เพื่อบรรพชิตในพระพุทธศาสนาได้นำไปปฏิบัติ เพราะเป็นหลักการนำไปสู่จุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิต คือ พระนิพพาน ด้วยเหตุนี้ การบัญญัติพระวินัย ก็เพื่ออาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการคือ

๑. เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์
๒. เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์
๓. เพื่อข่มบุคคลผู้เก้อยาก
๔. เพื่อการอยู่ผาสุกแห่งเหล่าพระภิกษุผู้มีศีลดีงาม
๕. เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลาย อันจะบังเกิดในปัจจุบัน
๖. เพื่อกำจัดอาสวะทั้งหลาย อันจะบังเกิดในอนาคต
๗. เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส
๘. เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของคนที่เลื่อมใสแล้ว
๙. เพื่อความตั้งมั่นแห่งสังฆธรรม
๑๐. เพื่อเอื้อเพื่อวินัย^{๕๐}

^{๔๗}วิ.ม. (ไทย) ๔/๘๔/๑๒๘.

^{๔๘}วิ.ม. (ไทย) ๔/๘๔/๑๒๘.

^{๔๙}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๔, หน้า ๕๔๗.

^{๕๐}วิ.ม.ท. (ไทย) ๑/๓๙/๒๘-๒๙. , วิ.จ. (ไทย) ๗/๕๒๓/๒๑๓.

โดยสรุป ธรรมสำหรับพระคัมภีร์ คือพระวินัยที่เป็นข้อปฏิบัติสำหรับบรรพชิต เพื่อนำไปสู่จุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิต คือพระนิพพาน ดังพระพุทธดำรัสพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสแก่พุทธสาวกให้จาริกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งที่เป็นของทิพย์ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้เธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวงทั้งที่เป็นของทิพย์ทั้งที่เป็นของมนุษย์ พวกเธอจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์เพื่อความทุกข์แก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกัน จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง มีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วนสัตว์ทั้งหลายที่มีธุลีในตาน้อยมีอยู่ ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังตำบลอรุเวลาเสนาานิคมเพื่อแสดงธรรมฯ^{๕๑}

ภิกษุทั้งหลาย พรหมณ์และคฤหบดีทั้งหลายเป็นผู้มีอุปการะมากแก่เธอทั้งหลายบำรุงเธอด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะและคิลานะปัจจัยเภสัชบริขาร แม้เธอทั้งหลายก็จงเป็นผู้มีอุปการะมากแก่พรหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศการครองชีวิตอันประเสริฐพร้อมทั้งอรรถพร้อมทั้งพยัญชนะอันบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิงแก่พรหมณ์และคฤหบดีนั้นเถิดฯ^{๕๒}

๒.๓.๒ หลักธรรมสำหรับสังคัมคฤหัสถ์

หลักธรรมสำหรับสังคัมคฤหัสถ์ ได้แก่ (๑) บุคคลหาได้ยาก ๒ (๒) พรหมวิหารธรรม ๔ (๓) ขรรวาสธรรม ๔ (๔) สังคหัตถ์ ๔ (๕) อุपाสกธรรม ๕ (๖) คารวะ ๖ และ (๗) ทิศ ๖ มีดังนี้

๒.๓.๒.๑ บุคคลหาได้ยาก ๒

บุพพการีและกตัญญูกตเวทีบุคคลทั้ง ๒ พวกนี้ ชื่อว่า “บุคคลหาได้ยาก”^{๕๓} เพราะบุคคลผู้มีหน้าที่ทำอุปการะก่อน ได้ทำกิจตามหน้าที่ที่ดี ได้ทำอุปการะก่อนก็ดีชื่อว่าบุคคลหาได้ยาก ส่วนบุคคลผู้ได้รับอุปการะจากผู้อื่นจนได้มีความสุขสบายแล้ว มีความสำนึกถึงบุญคุณของท่านผู้ให้อุปการะแล้วตอบแทน ได้แก่

๑. **บุพพการี** หมายถึง บุคคลผู้ทำอุปการะก่อน ได้แก่บุคคลผู้มีอหยาตัยเมื่อแผ่ประกอบด้วยพรหมวิหารธรรมประจำอยู่ในใจ ไม่คิดอยากได้แต่ฝ่ายเดียว ตั้งใจทำอุปการะคุณจะมากหรือน้อยก็ตาม ไม่หวังตอบแทนแต่อย่างใด บุพพการีโดยทั่วไปท่านกำหนดว่ามี ๔ ประเภทคือ

^{๕๑}วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๓๒.

^{๕๒}ขุ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๒๘๗/๒๔๗.

^{๕๓}อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๖๔/๑๐๘.

๑. มารดาบิดา
๒. ครู อาจารย์ อุปัชฌาย์
๓. พระมหากษัตริย์
๔. พระพุทธเจ้า

๒. กตัญญู หมายถึง ผู้รู้อุปการคุณที่ผู้อื่นทำแล้วแก้ตน กตเวที แปลว่า ผู้ประกาศคุณนั้นให้ปรากฏ ได้แก่ผู้ตอบแทนคุณ รวมเป็นกตัญญูกตเวที แปลว่า ผู้รู้อุปการคุณที่ท่านทำแล้วและตอบแทน หมายความว่า ผู้ระลึกถึงอยู่เนืองๆ ซึ่งอุปการคุณที่ท่านบุพพการีนั้นๆ ได้กระทำ ให้แก้ตน และเมื่อได้โอกาสก็ตอบแทนคุณตามควรแก่ฐานะภาวะและกาลสมัย เหมือนบุตรธิดา เป็นลูกหนี้มารดาบิดา นักเรียนศิษย์เป็นลูกหนี้ครูอาจารย์

โดยสรุป บุคคลหาได้ยาก ๒ อย่างนี้ เป็นหลักพุทธจริยธรรมที่ต้องยึดถือปฏิบัติตาม เป็นคติธรรมประจำใจ โดยเฉพาะในสถาบันครอบครัวผู้เป็นบิดามารดาจะต้องปฏิบัติตนเป็นแบบอย่าง และมันสั่งสอนบุตรธิดาให้เป็นบุคคลที่มีความกตัญญูกตเวที และบุตรธิดาจะต้องประพฤติปฏิบัติตาม หลักกตัญญูกตเวทีให้เป็นวิถีชีวิตประจำวัน

๒.๓.๒.๒ พรหมวิหารธรรม ๔

พรหมวิหารธรรม เป็นธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติมี ๔ ประการ คือ

๑. **เมตตา** หมายถึง ความรักใคร่ ปรรณนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า
๒. **กรุณา** หมายถึง ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้อง บำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์
๓. **มุทิตา** หมายถึง ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตใจ่องใสบันเทิงด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดี มีสุข เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป
๔. **อุเบกขา** หมายถึง ความวางใจเป็นกลาง ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็น ด้วยปัญญา มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขู ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้วอันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัย และปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อมีไม่กิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรได้รับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมควรรับผิดชอบตน^{๕๔}

^{๕๔}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๘/๒๘๐., พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๔, หน้า ๑๒๔.

โดยสรุป พรหมวิหารธรรม ถือเป็นหลักสำคัญในการปกครองคน ไม่เฉพาะแต่ปกครองภายในสถาบันครอบครัวเท่านั้น สถาบันอื่นๆ ยิ่งมีความจำเป็นเพราะความผู้นำนั้นจะต้องดูแลสุขทุกข์ของคนให้ทั่วถึงด้วยความปรารถนาดี

๒.๓.๒.๓ ขรราวาสธรรม ๔

หลักขรราวาสธรรมนี้ เป็นหลักธรรมสำคัญสำหรับผู้ครองเรือน ที่จะต้องน้อมนำมาปฏิบัติให้เกิดขึ้นในใจ เพราะเป็นหลักธรรมหนึ่งที่จะช่วยสนับสนุนสถาบันครอบครัวให้อยู่ด้วยกันอย่างมีความสุข มีความเอื้อเพื่อเอื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกันทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ มี ๔ ประการ คือ

๑. **สัจจะ** หมายถึง ความจริง เช่นซื่อสัตย์ต่อกัน
๒. **ทมะ** หมายถึง ความฝึกฝนปรับปรุงตน เช่น รู้จักข่มใจ ควบคุมอารมณ์ บังคับตนเอง ปรับตัวเข้ากับการทำงานและสิ่งแวดล้อมให้ได้
๓. **ขันติ** หมายถึง ความอดทน
๔. **จาคะ** หมายถึง ความเสียสละ เผื่อแผ่ แบ่งปัน มีน้ำใจ^{๕๕}

โดยสรุป หลักขรราวาสธรรม เป็นหลักธรรมสำคัญในทางพระพุทธศาสนาสำหรับผู้ครองเรือน ที่จะต้องนำไปปฏิบัติเพื่อเสริมสร้างสถาบันครอบครัว ให้เป็นครอบครัวที่มีความอบอุ่น มีความสุข มีความเอื้อเพื่อเอื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกันทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ และมีความซื่อสัตย์ต่อกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๒.๓.๒.๔ สังคหัตถ์ ๔

สังคหัตถ์ ๔ เป็นธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในความสามัคคีต่อกันมี ๔ ประการ ได้แก่

๑. **ทาน** หมายถึง การให้ การเอื้อเพื่อเอื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกัน ด้วยสิ่งของ ตลอดจนให้ความรู้และแนะนำสั่งสอนตลอดจนให้ความรู้ความเข้าใจ และศิลปวิทยา เพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่น ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว ไม่เป็นคนเห็นแก่ได้ฝ่ายเดียว คุณธรรมข้อนี้จะช่วยให้ไม่เป็นคนเห็นแก่ตัว โดยคำนึงอยู่เสมอว่า ทรัพย์สินสิ่งของที่เรามาหาได้ มิใช่สิ่งจริงยั่งยืนเมื่อเราสิ้นชีวิตไปแล้ว ก็ไม่สามารถจะนำติดตัวเอาไปได้

๒. **ปิยวาจา** หมายถึง วาจาเป็นที่รัก วาจาพูดดีมีน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ่งใจ คือ กล่าวคำสุภาพ ไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดจนคำแสดงประโยชน์ ประกอบด้วยเหตุผล ชักจูงในทางที่ดีงาม แสดงความเห็นอกเห็นใจ เป็นกำลังใจให้ รู้จักพูด

^{๕๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๔, หน้า ๕๔. ตูรายละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖๔/๓๕๑-๓๕๔. , ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๑๙๐/๕๔๕.

ให้เกิดความเข้าใจอันดี สมานสามัคคีเกิดไมตรี ทำให้รักใคร่นับถือและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่พุดหยาบคายก้าวร้าว พุดในสิ่งที่เป็นประโยชน์ เหมาะสำหรับกาลเทศะ

๓. อุตถจริยา หมายถึง การประพฤติประโยชน์ คือชวนช่วยช่วยเหลือกิจกรรม บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ การประพฤติในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ให้ความช่วยเหลือด้วยแรงกาย และชวนช่วยกิจการต่างๆ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ รวมทั้งช่วยแก้ไขปัญหาคและช่วยปรับปรุง ส่งเสริมในด้านจริยธรรม ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม

๔. สมานัตตตา หมายถึง การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ หรือมีความประพฤติเสมอดันเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอทั้งต่อคนทั้งหลาย ทำตนเสมอดันเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอทั้งในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยรับรู้ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะบุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี^{๕๖}

โดยสรุป หลักธรรมสังคหวัตถุ เป็นหลักธรรมสำคัญสำหรับการพัฒนาคน โดยเฉพาะสมาชิกของสังคม เมื่อได้นำหลักธรรมนี้มาประพฤติปฏิบัติก็จะทำให้สังคมนั้นอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และสามารถยึดเหนี่ยวน้ำใจของสมาชิกของคนในสังคมไว้ได้

๒.๓.๒.๕ อุบาสกธรรม ๕

ได้ชื่อว่าเป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนานั้น ต้องประกาศตนนับถือพระรัตนตรัย และมีกระบวนการที่จะต้องปฏิบัติเพื่อความเป็นอุบาสกที่สมบูรณ์เหมือนกับอนาลกบิณฑิกอุบาสกที่ได้ปฏิบัติเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต สำหรับพุทธศาสนิกในปัจจุบัน โดยคุณธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติของอุบาสกมี ๕ ประการ ได้แก่

๑. เป็นผู้มิศรัทธา
๒. เป็นผู้มิศีล
๓. เป็นผู้ไม่ถ่อมมงคลตื่นข่าว เชื้อกรรม ไม่เชื่อมงคล
๔. ไม่แสวงหาผู้รับทักษิณานอกศาสนา
๕. ทำอุปการะในศาสนา^{๕๗}

จะเห็นว่า หลักปฏิบัติของอุบาสกธรรมทั้งห้าประการนี้ ผู้เป็นอุบาสก อุบาสิกา ในพระพุทธศาสนาต้องถือปฏิบัติเป็นหลักสำคัญในทำนุบำรุงพระศาสนาให้เจริญมั่นคง และประพฤติปฏิบัติตนเป็นผู้มีศีล หรือปฏิบัติตนถูกต้องตามหลักสุจริต ๓ คือ ๑. กายสุจริต ความประพฤติชอบ

^{๕๖}ปัญญา ใช้บางยาง, ธรรมาภิบาย หลักธรรมในพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๒๑๓-๒๑๕. , พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๔, หน้า ๔๑๒.

^{๕๗} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๕/๒๕๓.

ด้วยวาจา คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ ๒. วีสัจจริต ความประพฤติชอบด้วยวาจา คือ เว้นจากพูดส่อเสียด เว้นจากพูดคำหยาบ และ ๓. มโนสุจริต ความประพฤติชอบด้วยใจ คือไม่โลภอยากได้ของเขา ไม่พยาบาทปองร้ายเขา^{๕๘}

นอกจากนี้ การทำความดีเป็นผู้มีศีลปฏิบัติถูกต้องทั้งสามทางแล้ว ผู้เป็นอุบาสก อุบาสิกาในทางพระพุทธศาสนา จะต้องเชื่อในเรื่องผลของบุญหรือการบำเพ็ญบุญ ในบุญกริยาวัตร คือเป็นหลักพื้นฐานในการทำความดีของชาวพุทธ คือ ๑. ทานมัย ทำบุญด้วยการให้วัตถุสิ่งของ ๒. สีลมัย ทำบุญด้วยการรักษาศีลและประพฤติดี และ ๓. ภวานมัย ทำบุญด้วยการเจริญภavana^{๕๙}

โดยสรุป หลักอุบาสกธรรม เป็นหลักปฏิบัติเพื่อพัฒนาตนที่ถูกต้อง และเว้นจากการละเมิดในสามทาง คือทางกาย ทางวาจา และทางใจ ที่เป็นเป้าหมายสำคัญในทางพระพุทธศาสนา ที่ฝึกหัดพัฒนาคนในสังคมให้เป็นคนดี

๒.๓.๒.๖ การวระ ๖

การวระ หมายถึง ความเคารพ ความนับถืออย่างหนักแน่น ความเอื้อเฟื้อด้วย กิริยาที่นอบน้อม เช่น การลุกกราบ การคำนับ หรือการทำอภิวาท รวมถึงการประพฤติมารยาทอย่างอื่น ด้วยความตั้งใจ ไม่กระด้างกระเดื่อง การแสดงความเคารพนอบน้อมต่อบุคคลหรือสิ่งที่ควรเคารพ นอบน้อม เป็นการแสดงออกซึ่งความกตัญญูกตเวที ความเคารพในบุคคลที่ควรแก่การเคารพ เช่น พระรัตนตรัย บิดามารดา ครูอาจารย์ หรือญาติผู้ใหญ่ ตลอดถึงความเคารพในสิ่งมีชีวิตย่อมเป็นเหตุ ให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองแก่ผู้มีความเคารพ มี ๖ ประการ คือ

๑. พุทธคารวตา มีความเคารพ ความยำเกรงในพระพุทธเจ้า หมายถึง ความเคารพนับถือพระพุทธเจ้าด้วยการกราบไหว้บูชา ตั้งใจปฏิบัติตามคำสอน

๒. รัชมการวตา มีความเคารพ ความยำเกรงในพระธรรม หมายถึง ความเคารพ นับถือพระธรรมด้วยการตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ที่เรียกว่า ปริยัติศีลธรรม

๓. สังฆการวตา มีความเคารพ ความยำเกรงในพระสงฆ์ หมายถึง ความเคารพนับถือพระสงฆ์ด้วยการกราบไหว้ แสดงกิริยาที่นอบน้อมต่อท่าน

๔. ลิกขการวตา มีความเคารพยำเกรงในการศึกษา (ลิกขา) หมายถึง ความเคารพเอื้อเฟื้อในการศึกษาด้วยการตั้งใจใฝ่ศึกษา

๕. อัปมาทการวตา มีความเคารพในความไม่ประมาท หมายถึง ความเคารพ เอื้อเฟื้อในความไม่ประมาทด้วยการไม่เป็นผู้เลินเล่อเผลอสติ

^{๕๘}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๐.

^{๕๙}อง.อภฺรฎก. (ไทย) ๒๓/๓๘๘/๒๙๔.

๖. ปฏิสันถารคารวตา มีความเคารพในการต้อนรับ หมายถึง ความเคารพเอื้อเฟื้อในการทำปฏิสันถารด้วยการไม่ทำตนให้เป็นคนใจแคบ ต้อนรับผู้มาเยือนด้วยอัธยาศัยไมตรีที่ดียิ่งาม^{๖๐}

โดยสรุป คารวะ ๖ เป็นหลักธรรมที่สำคัญประการหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของคนในสังคม ที่สอนให้มองเห็นความดี และความสำคัญของผู้อื่นตลอดถึงสิ่งอื่นๆ แล้วปฏิบัติต่อบุคคล หรือสิ่งนั้นโดยถูกต้องและเหมาะสมด้วยความจริงใจ ทำให้เกิดแนวทางปฏิบัติที่ดีในสังคม ดังพระพุทธองค์ทรงให้พระภิกษุสงฆ์ทำความเคารพกันตามลำดับพรรษา คือผู้บวชภายหลังให้ความเคารพต่อผู้บวชก่อน^{๖๑} เป็นตัวอย่างให้สังคมไทย รู้จักเคารพบูชาบุคคลที่ควรกราบไหว้บูชาสิ่งต่างๆ ที่ควรบูชาตามหลักทศ ๖^{๖๒} อันเป็นหลักธรรมที่สำคัญ เช่น บิดามารดา ครูอาจารย์ สามเณรยามิตรสหาย บ่าวนาย ภิกษุสงฆ์ และคฤหัสถ์

๒.๓.๒.๗ ทิศ ๖

หลักทศ ๖ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนให้บุคคลปฏิบัติต่อกัน คือการอนุเคราะห์ สงเคราะห์ช่วยเหลือซึ่งกันและกันให้ครบทิศ ถ้าบุคคลปฏิบัติหน้าที่ของตนตามทศ ๖ ครบถ้วนสมบูรณ์ ทศ ๖ ก็จะอนุเคราะห์บุคคลนั้น อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันสภาวะทางเศรษฐกิจ และสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปได้สร้างผลกระทบต่อระบบสังคม โดยเฉพาะสถาบันครอบครัวหากบิดามารดาไม่สามารถทำหน้าที่ของตนได้อย่างสมบูรณ์ ย่อมจะนำมาซึ่งความล่มสลายของสังคม ด้วยเหตุนี้ บิดามารดาจะต้องประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรธิดา และอบรมสั่งสอนให้ถูกต้องตามฐานะที่เปรียบเสมือนทิศต่างๆ ๖ ทิศ ได้แก่

๑. ทิศเบื้องหน้า (ปรัถิมทิศ) หมายถึง บิดามารดาท่านอยู่ในฐานะเป็น บุพการี คือ ผู้ทำอุปการะก่อน โดยมารดาบิดาปฏิบัติหน้าที่ อนุเคราะห์ต่อบุตรธิดา ด้วยฐานะ ๕ ประการ ดังนี้

๑. ห้ามปรามจากความชั่ว
๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา
๔. หากคู่ครองที่สมควรให้

๕. มอบทรัพย์สมบัติให้ในโอกาสอันสมควร และเมื่อบิดามารดาปฏิบัติหน้าที่ต่อบุตรของตนด้วยธรรม ๕ ประการแล้ว บุตรธิดาพึงปฏิบัติตอบแทน (แสดงความกตัญญู) ต่อท่านด้วยธรรม ๕ ประการ ดังนี้

^{๖๐} อก.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๓๐๓/๓๖๘.

^{๖๑} ชุ.ช. (ไทย) ๒๕/๙/๘.

^{๖๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๖-๒๗๒๒/๒๑๒-๒๑๖.

๑. ท่านเลี้ยงเรามาแล้วเลี้ยงท่านตอบ
๒. ช่วยทำกิจของท่าน
๓. ดำรงวงศ์สกุล
๔. ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท
๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน^{๖๓}

๒. ทิศเบื้องขวา (ทักษิณทิศ) หมายถึง ครูอาจารย์ อยู่ในฐานะเป็นบุพชนียบุคคล เป็นบุคคลซึ่งต้องอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยธรรม ๕ ประการ ดังนี้

๑. ฝึกฝนแนะนำให้เป็นคนดี
๒. สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
๓. สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง
๔. ยกย่องให้ปรากฏในหมู่เพื่อน
๕. สร้างเครื่องคุ้มกันภัยในสารทิศคือ สอนให้ศิษย์ปฏิบัติได้จริง นำวิชาไป

เลี้ยงชีพทำการงานได้

เมื่อครูอาจารย์ปฏิบัติหน้าที่ของตนด้วยธรรม ๕ ประการ ศิษย์ก็ควรแสดงความ กตัญญู ถือปฏิบัติต่อท่านด้วยธรรม ๕ ประการ ดังนี้

๑. ลูกต้อนรับแสดงความเคารพ
๒. เข้าไปหา
๓. ใฝ่ใจเรียน
๔. ประนนิบัติ
๕. เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ^{๖๔}

๓. ทิศเบื้องหลัง (ปัจฉิมทิศ) หมายถึง สามเณรภรรยา ซึ่งตั้งอยู่ในฐานะ ที่เกื้อหนุน จุนเจือกัน ตามหน้าที่สามเณรภรรยาด้วยธรรม ๕ ประการ ดังนี้

๑. ยกย่องสมฐานะภรรยา
๒. ไม่ดูหมิ่น
๓. ไม่นอกใจ
๔. มอบความเป็นใหญ่ในงานบ้านให้
๕. หาเครื่องประดับมาให้เป็นของขวัญ ตามโอกาส

^{๖๓}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒-๒๑๓.

^{๖๔}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๘/๒๑๓.

เมื่อสามีปฏิบัติต่อภรรยาด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล้ว ภรรยาก็ควรอนุเคราะห์ต่อสามี ด้วยธรรม ๕ ประการ คือ

๑. จัดงานบ้านให้เรียบร้อย
๒. สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี
๓. ไม่นอกใจ
๔. รักษาสมบัติที่หามาได้
๕. ขยันไม่เกียจคร้านในงานทั้งปวง ^{๖๕}

๔. ทิศเบื้องซ้าย (อุตตริทิศ) หมายถึง มิตรสหายหรือเพื่อน การคบเพื่อนเป็นเรื่องสำคัญมีผลต่อความเจริญก้าวหน้า และความเสื่อมของชีวิตอย่างมาก จึงควรทราบหลักธรรมเกี่ยวกับเรื่องมิตรที่สำคัญๆ ไว้ โดยเฉพาะลักษณะของการคบ เรียกว่า มิตรแท้ หรือมิตรด้วยใจจริง และคนที่ไม่ควรคบ เรียกว่ามิตรเทียม หรือศัตรูในร่างมิตร หลักธรรมตามบทบาทหน้าที่ของมิตรสหายพึงบำรุงมิตรสหาย ตามหลักปฏิบัติ ในฐานะที่เป็นเสมือนทิศเบื้องซ้าย คือ

๑. เผื่อแผ่แบ่งปัน
๒. พุดจามีน้ำใจ
๓. ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
๔. มีตนเสมอร่วมสุขร่วมทุกข์ด้วย

มิตรสหายพึงอนุเคราะห์มิตรสหายตอบแทน คือ

๑. เมื่อเพื่อนประมาทช่วยรักษาป้องกัน
๒. เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สมบัติของเพื่อน
๓. ในคราวมีภัย เป็นที่พึ่งได้
๔. ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก
๕. นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร ^{๖๖}

๕. ทิศเบื้องบน (อุปริมทิศ) ได้แก่ พระสงฆ์ บทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์กับคฤหัสถ์ พระภิกษุ ซึ่งเป็นบรรพชิตในพระพุทธศาสนามีหน้าที่ศึกษาปฏิบัติธรรม เผยแผ่คำสอนสืบต่อพระพุทธศาสนา และหลักความประพฤติที่ต้องปฏิบัติ ในส่วนที่สัมพันธ์กับคฤหัสถ์หรือชาวบ้าน โดยพระสงฆ์พึงอนุเคราะห์ชาวบ้าน ตามหลักปฏิบัติในฐานะที่ตนเป็นเสมือนทิศเบื้องบน คือ

๑. ห้ามปรามจากความชั่ว
๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี

^{๖๕}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๙/๒๑๔.

^{๖๖}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๐/๒๑๔-๒๑๕.

๓. อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี
๔. ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
๕. ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง
๖. บอกทางสวรรค์ สอนวิธีดำเนินชีวิตให้ประสบความสำเร็จ

คุณหัสดีฟังแกือกุลพระสงฆ์ คือ

๑. จะทำอะไรก็ทำด้วยเมตตา
๒. จะพูดสิ่งใดก็พูดด้วยเมตตา
๓. จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา
๔. ต้อนรับด้วยความเต็มใจ
๕. อุปถัมภ์ด้วยปัจจัย ๔

๖. **ทิศเบื้องล่าง** (เหฏฐิมทิศ) หมายถึง นายจ้างกับลูกจ้าง บทบาทหน้าที่ของ นายจ้างกับลูกจ้าง คือคนที่มาทำกิจการงานร่วมกัน ในฐานะลูกจ้างฝ่ายหนึ่ง นายจ้างฝ่ายหนึ่ง ควรปฏิบัติต่อกัน ให้ถูกต้องตามหน้าที่ เพื่อความสัมพันธ์อันดีต่อกัน และเพื่อให้งานได้ผลดี ตามหลักปฏิบัติในทิศ ๖ ที่ว่าด้วยทิศเบื้องล่าง โดยลูกจ้างพึงอนุเคราะห์นายจ้าง คือ

๑. เริ่มทำงานก่อน
๒. เลิกงานทีหลัง
๓. เอาแต่ของที่นายให้
๔. ทำการงานให้เรียบร้อยและดียิ่งขึ้น
๕. นำความดีของนายจ้างไปเผยแพร่

นายจ้างพึงบำรุงลูกจ้าง คือ

๑. จัดการงานให้ทำตามกำลังความสามารถ
๒. ให้ค่าจ้างรางวัลสมควรแก่งานและ ความเป็นอยู่
๓. จัดสวัสดิการที่มีช่วยรักษาพยาบาลในยามเจ็บไข้ เป็นต้น
๔. ได้ของแปลกๆ พิเศษมา ก็แบ่งปันให้
๕. ให้มีวันหยุดและพักผ่อนหย่อนใจตามโอกาส อันควร^{๖๗}

โดยสรุป หลักทิศ ๖ เป็นหลักธรรมเพื่อการปฏิบัติต่อบุคคลรอบข้างอย่างถูกต้อง ในฐานะบิดามารดากับบุตรธิดา สามีกับภรรยา ครูอาจารย์กับศิษย์ พระสงฆ์กับอุบาสก อุบาสิกา และนายจ้างกับลูกจ้าง หากทุกคนยึดถือปฏิบัติตามได้อย่างถูกต้องตามบทบาทหน้าที่นั้นๆ

^{๖๗}ที.ปา (ไทย) ๑๑/๒๗๒/๒๑๖.

ย่อมนำความสุข ความเจริญรุ่งเรือง แก่บุตรธิดา สามิภรรยา ครูอาจารย์กับศิษย์ พระสงฆ์กับ อุบาสก อุบาสิกา และนายจ้างกับลูกจ้างอย่างแน่นอน

๒.๔ หลักการส่งเสริมกตัญญูทเวทิตามหลักการของพระพุทธศาสนา

หลักการส่งเสริมกตัญญูทเวทิตามหลักการของพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยนำเสนอใน ๒ ประเด็น คือ ๑. หลักการส่งเสริมกตัญญูทเวทิตในสังคมสงฆ์ และ ๒. หลักการส่งเสริมกตัญญูทเวทิตใน สังคมคฤหัสถ์ มีรายละเอียด ดังนี้

๒.๔.๑ หลักการส่งเสริมกตัญญูทเวทิตในสังคมสงฆ์

หลักการส่งเสริมกตัญญูทเวทิตในสังคมสงฆ์ผ่านกระบวนการ “อุปสมบท หรือการบวช” เป็นหลักสำคัญในการได้มาซึ่งสมาชิกใหม่ในคณะสงฆ์ เพราะการที่พระพุทธศาสนาจะอยู่ได้นานเท่าไร ขึ้นอยู่การเพิ่มขึ้นของศาสนทายาทที่เข้ามาสู่สังคมสงฆ์ ถึงแม้ผู้อุปสมบทมาใหม่นั้นจะอยู่ในสมณเพศ นานเท่าไร ถือว่าผู้อุปสมบทนั้นได้สืบทอดอายุของพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ต่อไปได้

ด้วยเหตุนี้ การอุปสมบทจึงได้เป็นประเด็นหลักที่ผู้วิจัยวิเคราะห์เพื่อส่งเสริมกตัญญูทเวทิต ในสังคมสงฆ์ มีหลักสำคัญ ๓ ประการ คือ

๑. การศึกษาอยู่ในสำนักพระอุปัชฌาย์
๒. การศึกษาอยู่ในสำนักอาจารย์
๓. การศึกษาอยู่ในสำนักปฏิบัติธรรม มีดังนี้

๒.๔.๒.๑ การศึกษาอยู่ในสำนักพระอุปัชฌาย์

การอุปสมบทนับว่าเป็นการต่ออายุของพระพุทธศาสนา ถึงแม้ปัจจุบันประเพณีการ อุปสมบทจะมีหลายแบบมีทั้งอุปสมบทในระยะสั้น เพื่อตอบแทนคุณของบิดามารดา และการ อุปสมบทในระยะยาว เพื่อศึกษาพระธรรมวินัย ถือว่าผู้อุปสมบทนั้นเป็นการต่ออายุพระพุทธศาสนา เท่ากับจำนวนวันที่ได้อุปสมบท

วิธีการบรรพชาอุปสมบทนี้ ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก มีทั้งหมด ๘ อย่าง แต่ที่ใช้ เป็นหลักมีอยู่ ๓ อย่าง ได้แก่

๑. **เอทธิกขุอุปสัมปทา** การอุปสมบทด้วยวาจา “จงเป็นภิกษุมาเถละ”^{๖๘} เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงบวชให้เอง

^{๖๘}วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๙/๒๐.

๒. ติสระณคณูปสัมปทา การอุปสมบทด้วยไตรสรณคมน^{๖๙} เป็นวิธีที่ทรงอนุญาตให้พระสาวกทำในยุคต้นพุทธกาล เมื่อคณะสงฆ์ยังไม่ใหญ่นัก เมื่อทรงอนุญาตวิธีที่ ๓ แล้ววิธีที่ ๒ นี้ก็เปลี่ยนใช้สำหรับบรรพชาสามเณร

๓. ญัตติจตุตถกรรม เป็นวิธีที่ทรงอนุญาตให้สงฆ์ทำ ในเมื่อคณะสงฆ์เป็นหมู่ใหญ่ขึ้นแล้ว และเป็นวิธีที่ใช้สืบมาจนทุกวันนี้^{๗๐}

การอุปสมบททั้งสามประเภทนี้ เป็นหลักการสำคัญในการอบรมสั่งสอนแก่ผู้อุปสมบท คือ พระอุปัชฌาย์ ด้วยเหตุนี้ บทบาทหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์ เริ่มเกิดขึ้นเมื่อพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตการอุปสมบทแบบญัตติจตุตถกรรม พระอุปัชฌาย์จะต้องทำหน้าที่เป็นประธานในการอุปสมบท อีกทั้งยังต้องรับรองผู้ที่ประสงค์จะอุปสมบทในท่ามกลางหมู่ภิกษุสงฆ์เพื่อนำสมาชิกใหม่เข้าสู่หมู่สงฆ์อีกด้วย

ดังนั้น การศึกษาอยู่ในสำนักพระอุปัชฌาย์ จึงมีความสำคัญมากต่อการส่งเสริมกตัญญูกตเวทิต์ให้แก่ศิษย์ที่เป็นสัทธาวิหริกของตน หากได้รับการสั่งสอนที่อบรมที่ดีแล้ว ผู้บวชก็จะมีจริยาประพฤติกฎปฏิบัติที่เหมาะสม ไม่ละเมิดในพระวินัยบัญญัติ และยังสามารถสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นกับผู้พบเห็น มากกว่าการสร้างชื่อเสียงให้เกิดขึ้นในคณะสงฆ์ (ดังที่ผู้วิจัยจะศึกษาเป็นกรณีตัวอย่างเกี่ยวกับการขาดกตัญญูกตเวทิต์ ทั้งต่ออุปัชฌาย์ อาจารย์ และการไม่เคารพต่อพระรัตนตรัย ที่จะกล่าวไว้ในบทที่ ๓)

ด้วยเหตุนี้ พระอุปัชฌาย์ จึงเป็นผู้มีหน้าที่สำคัญในการอบรมสั่งสอนผู้ที่เข้ามาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีพุทธบัญญัติวิธีการอุปสมบทแบบญัตติจตุตถกรรม และกาลต่อมาได้ปรากฏเหตุทำให้พระองค์บัญญัติพระวินัยเพิ่มเติม แสดงลักษณะที่ไม่ควรให้อุปสมบทแก่บุคคล ๒๐ ประเภท คือ

๑. ผู้ไม่มีพระอุปัชฌาย์
๒. ผู้มีพระอุปัชฌาย์เป็นสงฆ์ (พระอุปัชฌาย์ต้องมีรูปเดียว)
๓. ผู้มีพระอุปัชฌาย์เป็นคณะ (ภิกษุ ๒, ๓ รูป ชื่อว่าเป็นคณะ, ตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไปเป็นสงฆ์)
๔. ผู้มีพระอุปัชฌาย์เป็นกะเทย
๕. ผู้มีพระอุปัชฌาย์เป็นคนลักเพศ
๖. ผู้มีพระอุปัชฌาย์เข้ารีตเดียรฉัตร
๗. ผู้มีพระอุปัชฌาย์เป็นสัตว์ดิรัจฉาน (มีเรื่องเล่าว่า นาคปลอมมาบวช)

^{๖๙}วิ.มทา. (ไทย) ๑/๔๕/๓๓.

^{๗๐}วิ.มทา. (ไทย) ๑/๔๕/๓๓. ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๔, หน้า ๕๗๕-๕๗๖.

๘. ผู้มีพระอุปชฌาย์เป็นผู้ฆ่ามารดา
 ๙. ผู้มีพระอุปชฌาย์เป็นผู้ฆ่าบิดา
 ๑๐. ผู้มีพระอุปชฌาย์เป็นผู้ฆ่าพระอรหันต์
 ๑๑. ผู้มีพระอุปชฌาย์เป็นผู้ข่มขืนนางภิกษุณี
 ๑๒. ผู้มีพระอุปชฌาย์เป็นผู้ทำลายสงฆ์ให้แตกกัน
 ๑๓. ผู้มีพระอุปชฌาย์เป็นผู้ประทุษร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงยังพระโลหิตให้ห้อ
 ๑๔. ผู้มีพระอุปชฌาย์เป็นผู้มีอวัยวะเพศ ๒ เพศ
 ๑๕. ผู้ไม่มีบาตร
 ๑๖. ผู้ไม่มีจีวร
 ๑๗. ผู้ไม่มีทั้งบาตรและจีวร
 ๑๘. ผู้ที่ขอยืมบาตรผู้อื่นมาขออุปสมบท
 ๑๙. ผู้ที่ขอยืมจีวรผู้อื่นมาขออุปสมบท
 ๒๐. ผู้ที่ขอยืมทั้งบาตรและจีวรผู้อื่นมาขออุปสมบท
- ทั้ง ๒๐ ประเภทนี้ ถ้าคณะสงฆ์แล้วขึ้นอุปสมบทให้ต้องอาบัติทุกกฏ^{๗๑}

ดังนั้น พระอุปชฌาย์จึงเป็นสิ่งที่คู่กับการอุปสมบทแบบญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทาเสมอ ในข้อ ๑ - ๑๔ เป็นปัญหาเกี่ยวกับพระอุปชฌาย์โดยตรง ส่วนข้อ ๑๕ - ๒๐ นั้น ถ้าหากผู้อุปสมบทขาดบริวาร พระอุปชฌาย์ ควรจะจัดทำให้ครบถ้วนก่อนมีการอุปสมบทโดยดูแบบอย่างจากสัทธวิहारิกวัตร ในข้อที่ว่าสงเคราะห์ด้วยบาตรจีวรและบริวารอื่นๆ^{๗๒} แม้ว่าขณะนั้น จะยังมีได้มีความสัมพันธ์แบบพระอุปชฌาย์กับสัทธวิहारิกก็ตาม แต่ก็เป็นที่ที่ควรกระทำเพื่อความถูกต้อง

นอกจากนี้ หน้าที่ของพระอุปชฌาย์จะต้องตรวจสอบสมบัติ ผู้ที่จะมาบวชอย่างเคร่งครัด ว่ามีคุณสมบัติครบถ้วนถูกต้องตามพระวินัยหรือไม่ เพื่อให้ได้ผู้มีความตั้งใจจริงและมีความสามารถปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างครบถ้วนบริบูรณ์ และยังความศรัทธาให้แก่ผู้พบเห็น ข้อกำหนดในพระวินัยเกี่ยวกับคุณสมบัติของอุปสมบท คือทำให้ถูกต้องเงื่อนไขตามหลักสมบัติ ๔ ประการ^{๗๓} คือ

๑. วัตถุประสงค์ หมายถึง ผู้จะอุปสมบท ต้องเป็นบุคคลที่ไม่ต้องห้าม ถ้าเป็นบุคคลที่ต้องห้ามคือ อายุหย่อน ๒๐ ปี หรือ อภัพบุคคลประเภทต้องห้ามอุปสมบทเด็ดขาด จัดเป็นวัตถุประสงค์ แม้ว่าจะอุปสมบทให้ก็ถือว่าไม่เป็นอันทำใช้ไม่ได้

^{๗๑}วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓๓ - ๑๓๔/๑๗๒ - ๑๗๕.

^{๗๒}วิ.ม. (ไทย) ๔/๘/๘๒.

^{๗๓}สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **วินัยมุขเล่ม ๓**, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๖.

๒. ปริสสมบัติ หมายถึง สงฆ์ผู้จะรับกุลบุตรให้อุปสมบทต้องมีจำนวนครบตามกำหนดในมัธยมชนบท คือประเทศท่ามกลางแห่งชมพูทวีป ครั้งพุทธกาล ๑๐ รูป เรียกว่า “ทศวรรค” ในปัจฉิมชนบท คือ พ้นจากนั้นออกมา มีสงฆ์น้อยรูป มีจำนวน ๕ รูป เรียกว่า “ปัญจวรรค” มากกว่ากำหนดไม่เป็นไร แต่ถ้าน้อยกว่าจำนวนที่กำหนดไว้จัดเป็นปริสวัชิตใช้ไม่ได้^{๗๔}

๓. สีมัสมบัติ หมายถึง การอุปสมบท ต้องทำในสีมาที่ถูกต้อง^{๗๕} ภิกษุผู้เข้าประชุมในสีมานั้นต้องนั่งเข้าหัดถบาสพร้อมกัน^{๗๖} ถ้าไม่ทำเช่นนั้นจัดเป็นสีมาวัชิตใช้ไม่ได้ ถึงแม้การอุปสมบทจะมีสมบัติอย่างอื่นครบสมบูรณ์ก็ตาม แต่ถ้าหากวัชิตโดยสีมาแล้วเป็นอันใช้ไม่ได้^{๗๗} ส่วนเหตุที่ทรงบัญญัติให้ต้องทำในเขตสีมา เข้าใจว่าเพื่อจะทรงรักษาความสามัคคีในหมู่สงฆ์ เพราะถ้าหากขาดความสามัคคีแล้ว การดำรงเป็นหมู่คณะให้ถาวรสืบไปคงจะเป็นการยาก

๔. กรรมวาจาสมบัติ หมายถึง การสวดกรรมวาจาในการอุปสมบท ประกอบด้วย การตั้งญัตติคนหนึ่งและการสวดอนุสาวนาอีก ๓ คน การสวดนั้นจะต้องทำให้ถูกต้องตามระเบียบ คือ ต้องระบುವัตถุ หมายถึง ระบุชื่อของอุปสมบท ต้องระบุสงฆ์ หมายถึง ระบุสงฆ์ผู้ร่วมในการอุปสมบท กรรมนั้นและต้องระบุนุคคล หมายถึง ต้องระบุชื่อพระอุปัชฌาย์^{๗๘}

โดยสรุป การจะได้ศาสนทายาทที่ดีเพื่อรักษาพระศาสนา นั้น พระอุปัชฌาย์และคณะสงฆ์ผู้ทำการอุปสมบท จึงต้องปฏิบัติถูกต้องตามหลักสมบัติทั้ง ๔ ประการ เพื่อให้การอุปสมบทเป็นสังฆกรรมที่สำเร็จได้ด้วยดี การตรวจสอบคุณสมบัติและคัดสรรอุปสมบทของพระอุปัชฌาย์ จึงเป็นหน้าที่ประการแรกของผู้ที่จะเป็นพระอุปัชฌาย์นอกเหนือไปจากหน้าที่ในการให้การศึกษาอบรม ซึ่งจะเป็นบทบาทและหน้าที่ที่สำคัญอีกประการหนึ่งของพระอุปัชฌาย์ เพื่อที่ให้ได้ผู้มีความตั้งใจจริงและมีความสามารถที่จะศึกษาอบรมถูกต้องตามหลักพระวินัย และยังคงความศรัทธาแก่บุคคลทั่วไป

๒.๔.๒.๒ การศึกษาอยู่ในสำนักอาจารย์

สำหรับการศึกษาอยู่ในสำนักอาจารย์ หรือสำนักเรียนจะเป็นผลดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับ การอุปสมบทในอันดับแรกที่กล่าวมาข้างต้น หากการอุปสมบทนั้นมีข้อวัชิตเกิดขึ้น ไม่สามารถจะพัฒนาผู้อุปสมบทให้เกิดจิตสำนึกในความกตัญญูกตเวทีได้ เพราะเหตุ “การวัชิตแห่งการอุปสมบท” ตามที่

^{๗๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุขเล่ม ๓, หน้า ๑๐๔.

^{๗๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒-๔๘.

^{๗๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๔.

^{๗๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

^{๗๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗-๘.

ปรากฏในพระวินัยปิฎก มหาวรรค บัญญัติห้ามอุปสมบทแก่บุคคลทั้ง ๑๑ ประเภท ถึงแม้จะอุปสมบทแล้ว ถ้าหากรู้เข้าภายหลังก็ต้องให้สึกไป โดยบุคคลที่ต้องห้ามเด็ดขาดมิให้ทำการอุปสมบท ได้แก่

๑. กะเทย
๒. คนที่ลักเพศ (หมายถึงคนที่อุปสมบทเอาเองโดยไม่ถูกต้อง)
๓. ภิกษุที่ไปเข้ารีตเดียรฉัตร
๔. สัตว์ดิรัจฉาน^{๗๙}
๕. ผู้ฆ่ามารดา
๖. ผู้ฆ่าบิดา
๗. ผู้ฆ่าพระอรหันต์
๘. ผู้ข่มขืนภิกษุณี
๙. ผู้ทำสงฆ์ให้แตกกัน
๑๐. ผู้ที่ประทุษร้ายพระพุทธเจ้าถึงพระโลหิตให้ห้อ
๑๑. คนมีอวัยวะเพศ ๒ เพศ^{๘๐}

จะเห็นว่า ลักษณะบุคคลต้องห้ามอุปสมบท ๑๑ ประการ คือผู้ที่ต้องอาบัติปาราชิกคือขาดจากภาวะความเป็นภิกษุไปแล้ว เรียกว่า มีวัตรอุปัชฌาย์ คือห้ามอุปสมบทเด็ดขาด ถ้ารู้ภายหลังก็ต้องให้สึกไป และห้ามอุปสมบทเด็ดขาด หากพิจารณาข้อกำหนดดังกล่าวนี้ พระอุปัชฌาย์ต้องคัดสรรผู้อุปสมบทอย่างละเอียด แต่ในทางกลับกันผลของการละเมิด หรือละเลยหน้าที่ดังกล่าวกลับมีผลที่รุนแรงมากกว่า แม้จะได้รับการอุปสมบทได้แล้วก็ไม่มีภิกษุภาวะ ไม่มีคุณสมบัติที่จะเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาได้เลย

ด้วยเหตุนี้ การศึกษาในสำนักอาจารย์ ปัจจุบันวัดที่เป็นสำนักเรียนในเมืองกรุง และสำนักเรียนในต่างจังหวัด ส่วนมากนิยมให้มีพิธีการอุปสมบทใหม่ เพื่อจะได้ให้พระอุปัชฌาย์ หรืออาจารย์ที่มีหน้าที่อบรมสั่งสอนอย่างใกล้ชิด เปรียบเหมือนพ่อปกครองลูกซึ่งหวังว่าลูกได้เจริญเติบโตเป็นไปในทางที่ดี อยู่ในโอวาทเป็นคนว่าง่ายสอนง่าย เป็นต้น โดยประเด็นทั้งหมดนี้ เป็นหน้าที่ของอาจารย์หรือพระอุปัชฌาย์ให้การบวชเป็นสำคัญ เพราะการอบรมจริยามารยาทในการครองเพศเป็นสมณะที่พระอุปัชฌาย์จะต้องใส่ใจในการอบรมสั่งสอนในเบื้องต้น ที่มีความเกี่ยวข้องกับวัตรปฏิบัติเพื่อสร้างศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชนให้เลื่อมใสได้

โดยสรุป การศึกษาอยู่ในสำนักอาจารย์ หรือผู้ได้รับการอุปสมบทใหม่ในพระอุปัชฌาย์ได้เป็นแบบอย่างหนึ่งในการส่งเสริมความกตัญญูกตเวทีของศิษย์ต่อครูอาจารย์ เพื่อจะได้อบรมสั่ง

^{๗๙}วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๑๑/๑๓๕-๑๓๖.

^{๘๐}วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๑๐/๑๓๔-๑๓๕.

สอนแก่ผู้อุปสมบทได้ศึกษาพระธรรมวินัยที่ถูกต้อง และเป็นกำลังสำคัญในการสืบต่ออายุของพระพุทธศาสนา และหากลาสิกขาไปเป็นคฤหัสถ์ก็นับว่าเป็นอุบาสกที่ดีในสังคม

๒.๔.๒.๓ การศึกษาอยู่ในสำนักปฏิบัติธรรม

สำหรับผู้อุปสมบทไปศึกษาอยู่ในสำนักปฏิบัติธรรม ถือเป็นเรื่องดีเพราะในสำนักปฏิบัติธรรมทุกสำนักจะมีอาจารย์อย่างเดียวกันกับการอุปสมบทในสองประเภทแรก แต่การศึกษาอยู่ในสำนักปฏิบัติธรรม อาจารย์ผู้ให้ความรู้ไม่ว่าจะจะเป็นสมถกรรมฐาน หรือวิปัสสนากรรมฐาน ก็จะมีอาจารย์ผู้ให้กรรมฐานแก่ศิษย์อย่างเป็นกัลยาณมิตร หากศิษย์ติดขัดในหลักการปฏิบัติกรรมฐาน หรือเกิดติดใจในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง อาจารย์ผู้บอกรรมฐาน หรือผู้สอนกรรมฐาน ก็จะหาทางแก้ไขให้พ้นจากสภาวะนั้นได้ซึ่งเกิดขึ้นได้เฉพาะบุคคล

ดังนั้น ผู้อุปสมบทที่ไปศึกษาอยู่ในสำนักปฏิบัติธรรม เป็นหลักสำคัญในการส่งเสริมกตัญญูตเวที ทั้งที่เป็นผู้อุปสมบทใหม่ในระยะสั้นและผู้อุปสมบทในระยะยาว ถึงแม้บางท่านมิได้ศึกษาตามหลักการศึกษาใน ๒ ประเภทข้างต้น แต่การอุปสมบทประเภทที่สามนี้ คือการอุปสมบทเพื่อฝึกกรรมฐาน คือเป็นการกระทำกุศลกรรมชนิดหนึ่ง โดยเฉพาะมโนกรรมต่างจากกรรมทั่วไปตรงที่เป้าหมายการกระทำเป็นไปเพื่อความสิ้นภพ ไม่ต้องไปเกิดใหม่อีก เนื่องจากจิตต้องอิงอาศัยอารมณ์จึงเกิดขึ้นได้ และธรรมชาติของจิตมีความสัดส่ายไปตามอารมณ์ ไม่อาจหยุดนิ่งเพื่อการพิจารณาแม้เพียงชั่วครู่ จึงจำเป็นต้องใช้อุบายบางอย่างเพื่อลดความสัดส่ายโดยหาสิ่งที่ไม่เป็นโทษให้จิตอิงอยู่ อุบายที่ว่านี้คือที่มาของกิจกรรมที่เรียกว่า การปฏิบัติกรรมฐาน

ดังนั้น การศึกษาหลักกรรมฐานที่เป็นอุบายพัฒนาจิต แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่

๑. **อุบายสงบใจ** คืออาศัยวิธีการท่องถ้อยคำบางอย่างซ้ำๆ กัน และบังคับตนเองในลักษณะการสร้างแนวคิดเกี่ยวกับคำนั้น สิ่งที่เราสร้างขึ้นไม่ว่าจะเป็นแนวคิด ความคิดหรือภาพพจน์ของคำๆ นั้น ล้วนเป็นองค์ประกอบของความสงบ เรียกว่า สมถกรรมฐาน

๒. **อุบายเรื่องปัญญา** คืออาศัยความรู้สึกรู้ตัวที่มีอยู่ รู้ถึงการสัมผัสทางทวารทั้ง ๖ รู้ถึงปรากฏการณ์ทางจิต ขณะร่างกายมีการกระทบสิ่งเร้า ฝ้าติดตามการรับรู้ด้วยความตั้งใจ เมื่อมีความตั้งใจอยู่ที่การรับ กระทบความคิดต่างๆ ก็จะถูกตัดออกไป จนไม่สามารถสอดแทรกเข้ามาได้ ไม่เปิดโอกาส ให้มีการก่อตัวของแนวคิด ภาพลักษณ์หรือความคิดใดๆ ตามมา เท่ากับเป็นการรู้เท่าทันกระบวนการที่เกิดขึ้นโดยตรงในทันทีที่เกิดขึ้น จึงไม่เกิดการบิดผันใดๆ ทางด้านความคิด ส่วนของกิจกรรม เรียกว่า วิปัสสนากรรมฐาน^{๔๑}

^{๔๑}ชิน วินายะ, โยคิกับวิปัสสนา, (มปท, มปป.) หน้า ๒-๗.

โดยสรุป การศึกษาอยู่ในสำนักปฏิบัติธรรม ของผู้อุปสมบทนับว่าเป็นการดีเพราะเป็นการนำตนให้เข้าถึงแก่นแท้ในทางพระพุทธศาสนา คือการชำระจิตให้บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ทำให้รู้แจ้งถึงความจริงของชีวิต หรืออันเป็นอุปายให้เกิดปัญญา เพื่อกำจัดอวิชชาอันเป็นกิเลสทั้งปวงลงได้

๒.๔.๒ หลักการส่งเสริมกตัญญูทเวทิตในสังคมคฤหัสถ์

หลักการส่งเสริมกตัญญูทเวทิตในสังคมคฤหัสถ์นั้น ควรมีหลักปฏิบัติอย่างไร จึงถือว่าเป็นหลักการส่งเสริมกตัญญูทเวทิต เพื่อให้เกิดการกระทำความดีต่อกัน ไม่ว่าจะเป็นสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และในหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ โดยเฉพาะสถาบันครอบครัวควรมีหลักปฏิบัติต่อกันอย่างไร จึงจะถือว่าเป็นการส่งเสริมความรักสามัคคีภายในครอบครัว เพื่อให้ครอบครัวมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดี และมีความอบอุ่น ในลักษณะมีความเห็นอกเห็นใจกันระหว่างสมาชิกของครอบครัว ฉะนั้นข้อปฏิบัติสำหรับครอบครัว คือสร้างสรรค์สิ่งดีให้เกิดขึ้นระหว่างกัน และพยายามละความชั่วสิ่งไม่ดีทั้งหลายอันเป็นรากเหง้าแห่งความขัดแย้งนั้นให้หมดไป ดังที่พระอัสสชิ กล่าวว่า “ธรรมเหล่าใดมีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และเหตุแห่งความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสสอนอย่างนี้”^{๘๒}

ความสำคัญจากเถรภาษิตนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงรากเหง้าปัญหาความขัดแย้งในครอบครัวอย่างชัดเจน เช่น ปัญหาต่างๆ ของครอบครัวล้วนเกิดจากเหตุเป็นแดนเกิด วิธีการปฏิบัติของสมาชิกในครอบครัวถือเป็นบ่อเกิดแห่งปัญหา (การปฏิบัติหน้าที่ไม่ถูกต้อง) ดังนั้นเมื่อเรารู้สาเหตุแห่งปัญหาแล้ว จำเป็นต้องแสวงหาหนทางเพื่อดับความทุกข์ (ปัญหา) นั้นให้หมดไป เพื่อสร้างความสงบสุข ความสามัคคีรักใคร่ความปรองดองกันในครอบครัวขึ้น จะเห็นได้ว่าทางออกของปัญหานี้ ในทางพระพุทธศาสนาได้เสนอทางออก หรือหลักการปฏิบัติตนตามหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัวมีหลักปฏิบัติ ดังนี้

๒.๔.๒.๑ หลักการส่งเสริมของบิดามารดาต่อบุตรธิดา

การปฏิบัติของบิดามารดานั้น เป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งในฐานะเป็นหัวหน้าครอบครัว และเป็นผู้สร้างวิถีชีวิตครอบครัวให้ทั้งเจริญงอกงามขึ้น และให้เสื่อมลงได้เช่นเดียวกัน ในเมื่อหัวหน้าครอบครัว ดำรงตนอยู่ในฐานะเป็นสามีนั้น นอกจากจะต้องปฏิบัติตามหลักทศ ๖ ที่กล่าวแล้วข้างต้น ดังนั้น ผู้ที่เป็นหัวหน้าครอบครัวจำเป็นต้องปฏิบัติตามหลักคุณธรรม ๕ ประการ เพื่อสร้างฐานะของครอบครัวให้มีความเป็นอยู่ที่ดี พร้อมทั้งสามารถปกครองดูแลสมาชิกในครอบครัวได้ มีหลักดังนี้

๑. เป็นคนฉลาดในการจัดการการงาน การปกครอง
๒. เป็นผู้แก้แค้นได้ ตัดสินใจได้เด็ดขาดต่อปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น

^{๘๒}วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๕/๕๗.

๓. เป็นผู้ได้ศึกษาเล่าเรียนมามาก ให้คำปรึกษาแนะนำได้
๔. เป็นผู้ทรงธรรม มีความยุติธรรม
๕. เทียงธรรมเป็นผู้ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรม เป็นตัวอย่างที่ดีได้^{๘๓}

จะเห็นว่าคำสอนในทางพระพุทธศาสนาทั้ง ๕ ประการนี้ ถือเป็นคุณธรรมที่สำคัญหลักหนึ่งได้วางหลักปฏิบัติสำหรับผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวจะได้น้อมนำไปปฏิบัติให้เกิดมีขึ้นประจำใจ ในฐานะที่เป็นบิดามารดาผู้ปกครองในเรือนและเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรธิดาได้สืบทอดปฏิบัติตามโดยมุ่งหวัง คือสร้างความสงบสุขในครอบครัว หรือเป็นผู้ฉลาดในการสร้างสันติในครอบครัวนั่นเอง

นอกจากนี้ สามีผู้ฉลาดในการครองเรือนให้มีความสุขนั้นจะต้องปฏิบัติตนต่อภรรยา ในฐานะเป็นคู่ชีวิต ให้เหมาะสมกับสถานะ ๕ ประการ ได้แก่

๑. สัมมานนายะ คือนับถือว่าเป็นภรรยา ได้แก่ การที่สามียกย่องให้เกียรติภรรยาของตนทั้งต่อหน้าและลับหลัง ไม่ปิดบัง แสดงให้ปรากฏ เปิดเผยแก่คนทั่วไป ว่าหญิงคนนี้เป็นภรรยาของตน ไม่ว่าในหมู่ญาติ เพื่อนฝูงตลอดจนในที่ประชุมโดยให้ความรัก ความอบอุ่น ไม่ควรทอดทิ้งให้เหงาอันนำไปสู่ปัญหาต่างๆ ในครอบครัวได้

๒. อวิมานนายะ คือการให้เกียรติไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามนินทา ได้แก่ การที่สามีไม่ว่ากล่าวเปรียบเปรยเมื่อภรรยาทำผิด ควรจะหาโอกาสชี้แจงในภายหลัง ไม่ดูหมิ่นด้วยการพูดให้เจ็บใจ ต้องเกรงใจซึ่งกันและกัน ยกย่องเสมอกับตน

๓. อนติจริยายะ คือการไม่ประพฤตินอกใจภรรยา ได้แก่ มีความซื่อสัตย์ต่อภรรยาของตน ไม่ประพฤตินอกใจเป็นคนเจ้าชู้ คบหากับหญิงอื่นหรือความประพฤติที่ไม่ดีอย่างอื่น

๔. อิสตรียโอสถคเคนะ คือการมอบความเป็นใหญ่ภายในบ้านให้ ได้แก่ การให้ภรรยาเป็นใหญ่ในการปกครองลูก ดูแลทรัพย์สินสมบัติ และกิจการภายในในบ้านเรือน ยกย่องให้เป็นแม่ศรีเรือนดูแลธุระในบ้านแทนตัว โดยไม่ก้าวก่ายหน้าที่ของแม่บ้าน เช่น การดูแลบ้าน การปกครองคน สามีควรให้ภรรยามีส่วนรวมในการตัดสินใจของครอบครัวด้วย มิใช่ว่าฝ่ายสามีเท่านั้นจะเป็นผู้ตัดสินใจเพียงฝ่ายเดียว

๕. อลังการานุปปทานะ คือมอบเครื่องแต่งตัวในโอกาสที่เหมาะสม ได้แก่ มอบเงินทองให้แก่ภรรยา เพื่อใช้จ่ายในครัวเรือน ดูแลเสื้อผ้าอาภรณ์ให้พอเหมาะกับฐานะ ซึ่งถือเป็นการแสดงความรักใคร่ และสิ่งสำคัญที่สามีจะละเลยเสียไม่ได้ คือ ให้กำลังใจภรรยา เนื่องจากภรรยา รับภาระอย่างหนัก ทั้งงานในบ้าน และนอกบ้าน ฉะนั้น สามีจึงควรให้ของขวัญในโอกาสต่างๆ อย่างเหมาะสม^{๘๔}

^{๘๓} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗/๗.

^{๘๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๑/๑๔๕.

จะเห็นว่าหลักปฏิบัติทั้ง ๕ ข้างต้น หลักการของพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญกับผู้ที่เป็นหัวหน้าครอบครัว ซึ่งไม่เฉพาะแต่สามีเท่านั้น ผู้เป็นภรรยาจำเป็นต้องปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดีทั้งต่อสามี และต่อบุตรธิดาเช่นเดียวกันด้วย เพราะถือว่าเป็นหลักการสร้างปฏิสัมพันธ์ต่อกันในครอบครัว เพื่อสร้างความสุขให้เกิดขึ้นได้ โดยเฉพาะหลักการที่กล่าวมานี้ มีกล่าวไว้ในมงคลสูตรบทหนึ่งในมงคล ๓๘ ประการ คือ มงคล ข้อที่ ๑๒ และข้อที่ ๑๓ คือการสงเคราะห์บุตร และภรรยา”^{๘๕} โดยการสงเคราะห์กันตามนัยมงคลสูตรนี้ ถือเป็นการแสดงความรักตามหลักพรหมวิหารธรรมดังที่กล่าวไว้แล้ว

ส่วนบุตรธิดา ตามหลักการของพระพุทธศาสนา จำแนกบุตรออกเป็น ๓ จำพวก คือ

๑. **อภิชาติบุตร** ได้แก่ บุตรที่ยิ่งกว่ามารดาบิดา คือ เลิศกว่าบิดามารดา ได้แก่ บุตรที่มีความดี มีความรู้ ความสามารถ ปัญญาเฉลียวฉลาดเฉียบแหลมและมีศีลธรรมคุณธรรมสูงกว่าบิดามารดา บุตรที่ดีมีคุณธรรมสูงกว่าบิดามารดา เป็นบุตรชั้นสูง สร้างความเจริญแก่วงศ์ตระกูล

๒. **อนุชาติบุตร** ได้แก่ บุตรที่ตามเยี่ยงมารดาบิดา คือ บุตรที่มีความดี ความรู้ ความสามารถ สติปัญญาและคุณธรรมเท่าเทียมกับบิดามารดาคือเสมอบิดามารดา เป็นบุตรชั้นกลาง พอรักษาวงศ์ตระกูลไว้ได้

๓. **อวชาติบุตร** ได้แก่ บุตรที่ต่ำกว่ามารดาบิดา คือ ลูกที่เลวทรามได้แก่ บุตรที่มีความประพฤติ ความรู้ ความสามารถ สติปัญญาและคุณธรรมต่ำกว่าบิดามารดา เป็นบุตรชั้นต่ำ นำความเสื่อมเสียมาสู่วงศ์ตระกูล

อย่างไรก็ตาม **บุตรทั้ง ๓** จำพวก ผู้เป็นบิดามารดาทุกคนจะมีความสุขได้ ต่อเมื่อบุตรธิดาได้ดำรงตนอยู่ในความดี มีฐานะมีกิจการมั่นคง และได้เป็นฝั่งเป็นฝา แต่บิดามารดาจะเข้าใจถ้าบุตรธิดาประพฤติตนไม่ดี บิดามารดาจะนอนไม่หลับถ้าได้ยินข่าวว่าลูกประพฤติตนไปในทางไม่ดี ซึ่งมีให้เห็นเป็นประจำ ลักษณะของบุตรในประเภทที่ ๓ และยังเป็นปัญหาต่อสังคมอีกด้วย เพราะบุตรเหล่านั้นขาดหลักกตัญญูกตเวทิตี ดังจะกล่าวไว้ในบทที่ ๓ ต่อไป

ฉะนั้น หลักปฏิบัติของบุตรธิดาที่สร้างความสุขให้แก่วงศ์ตระกูล ได้ปรากฏในมงคลสูตร **ข้อที่ ๑๑** คือ **มาตาปิตุอุภูฏานัน** ซึ่งหมายถึง การบำรุงมารดาบิดา^{๘๖} ด้วยเหตุนี้ “บุตร” ที่บำรุงเลี้ยงดูแลบิดามารดา เป็นสิ่งต้องการของผู้ที่เป็นบิดามารดาทุกคน เพราะท่านทั้งสองปรารถนาอยากเห็นบุตรอยู่ในฐานะ ๕ ประการ ได้แก่

๑. บุตรจักเลี้ยงตอบแทนเรา
๒. จักทำกิจแทนเรา
๓. จักดำรงวงศ์สกุลของเรา

^{๘๕} พุ.พ. (ไทย) ๒๕/๕-๖/๒-๓.

^{๘๖} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๕-๖/๕-๖.

๔. จักปกครอง ดูแลรักษาทรัพย์มรดกของเรา

๕. จักทำบุญอุทิศไปให้เราเมื่อเราตายไปแล้ว^{๘๗}

จะเห็นได้ว่า ลักษณะของบุตรทั้ง ๕ ประการข้างต้น ถือว่าเป็นบุคคลหาได้ยาก ในทางพุทธศาสนาได้กล่าวถึงคุณธรรมของบุตรธิดาไว้อย่างสั้นๆ แต่เก็บความไว้ได้อย่างครบถ้วนคือ **กตัญญูกตเวที** สำหรับหน้าที่ของผู้ที่เป็นบุตรพึงประพฤติปฏิบัติให้ดีที่สุดในการตอบแทนคุณบิดามารดาเพิ่มเติมอีก ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ช่วง คือ ๑. ช่วงที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ และ ๒. ช่วงที่ท่านล่วงลับไปแล้ว มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. การตอบแทนบุญคุณของมารดาบิดาแบบที่ ๑ (ทั้ง ๒ ช่วง)

๑. ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เราต้องเลี้ยงท่านตอบแทน

๒. ช่วยเหลือการงานของท่าน

๓. ดำรงวงศ์ตระกูลของท่าน

๔. ประพฤติตนให้ควรแก่การรับทรัพย์มรดก

๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่านอย่างสม่ำเสมอ^{๘๘}

๒. การตอบแทนบุญคุณของมารดาบิดาแบบที่ ๒ ถือว่าเป็นการตอบแทนที่สูงสุด พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ มี ๔ ประการ ดังนี้

๑. ถ้าบิดามารดาฯยังไม่มีศรัทธา ไม่มีความเลื่อมใสในพระศาสนา ก็แนะนำท่านให้มีศรัทธาเลื่อมใส ตั้งมั่นในพระศาสนา

๒. ถ้าบิดามารดาฯยังไม่มีศีล ก็แนะนำท่านให้ตั้งมั่นในศีล

๓. ถ้าบิดามารดาฯยังเป็นคนตระหนี่ ก็แนะนำท่านให้ทาน

๔. ถ้าบิดามารดาฯยังไม่มีปัญญา ก็แนะนำท่านให้มีปัญญา ให้เกิดปัญญา รู้เห็นเข้าใจในคำสั่งสอนทางพระศาสนา^{๘๙}

ฉะนั้น การตอบแทนบุญคุณมารดาบิดา แบบที่ ๒ ทั้ง ๔ ประการนี้ เป็นการตอบแทนที่ประเสริฐนัก แม้เราจะให้มารดาบิดากินนอน ขับถ่ายอยู่บนบ่าของเราตลอดถึง ๑๐๐ ปี คอยป้อนน้ำ ป้อนข้าว นวดเพน ปรนนิบัติบนบ่าของเราเป็นเวลา ๑๐๐ ปี ไม่ถือว่าเป็นตอบแทนบุญคุณท่านได้สูงสุดเท่า ๔ ประการ แห่งแบบที่ ๒ ได้เลย^{๙๐} ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนให้

^{๘๗}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๙๙/๑๔๔.

^{๘๘}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๙๙/๑๔๔.

^{๘๙}มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลัตถทีปนี แพล เล่ม ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๐๖.

^{๙๐}มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลัตถทีปนี แพล เล่ม ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, หน้า ๒๐๔-๒๐๕.

บุตรธิดาตอบแทนบุญคุณท่านด้วยการบำรุงท่านทั้งสองถือว่าเป็นมงคลชีวิตของบุตรธิดา^{๙๑} ดังจะเห็นจากพุทธพจน์ที่ว่า “เพราะการปรนนิบัติในมารดาบิดานั้นแล บันดาลให้ทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญเขา (บุตรธิดา) ในโลกนี้เอง เขาละไปแล้ว (ตาย) ย่อมบันเทิงในสวรรค์”^{๙๒}

โดยสรุป การส่งเสริมของบิดามารดาต่อบุตรธิดา เป็นหลักสำคัญยิ่งและเรื่องที่ขาดเสียมิได้นั้นคือคำสั่งสอนของบิดามารดา พร้อมทั้งการปฏิบัติตัวเป็นแบบอย่างที่ดีแก่บุตรธิดาด้วย เพราะเท่ากับว่าเมื่อบิดามารดาได้สร้างแรงจูงใจ การสร้างกุศลความดีให้กับบุตรธิดา ถ้าหากครอบครัวไม่มองข้ามสิ่งเหล่านี้ไปนับว่าได้สร้างพื้นฐานที่ถูกต้องให้แก่บุตรธิดา เพราะบุตรธิดาคือสายใยความรัก ความผูกพัน เป็นโซ่ทองคล้องใจบิดามารดา และเป็นสมบัติล้ำค่าของบิดามารดาที่ปรารถนามุ่งหวังของสมาชิกครอบครัว โดยมีจิตสำนึกในการสร้างความสงบ ความรักใคร่ และความร่มเย็นสงบสุขของครอบครัว

๒.๔.๒.๒ หลักการส่งเสริมของสามีต่อภรรยา

สำหรับหลักการส่งเสริมสามีต่อภรรยา ก็มีลักษณะอย่างเดียวกันกับหลักปฏิบัติของภรรยาที่มีต่อสามี เพราะต่างคนก็มีหน้าที่ช่วยเหลือและเสริมสร้างความเป็นปรกติสุขของครอบครัวพอๆ กัน ซึ่งการปฏิบัติต่อกันนี้เป็นรากฐานของการส่งเสริมกตัญญูต่อกัน ดังที่ปรากฏในหลัก **ทศ ๖** ด้วยเหตุนี้ ท่าทีของพระพุทธศาสนา ซึ่งได้กล่าวถึงความสำคัญของภรรยาในฐานะที่เป็นมารดาของลูก และเป็นภรรยาของสามี ต้องสนองตอบต่อหน้าที่ดังกล่าวของตน เพื่อสร้างอนาคตของครอบครัวให้เจริญงอกงามเช่นกัน โดยมีหลักปฏิบัติที่สำคัญของ ๔ ประการ ได้แก่

๑. เป็นผู้จัดการงานดี ไม่ขาดตกบกพร่อง
๒. สงเคราะห์คนข้างเคียง มีญาติฝ่ายสามีและฝ่ายของตน
๓. ประพฤติเป็นที่พอใจของสามี คือรู้ถึงความต้องการของสามีว่า ต้องการอะไร สิ่งที่ต้องการก็จัดทำจัดหาสิ่งที่ไม่ต้องการก็ไม่ทำให้เกิด เป็นต้น
๔. รักษาทรัพย์สมบัติที่สามีหามาได้^{๙๓}

จะเห็นว่า หลักปฏิบัติทั้ง ๔ ประการของภรณยานั้น ถ้าหากภรรยาคนใดคนหนึ่งได้ปฏิบัติถูกต้องตามหน้าที่ของตน และมีความสมบูรณ์บริบูรณ์แล้ว ถือว่าได้มุ่งหวังประโยชน์สุขของบุตรธิดาทั้งในปัจจุบันและอนาคต สำหรับผู้ที่ครองเรือน โดยเฉพาะได้ดำรงตนถูกต้องตามหลักการของ “หัวใจเศรษฐี” ตามความที่ปรากฏใน**ทีฆาขานุสูตร** มีหลัก ๔ ประการ ได้แก่ ๑. อุภูฐานสัมปทา

^{๙๑} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๕-๖/๕-๖.

^{๙๒} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๖๒/๔๕-๔๖.

^{๙๓} อง.อภุจก. (ไทย) ๒๓/๑๔๐/๒๑๓-๒๑๔.

๒. อารักขสัมปทา ๓. กัลยาณมิตตตา และ ๔. สมชีวิตา^{๙๔} โดยนัย ก็คือขยันหาทรัพย์ รักษาทรัพย์ คบเพื่อนดี และมีวิถีชีวิตถูกต้อง

ดังนั้น เมื่อภรรยาได้ดำรงตนถูกต้องตามหลักที่กล่าวแล้ว ยังมีหลักฐานที่พูดถึงหลักปฏิบัติของภรรยาที่สำคัญใน ๕ ประการ คือ

๑. สุตังวิทิตกัมมันตา คือจัดงานบ้านดี ได้แก่ ภรรยารู้จักการจัดการ และมีความสามารถบริหารงานบ้านให้เป็นที่เรียบร้อยน่าอยู่ จัดทำอาหารได้ดีมีประโยชน์ จัดเสื้อผ้าเครื่องใช้ให้สะอาดอยู่เสมอ ในด้านการเงินก็สามารถวางแผนจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือย มีเงินเหลือไว้เก็บออม และยังต้องมีความสามารถในการบริหารงานบุคคล ปกครองดูแลคนในบ้านให้มีความสามัคคี มีระเบียบวินัยอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เป็นหูเป็นตาแทนสามี ต้องหมั่นจัดทำให้สมกับสามียกย่องให้ความไว้วางใจและยกย่องให้เป็นแม่ศรีเรือน

๒. สุตังคหิตปริชชา คือช่วยเหลือและเคารพบิดามารดา ญาติพี่น้อง และคนข้างเคียงฝ่ายสามี ได้แก่ ภรรยาพึงทำความสัมพันธ์กับครอบครัวและญาติของสามี ด้วยการพูดจาไพเราะอ่อนหวาน เอื้อเฟื้อให้ความช่วยเหลือตามฐานะที่จะทำได้ยกย่องนับถือสามีตลอดจนญาติของสามีให้เหมือนกับญาติมิตรของตัวเอง

๓. อนติจารินี คือไม่ประพฤติชั่วด้วยการนอกใจคบชู้ผู้ชาย ได้แก่ ภรรยาต้องมีความซื่อสัตย์ต่อสามีของตนเท่านั้น ไม่ประพฤตินอกใจสามี

๔. สัมภตัง อนุรักขติ คือรักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้ ได้แก่ ภรรยาไม่ควรใช้จ่ายทรัพย์อย่างสุรุ่ยสุร่าย มีความมัธยัสถ์ รู้จักใช้ทรัพย์อย่างประหยัด เก็บออมทรัพย์ที่หามาได้เป็นอย่างดี

๕. ทักขา โหติ อนลสา สัพเพกิจเจสุ คือขยันทำงานกิจการทั้งปวงในบ้าน เนื่องจากสภาพสังคมปัจจุบัน ครอบครัวต้องแบกรับภาระเศรษฐกิจหนักมากขึ้น ทำให้สามีผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวเครียดได้ง่าย ภรรยาจึงมีส่วนช่วยเกื้อกูลสภาพจิตใจของสามีได้โดยการให้กำลังใจ เป็นเพื่อนปลอบใจแก่สามีเมื่อมีทุกข์ ไม่จู้จี้ขี้บ่นทั้งเรื่องในบ้าน และเรื่องของสามี ขยันหมั่นเอาใจใส่ต่องานในหน้าที่ และไม่เกียจคร้านในกิจการงานทั้งปวง^{๙๕}

โดยสรุป หลักการส่งเสริมของสามีต่อภรรยา คือต้องตระหนักรู้ในหน้าที่และปฏิบัติถูกต้องตามหน้าที่ดังกล่าวแล้ว เท่ากับว่าได้สร้างความรัก ความสามัคคีให้เกิดขึ้นในครอบครัว และเป็นแบบอย่างแก่สังคมที่น้อมนำไปปฏิบัติเป็นแบบอย่างได้แก่บุตรธิดา และเป็นหลักสำคัญหนึ่งที่ทำให้ครอบครัวมีความสมบูรณ์ เพราะว่าบุตรเป็นตัวเชื่อมความรักความสัมพันธ์ระหว่างกันในครอบครัว

^{๙๔} อก.อภุจก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐.

^{๙๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๑/๑๔๕.

คือ เมื่อบิดามารดา หรือคนใดคนหนึ่ง ได้กระทำความผิดบางสิ่งบางอย่าง หรือกำลังกระทำอยู่นั้น ย่อมจะคำนึงถึงผลกระทบที่ตามมาต่อลูกๆ ก็สามารถยับยั้งชั่งใจมิให้สิ่งนั้นได้เกิดขึ้นได้

๒.๔.๒.๓ หลักการส่งเสริมของอาจารย์ต่อศิษย์

ความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับศิษย์นั้น เปรียบเสมือนพ่อแม่ที่พยายามอบรมสั่งสอน บุตรธิดาให้เจริญเติบโต มีวิชาความรู้เพื่อนำไปประกอบอาชีพอย่างสุจริตในสังคม ดังความปรากฏใน หนังสือ หน้าที่ครูอาจารย์ หน้าที่ศิษย์-นักเรียน หน้าที่นักศึกษา-นักค้นคว้า ของพระเดชพระคุณ หลวงพ่อปัญญานันทภิกขุ ได้กล่าวไว้ว่า

หน้าที่ของอาจารย์นี้ เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการจะสร้างคนพลเมืองดีทั้งหลายให้เป็นคน ดีหรือคนชั่ว เพราะอาจารย์เปรียบเสมือนน้ำย้อม ศิษย์ผู้มาศึกษาเล่าเรียนเหมือนผ้าขาว ถ้าน้ำย้อมเป็นสีเขียว หรือเป็นสีแดงอย่างไร ผ้าก็ย้อมติดเป็นสีนั้นๆ^{๙๖}

โดยสรุป ครูอาจารย์มีความสำคัญยิ่งต่อศิษย์ คือมีหน้าที่ในการส่งเสริมศิษย์ให้ได้รับ ศิลปวิทยาอย่างถูกต้อง ได้รับการอบรมสั่งสอนศิษย์ให้ปฏิบัติตนถูกต้อง และเมื่อได้ปฏิบัติตนถูกต้อง แล้วเป็นที่เชิดชูวงศ์ตระกูลและครูอาจารย์แล้ว เมื่อได้ศึกษาสำเร็จมีงานทำตามกำลังสติปัญญาของตน โดยยึดหลักความถูกต้องก็เป็นการกตัญญูตเวทีต่อครูอาจารย์ด้วย

๓.๔.๒.๔ หลักการส่งเสริมของนายจ้างต่อลูกจ้าง

การที่บุคคลจะเป็นนายคนได้นั้น ถ้าไม่มีบ่าวก็จะเป็นนายไม่ได้ ฉะนั้นนายและบ่าวจึง มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด โดยหลักการส่งเสริมให้มีความกตัญญูตเวทีต่อกันมีหลัก ดังนี้

๑. จัดการงานให้ตามกำลัง คือกำลังกายกับกำลังความรู้
๒. ให้อาหารและรางวัล คือให้อาหารแก่บ่าวตามสมควร เพื่อให้เพียงพอต่อการ ดูแลครอบครัว
๓. รักษาพยาบาลในเวลาเจ็บไข้ จ่ายค่าอาหารและค่าจ้างให้เหมือนกับเวลาที่ เขาทำงานได้ เอาใจใส่คอยดูแลสอบถามถึงอาการป่วยจนหาย
๔. แจกของมีรสแปลกให้กิน
๕. ให้มีเวลาพักผ่อน ตามโอกาส^{๙๗}

โดยสรุป หลักปฏิบัติทั้ง ๕ ประการนี้ หากนายจ้างในสังคมปัจจุบันได้ปฏิบัติถูกต้อง ตามหน้าที่ควรปฏิบัติแล้ว ก็เป็นการเสริมสร้างความสงบสุขให้เกิดขึ้นระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง และ ก็เป็นหลักส่งเสริมความสงบสุขของสังคมไทยได้ด้วย

^{๙๖}ปัญญานันทภิกขุ, หน้าที่ครูอาจารย์ หน้าที่ศิษย์-นักเรียน หน้าที่นักศึกษา-นักค้นคว้า, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ม.ป.ท.), หน้า ๑๔.

^{๙๗}ปัญญานันทภิกขุ, หน้าที่นายจ้าง หน้าที่ลูกจ้าง, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ม.ป.ท.), หน้า ๑๓- ๑๘.

๒.๕ เป้าหมายส่งเสริมกตัญญูทเวที่ตามหลักการของพระพุทธศาสนา

เป้าหมายการส่งเสริมกตัญญูทเวที่ จากการศึกษาคุศลผู้มีความกตัญญูย่อมได้รับผลบุญ คือ ความดีและความสุข ที่ก่อให้เกิดเป็นมงคลทั้งต่อตนเอง สังคม และสภาพแวดล้อมที่เราได้อาศัยอยู่ เพราะว่า ผู้มีความกตัญญูนี้เมื่อไปอยู่ ณ ที่ใดแล้วก็ได้สร้างสรรค์คุณงามความดีให้เกิดขึ้น ณ ที่นั้น เนื่องจากบุคคลประเภทนี้ได้ตระหนักถึงหน้าที่ของตนว่า ควรทำอะไรให้เกิดขึ้นเป็นของสาธารณะ โดยคนประเภทนี้ย่อมมีบัณฑิตเป็นเพื่อนร่วมเดินทางด้วยกัน คือการประกอบกิจการงานทั้งหลายทั้งในส่วนตนและเพื่อสังคม ก็จะประสบแต่ผลสำเร็จงานออกมาดี ไม่เกิดโทษภัยทั้งแก่ตน เพื่อนมนุษย์ ในสังคมและได้เกื้อหนุนให้สภาพแวดล้อมเกิดผลดีด้วย

ดังนั้น เป้าหมายการส่งเสริมกตัญญูทเวที่ สามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ คือ

๑. เป้าหมายส่งเสริมกตัญญูทเวที่เพื่อมงคลแก่ชีวิต และ ๒. เป้าหมายส่งเสริมกตัญญูทเวที่เพื่อสังคม มีรายละเอียดดังนี้

๒.๕.๑ เป้าหมายส่งเสริมกตัญญูทเวที่เพื่อมงคลแก่ชีวิต

ความเป็นมงคลอันเกิดจากการเป็นคนกตัญญูทเวที่นี้ เมื่อเกิดขึ้นแก่บุคคลใดแล้วบุคคลนั้นย่อมเจริญขึ้น มีคนสรรเสริญถึงคุณงามความดีที่ได้กระทำไว้ ทั้งที่เป็นมงคลส่วนตนและมงคลส่วนรวม มีหลักฐานปรากฏตามหลักของทางพระพุทธศาสนากล่าวถึงคนมีความกตัญญูว่า “บุคคลที่มีความกตัญญู ขณะที่มีชีวิตอยู่ ย่อมมีความสุขความเจริญ และได้รับการสรรเสริญ” ดังพระพุทธพจน์ว่า

กุกุบุตรในโลกนี้ สักการะ เคารพ นับถือบูชาบิดามารดา บุตร ภรรยา ทาส กรรมกร คนใช้ เพื่อนชวานา เพื่อนร่วมงาน เทวดาผู้รับพิธีกรรม และสมณพราหมณ์ ด้วยโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร เก็บรวบรวมด้วยน้ำพักน้ำแรง อาบเหงื่อต่างน้ำ ประกอบด้วยธรรม ได้มาโดยธรรม มารดาบิดา บุตร ภรรยา ทาส กรรมกร คนใช้ เพื่อนชวานา เพื่อนร่วมงาน เทวดา ผู้รับพิธีกรรม และสมณพราหมณ์ ผู้ได้รับสักการะ เคารพนับถือบูชาแล้วย่อมอนุเคราะห์กุกุบุตรนั้นด้วยน้ำใจอันงามว่า ‘ขอท่านจงมีชีวิตยืนนาน มีอายุยืนนาน’ กุกุบุตรอันมารดาบิดา บุตร ภรรยา ทาส กรรมกร คนใช้ เพื่อนชวานา เพื่อนร่วมงาน เทวดาผู้รับพิธีกรรม และสมณพราหมณ์อนุเคราะห์แล้ว พึงหวังความเจริญอย่างเดียว ไม่มี ความเสื่อมเลย^{๙๘}

ความจากพระพุทธพจน์ แสดงให้เห็นว่า บุคคลผู้มีจิตใจตระหนักในฝ่ายดี มีสมาธิมีจิตเป็นที่ตั้งย่อมเจริญขึ้นไม่มีความเสื่อม โดยเรื่องนี้ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร) ได้ให้ทรรศนะเปรียบเทียบเรื่องโลกกับการแสดงบทบาทในสังคมว่า

^{๙๘} อัง.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๕๘/๑๐๕-๑๐๗.

โลกนี้คือละครโรงใหญ่ มีผู้เกิดมาเป็นผู้จัดการ ผู้แสดง ผู้บอกบท ผู้เขียนเรื่อง ผู้เปลี่ยนฉาก ผู้ชายตัว ผู้เก็บตัว ผู้ดูพิเศษ เมื่อเกิดมาเป็นผู้จัดการที่กตัญญู ผู้แสดงที่กตัญญู ผู้บอกบทที่กตัญญู ผู้เขียนเรื่องที่กตัญญู ผู้เปลี่ยนฉากที่กตัญญู ผู้ชายตัวที่กตัญญู ผู้เก็บตัวที่กตัญญู ผู้ดูพิเศษที่กตัญญู ชื่อว่าเป็นคนดี เป็นผู้รู้คุณที่คนอื่นได้ทำแก่ตน ชื่อว่าความกตัญญู และความกตัญญูนี้คือความดี ที่เป็นพื้นฐานของคนดี เมื่อคนดีมีความกตัญญูเป็นพื้นฐานแล้ว คุณความดีทั้งหลายก็ไหลไปรวมอยู่ที่คนดีนั้น เหมือนลำธารทุกสายไหลลงสู่แม่น้ำใหญ่^{๙๙}

จะเห็นว่า บุคคลผู้มีความดีเป็นที่ตั้งแล้วย่อมนำจิตฝ่ายกุศลทั้งหลายไปรวมในที่เดียวกัน คือ ความดี หมายถึง ปัญญา เพราะว่ามีปัญญานั้นย่อมจะมองเห็นคุณ และโทษภัยอันจะเกิดจากสันดาน คือ กิเลสความชั่วร้ายทั้งหลายให้หมดไปจากจิตได้สำนึก แล้วสร้างจิตฝ่ายกุศลให้ปรากฏชัด นั่นคือ ความไม่ประมาทในการสร้างความคิดให้เกิดขึ้นนั่นเอง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ บุคคลที่มีความกตัญญูทศเวทที่สิ้นชีวิตไป ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ดังพระพุทธพจน์ว่า...

มารดาบิดาผู้อนุเคราะห์ประชา ท่านเรียกว่า พรหม บุรพาจารย์ และอาหุไนยบุคคลของบุตรทั้งหลาย เพราะเหตุที่นั้นบัณฑิตพึงนมัสการและสักการะมารดาบิดานั้นด้วยข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน การอบกลิ่น การให้อาบน้ำ และการชำระเท้า เพราะการปรนนิบัติมารดาบิดานั้นแลบัณฑิตทั้งหลายจึงสรรเสริญเขาในโลกนี้เอง เขาตายไปแล้วย่อมบันเทิงในสวรรค์^{๑๐๐}

เพราะฉะนั้น มงคลของบุคคลผู้ซึ่งมีความกตัญญูเป็นที่ตั้ง โดยการปฏิบัติชอบในบิดามารดา ตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือสาวกของตถาคต ย่อมดูแลตนไม่ให้ถูกกำจัด ไม่ให้ถูกทำลาย ไม่ให้มีความเสียหาย ไม่ถูกผู้รู้ตีเตียน มีพระพุทธพจน์ได้อ้างถึงว่า

นรชนผู้ปฏิบัติชอบในมารดาบิดา ตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือสาวกของตถาคตนั้น ย่อมประสบบุญเป็นอันมาก เพราะการประพฤติธรรมในมารดาบิดานั้น บัณฑิตทั้งหลายจึงสรรเสริญนรชนนั้นในโลกนี้แล เขาจากโลกนี้ไปแล้ว จึงไปบันเทิงในสวรรค์สมบูรณ์เป็นอันมาก^{๑๐๑}

สรุปความได้ว่า มงคลของความกตัญญูถือว่าเป็นเรื่องสำคัญที่มนุษย์ทุกคนต้องตระหนักรู้ และมีจิตสำนึกในคุณงามความดีทั้งหลายที่บุคคลอื่นได้กระทำไว้แล้วแก่ตน คือบิดามารดาผู้ให้กำเนิดแก่บุตร ก็ต้องสำนึกในบุญคุณที่พ่อแม่ได้สร้างสรรคให้เราได้เกิดมามีชีวิตเจริญงอกงาม มีความเป็นอยู่ที่ดีและได้อบรมสั่งสอนให้รู้จักบาปบุญคุณโทษ เราผู้เป็นบุตรธิดาก็ต้องตอบแทนบุญคุณที่ท่านได้

^{๙๙} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์, หน้า ๔๔๗-๔๔๘.

^{๑๐๐} อ.จ.ตฤก. (ไทย) ๒๑/๖๓/๑๐๗-๑๐๘.

^{๑๐๑} อ.จ.ตฤก. (ไทย) ๒๑/๔/๗.

ให้กับเราให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เมื่อผู้เป็นบุตรธิดาได้ปฏิบัติเช่นนี้แล้วก็ประสบแต่ความเจริญในทุกสถานะ และ “จัดเป็นอุดมมงคลแก่ชีวิต”^{๑๐๒}

๒.๕.๒ เป้าหมายส่งเสริมกตัญญูทเวทเพื่อสังคม

การที่ได้กล่าวว่าบุคคลมีความกตัญญูทเวทที่ประจำใจ จัดว่าเป็นบุคคลที่มีมงคลแก่สังคม โดยสามารถมองได้ในหลายมิติ คือเป็นผู้ไม่เอาเปรียบสังคม เป็นผู้เห็นมงคลแก่ส่วนรวมและเป็นบุคคลซึ่งสังคมต้องการ ด้วยเหตุผลที่ว่า “ผู้ที่ไม่เอาเปรียบสังคม” ในกรณีนี้ เราสามารถเปรียบเทียบผู้ที่เก็บของเก่าตามท้องถนน ไม่ว่าจะป็นขวดน้ำที่ถูกทิ้งไม่เป็นที่ไม่น่าเป็นทางอีกเป็นจำนวนมาก ที่เราได้เห็นอยู่ตามท้องถนน เพราะบุคคลผู้ได้ทิ้งไว้นั้น จัดอยู่ในบุคคลเอาเปรียบสังคม แล้วยังได้ทำลายสภาพแวดล้อมให้เสื่อมโทรมอีกด้วย เพราะพวกเขาเหล่านั้นเป็นผู้ที่ขาดจิตสำนึกไม่รู้จักบุญคุณของธรรมชาติที่ตัวเองได้อาศัยอยู่นั่นเอง

แต่ตรงกันข้ามหากเรานำเอาตัวละครทั้ง ๒ กรณีนี้มาศึกษาระหว่าง ๑. ผู้ที่เก็บของที่ถูกทิ้งไม่เป็นที่ไม่น่าเป็นทาง และ ๒. ผู้ทิ้งของไว้ไม่เป็นที่ไม่น่าเป็นทาง คือมีความเห็นแก่ตัว เอาแต่ความสะดวก ไม่ได้คำนึงถึงผลที่ตามมาอันเกิดจากความมั่งกายนั่น แม้จะมีฐานะร่ำรวย หรือว่าอยู่ในตระกูลสูงศักดิ์ก็ถูกติเตียน และสังคมไม่ต้องการเช่นเดียวกัน

จะเห็นว่า แม้ผู้วิจัยไม่ได้กล่าวเฉพาะเจาะจงไปที่บุคคลทั้ง ๒ กรณี แต่ได้มีปรากฏการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นและให้เห็นเป็นจำนวนมากในสังคมไทย เพราะบุคคลที่กระทำการดังกล่าวข้างต้นนั้น น่าจะมีความเข้าใจว่าการที่พวกเขาได้ทิ้งสิ่งของทั้งหลายไม่เป็นที่ไม่น่าเป็นทาง ก็ต้องมีคนมาเก็บแน่นอน อันนี้จัดว่าเป็นคนที่เห็นแก่ตัวอย่างมาก และเมื่อบุคคลเช่นนี้เข้าไปสู่สังคมใดๆ สังคมนั้นก็ไม่ยอมรับนับถือหรือคบหาสมาคมด้วยอย่างแน่นอน และทำให้สังคมนั้นเสื่อมตามด้วย ส่วนบุคคลซึ่งเป็นผู้เก็บของเก่าที่ถูกคนไร้จิตสำนึกทิ้งไว้นั้น ย่อมเป็นที่รักและเป็นที่ต้องการของสังคม เพราะเป็นผู้มีความกตัญญูนั่นเอง จากกรณีดังกล่าว สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธมมธโร) ได้ให้ทัศนะว่า อานิสงส์ของความกตัญญูทเวท มีใจความสำคัญดังต่อไปนี้

ความกตัญญูทำให้มีเกียรติยศ ความมีเกียรติยศทำให้ถึงความเจริญเดช ความเจริญเดชทำให้เป็นที่รักใคร่ ความเป็นผู้รักใคร่ทำให้มีความน่าเคารพนับถือ เมื่อมีคนเคารพนับถือแล้ว ก็มีแต่ความเบิกบานสำราญใจ ที่เกลียดก็หาย ที่หน่ายก็สิ้น บุญก็มาปัญญาก็เกิด ความมีบุญมาปัญญาเกิดนั้นส่งเสริมให้มีความเจริญก้าวหน้า สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นมงคลจากความกตัญญูโดยแท้^{๑๐๓}

^{๑๐๒} พุ.พ. (ไทย) ๒๕/๙/๘.

^{๑๐๓} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธมมธโร), มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์, หน้า ๔๖๑.

ความดังที่กล่าวมานี้ ได้สอดรับกับทัศนะของ พระธรรมธีรราชกุมาร (โชดก ญาณสิทธิ) ให้ความเห็นเกี่ยวกับบุคคลผู้มีความกตัญญูทเวที ย่อมได้รับอานิสงส์ ดังนี้

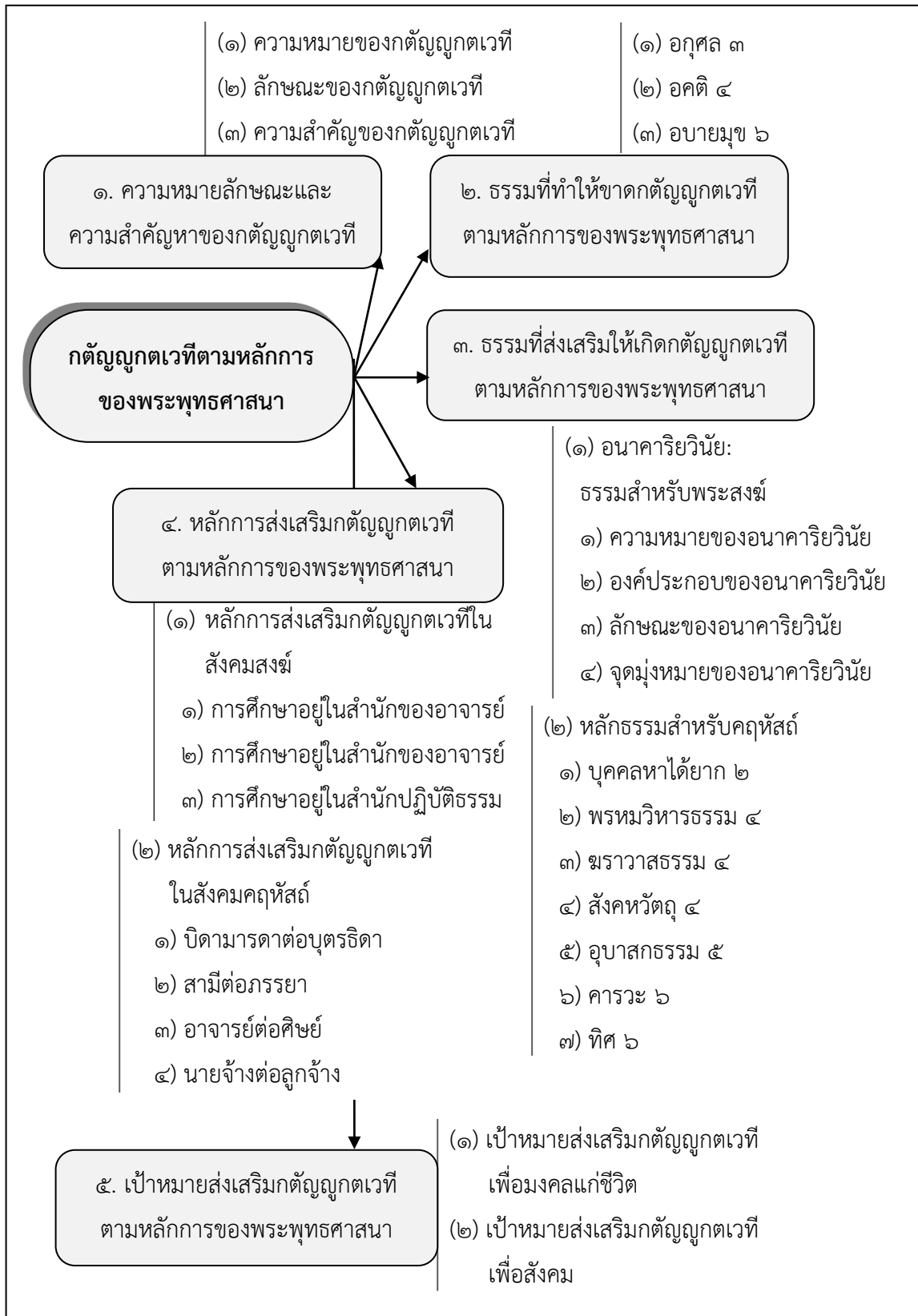
- | | |
|---------------------------------------|--|
| ๑. ทำให้รักษาคุณความดีเดิมไว้ได้ | ๗. ทำให้เป็นที่สรรเสริญของคนดี |
| ๒. ทำให้สร้างคุณความดีใหม่เพิ่มได้อีก | ๘. ทำให้มีคนอยากคบหาสมาคม |
| ๓. ทำให้เกิดสติ ไม่ประมาท | ๙. ทำให้ทั้งมนุษย์และเทวดายากช่วยเหลือ |
| ๔. ทำให้เกิดหิริโอตตปัปะ | ๑๐. ทำให้ไม่มีเวร ไม่มีภัย |
| ๕. ทำให้เกิดขันติ | ๑๑. ทำให้ลาภผลทั้งหลายเกิดขึ้นโดยง่าย |
| ๖. ทำให้จิตใจผ่องใส มองโลกในแง่ดี | ๑๒. ทำให้บรรลุมรรคผลนิพพานโดยง่าย |
| | ๑๓. มีมงคลต่อสังคม ^{๑๐๔} |

๒.๖ สรุป

จากการศึกษาทักขณกตเวทีตามหลักการของพระพุทธศาสนา สรุปความได้ว่า บุคคลผู้มีความกตัญญูทเวทีมีจิตสำนึกในบุญคุณนั้น ประการแรก คือเมื่อมีบุคคลทำความดีให้แก่ตนแล้ว ย่อมจะรู้สึกสำนึกในอุปการคุณที่ผู้อื่นได้กระทำนั้น แล้วพร้อมที่จะหาหนทางตอบแทนคืนทุกเมื่อที่มีโอกาส กรณีนี้ถ้าหากเป็นบุตรธิดาได้กระทำต่อบุญคุณของบิดามารดา จึงได้ชื่อว่า เป็นลูกที่ประเสริฐ เชิดชูวงศ์ตระกูลมิให้เสื่อม ดังข้อความในนิโครธชาดก ได้กล่าวว่า “ความดีที่ทำในคนผู้มีความกตัญญู มีศีล มีความประพฤติอันประเสริฐ ย่อมไม่เสียหาย เหมือนเมล็ดพืชในนาที่ดี”^{๑๐๕} แต่ถ้ามิได้กระทำตามความนี้ย่อมได้ชื่อว่า เป็นลูกอกตัญญู และไปอยู่สถานที่ใดก็ประสบแต่ความเสื่อมไม่เจริญก้าวหน้า ในหน้าที่การงาน และนอกจากนี้บุคคลผู้ได้ชื่อว่า มีความกตัญญูทเวที ไม่เพียงแต่รู้คุณของผู้มีพระคุณและสนองคุณเท่านั้น ยังมีคุณธรรมอย่างอื่นอีกด้วย คือเป็นผู้ใหญ่ที่มีความเมตตากรุณาปราณี โอบอ้อมอารี เพื่อแม่แก่ผู้น้อยที่ทำดีแก่ตน เป็นผู้น้อยก็มีสัมมาคารวะ ซื่อสัตย์สุจริต จงรักภักดีต่อผู้ใหญ่ที่มีพระคุณแก่ตน ยกย่องเชิดชูไว้ในฐานะที่เป็นผู้มีบุญคุณ บุคคลผู้มีความกตัญญูจะดำเนินชีวิตตนเพื่อมงคลสุขและความดีงามร่วมกันของสังคม ถ้าเขาจะแสวงหามงคลของตน เขาจะคำนึงถึงผลกระทบกระเทือนต่อความสุขและความเสียหายต่อส่วนรวมก่อนเขาจะปฏิบัติตนให้เกิดมงคลสุข โดยชอบทั้งแก่ตนเองและแก่สังคมสืบไป ดังได้กล่าวมาทั้งหมด ผู้วิจัยจึงสรุปสาระสำคัญเนื้อหาทั้งหมดในบทนี้โดยการนำเสนอเป็นแผนภูมิ ดังนี้

^{๑๐๔} พระธรรมธีรราชกุมาร (โชดก ญาณสิทธิ), มงคล ๓๘, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: การพิมพ์พระนคร, ๒๕๓๖), หน้า ๑๘๐-๑๘๑.

^{๑๐๕} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๗๘/๓๓๕.



แผนภูมิที่ ๒.๑ แสดงกรอบความคิดกตัญญูตเวทิตตามหลักการของพระพุทธศาสนา

บทที่ ๓

สถานการณ์ที่เกี่ยวกับกตัญญูทเวทในสังคมไทย

บทนี้จะได้ศึกษาสถานการณ์เกี่ยวกับกตัญญูทเวทในสังคมไทย มีประเด็นศึกษาดังนี้ คือ ๑. แนวคิดและค่านิยมเกี่ยวกับกตัญญูทเวทในสังคมไทย ๒. สถานการณ์การขาดกตัญญูทเวทในสังคมไทย ๓. วิเคราะห์ปัญหาการขาดกตัญญูทเวทในสังคมไทย และ ๔. ผลกระทบจากปัญหาการขาดกตัญญูทเวทในสังคมไทย มีดังนี้

๓.๑ แนวคิดและค่านิยมเกี่ยวกับกตัญญูทเวทในสังคมไทย

แนวคิดและค่านิยมเกี่ยวกับกตัญญูทเวทในสังคมไทย ปัจจุบันจะสังเกตเห็นได้จากการจัดกิจกรรมต่างๆ ขึ้นทั้งหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน เพื่อส่งเสริมให้คนในสังคมได้ตระหนักรู้ถึงการกระทำความดีต่อกัน ซึ่งการกระทำความดีหรือการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันอันดีนี้หากนำมาวิเคราะห์ก็จะเห็นว่า ทุกกิจกรรมล้วนมีความเกี่ยวข้องกับคำสอนในทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะค่านิยมเรื่องของความกตัญญูทเวทที่ได้ทำกันเนื่องงานมงคลบ้างและงานอวมงคลบ้าง โดยเป้าหมายหลักของการจัดกิจกรรมนั้นๆ เป็นการแสดงถึงความกตัญญูทเวทที่มีสาระสำคัญดังนี้

๓.๑.๑ แนวคิดเกี่ยวกับกตัญญูทเวท

คำว่า กตัญญูทเวท เป็นคำศัพท์ที่มาในภาษาบาลี ๒ คำ คือ กตัญญู และทเวท ด้วยเหตุนี้ คำว่า กตัญญู แปลว่า คนกตัญญู^๑

ปัญญานันทภิกขุ ให้ความหมายว่า กตัญญู หมายถึง รู้อุปการคุณที่พ่อแม่ทำไว้แก่เรา และทเวทที่ตอบแทนอุปการคุณของท่าน รวมความว่า กตัญญูทเวท คือรู้อุปการคุณที่พ่อแม่ทำแล้วและตอบแทน เพราะพ่อแม่เชื่อว่าเป็นบุพการีบุคลของเรา เป็นคนแรกติดกันก่อนผู้ใดทั้งหมด^๒

พุทธทาสภิกขุ ให้ความหมายว่า กตัญญู หมายถึง ความรู้และยอมรับรู้ในบุญคุณของผู้อื่นที่มีอยู่เหนือตนเรียกว่า กตัญญูตา (กตัญญู) การพยายามทำตอบแทนบุญคุณนั้นๆ เรียกว่า ทเวทิตา

^๑พระธรรมกิตติวงศ์, (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙, ราชบัณฑิต), ศัพท์วิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเชียงใหม่, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓๗.

^๒ปัญญานันทภิกขุ: เขมกะ เรียบเรียง, หน้าที่ของลูก (บันทึกจากพ่อและแม่), จัดพิมพ์เผยแพร่โดยธรรมสภา, (มปก., มปท.,) หน้า ๒๘.

(กตเวที) คนที่รู้บุญคุณ เรียกว่า คนกตัญญู คนที่ทำตอบแทน เรียกว่า คนกตเวที รวมความว่า กตัญญูกตเวทีตา หมายถึง ความรู้บุญคุณท่านแล้วทำตอบแทนให้ปรากฏ นี่เป็นธรรมประคองโลกให้เป็นอยู่ได้ และอยู่ได้ด้วยความสะดวก^๓

พันตรี ป.หลงสมบุญ ให้ความหมายว่า กตัญญู คือผู้รู้อุปการะอันบุคคลอื่นมาแล้วแก้ตน^๔

ราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายว่า กตัญญู น. ซึ่งรู้อุปการะที่ท่านทำให้, ซึ่งรู้คุณท่านเป็นคำคู่กับ กตเวที [ป. กต ว่า อันเขาทำแล้ว + ญ ว่ารู้ซึ่ง] ส่วนคำว่า กตเวที (ว.) ซึ่งประกาศคุณท่าน, ซึ่งสนองคุณท่าน เป็นคำคู่กับกตัญญู [ป. กต ว่า อันเขาทำแล้ว + เวที ว่ารู้ซึ่งรู้, ซึ่งประกาศให้รู้]^๕

โดยสรุป แนวคิดเกี่ยวกับกตัญญูกตเวที หมายถึง หลักคำสอนสำคัญทางพระพุทธศาสนา ซึ่งได้วางหลักการปฏิบัติไว้เพื่อพัฒนาคนให้มีจิตสำนึกในบุญคุณประจำใจ และต้องตอบแทนผู้มีพระคุณต่อเรา ซึ่งท่านเหล่านั้นอยู่ในสถานะต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นบิดามารดา ครูบาอาจารย์ ตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของเราที่ท่านได้สั่งสอนให้มีวิชาความรู้ความสามารถและมีหน้าที่การงานที่ดีในสังคม ก็ต้องตอบแทนคุณท่านตามโอกาสที่เหมาะสม

๓.๑.๒ ค่านิยมเกี่ยวกับกตัญญูกตเวที

คำว่า “ค่านิยม” หมายถึงแบบแผนในการกำหนดพฤติกรรมของบุคคลตามจุดมุ่งหมายที่นิยมร่วมกัน ทั้งในด้านความรู้สึก ความเชื่อ และการประพฤติปฏิบัติต่างๆ เป็นเป้าหมายของชีวิต และเป็นวิถีทางในการปฏิบัติที่ถือเป็นเกณฑ์ของสังคม^๖ ส่วนค่านิยมเกี่ยวกับกตัญญูกตเวทีในสังคมไทยนั้น มีประเพณีหลายอย่างมาตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน เราจะสังเกตเห็นได้จากกระแสทางวัฒนธรรมของสังคม ได้มีประเพณีพิธีกรรมหลายประการที่ให้ความสำคัญต่อเรื่องของความกตัญญูกตเวที

ดังนั้น ความกตัญญูกตเวที จึงถึงเป็นรากฐานของสังคมไทย เพราะเป็นบ่อเกิดแห่งความรัก ความผูกพัน ความเอื้ออาทร และความปรารถนาดีต่อกัน ทำให้วิถีชีวิตของคนในสังคมไทยมีการอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม และเป็นครอบครัว ที่เน้นการพึ่งพาอาศัยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีความรับผิดชอบ ต่อหน้าที่ของตน ส่งผลให้เกิดขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของสังคมขึ้นมา ซึ่งล้วนแล้วมาจาก

^๓พุทธศาสนิกฯ, กตัญญูกตเวทีเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๒.

^๔พันตรี ป.หลงสมบุญ, พจนานุกรม มคอ-ไทย, (กรุงเทพมหานคร: อารการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๕๐๑.

^๕ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๖), หน้า ๖.

^๖สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส. พริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๖), หน้า ๓.

ความกตัญญูทเวทีเป็นสำคัญ ดังจะเห็นขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ที่คนในสังคมไทยได้นิยมปฏิบัติ สืบทอดต่อกันมาจวบจนปัจจุบัน คือมีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมให้คนได้ตระหนักรู้ และระลึกถึงความดี ต่อกันอันจะนำมาซึ่งความสงบสุข ดังจะเห็นจากทศนะ พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวไว้ว่า

ประเพณี คือ จุดมุ่งหมายที่จะชักจูงความกตัญญูทเวที ในหัวใจของคนทุกคน ยิ่งกว่าที่จะหมายอย่างอื่น จึงได้เกิดประเพณีท่มุเท เพื่อการจัดงานอย่างไม่คำนึงถึงความหมดเปลืองและความลำบากทุกประการ ทั้งนี้เพราะเห็นว่าความจำเป็นในการที่โลกเราจักต้องเป็นโลกที่อาบย้อมด้วยความกตัญญูทเวที จึงจะเป็นโลกที่ร่มเย็น เพราะความกตัญญูเป็นธรรมค้ำครองโลก^๗

จากทศนะนี้ จะเห็นว่าการที่โลกจะอยู่ร่มเย็นเป็นสุขและปราศจากความขัดแย้งได้นั้น ก็ต่อเมื่อคนในชาติต่างตระหนักรู้ในความดีของกันและกัน โดยความดีนี้ล้วนมีรากฐานมาจากการศึกษาทำความเข้าใจในหลักคำสั่งสอนเรื่องของความกตัญญูทเวที แล้วน้อมนำมาประพฤติปฏิบัติตามจนเป็นผล คือเมื่อคนในสังคมมีจิตสำนึกในคุณธรรมความดีของคนแล้ว ความคิดที่จะนำมาสร้างความแตกแยกก็จะหมดไปในสังคมนั้นๆ จึงได้ชื่อว่า ความกตัญญูเป็นธรรมค้ำครองโลก

ส่วนประเพณีต่างๆ ที่เป็นค่านิยมเกี่ยวกับกตัญญูทเวทีที่สังคมไทยได้ปฏิบัติสืบทอดมาตั้งแต่ครั้งบรรพชนจนปัจจุบัน เพื่อส่งเสริมให้อนุชนรุ่นหลังได้เกิดจิตสำนึกตอบแทนพระคุณตามหลักคำสั่งสอนเรื่องกตัญญูทเวที มีดังนี้

๓.๑.๒.๑ ค่านิยมเกี่ยวกับประเพณีบรรพชาอุปสมบท

ค่านิยมเกี่ยวกับประเพณีบรรพชาอุปสมบทในสังคมไทยปัจจุบัน ได้รับสืบทอดมาแต่ครั้งสมัยพุทธกาล คือ มีการบรรพชาได้ทั้งหญิงและชาย การบรรพชาถ้าเป็นชาย เรียกว่า สามเณร ถ้าเป็นหญิง เรียกว่า สามเณรี ส่วนการอุปสมบท ถ้าเป็นชาย เรียกว่า ภิกษุ ถ้าเป็นหญิง เรียกว่า ภิกษุณี แต่ปัจจุบันผู้ที่อุปสมบทจะต้องเป็นผู้ชายเท่านั้น และการบรรพชาเป็นสามเณรก็เช่นเดียวกัน^๘

นอกจากนี้ ค่านิยมเกี่ยวกับประเพณีบรรพชาอุปสมบทนั้น มิได้มีเฉพาะแต่ลูกชาวบ้านชนบท ที่บวชเพื่อหาโอกาสในการศึกษาเท่านั้น แม้แต่พระมหากษัตริย์ ก็นิยมออกผนวชเช่นเดียวกัน ดังปรากฏความว่า

การออกผนวชขององค์พระมหากษัตริย์ นอกจากจะเป็นตัวอย่างและก่อให้เกิดราชประเพณีอันดีงาม ในฐานะที่เป็นผู้นำของพุทธศาสนิกชน อันทำให้เกิดศรัทธาปสาทะแก่

^๗พุทธทาสภิกขุ, โลกอาจรอดได้แม้เพราะกตัญญูทเวที, (กรุงเทพมหานคร: หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ, ๒๕๕๒), หน้า ๒๖-๒๗.

^๘บุญมี แทนแก้ว, ประเพณีและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๕๕.

บรรดาพสกนิกรทั่วไปแล้ว ยังมีส่วนช่วยทำให้ทรงได้มีโอกาสศึกษา และมีส่วนร่วมประพาสปฏิบัติธรรมอย่างแท้จริงในบวรพระพุทธศาสนา อีกทั้งยังมีส่วนช่วยทำให้ฝ่ายราชบัลลังก์กับฝ่ายคณะสงฆ์ได้มีโอกาสสร้างความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นอีกด้วย^๙

จะเห็นว่า การบรรพชาอุปสมบท เป็นการสร้างความดีให้แก่ผู้บรรพชาอุปสมบทแล้วยังสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันด้วยซึ่งผู้บรรพชาอุปสมบทนั้น มิได้ยกย่องเชิดชูที่มาของผู้เข้ามาเป็นสมาชิกของหมู่สงฆ์หรือสังฆมณฑล แต่เชิดชูที่การมีจรรยาประพาสปฏิบัติตนที่น่าเคารพกราบไหว้อันเป็นเนืองนาบุญแห่งพระศาสนา เพราะเหตุนี้ การบรรพชาอุปสมบท คือการเว้นความชั่วทุกอย่าง สละสิ่งที่ไม่ดีไม่งามหรือบาปอกุศลต่างๆ ที่ยังติดอยู่ในใจด้วยการฝึกฝนพัฒนาตามหลักไตรสิกขา ดังนั้น การบรรพชาอุปสมบทถือว่าการฝึกฝนพัฒนาตน คือการศึกษาเพื่อละสิ่งไม่ดี หรือขจัดกิเลสสิ่งเศร้าหมองของจิต และความชั่วต่างๆ ให้หมดไป^{๑๐}

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ปัจจุบันจะมีค่านิยมเกี่ยวกับการบรรพชาอุปสมบท ไม่ว่าจะเป็นการบรรพชาอุปสมบทเนื่องในงานที่เป็นมงคล หรืองานอวมงคล (บวชน้ำไฟ) ก็ตาม ล้วนแล้วสะท้อนถึงความสำคัญของการกตัญญูต่อบุพการีชนทั้งนั้น ด้วยเหตุนี้การบรรพชาอุปสมบท หรือการบวชตามที่ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับเหตุที่คนเข้ามาบวชไว้ว่า

สาเหตุของบุคคลที่เข้ามาถือบวชในสมัยพุทธกาลมีสาเหตุที่ต่างกัน สรุปได้คือ บุคคลบางคนรู้จักคิดพิจารณา มองเห็นชีวิตของหมู่มนุษย์ในสังคม มีความเป็นไปทั้งทางดีและทางร้าย บางครั้งสังคมก็มีความเสื่อม บางครั้งก็มีความเจริญแปรปรวนไปต่างๆ ไม่เที่ยงแท้แน่นอนอนาถาและมีความสุขแท้จริงไม่ได้ และบุคคลบางคนมีชีวิตอยู่ท่ามกลางสังคม เห็นแต่ความวุ่นวายหาความสุขจากความสงบได้ยาก จึงไม่มีโอกาสที่จะแสวงหาความเข้าใจและความรู้เกี่ยวกับชีวิต ดังนั้น จึงต้องการที่จะออกไปอยู่ห่างไกลเพื่อที่จะได้มีความสุขสงบ และมีความคิดค้นหาความรู้เกี่ยวกับชีวิตโดยไม่ถูกรบกวน ด้วยเรื่องวุ่นวายเกี่ยวกับบุคคลอื่น^{๑๑}

สรุปความได้ว่า ค่านิยมเกี่ยวกับประเพณีการบรรพชาอุปสมบทนั้น ถือว่าเป็นการสร้างสมบุญใหญ่อีกบุญหนึ่งในบรรดาบุญทั้งหลายที่นิยมบำเพ็ญกันมาตั้งแต่บรรพชนจนถึงอนุชนรุ่นหลัง ดังความปรากฏในประเพณีสิบสองเดือน ทั้งนี้ประเพณีการบรรพชาอุปสมบทนั้น นับว่าเป็นแบบที่ดีที่สุดที่คนในสังคมที่ได้อริยสัจสี่บวชประเพณีอันดีงามนี้ไว้ เพราะนอกจากจะเป็นการบรรพชาอุปสมบท

^๙ ทินพันธุ์ นาคะตะ, ศ.ดร., พระพุทธศาสนากับสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: หจก. สหายบล็อกและการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๑.

^{๑๐} พระธรรมปิฎก, สอนนาค-สอนทิต: ชีวิตพระ-ชีวิตชาวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร, ๒๕๔๒), หน้า ๕.

^{๑๑} พระธรรมปิฎก, สอนนาค-สอนทิต: ชีวิตพระ-ชีวิตชาวพุทธ, หน้า ๒.

เพื่อฝึกหัดพัฒนาตนแล้ว ยิ่งมีความสำคัญไปมากกว่านั้น คือการสืบทอดอายุของพระพุทธศาสนา ให้ดำรงมั่นคงอยู่กับสังคมไทยสืบไป

๓.๑.๒.๒ ค่านิยมเกี่ยวกับประเพณีสงกรานต์

ค่านิยมที่เนื่องด้วยประเพณีสงกรานต์ หรือประเพณีวันขึ้นปีใหม่ของไทยมาแต่โบราณ หมายถึง เป็นเทศกาลของความเปลี่ยนแปลงไปสู่ชีวิตใหม่ที่สดใสมากกว่าเก่า เป็นประเพณีที่คนไทยยึดถือปฏิบัติสืบเนื่องกันมาแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน เป็นประเพณีที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว สังคมกับวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม อันก่อให้เกิดความรัก ความผูกพัน ความกตัญญู และความสามัคคีในครอบครัว ชุมชน และสังคม ดังนั้น ค่านิยมเกี่ยวกับประเพณีสงกรานต์ จึงเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่งดงามของชาติไทย ที่บรรพบุรุษได้สืบทอดต่อกันมาจนเป็นวัฒนธรรมประจำชาติที่โดดเด่น และฝังลึกเข้าไปในชีวิตจิตใจของคนไทยมาช้านาน^{๑๒}

คำว่า “สงกรานต์” คือ เทศกาลเนื่องในการขึ้นปีใหม่อย่างเก่า ซึ่งกำหนดตามสุริยคติ ตกวันที่ ๑๓-๑๔-๑๕ เมษายน^{๑๓} นอกจากนี้ตามรูปศัพท์ คำว่า “สงกรานต์” แปลว่าการย้ายที่, เคลื่อนที่ คือ พระอาทิตย์อย่างขึ้นสู่ราศีใหม่ หมายถึงวันขึ้นปีใหม่ สงกรานต์เป็นพิธีแสดงความยินดีที่ได้มีชีวิตอย่างขึ้นปีใหม่ เรียกว่า รับปีใหม่ ซึ่งตกอยู่ในวันที่ ๑๓, ๑๔, ๑๕ เมษายน ของทุกปี แต่วันสงกรานต์นั้นคือวันที่ ๑๓ เมษายน เรียกว่า วันมหาสงกรานต์ วันที่ ๑๔ เป็นวันเนา ซึ่งคณะรัฐมนตรีจัดให้เป็น (วันครอบครัวสากล)^{๑๔} และ วันที่ ๑๕ เป็นวันเถลิงศก^{๑๕} หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า พระยาวัน คือ วันขึ้นศักราชปีใหม่^{๑๖}

จากความดังกล่าว จะเห็นว่าค่านิยมเกี่ยวกับประเพณีสงกรานต์ ถือเป็นประเพณีนิยมที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ได้สืบทอดมาจนถึงปัจจุบันนี้ และก็ยังอนุรักษ์ประเพณีอันงามนี้ไว้เพื่อสืบทอด

^{๑๒}โชติ ศรีสุวรรณ, **ประเพณีสิบสองเดือน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทเวิลด์การพิมพ์ (๑๙๘๘) จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๕๘.

^{๑๓}ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔**, หน้า ๑๑๕๔.

^{๑๔}เมื่อวันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๓๒ คณะรัฐมนตรี ซึ่งมีพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรีได้เสนอมติโดยคุณหญิงสุพัตรา มาศดิตถ์ รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีในขณะนั้น เป็นผู้เสนอ คณะรัฐมนตรีเห็นชอบด้วยและอนุมัติให้วันที่ ๑๔ เมษายน ของทุกปี เป็น “วันครอบครัว” ตรงกับวันสงกรานต์ของไทยเพราะเป็นวันที่สมาชิกในครอบครัวมีโอกาสพบปะกันได้โดยสะดวก จึงให้ถือโอกาสเดียวกันนี้เป็นวันแห่งการรวมญาติ รวมครอบครัว ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับบุพการี รดน้ำดำหัว ตลอดจนการขอพรผู้ใหญ่ตามประเพณีไทยที่เคยปฏิบัติกันมา [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://highlight.kapook.com/view/84557> [๑๐ เมษายน ๒๕๖๑].

^{๑๕}แปลก สนธิรักษ์, **พิธีกรรมและประเพณี**, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๕), หน้า ๔๕., ดูรายละเอียดใน พระราชบัญญัติใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชพิธีสิบสองเดือน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โสภณการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๒๑๖-๒๑๗.

^{๑๖}สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, **รศ., ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย**, หน้า ๒๔.

เจตนารมณ์ของบรรพบุรุษไทย โดยนำมาประยุกต์เข้ากับหลักพระพุทธศาสนา มีการทำบุญตักบาตร ก่อเจดีย์ทราย สร้างน้ำพระ และทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว ทั้งหมดนี้เป็นการ แสดงออกถึงคุณธรรมคือความกตัญญูตเวทิตาธรรม และนอกจากนั้นก็ยังมี การอาบน้ำขอศีลขอพร ผู้เฒ่าผู้แก่ที่เคารพนับถือตลอดถึงการขอขมาลาโทษในความผิดพลาดบกพร่องต่างๆ ซึ่งเกิดขึ้นในเวลา ที่ผ่านมาแล้ว หรือจะเรียกว่า อภัยทาน ก็ได้^{๑๗} และ การทำบุญปล่อยสัตว์ต่างๆ เช่น ปล่อยนก ปล่อย ปลา ปล่อยเต่า เป็นต้น ถือว่าเป็นการสะเดาะเคราะห์ต่ออายุตนเองให้มีอายุยืนนาน

นอกจากนี้หลักสำคัญในประเพณีสงกรานต์ คือเป็นประเพณีเพื่อชีวิต เป็นประเพณี ที่มีคุณค่าต่อครอบครัว ชุมชน สังคม และพระพุทธศาสนา คือ

๑. คุณค่าต่อครอบครัว สมาชิกในครอบครัวมีโอกาสอยู่ร่วมกันเพื่อแสดงความ กตัญญูตเวทิตา เช่น ลูกหลานได้มารดน้ำขอพรจากบิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย และมอบของขวัญแก่ ท่านรวมทั้งมีความกตัญญูตเวทิตาต่อบุพการีที่ล่วงลับไปแล้ว ด้วยการร่วมกันทำบุญอุทิศไปให้ท่าน

๒. คุณค่าต่อชุมชน ก่อให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีในชุมชน ร่วมกันทำบุญ ให้ท่าน พบปะสังสรรค์ สนุกสนานรื่นเริงร่วมกัน มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน

๓. คุณค่าต่อสังคม ทำให้มีความเอื้ออาทรต่อสิ่งแวดล้อม ด้วยการช่วยกันทำ ความสะอาดบ้านเรือน พัฒนาวัดวาอาราม สถานที่สาธารณะ ตลอดจนอาคารสถานที่ของหน่วยงาน ต่างๆ ให้สดใส

๔. คุณค่าต่อพระพุทธศาสนา ช่วยกันทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา คือการทำบุญ ตักบาตรถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสามเณรผู้เป็นศาสนทายาท

๕. คุณค่าต่อสรรพสัตว์ ด้วยมีการปล่อยนกปล่อยปลาและสัตว์อื่นๆ เป็นการให้ และต่อชีวิต ด้วยจิตเมตตาการุณย์^{๑๘}

โดยสรุป ค่านิยมเกี่ยวกับประเพณีสงกรานต์ เป็นวัฒนธรรมที่รวบรวมวิถีชีวิตของคนไทย ให้มีแต่ความสดชื่นงดงามประกอบไปด้วยคุณงามความดี เป็นวันรวมญาติ รวมครอบครัว ได้ทำบุญ ร่วมญาติตักบาตรร่วมขัน แสดงความกตัญญูตเวทิตาต่อผู้มีพระคุณ ได้สร้างน้ำพระ ขอพรจากผู้ใหญ่ เพื่อความเป็นสิริมงคล เป็นประเพณีที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว สังคมกับ วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม อันก่อให้เกิดความรัก ความผูกพัน ความกตัญญู และความสามัคคี ในครอบครัว ชุมชน และสังคม ประเพณีสงกรานต์จึงเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่งดงามของไทย ที่บรรพบุรุษได้สืบทอดต่อกันมาจนเป็นวัฒนธรรมประจำชาติที่โดดเด่น และฝังลึกเข้าไปในชีวิตจิตใจ ของคนไทยตลอดมา

^{๑๗} บัว พลรัมย์, “ประเพณีสงกรานต์”, **พุทธจักร**, ปีที่ ๕๓ ฉบับที่ ๔ (เมษายน ๒๕๔๒) : ๓๐.

^{๑๘} เสนาะ ผดุงฉัตร, “ประเพณีสงกรานต์”, **พุทธจักร**, ปีที่ ๕๔ ฉบับที่ ๔ (เมษายน ๒๕๔๓) : ๓๔.

๓.๑.๒.๓ ค่านิยมเกี่ยวกับประเพณีทำบุญตักบาตรแด่พระสงฆ์

ค่านิยมเกี่ยวกับประเพณีทำบุญตักบาตรแด่พระสงฆ์ ที่ชาวพุทธได้ปฏิบัติสืบทอดกันมานาน เป็นหน้าที่ของอุบาสกอุบาสิกาที่จะต้องบำรุงพระศาสนา^{๑๙} โดยมีพระภิกษุสงฆ์เป็นเนื้อนาบุญและเป็นสื่อกลางสร้างความดีให้เกิดขึ้นแก่สังคม พระภิกษุสงฆ์จึงเป็นผู้มีอุปการคุณต่อพุทธศาสนิกชนคือ เป็นผู้สงเคราะห์พุทธศาสนิกชนด้วยธรรมะ ทำให้คนที่ได้ปฏิบัติตามธรรมะมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี มีความเป็นที่ดีในสังคม จึงควรที่พุทธศาสนิกชนต้องตระหนักไว้ในความกตัญญูทวาทะต่อพระสงฆ์ผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ทักขิณา ควรแก่การทำอัญชลี เป็นเนื้อนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก^{๒๐}

ด้วยหลักเกี่ยวกับประเพณีทำบุญตักบาตรแด่พระสงฆ์นั้น โดยสิ่งที่ต้องระวังในการถวายต้องปราศจากรสและกลิ่นเหม็นมา การถวายจึงควรระมัดระวังในเรื่องนี้ให้มาก^{๒๑} นอกจากนี้การถวายของหรือการทำบุญตักบาตรของชาวพุทธต้องมีความเคารพบูชาในหลักปฏิบัติ ๕ ประการ ดังนี้

๑. จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา
๒. จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา
๓. จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา
๔. ต้อนรับ ด้วยความเต็มใจ
๕. อุปถัมภ์ ด้วยปัจจัย ๔^{๒๒}

เมื่อพุทธศาสนิกชนปฏิบัติตนตามหลักนี้แล้ว ย่อมเป็นการแสดงความกตัญญูทวาทะที่ และการเกื้อกูลส่งเสริมให้พระสงฆ์ได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนตามแนวทางพระพุทธศาสนาให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น จะส่งผลให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ดังมีความปรากฏว่า

คฤหัสถ์ผู้อยู่ครองเรือนและบรรพชิตผู้ไม่อยู่ครองเรือนทั้ง ๒ ฝ่ายต่างอาศัยกันและกันจึงบรรลุสัทธิธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมได้ฝ่ายบรรพชิตผู้ไม่อยู่ครองเรือนย่อมต้องการปัจจัย ๔ คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัช อันเป็นเครื่องบรรเทาอันตรายจากฝ่ายคฤหัสถ์ ฝ่ายคฤหัสถ์ผู้อยู่ครองเรือนอาศัยพระอริยะผู้ปฏิบัติดีแล้วเชื่อมั่นคำสั่งสอนและการปฏิบัติดีของพระอรหันต์เป็นผู้พึ่งพิงใจอยู่ด้วยอริยปัญญาประพฤติ

^{๑๙} ผู้วิจัยได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ ๒ ข้อที่ ๒.๓ หลักธรรมส่งเสริมให้เกิดกตัญญูทวาทะที่ตามหลักการของพระพุทธศาสนา

^{๒๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๗๔/๖๖.

^{๒๑} อรุณินทร์ วิริยะบูรณะ, ประเพณีไทย ฉบับพระมหาราชครู, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ลูก ส.ธรรมภักดี, ๒๕๑๑), หน้า ๓๙๒.

^{๒๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๒/๒๑๖.

ธรรมอันเป็นทางนำไปสู่สุคติโลกสวรรค์ในอัฐภาพนี้มีความเพ็ดเพลิน เสวยกามสุข รื่นเริง บันเทิงอยู่ในเทวโลก^{๒๓}

จะเห็นว่ามูลเหตุประเพณีทำบุญตักบาตรแด่พระสงฆ์ได้เกิดขึ้นเพราะความศรัทธา และความเลื่อมใสของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อพระพุทธเจ้า และพระสงฆ์เพื่อหวังความสุขความเจริญในปัจจุบันและอนาคต โดยถือว่าพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาเป็นเพื่อนบุญ เป็นสื่อกลางสร้างคุณงามความดี เพื่อเข้าถึงความดีสูงสุด คือความดีทุกขที่พระพุทธศาสนิกชนมุ่งหวังเพื่อบรรลุจุดหมายให้ได้

๓.๑.๒.๔ ค่านิยมเกี่ยวกับประเพณีทำบุญอุทิศแก่ผู้วายชนม์

ค่านิยมที่เนื่องด้วยประเพณีทำบุญอุทิศแก่ผู้วายชนม์ หรือการทำบุญอุทิศกุศลเมื่อมีคนตายภายในครอบครัวหรือญาติพี่น้อง หน้าที่ของญาติพี่น้องที่อยู่ข้างหลังย่อมมีภาระจัดการเรื่องศพของผู้ตายตามประเพณีทำบุญงานศพ ซึ่งเป็นการบำเพ็ญสิ่งที่เรียกว่า ญาติธรรม แปลว่า ธรรมะของญาติมิตร คือ ธรรมหรือหน้าที่ของญาติมิตรต่อผู้ล่วงลับไปแล้ว และผู้ที่มาร่วมกันทำบุญอุทิศไปให้ท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว

โดยมีความสัมพันธ์กับผู้ล่วงลับนั้นอยู่ในฐานะต่างๆ เช่น เป็นบุตรธิดา เป็นญาติ และเป็นเพื่อนสนิทมิตรสหาย เป็นต้น ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ก็มีความสัมพันธ์ต่อกัน มีหน้าที่ต่อกัน คบหาสมาคมมีความสุขรื่นเริงสนุกสนานด้วยกัน มีทุกข์ก็ทุกข์ร่วมกัน แต่เมื่อบุคคลหนึ่งล่วงลับไปแล้วก็ไม่สามารถจะทำอย่างนั้นได้อีก เพราะไม่มีชีวิตอยู่แล้ว มีทางเดียวที่จะทำได้คือการทำบุญอุทิศกุศลไปให้ ถ้าเป็นลูกหลานก็เรียกว่า เป็นการแสดงความกตัญญูตเวทิตาธรรม ถ้าเป็นเพื่อนเป็นญาติเป็นมิตรก็เรียกว่า เป็นการบำเพ็ญสังคหธรรม แปลว่า ธรรมคือการสงเคราะห์ เรียกว่าเป็นการบำเพ็ญญาติธรรม คือ การสงเคราะห์ต่อกันที่ญาติมิตรจะพึงกระทำต่อกัน^{๒๔}

โดยสรุป ประเพณีที่นับถือปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน จนเป็นธรรมเนียมที่ต้องปฏิบัติกันประจำว่า หลังจากที่มิบุคคลใดบุคคลหนึ่งถึงแก่กรรมแล้ว ต้องทำบุญอุทิศส่วนกุศลส่งไปให้ถือว่าเป็นความผูกพันระหว่างญาติมิตรที่มีต่อกัน ซึ่งเคยช่วยเหลือเกื้อกูล เคยช่วยทำกิจธุระเมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งล่วงลับลงไปแล้ว จึงเกิดความเสียอกเสียใจอาลัยหาหวนรำลึกถึงห่วงใยว่าตายไปแล้วจะตกทุกข์ได้ยาก เพราะไม่สามารถหยั่งรู้ได้ว่าหลังจากตายไปแล้วจะไปเกิดในคติใด รวมทั้งความเชื่อว่าการทำทานแก่พระสงฆ์ นอกจากผู้วายชนม์จะได้รับผลบุญกุศลแล้ว ผู้ถวายก็ได้รับส่วนบุญกุศลอันเป็นเหตุให้ได้รับความสุขกายสบายใจ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสแก่พระเจ้าพิมพิสารว่า

^{๒๓} ชู.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๑๐๗/๔๘๗.

^{๒๔} พระเทพเวที (ประยูร ธมฺมปญฺญ) (ประยูร ธมฺมปญฺญ), การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๔-๕.

กุลบุตรเมื่อระลึกถึงอุปการะ ที่ญาติผู้ละไปแล้ว (เปรต) เคยทำไว้ในกาลก่อนว่า ผู้นั้นได้ให้สิ่งนี้แก่เรา ได้ทำสิ่งนี้แก่เรา ได้เป็นญาติ มิตร และสหายของเรา ก็ควรถวายทักษิณาทาน อุทิศให้แก่ญาติผู้ละไปแล้ว^{๒๕}

ส่วนทักษิณาทานนี้แล ที่ตั้งไว้ดีแล้วในพระสงฆ์ ย่อมสำเร็จประโยชน์เกื้อกูลสิ้นกาลนาน แก่หมู่ญาติที่เกิดเป็นเปรตนั้น โดยพลันทีเดียว^{๒๖}

ญาติธรรมนี้นั้น ท่านแสดงออกแล้ว การบูชาญาติที่ตายไปเป็นเปรต ท่านทำอย่างยิ่งใหญ่ แล้ว ทั้งกำลังกายของภิกษุ ท่านก็เพิ่มให้แล้ว เป็นอันว่าท่านสั่งสมบุญไว้มิใช่น้อยเลย^{๒๗}

ทั้งนี้ เป็นผลเนื่องมาจากคำสอนทางพระพุทธศาสนาข้อที่ว่า คนทุกคนมีญาติพี่น้อง ผู้ล่วงลับซึ่งอาจไปเกิดเป็นเปรตในเปรตโลก ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “ผลทานที่ทายกบำเพ็ญ แล้วนั้น จะถึงแก่ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปเกิดในเปรตวิสัยแน่นอน ไม่มีใครเลยจะไม่มีญาติพี่น้องที่ตายไป เกิดเป็นเปรต ทุกคนมีญาติไปเกิดเป็นเปรตทั้งสิ้น”^{๒๘}

ดังนั้น เมื่อบุคคลล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ เพราะบุคคลผู้ล่วงลับไปแล้วย่อมได้รับทักษิณาทานที่มีผู้ทำบุญอุทิศถวายไปให้ ดังพระพุทธองค์ตรัสว่า “ทักษิณาทานที่ตั้งไว้ดีแล้วในสงฆ์ ย่อมสำเร็จประโยชน์เกื้อกูลแก่เปรตนั้นโดยทันทีสิ้นกาลนาน”^{๒๙} ด้วยเหตุนี้ เมื่อมีญาติได้ถึงกาลล่วงลับไป จึงมีการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ วิธีทำบุญที่ดีที่สุด คือทำกุศลที่เกี่ยวกับพระสงฆ์ เช่น นิมนต์พระสวดอภิธรรม แสดงพระธรรมเทศนา ทำบุญครบ ๗ วัน ครบ ๕๐ วัน ครบ ๑๐๐ วัน ถวายสังฆทาน บวชเป็นพระภิกษุหรือสามเณร ซึ่งจะทำให้ผู้วายชนม์ได้รับกุศลบุญทั้งสิ้น^{๓๐}

โดยสรุป ค่านิยมเกี่ยวกับกตัญญูกตเวที ที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงประเพณีต่างๆ ไม่ว่าจะ เป็นประเพณีบรรพชาอุปสมบท ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีทำบุญตักบาตร และประเพณีทำบุญอุทิศแก่ผู้วายชนม์นี้ มีอิทธิพลส่งเสริมให้คนไทย มีความกตัญญูที่ ความมีน้ำใจ ความสัมพันธ์ผูกพัน ระหว่างวงศ์วานญาติ รวมทั้งสันติสุขของผู้คนในสังคมอย่างเด่นชัด ประเพณีดังกล่าวได้รับอิทธิพลมาจากคำสอนเรื่อง กตัญญูกตเวที อันเป็นรากฐานที่ทำให้เกิดวัฒนธรรมอันดีงามของไทย ซึ่งสะท้อนให้เห็นคำสอนเรื่อง “ความกตัญญูกตเวที” ได้หยั่งรากฝังลึกลงในจิตใจของคนโดยแสดงออกมาทาง ความเชื่อและประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและอนาคตสืบไป

^{๒๕} ชู.ช. (ไทย) ๒๕/๙/๑๖.

^{๒๖} ชู.ช. (ไทย) ๒๕/๑๑/๑๗.

^{๒๗} ชู.ช. (ไทย) ๒๕/๑๒/๑๗.

^{๒๘} อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๗/๓๒๕-๓๒๙.

^{๒๙} ชู.เปต. (ไทย) ๒๖/๑๓/๑๗๐.

^{๓๐} กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ศาสนพิธี ฉบับกรมการศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓), หน้า ๔๙.

๓.๒ สถานการณ์การขาดความกตัญญูทเวทีในสังคมไทย

สถานการณ์การขาดกตัญญูทเวทีในสังคมปัจจุบัน ตามที่ปรากฏผ่านสื่อสังคมออนไลน์ในแต่ละวันเป็นสถานการณ์ที่น่าเป็นห่วง โดยเฉพาะคนในสังคมนิยมชมชอบ เห็นคุณค่าทางวัตถุมากกว่าเห็นคุณค่าทางด้านจิตใจ ทำให้คุณค่าของวัตถุมีอิทธิพลต่อการครอบงำจิตใจ ไม่สามารถที่จะถอนตัวออกจากกระแสของวัตถุนิยมได้ ยิ่งทุกคนในสังคมตามกระแสวัตถุมากเท่าไร ปัญหาทางจิตใจก็ยิ่งมีมากขึ้นเท่านั้น ดังจะเห็นได้จากพฤติกรรมการแสดงออกมารองรับอย่างรุนแรง ไม่ปรารถนาตีต่อกันตามที่ปรากฏผ่านสื่อในปัจจุบัน

ดังนั้น สถานการณ์การขาดกตัญญูทเวทีในสังคมไทย ผู้วิจัยนำเสนอใน ๒ ประเด็น ได้แก่ ๑. สถานการณ์การขาดกตัญญูทเวทีในสังคมสงฆ์ และ ๒. สถานการณ์การขาดกตัญญูทเวทีในสังคมคฤหัสถ์

๓.๒.๑ สถานการณ์การขาดกตัญญูทเวทีในสังคมสงฆ์

พระสงฆ์ถือเป็นปูชนียบุคคล มีบทบาทอย่างมากต่อสังคมไทยตั้งแต่ครั้งอดีตเป็นต้นมาจนกระทั่งปัจจุบัน ที่ทำหน้าที่ปลูกฝังอบรมให้พุทธศาสนิกชนเป็นคนดี มีศีลธรรม อบรมสั่งสอนประชาชนให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และตั้งตนอยู่ในสัมมาปฏิบัติ เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ แต่ถึงอย่างไรก็ตามหลายปีที่ผ่านมาสถานการณ์ที่ขึ้นเกี่ยวกับพระสงฆ์เป็นจำนวนมากในเรื่องของวัตรปฏิบัติที่ไม่เหมาะสมกับสมณเพศ ทำให้เกิดวิกฤตศรัทธาพระสงฆ์ขึ้น ดังจะเห็นการนำเสนอข่าวไว้ว่า

มหาเถรสมาคมจัดระเบียบพระ เพราะตั้งแต่เดือนมกราคมถึงธันวาคม ๒๕๖๐ มีข่าวพระสงฆ์ที่ประพฤติตัวไม่เหมาะสมหลายประการ เช่น พระซื้อบริการทางเพศ พระตุ๊ด เณรแต้ว พระเสพยาเสพติด พระมั่วสีกา พระโชว์นাজারผ่านสื่อสังคมออนไลน์ พระปลุกเสกเครื่องรางของขลังในเชิงพุทธพาณิชย์ และรวมไปถึงเงินทอนวัดด้วย^{๓๑}

จากสถานการณ์ที่ได้นำเสนอข่าวผ่านสื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับคณะสงฆ์ปัจจุบันได้สะท้อนให้เห็นถึง “การขาดกตัญญูทเวทีต่อพระรัตนตรัย” กล่าวคือ ไม่ศึกษาให้เข้าใจในคำสอน ไม่ได้ปฏิบัติตามคำสอน และไม่อาจสามารถเผยแผ่หรือสั่งสอนให้พุทธศาสนิกชนได้ปฏิบัติถูกต้องด้วยแต่อย่างไรก็ตามปัญหาการประพฤติตัวไม่เหมาะสมทั้งหลายนั้น ความเป็นจริงแล้วเป็นสถานการณ์ส่วนน้อยของพระสงฆ์ที่ปฏิบัติตัวไม่เหมาะสม ส่วนพระสงฆ์อีกเป็นจำนวนมากมีปฏิปทาน่าเคารพ

^{๓๑}ดูรายละเอียดใน ไทยรัฐฉบับพิมพ์, “กัฏฐิตศรัทธาคณะสงฆ์: จับตาปฏิบัติกรมมหาเถรสมาคมรุกจัดระเบียบเข้มงวดการฝ่าฝืนสื่อปี ๒๕๖๑”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.thairath.co.th/content/1166383> [๓๑ ธันวาคม ๒๕๖๐].

กราบไหว้ และทำหน้าที่ในฐานะเป็นผู้ชี้ทางสว่างให้กับสังคม ก็มีได้ปรากฏตามสื่อสิ่งพิมพ์ให้เห็น เพื่อเชิดชูสถาบันพระศาสนาให้เจริญขึ้น

ส่วนสถานการณ์เกี่ยวกับวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์นั้น ตามที่กล่าวมาข้างต้นมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องตรวจสอบที่มาของพระสงฆ์ หรือบุคคลที่จะต้องเข้ามาสู่สังคมสงฆ์ผ่านกระบวนการบรรพชาอุปสมบท อันเป็นธรรมเนียมและค่านิยมของสังคมไทย ซึ่งบางครั้งการพิจารณาตรวจสอบบุคคลที่จะเข้ามาในพระศาสนาจะต้องตรวจสอบอย่างรอบคอบ มิใช่บวชมาแล้วและภายหลังพบว่าเป็นคนที่มีหนีคดีทางกฎหมายบ้านเมือง โดยเอาศาสนาเป็นที่ลบล้างจากอาญาบ้านเมืองตามที่ปรากฏตามข่าว ฉะนั้นการทำหน้าที่ของพระอุปชฌาย์กับศิษย์เป็นเรื่องสำคัญเพื่อมิให้ปัญหาเหล่านี้

๓.๒.๑.๑ การละเลยหน้าที่ในฐานะเป็นพุทธบริษัท

โดยหน้าที่ของพุทธบริษัท คือต้องศึกษาให้มีความรู้ ปฏิบัติให้ถูก และสามารถชี้แจงปรับวาทะจากความเข้าใจผิดเพี้ยนจากพระธรรมวินัยได้ โดยหลักการสำคัญในทางพระพุทธศาสนานั้น มีพระรัตนตรัย คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เรียกโดยเต็มว่า พุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ สังฆรัตนะ ได้แก่ ๑. พระพุทธ คือท่านผู้ตรัสรู้ธรรมด้วยพระองค์เองแล้วสอนประชุมชนให้ประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ ตามพระธรรมวินัย ๒. พระธรรม คือพระธรรมวินัยอันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และ ๓. พระสงฆ์ คือหมู่ชนที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วปฏิบัติตามพระธรรมวินัย

ดังนั้น การพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ก่อตั้งพระพุทธศาสนา ทรงบำเพ็ญบารมีมาเป็นเวลายาวนาน เพื่อการชนเหล่าสรรพสัตว์ออกจากสังสารวัฏ เมื่อครั้งที่พระองค์ได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณใหม่ๆ ทรงมีพระหทัยโน้มไปเพื่อความเป็นผู้ชวนชวายน้อย แต่เพราะทรงอาศัยความเอ็นดูในเหล่าสรรพสัตว์ พระองค์จึงทรงเริ่มประกาศพระศาสนา ด้วยทรงมุ่งประโยชน์สุขแก่โลก แก่เวณนิกรที่จะได้พ้นจากทุกข์ ดังเห็นได้จากที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญพุทธกิจตลอดเวลา ๔๕ พรรษา^{๓๒} พร้อมกันนี้ทรงนำหลักสัจธรรมที่ทรงค้นพบ ประกาศให้ชาวโลกได้รับรู้และปฏิบัติตามเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข พระองค์จึงทรงเป็นผู้มีอุปการคุณ ทรงเป็นปูชนียบุคคลของพุทธบริษัท ในฐานะทรงพระปัญญาคุณ พระบริสุทธิคุณ พระกรุณาคุณ และทรงตั้งพระศาสนา ประกาศสัจธรรมบัญญัติพระวินัย เพื่อเว้นสิ่งควรเว้น และประพฤติสิ่งควรประพฤติ พระพุทธองค์ทรงเป็นพระบรมครู ทรงเป็นมนุษย์ที่มีสังขารร่างกายประกอบด้วยสิ่งที่เป็นนามกับรูปเหมือนมนุษย์ทั่วไป แต่ทรงเป็นผู้มีความเฉลียวฉลาดเป็นส่วนพระองค์ ทรงฝึกฝนพระองค์จนสามารถกระทำสิ่งเหลือวิสัยที่สามัญชนจะกระทำได้ ทรงให้กำเนิดคำสั่งสอนที่เรียกว่า พระธรรมวินัย ที่ชาวพุทธเคารพนับถือพระองค์ในฐานะทรงเป็นพระบรมครู^{๓๓}

^{๓๒} พระพรหมคุณภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, หน้า ๑๙๐.

^{๓๓} พระมหาสังเวช ฐมฺมเนตฺติโก, *ความอัศจรรย์ในพระธรรมวินัย*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ประดิษฐ์, ๒๕๓๖), หน้า ๔๕.

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพระพุทธองค์จะปรินิพพานแล้ว พุทธศาสนิกชนยังคงรักษาและถือปฏิบัติตามพระธรรมวินัย เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง และพระองค์ตรัสไว้ว่าผู้ใดปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ปฏิบัติตามธรรมอยู่ ผู้นั้นชื่อว่า ได้บูชาพระองค์^{๓๔} การบูชาพระองค์ที่ว่านี้ สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) ทรงมีพระดำรัสว่า “พุทธศาสนิกชนระลึกว่าคุณ ไม่ลบหลู่ต่อพระพุทธศาสนา อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาตามสมควรแก่กรณี บูชาด้วยอามิสบูชา และปฏิบัติบูชา ดำรงรักษาสืบต่อพระพุทธศาสนา ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความกตัญญูกตเวทีในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า”^{๓๕} โดยเฉพาะพุทธศาสนิกชน จะต้องเคารพบูชาในพระพุทธคุณทั้ง ๙ ประการ เมื่อกกล่าวโดยย่อสามารถแบ่งเป็น ๒ ประการ คือ ๑. พระปัญญาคุณ พระคุณคือพระปัญญา ๒. พระกรุณาคุณ พระคุณ คือพระมหากรุณา หรือตามที่นิยมกล่าวกันในประเทศไทยย่อเป็น ๓ ประการคือ ๑. พระปัญญาคุณ พระคุณคือพระปัญญา ๒. พระวิสุทธิคุณ พระคุณคือความบริสุทธิ์ และ ๓. พระมหากรุณาคุณ พระคุณคือพระมหากรุณา^{๓๖}

แต่สถานการณ์ การละเลยหน้าที่ในฐานะเป็นพุทธบริษัท ของชาวพุทธปัจจุบันได้ละเลยหน้าที่ของตน เมื่อเกิดกรณีการทำลายองค์กระสงฆ์ อันเป็นสถาบันหลักของพระพุทธศาสนาที่ได้สืบทอดกันแต่ครั้งพุทธกาลจวบจนปัจจุบัน ถูกทิ้งให้พระจัดการเพียงฝ่ายเดียว และก็ถูกตีเตียนว่า “พระเป็นผู้ทำลายความสงบสุขของบ้านเมือง” ตามที่ปรากฏผ่านสื่อสังคมออนไลน์ ส่วนศาสนิกเองก็อยู่แบบเพิกเฉยต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นเสีย

ดังจะเห็นจากการนำเสนอของ ผศ.ดร.สมเกียรติ ชัยพิบูลย์ ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยเศรษฐกิจและพยากรณ์ทางการเกษตร หรือ “แม่โจ้โพลล์” คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้เปิดเผยว่า ศูนย์วิจัยฯ ได้ทำการสำรวจความคิดเห็นของพุทธศาสนิกชน จำนวน ๑,๒๕๐ ตัวอย่างระหว่างวันที่ ๑๕-๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘ ในหัวข้อ “พุทธศาสนาในสังคมไทยปัจจุบัน” เนื่องจากศาสนาพุทธซึ่งถือเป็นศาสนาที่คนไทยส่วนใหญ่นับถือมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ ๙๖.๔๐ นั้น มีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างมากตามสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง ค่านิยมและศรัทธาที่เปลี่ยนไปของคนในสังคม เผยปัจจัยที่ทำลายความเลื่อมใสของชาวพุทธมากที่สุด เป็นพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของสงฆ์ รองลงมาเป็นการบิดเบือนหลักธรรมคำสอนของศาสนา จากการสอบถามชาวพุทธต่อความรู้และความเข้าใจใน “วันมาฆบูชา” พบว่า

ร้อยละ ๖๙.๙๐ บอกทราบความสำคัญ ร้อยละ ๔๗.๑๙ สามารถบอกความสำคัญถูกต้อง, ร้อยละ ๕๒.๘๑ บอกความสำคัญไม่ถูกต้อง อีกร้อยละ ๓๐.๐๙ ไม่ทราบความสำคัญ

^{๓๔}ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๑๙๙/๑๔๘.

^{๓๕}สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), พระธรรมเทศนาในพระราชสำนัก, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรไทย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๘๕.

^{๓๖}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๗๐.

ของวันดังกล่าว เมื่อสอบถามถึงความถี่ในกิจกรรม ทำบุญ ตักบาตร ในวันสำคัญทาง พุทธศาสนา พบว่า ร้อยละ ๕๓.๐๑ บอกทำกิจกรรมเท่าเดิม รองลงมา ร้อยละ ๒๗.๐๘ ทำกิจกรรมลดลง เนื่องจากติดภารกิจประจำวันทำให้ไม่สามารถทำกิจกรรมดังกล่าวได้ และมีเพียง ร้อยละ ๑๖.๖๑ ที่ทำกิจกรรมเพิ่มมากขึ้น

ส่วนปัจจัยที่ส่งผลทำลายความเลื่อมใส ศรัทธาพุทธศาสนา พบว่า ร้อยละ ๖๐.๓๐ บอกว่าพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมของพระสงฆ์ทำลายความเลื่อมใสมากที่สุด รองลงมา ร้อยละ ๒๑.๔๕ บอกการบิดเบือนหลักธรรมคำสอนของศาสนา และร้อยละ ๑๘.๑๘ บอกการหาผลประโยชน์จากวัด องค์กรทางศาสนาทำลายความศรัทธา ตามลำดับ^{๓๗}

จากข้อสรุปของสำนัก “แม่โจ้โพลล์” ก็สะท้อนให้เห็นว่า พุทธศาสนิกได้ทำหน้าที่ ในฐานะเป็นพุทธบริษัทไม่ดีพอ ทำให้เกิดกระบวนการทำลายสงฆ์เช่นกรณีเงินทอนวัดดังกล่าวมา ข้างต้นก็เป็นส่วนหนึ่ง ที่มุ่งทำลายภาพพจน์ของสถาบันพระศาสนา คือทำลายสงฆ์ จากคนที่แฝงตัว หาผลประโยชน์ ไม่ได้ทำหน้าที่ให้สมบูรณ์ในฐานะเป็นเจ้าพนักงานฝ่ายสงฆ์ ซึ่งไม่เป็นไปตามที่คนจะ

ตัวคนที่จะรักษาพระศาสนา กับตัวพระศาสนาที่จะต้องรักษา ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน พระศาสนาจึงดำรงอยู่และจะเกิดผล ก็ต้องมาปรากฏที่ตัวพุทธบริษัท ๔ ต้องอาศัยพุทธ บริษัท ๔ พุทธบริษัท ๔ จึงมีความหมายเป็นพุทธบริษัทขึ้นมาได้^{๓๘}

สรุปได้ว่า สมัยพุทธกาลพระพุทเจ้าได้ทรงปกครองดูแลด้วยพระองค์เองโดยยึด หลักพระธรรมวินัยเป็นแนวปฏิบัติ และยังได้ทรงมอบหมายให้พระเถระผู้ใหญ่เป็นผู้คอยดูแลสอดส่อง ความประพฤติของพระสงฆ์อีกชั้นหนึ่ง หากเกิดความเสียหายขึ้นพระองค์ก็ทรงชำระบัญญัติสิกขาบท เพื่อไม่ให้ปฏิบัติเช่นนั้นต่อไป

๓.๒.๑.๒ ขาดการศึกษาในพระสัทธรรม

สำหรับหัวข้อขาดการศึกษาในพระสัทธรรมในที่นี้ คือพระสัทธรรม ๓ ประการ ได้แก่ ปริยัติ ปฏิบัติ และ ปฏิเวธ^{๓๙} เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า หลักปัญญา ๓ คือความรู้ันเกิดจากการฟัง (สุตมยปัญญา) ความรู้ันเกิดจากการคิด (จินตามยปัญญา) และความรู้ันเกิดจากการอบรมจิตตาม มรรควิธี (ภาวนามยปัญญา)^{๔๐} ดังนั้น หลักการศึกษาทางพระพุทศาสนา จึงอาศัยปัญญาเป็นสำคัญ

^{๓๗}แม่โจ้โพลล์, “พุทธศาสนาในสังคมไทยปัจจุบัน” [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.bangkokbiznews.com/news/detail/637238> [๒ มีนาคม ๒๕๕๘].

^{๓๘}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), พระไตรปิฎกสิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สววย จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๙.

^{๓๙}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒๔, หน้า ๒๗๑.

^{๔๐}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๑.

ศีลและสมาธิเป็นบาทวิถีเท่านั้น เมื่อพิจารณาตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาแล้วเป็นหลักเดียวกันกับหลักไตรสิกขา^{๔๑} โดยการดำเนินตามหลักมรรคมีองค์ ๘^{๔๒} ซึ่งถือเป็นหัวใจของการศึกษาตามหลักพระพุทธศาสนาที่จะต้องให้ถึงขั้นภาวนา ๓ ที่ประกอบด้วย บริกรรม อุปจาร และอัปปนา^{๔๓} หรือหลักพหุสูตร ๕ ประการ คือฟังมากหรือสดับมาก (พหุสุตฺตา) จำได้อย่างแม่นยำ (ธตา) ท่องบ่นอย่างคล่องแคล่วอยู่เสมอ (วจสา ปริจิตา) พงจนขึ้นใจพิจารณาอยู่เนืองๆ (มนสานุเปกขิตา) และมีความเข้าใจลึกซึ้งประจักษ์แจ้งด้วยปัญญา (ทิกฺขุจฺยา สุปฏิวิธฺยา) ซึ่งได้ปรากฏความในพระไตรปิฎก^{๔๔}

ดังนั้น การศึกษาในพระสัทธรรม ๓ นี้ เป็นไปเพื่อประโยชน์ ๓ ประการ อันเป็นสิ่งที่มีมุ่งหวังของการดำเนินชีวิต คือ ๑. ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน ๒. สัมปรายิกัตถประโยชน์ คือ ประโยชน์ภพหน้า และ ๓. ปรมัตถประโยชน์ คือ ประโยชน์อย่างยิ่ง ประโยชน์สูงสุด^{๔๕}

โดยสรุป จากการศึกษาสถานการณ์การขาดกตัญญูในสังคม ก็เพราะบริษัท ๔ ไม่ได้ใส่ใจศึกษาให้เข้าใจตามหลักพระสัทธรรม ๓ ตามที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาข้างต้น เพราะเมื่อจิตใจถูกครอบงำด้วยอำนาจของกิเลสเข้าแล้ว ไม่สามารถที่จะพัฒนาตนให้มีพฤติกรรมที่ถูกต้องตามหลักศีลได้ ฉะนั้น สถานการณ์ในสังคมสงฆ์ จำเป็นอย่างยิ่งผู้ที่มีความเกี่ยวข้องต้องให้ความรู้เกี่ยวกับการศึกษาตามหลักพระสัทธรรมดังกล่าว ต่อไปก็จะเป็นการทำหน้าที่สั่งสอนศาสนทายาทให้อยู่ในจริยวัตรที่ดีงาม คือการถือศีลสัปปัชฌายวัตร สัทธวิहारิกวัตร และอันเตवासิกวัตร

๓.๒.๑.๓ การทำหน้าที่ในฐานะเป็นอุปัชฌาย์-สัทธวิहारิกและอันเตवासิก

อุปัชฌาย์กับสัทธวิहारิก: เป็นเรื่องที่จะต้องไตร่ตรองอย่างรอบคอบสำหรับผู้ที่ไม่เข้าใจในหลักปฏิบัติของสงฆ์ หากพระสงฆ์ทำความผิดในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่สังคมติเตียนปฏิบัติตนไม่เหมาะสมกับสมณะ ผู้วิจัยเห็นว่า เป็นความผิดส่วนบุคคล แต่ปัญหา คือสังคมมองไปที่ปัญหาของคณะสงฆ์เป็นภาพรวมทั้งหมด ทำให้ถูกมองว่า สังคมสงฆ์เสื่อมหรือศาสนาเสื่อม นับเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทยปัจจุบัน และเป็นการย้ายอคติของสงฆ์จากคนไม่ประสงค์ดีต่อพระพุทธศาสนา ดังจะเห็นจากทัศนคติของพระพรหมบัณฑิต มีความเห็นต่อปัญหานี้ว่า

คณะสงฆ์และองค์กรของชาวพุทธต้องเริ่มคิดว่า เราจะใช้สื่อให้เป็นประโยชน์เพื่อต่อต้านสิ่งที่เป็นปฏิปักษ์กับวัฒนธรรมไทย และค่านิยมแบบพุทธได้อย่างไร ทางคณะสงฆ์นั้นคงจะต้องรุกทางสื่อให้มากยิ่งขึ้น ถึงเวลาที่คณะสงฆ์ต้องมีโฆษกคณะสงฆ์หรือโฆษก

^{๔๑}คุณ โทชันท์, พระพุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรีนติ้งเฮาส์, ๒๕๕๕), หน้า ๘๖.

^{๔๒}ที. ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕-๓๓๗.

^{๔๓}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๗๒.

^{๔๔}อง. ปญจก.อ. (ไทย) ๒๒/๘๗/๒๙.

^{๔๕}ช. จ. (ไทย) ๓๐/๖๗๓/๓๓๓.

มหาเถรสมาคมที่เป็นพระสงฆ์ เพื่อช่วยชี้แนะแก้ไขสถานการณ์พระพุทธศาสนาเมื่อมีคนมา ย่ำยี โดยเผยแพร่ทางสื่อสารเวลาปัญหากระทบก็สามารถแก้ไขได้^{๔๖}

อย่างไรก็ตาม การตรวจสอบความประพฤติปฏิบัติของคณะสงฆ์ไทยปัจจุบันมีการกำหนดไว้ในกฎหมายมหาเถรสมาคม ที่กล่าวถึงการรักษาจริยาของพระอุปัชฌาย์มีกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติที่กำหนดไว้ในกฎหมายมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระอุปัชฌาย์ ฉบับที่ ๑๗ (พ.ศ. ๒๕๓๖) ข้อที่ ๓๒ ว่าให้พระสังฆาธิการผู้บังคับบัญชาตามลำดับชั้นมีหน้าที่ควบคุมดูแลแนะนำชี้แจงหรือสั่งพระอุปัชฌาย์ ในเขตบังคับบัญชาของตน ให้ปฏิบัติตามจริยาของพระอุปัชฌาย์โดยเคร่งครัดเพื่อรักษาจริยาเพื่อให้เกิดความเรียบร้อยดีงามในหมู่คณะ และเป็นที่น่าศรัทธาของพุทธศาสนิกชนทั่วไป โดยจริยาของพระอุปัชฌาย์ ประกอบด้วยหลัก ๓ ประการดังนี้

๑. พระอุปัชฌาย์ ต้องเอื้อเพื่อ สังวร ประพฤติ ตามพระธรรมวินัย และกฎหมายมหาเถรสมาคมอย่างเคร่งครัด เพื่อเป็นแบบอย่างอันดีของสังฆวิहारิก

๒. พระอุปัชฌาย์ ต้องปฏิบัติหน้าที่ตามคำสั่ง คำแนะนำชี้แจงของพระสังฆาธิการผู้บังคับบัญชา ซึ่งสั่งโดยชอบด้วยพระธรรมวินัย และกฎหมายมหาเถรสมาคม

๓. พระอุปัชฌาย์ ต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยความระมัดระวังมิให้บรรพชา อุปสมบท กรรมวิบัติบกพร่องไม่ว่าด้วยเหตุใดๆ^{๔๗}

นอกจากจริยาของพระอุปัชฌาย์ทั้ง ๓ ประการข้างต้นแล้ว หน้าที่ของพระอุปัชฌาย์พึงปฏิบัติต่อสังฆวิहारิกผู้อยู่ภายใต้การปกครอง มีดังนี้

๑. **เอาธุระในการศึกษาของสังฆวิहारิก** การศึกษาพระธรรมวินัยเป็นหน้าที่หลักของพระสงฆ์ จะหลีกเลี่ยงไม่ได้เพราะการศึกษาที่สมบูรณ์เป็นมรรควิธีนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้องดีงาม เป็นไปเพื่อชำระพรหมจรรย์ของตนให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ เป็นที่พึ่งอาศัยของพุทธบริษัท ดังนั้น การให้การศึกษาพระธรรมวินัยตามพุทธประสงค์ จึงเป็นวัตรปฏิบัติเบื้องต้นของพระอุปัชฌาย์ เพราะพระภิกษุสามเณรผู้บวชใหม่ ยังไม่รู้แนวทางปฏิบัติตามครรลองแห่งพระวินัยและระเบียบปฏิบัติอันดีงามของบูรพาจารย์ทั้งหลาย จำต้องศึกษาจากพระอุปัชฌาย์อาจารย์ให้เข้าใจจักได้ปฏิบัติถูกต้อง หน้าที่ด้านให้การศึกษาแบ่งเป็น ๒ ประเด็น คือ ๑. ให้การศึกษาด้านพระธรรมวินัย หรือสอนด้วยตนเอง ๒. ให้การสนับสนุนการศึกษาเพื่อความก้าวหน้าของสังฆวิहारิก พระอุปัชฌาย์ไม่ต้องสอนเอง แต่พึงเอาภาระสนับสนุนช่วยเหลือให้มีโอกาสเจริญก้าวหน้าทางด้านการศึกษาทุกด้านอีกด้วย

^{๔๖} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๒๙-๓๓.

^{๔๗} กรมการศาสนา, **คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยพระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบ และคำสั่งของคณะสงฆ์**, (กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๓๖๙.

๒. สงเคราะห์ด้วยบาตรจีวร และบริวารอื่นๆ ถ้าของตนไม่ต้องการขวนขวายหา เป็นหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์ข้อนี้ พระพุทธองค์ทรงประสงค์จะให้พระอุปัชฌาย์มีน้ำใจต่อสัทธินิหาริก ก่อให้เกิดความรักใคร่สนิทสนมและเคารพยำเกรงของสัทธินิหาริก ทำให้สัทธินิหาริกพร้อมที่จะรับ คำสั่งสอนพระธรรมวินัยด้วยความศรัทธาพร้อมที่จะนำคำสอนเหล่านั้นมาปฏิบัติด้วยความเต็มใจ ส่งผลให้เกิดความสามัคคีและความดีงามในหมู่สงฆ์ได้

๓. ขวนขวายป้องกัน หรือระงับความเสื่อมอันจักมี หรือได้มีแล้วแก้สัทธินิหาริก หน้าที่ข้อนี้ เป็นหลักสำคัญในการปกครอง เปรียบเหมือนเกราะป้องกันภัยให้ความอบอุ่นใจแก่ สัทธินิหาริกเมื่อปฏิบัติผิดหรือมีความเห็นผิด พระอุปัชฌาย์มีภาระที่จะต้องชี้แนวทางที่ถูกต้องดีงาม และให้กำลังใจในการปฏิบัติเพื่อเปลื้องตนจากความผิดตามพระธรรมวินัย เพราะหลังจากได้การศึกษา และปฏิบัติเป็นแบบแผนแล้ว พระอุปัชฌาย์ยังต้องสอดส่องพฤติกรรมของสัทธินิหาริกอีกด้วย เพราะ สัทธินิหาริกยังไม่เข้าใจในหลักปฏิบัติเท่าที่ควรอาจจะปฏิบัติผิดวินัยบัญญัติและธรรมเนียมอันดีงามได้ เป็นการป้องกันความเสื่อมเสียหายอันจักเกิดขึ้นแก่สัทธินิหาริก พระอุปัชฌาย์พึงป้องกันความเสียหาย ที่จะเกิดขึ้นแก่สัทธินิหาริก ๒ ส่วน คือ ๑. ความเสื่อมที่เกิดจากการละเมิดวินัยบัญญัติ หากภิกษุทำ ต้องมีความผิด เรียกว่า เป็นอาบัติ ปรับทางพระวินัยอย่างเดียว คนทั่วไปทำไม่มีความผิด เช่น ขุดดิน เป็นต้น ๒. ความเสื่อมเกิดจากการตำหนิของเพื่อนพระภิกษุและประชาชนทั่วไป เรียกว่า โลกวัชชะ นอกจากจะมีโทษทางพระวินัยแล้วยังต้องถูกประชาชนติเตียนหรือผิดกฎหมายบ้านเมืองอีกด้วย^{๔๘}

๔. เมื่อสัทธินิหาริกอาพาธ ทำการพยาบาล เมื่อสัทธินิหาริกได้อยู่กับพระอุปัชฌาย์ แล้ว พระพุทธเจ้าก็ทรงมอบหมายให้พระอุปัชฌาย์ดูแลสัทธินิหาริกที่ตนบวชให้แทนดุจบุตรของตนเอง นอกจากจะเป็นภาระด้านให้การศึกษากิจการปฏิบัติแล้ว การสงเคราะห์ด้วยยามิส และระงับความเสื่อม เสียของสัทธินิหาริกแล้ว ยังมีภาระที่จะต้องดูแลรักษาพยาบาลเมื่อสัทธินิหาริกอาพาธอย่างใกล้ชิด มิให้บกพร่องจนกว่าจะหายหรือมรณภาพ ถ้าตนไม่สามารถดูแลจะต้องมอบหมายให้ผู้อื่นดูแลแทน ห้ามมิให้พระอุปัชฌาย์ทอดธุระเสีย ถือเป็นอาจาระไม่สมควร หลักการปกครองข้อนี้เป็นเครื่อง ยึดเหนี่ยวน้ำใจแห่งศิษย์ได้เป็นอย่างดี^{๔๙}

อย่างไรก็ตาม ปัญหาการปฏิบัติหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์ในยุคปัจจุบัน ความสัมพันธ์ กับสัทธินิหาริกไม่เข้มงวดกวดขัน ทำให้สัทธินิหาริกกับพระอุปัชฌาย์มีความผูกพันกันน้อยลงจึงทำให้

^{๔๘}พระมหาสุทัศน์ ไชยยะภา, “บทบาทพระอุปัชฌาย์ต่อการพัฒนาคุณภาพพระนวกะ ศึกษา เปรียบเทียบบทบาทพระอุปัชฌาย์เถรวาทและพระอุปัชฌาย์มหานิกายในกรุงเทพมหานคร”, *วิทยานพนธ์อักษร ศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕๕-๑๕๖.

^{๔๙}กรมการศาสนา, *หลักสูตรพระบวชใหม่ ๑๕ วัน ฉบับกรมการศาสนา พ.ศ. ๒๕๓๙*, (กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๓๙), หน้า ๒๒๔.

เกิดปัญหาได้ ดังปรากฏความตามที่สมเด็จพระมหาธีราจารย์ (นิยม ฐานิสโร, ป.๖.๙) ได้วิเคราะห์ถึงสภาพปัญหาของพระอุปัชฌาย์ในการปฏิบัติหน้าที่ไว้ ดังนี้

๑. ปัจจุบันพระอุปัชฌาย์ มุ่งจะได้สัทธินิหาริกมากๆ แข่งขันการบวชแล้วไม่ได้พิจารณาว่า เหมาะสมถูกต้องกับกฎระเบียบ และไม่คอยตรวจตราความประพฤติของสัทธินิหาริก
๒. พระอุปัชฌาย์ ไม่มีการสังวรระมัดระวังในการให้การบรรพชาอุปสมบท ไม่ตรวจสอบภูมิหลังหรือประวัติของผู้จะบวชอย่างชัดเจน
๓. พระอุปัชฌาย์ เน้นไปในทางลาภสักการะ
๔. พระอุปัชฌาย์ ไม่เอาใจใส่สัทธินิหาริก บวชแล้วปล่อยปละละเลยไม่คอยดูแลสุขทุกข์ตลอดถึงความประพฤติและไม่คอยว่ากล่าวตักเตือนสัทธินิหาริก^{๕๐}

โดยสรุป การที่จะปลูกฝังความกตัญญูกตเวทีที่เกิดขึ้นในสัทธินิหาริก เป็นเรื่องที่สำคัญ เพราะเป็นการหลักปฏิบัติแก่สัทธินิหาริกของตน เพื่อสร้างศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชน และเป็นการต่ออายุพระพุทธศาสนาด้วย พระอุปัชฌาย์จึงต้องอบรมสัทธินิหาริกด้วยการให้การศึกษา ช่วยอนุเคราะห์ สงเคราะห์ด้วยอามิส ปกป้องคุ้มครองและพยาบาลดูแลในเวลาที่สัทธินิหาริกอาพาธ หากปฏิบัติตนนอกนี้ นับเข้าในความไม่มีความกตัญญูกตเวทีประจำใจ

อาจารย์กับอันเตวาสิก: เป็นเรื่องสำคัญในทางคณะสงฆ์ เพราะการจะได้มาซึ่งสมาชิกของสงฆ์นั้นต้องผ่านกระบวนการบรรพชาอุปสมบทในสำนักนั้นๆ เป็นหลัก และหากผู้บวชมีความประสงค์ที่จะไปศึกษาต่อที่สำนักอื่น ผู้เป็นอันเตวาสิก ที่เรียกว่าศิษย์ จำเป็นต้องได้รับการบรรพชาและอุปสมบทใหม่ในสำนักเรียนที่จะไปศึกษาต่อ นี้แสดงให้เห็นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับอันเตวาสิกต้องมีความใกล้ชิดไม่ต่างจากอุปัชฌาย์กับสัทธินิหาริกดังกล่าวข้างต้น

ฉะนั้น การที่อบรมให้การศึกษาแก่อันเตวาสิกในสำนักของตนนั้น อาจารย์จึงมีบทบาทสำคัญมากในเรื่องนี้ โดยอาจารย์ที่ว่านี้บางท่านอยู่ในสถานะ ๒ ประการคือ ๑. ในฐานะเป็นเจ้าสำนักหรือเจ้าอาวาส และ ๒. ในฐานะเป็นอาจารย์ โดยความสำคัญในสองสถานะของอาจารย์ผู้สอน จึงเป็นที่เคารพบูชาของอันเตวาสิก ด้วยเหตุนี้อาจารย์กับอันเตวาสิกมีความสำคัญในการพัฒนาศาสนทายาทให้อยู่ในกรอบของวินัย ควรแก่การกราบไหว้ของพุทธศาสนิกชนทั่วไป

นอกจากอาจารย์เป็นได้ทั้ง ๒ สถานะข้างต้น อีกบทบาทหนึ่งคือเป็นกัลยาณมิตรของศิษย์ตามนัยที่ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ในพุทธธรรม คือบุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะทำหน้าที่ในการสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง ช่วยบอกช่องทาง หรือเป็นตัวอย่างให้ผู้อื่น

^{๕๐} สมเด็จพระมหาธีราจารย์ (นิยม ฐานิสโร, ป.๖.๙), ปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์ เอกสารการประชุมสัมมนาพระอุปัชฌาย์, (กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๔๑), หน้า ๑๙๗-๑๙๘.

ดำเนินไปในมรรคแห่งการฝึกฝนอบรมที่ถูกต้อง^{๕๑} นั่นคือกัลยาณมิตร เพราะคำว่ากัลยาณมิตรเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์^{๕๒} คือการประพฤติปฏิบัติหรือการศึกษาเรียนรู้เพื่อการเข้าใจความเป็นจริงของโลกและชีวิตนั้น มีความจำเป็นอย่างมากที่จะต้องอาศัยผู้ที่มีความรู้มีความสามารถมีประสบการณ์มาก่อน ให้คำชี้แนะแนวทางที่ถูกต้องเพื่อเดินก้าวไปสู่จุดมุ่งหมายโดยไม่ผิดพลาด อาจารย์จึงอยู่ในฐานะเป็นกัลยาณมิตรของศิษย์ทั้งหลายในการถ่ายทอดวิชาความรู้และเป็นแบบอย่างที่ดี

ด้วยเหตุนี้ ทำให้อาจารย์อยู่ในฐานะเป็นปูชนียบุคคล ซึ่งศิษย์ทั้งหลายและคนทั่วไปให้ความเคารพยกย่อง เพราะเป็นผู้ที่มีความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์ซึ่งเป็นสมาชิกในสังคม ช่วยพัฒนาคนให้มีความรู้ ความสามารถ และมีคุณธรรมที่พึงประสงค์ของสังคมนั้นๆ ด้วยเหตุว่าคนที่ได้รับการพัฒนาแล้ว ย่อมจะนำความรู้ไปพัฒนาสังคม ให้เกิดการพัฒนามีความเจริญรุ่งเรือง ดังจะเห็นได้จากทศนะของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์กันระหว่างอาจารย์กับศิษย์ว่า

เมื่อศิษย์ สัทธวิหาริก อันเตवासิก ได้ระลึกนึกถึงอุปการะของครูอุปัชฌาย์อาจารย์ ผู้อนุเคราะห์ ช่วยแนะนำสั่งสอนให้เจริญด้วยวิชาความรู้และคุณความดีแล้ว ควรที่ศิษย์ สัทธวิหาริก อันเตवासิก จะต้องตอบแทนอุปการะของท่าน โดยการประพฤติตนเป็นคนว่า ง่ายสอนง่าย แสดงความเคารพนับถือ ไม่ลบหลู่ดูหมิ่น หรือยกตนเทียมนท่าน ยึดเอาความกตัญญูเป็นอารมณ์ว่าผู้รู้คุณย่อมยินดีในผู้มีพระคุณ ดังแมลงผึ้งรู้ว่าบัวมีคุณ^{๕๓}

ด้วยความสัมพันธ์กันระหว่างอาจารย์กับอันเตवासิกนี้เอง ในฐานะของอันเตवासิกหรือศิษย์พึงแสดงความเคารพนับถืออาจารย์ ตามหลักปฏิบัติที่ ๖ ดังนี้

๑. ลูกขึ้นต้อนรับ แสดงความเคารพเสมอ เมื่อเห็นครูอาจารย์เดินผ่านหรือแม้ในกรณีที่กำลังสอนอยู่ในห้องเรียน การกระทำเช่นนี้ เป็นการแสดงออกซึ่งความอ่อนน้อมถ่อมตนและให้เกียรติครูผู้ให้วิชาความรู้

๒. เข้าไปคอยรับใช้ เมื่อครูอาจารย์มีกิจธุระเรียกใช้ จะต้องเข้าไปเพื่อรับใช้ บริการให้ความสะดวก ซึ่งเป็นการแบ่งเบาภาระบางอย่างที่ครูไม่จำเป็นต้องทำด้วยตนเอง หรือช่วยเป็นธุระในกิจการต่างๆ เช่น ช่วยส่งเอกสาร ช่วยถือหนังสือให้

^{๕๑}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ), พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๖๒๒-๖๒๓.

^{๕๒}เป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์ คือ ความมีมิตรดี (มิตรที่มีคุณธรรม) มีสหชาติ (เพื่อนร่วมงานที่ดี) มีเพื่อนดี (เพื่อนที่รักใคร่สนิทสนมรู้จักกัน ซื่อสัตย์ต่อกัน) จึงชื่อว่า เป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒/๓.

^{๕๓}สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๙), หน้า ๔๕๑-๔๕๒.

๓. เชื้อฟุ้ง เป็นคนว่าง่ายสอนง่าย เชื้อฟุ้งคำสั่งสอนของครูอาจารย์ ในเวลาเรียน จะต้องตั้งใจฟังด้วยดี เมื่อมีปัญหาไม่เข้าใจในบทเรียน จะต้องเข้าไปหาซักถาม ขอคำแนะนำปรึกษา ฟังคำอธิบาย แล้วนำไปประพฤติปฏิบัติตามสมควรแก่สติปัญญาไม่แสดงกิริยาที่ไม่สุภาพ ไม่ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน

๔. คูแลปรนินิบัติ ช่วยแบ่งเบาภาระงานของครูอาจารย์

๕. เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ ตั้งใจศึกษาเล่าเรียนเพื่อไม่ให้เป็นที่หนักใจแก่ครูอาจารย์ เพราะครูอาจารย์ทั้งหลาย ย่อมต้องการเห็นศิษย์มีความรู้ดี มีความประพฤติดี และเชื้อฟุ้งอยู่ในโอวาท^{๕๔}

โดยสรุป ความสำคัญของอาจารย์กับอันตเววาลิก ต่างก็เอาธุระซึ่งกันและกัน คืออาจารย์เป็นผู้ประสาทวิชาต่างๆ แก่ศิษย์เพื่อให้ศิษย์ได้รับประโยชน์จากการศึกษาอย่างเต็มที่ และเข้าใจคุณค่าของการศึกษาอย่างแท้จริงเพื่อนำไปพัฒนาชีวิตมีกตัญญูทเวทที่ประจำใจ ส่วนอาจารย์นั้นก็อยู่ในฐานะเป็นผู้ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์ เป็นกัลยาณมิตรกับศิษย์เสมือนพ่อกับลูก

ต่อไปจะศึกษาถึงกรณีเกี่ยวกับปัญหาการขาดกตัญญูทเวทในสังคมสงฆ์ เพื่อจะได้สะท้อนให้เห็นถึงสถานการณ์ที่เป็นแบบอย่างไม่ดี แต่ถึงอย่างไรก็ตาม สถานการณ์ปัญหาเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติตนไม่เหมาะสมที่เป็นสมณเพศนั้น เป็นเพียงปัจเจกบุคคล ผู้มีปัญญาศรัทธาปสาทะในพระรัตนตรัย ต้องไตร่ตรองอย่างรอบคอบ เพื่อมิให้อุทิศเข้ามาครอบงำจิตใจ และเข้าใจเลยเถิดไปถึงว่าเป็นสถานการณ์ความเสื่อมแห่งพระพุทธศาสนา

๓.๒.๑.๔ สถานการณ์ตัวอย่างการขาดกตัญญูทเวทในสังคมสงฆ์

สำหรับสถานการณ์ตัวอย่างเกี่ยวกับการขาดกตัญญูทเวทในสังคมสงฆ์ ที่ผู้วิจัยได้ยกมาวิเคราะห์ในที่นี้ ก็เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในวงการคณะสงฆ์ โดยเฉพาะข้อวัตรปฏิบัติของศิษย์ในสหวิหาริก และอันตเววาลิก โดยกรณีตัวอย่างที่ยกมานี้ ผู้วิจัยจะไม่กล่าวในรายละเอียดตามข่าวที่ได้นำเสนอไปแล้วในสังคมไทย แต่จะนำเสนอที่เป็นหัวข้อข่าว ตามที่ปรากฏผ่านสื่อสังคมออนไลน์ เพราะรายละเอียดของข่าวที่เป็นปัญหานั้น สามารถเข้าไปศึกษาได้ตามเว็บไซต์ (website) ที่อ้างถึงสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในคณะสงฆ์เกี่ยวกับกรณีตามที่ปรากฏ มีดังนี้

๑. พระครูเฒ่า หัวสาวคู่ชาเข้ามานรูด^{๕๕}

๒. จับพระแค้นทวงพนัน ฆ่าฝั่งดินเซียนโก่อุดร เผยสังเณร-ลูกศิษย์ช่วยอำพรางคคี เจ้าอาวาสผวา! เคยถูกชู่ฆ่า^{๕๖}

^{๕๔}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๘/๒๑๓.

^{๕๕}ดูรายละเอียดใน “พระครูเฒ่า หัวสาวคู่ชาเข้ามานรูด” [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

<https://news.mthai.com/general-news/107507.html> [๒๑ มีนาคม ๒๕๕๔].

๓. จับสีกเกือบหมดวัด ! พระเสพยาคาภุฎิ ยืดของกลางยาบ้า ๘๙ เม็ด^{๕๗}
๔. สังคมสายหน้า คณะพระสงฆ์จัดทริป ทัวร์ดำน้ำดูปะการัง^{๕๘}
๕. สังคมละเหี่ยใจ พระสงฆ์ยังอินเทรนด์ เดินอ้อมตึกตากลูกเทพ^{๕๙}
๖. สังคมเสียงแตก พระสงฆ์เข้าฟิตเนสออกกำลังกาย ผิดหรือไม่?^{๖๐}

จากสถานการณ์ตัวอย่างที่ผู้วิจัยได้ยกมาข้างต้นสามารถวิเคราะห์ได้ว่า กรณีแรก เป็นการกระทำที่ผิดวินัยร้ายแรง และพินสภาพจากความเป็นพระภิกษุ จัดอยู่ในบุคคล “อกตัญญูต่อสถาบันพระศาสนา” พร้อมกันนี้ก็ทำให้สังคมสงฆ์เสื่อมเสีย กรณีที่สอง เป็นกระทำที่มีความผิดเหมือนในข้อแรก คือพินสภาพจากความเป็นพระ และยังมีความผิดกฎหมายบ้านเมือง คือโทษการฆ่าคนให้ถึงความตาย และผู้กระทำเองก็ไม่เคารพต่ออุปัชฌาย์ที่เป็นเจ้าอาวาสด้วย กรณีที่สาม เป็นการกระทำที่ความต่อกฎหมายบ้านเมือง และยังทำให้คณะสงฆ์เสื่อมเสียด้วย

สำหรับกรณีตัวอย่างใน ลำดับที่ ๑-๓ สร้างความเสื่อมเสียให้แก่วงการคณะสงฆ์ เป็นการกระทำความผิดอย่างร้ายแรงในทางพระพุทธศาสนา คือพินสภาพจากความเป็นพระภิกษุ คือละเมิดทั้งในพระธรรมวินัย กฎหมายคณะสงฆ์ และเป็นปัญหาการขาดกตัญญูตต่อพระรัตนตรัย ส่วนกรณีตัวอย่างลำดับที่ ๔-๖ เป็นการกระทำความผิดต่ออุปัชฌาย์ และอาจารย์ ในฐานะที่ตนเป็นทั้งสัทธินิหาริกและอันตวาสสิกในสำนักนั้นๆ ถึงแม้จะมีได้ระบุว่ามีผิดเหมือนในกรณีที่ ๑-๓ แต่ก็เป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่ออุปัชฌาย์ อาจารย์ด้วย และได้สร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่พุทธศาสนิกที่พบเห็น สามารถนับเข้าการไม่กตัญญูตต่ออุปัชฌาย์และอาจารย์ที่ได้สั่งสอน

^{๕๖} “จับพระแค้นทวงพนัน ฆ่าฝั่งดินเขียนไก่อูตร เผยสังเณร-ลูกศิษย์ช่วยอำพรางคดี เจ้าอาวาสฆวา! เคยถูกขู่ฆ่า”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://www.khaosod.co.th/special-stories/news_589198 [๒๔ ตุลาคม ๒๕๖๐].

^{๕๗} ดูรายละเอียดใน “จับสีกเกือบหมดวัด ! พระเสพยาคาภุฎิ ยืดของกลางยาบ้า ๘๙ เม็ด”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://highlight.kapook.com/view/163597> [๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๐].

^{๕๘} ดูรายละเอียดใน “สายหน้า คณะพระสงฆ์จัดทริป ทัวร์ดำน้ำดูปะการัง”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.sanook.com/news/1938766/> [๒๘ มกราคม ๒๕๕๙].

^{๕๙} ดูรายละเอียดใน “สังคมละเหี่ยใจ พระสงฆ์ยังอินเทรนด์ เดินอ้อมตึกตากลูกเทพ”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.sanook.com/news/1939414/> [๒๘ มกราคม ๒๕๕๙].

^{๖๐} ดูรายละเอียดใน “สังคมเสียงแตก พระสงฆ์เข้าฟิตเนสออกกำลังกาย ผิดหรือไม่?”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.sanook.com/news/5166890/> [๓๐ มกราคม ๒๕๖๑].

๓.๒.๒ สถานการณ์การขาดกตัญญูทเวทีในสังคมยุคหัสถ์

สถานการณ์การขาดกตัญญูทเวทีในสังคมของยุคหัสถ์ นับว่าเป็นปัญหาสำคัญอันดับต้นๆ ของสังคมไทยในปัจจุบันที่คนมักจะมองข้ามก็คือ ปัญหาเรื่องของคนในครอบครัว การที่ชีวิตของเรามีปัญหาอยู่มากมายเรามักจะมองออกไปถึงเรื่องปัญหาภายนอกก่อนว่า เรามีปัญหาเรื่องงานเรื่องเพื่อนหรือเรื่องอื่นๆ โดยลืมมองกลับมาในชีวิตว่าจริงๆ แล้ว ปัญหาที่สมควรจะแก้ไขก่อนอันดับแรกคือเรื่องครอบครัวซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดของชีวิตมนุษย์ คนที่มีปัญหาชีวิตน้อยๆ มีความสุขมากส่วนใหญ่มาจากครอบครัวที่ดีมีความสุขและอบอุ่นเป็นปัจจัยหลัก เมื่อครอบครัวดีแล้วปัญหาอย่างอื่นซึ่งเป็นปัญหภายนอกก็ไม่ใช่เรื่องที่น่าหนักใจ

แต่สถานการณ์ปัจจุบันเปลี่ยนไป คือครอบครัวที่เคยเหนียวแน่นในอดีตเริ่มเปราะบางลง มีปัญหามากมายตามมา ไม่ว่าจะเป็นปัญหาการหย่าร้าง การทอดทิ้งผู้สูงอายุ การทำแท้ง และอื่นๆ อีกมากมายหรือกระทั่งความรุนแรงในครอบครัวที่ไม่น่าเชื่อว่าคนที่มีความผูกพันฉันสามีภรรยา หรือคนที่มีสายโลหิตเดียวกันแล้วจะมีปัญหาเช่นนี้เกิดขึ้นได้ สังเกตได้จากกฎหมายซึ่งเป็นตัวรองรับเพื่อป้องกัน แก้ไขและปรามให้สังคมมีความสุข อันจะเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพสังคมเพื่อแก้ไขปัญหาที่แตกต่างกันตามยุคสมัยนั้นๆ ซึ่งกฎหมายครอบครัวในปัจจุบันนั้น มีลักษณะเป็นกฎหมายตั้งรับที่ครอบคลุมเรื่องของหมั้น การสมรส การหย่า ทรัพย์สินระหว่างสามี ภรรยา บุตรนอกสมรส บุตรบุญธรรม และมรดก ของครอบครัวในทุกระดับสิ่งเหล่านี้เราปฏิเสธไม่ได้ว่าถูกเขียนขึ้นเพื่อรองรับปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในครอบครัวทั้งสิ้น เป็นการแก้ที่ปลายเหตุ ปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับครอบครัวก็มีแต่เพิ่มขึ้น ดังกรณีตัวอย่างที่ผู้วิจัยยกมาเพื่อให้เห็นถึงสภาพปัญหาความเป็นจริง และเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงสถานการณ์การขาดความกตัญญูทเวทีต่อกันในสังคมยุคหัสถ์ มีดังนี้

๓.๒.๒.๑ ตัวอย่างการขาดกตัญญูทเวทีของบิดามารดาต่อบุตรธิดา

บิดามารดากับบุตรธิดา คือเป็นครอบครัวที่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน มีความใกล้ชิดกัน และอาศัยในที่เดียวกัน ความหมายของครอบครัวในทางพันธุศาสตร์จะพิจารณาถึงความสัมพันธ์ทางสายเลือดเป็นหลัก แต่ในสังคมคนทั่วไปมักจะเข้าใจความหมายของครอบครัวในทางภาพลักษณ์มากกว่าทางพันธุศาสตร์ ครอบครัวเป็นสถาบันสังคม หมายถึง สถาบันสังคมซึ่งเกี่ยวข้องกับแบบแผนการสมรส การอบรมเลี้ยงดูบุตร และแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างเพศ ซึ่งเป็นที่ยอมรับว่าถูกต้องตามสังคมนั้น มีการนิยามความหมาย ไว้ดังนี้

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายไว้ว่า ครอบครัว หมายถึง สถาบันพื้นฐานของสังคมที่ประกอบด้วยสามีภรรยาและหมายถึงความถึงลูกด้วย^{๖๑} นอกจากนี้จรรยา พรหมอยู่ ได้ให้ความหมายไว้ว่า ครอบครัวเป็นกลุ่มสังคมขนาดเล็กที่ประกอบด้วยคนต่างเพศ

^{๖๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, หน้า ๒๓๐.

ซึ่งมีความสัมพันธ์กันทางสมรส หรือทางการสืบสายโลหิต ครอบครัวเป็นสถาบันสังคมที่เก่าแก่มียู่คู่กับสังคมมนุษย์และจัดเป็นสถาบันที่มีความสำคัญต่อสังคม เพราะเป็นแหล่งสร้างความสัมพันธ์ของผู้นในสังคมก่อให้เกิดความผูกพันกัน สร้างบรรทัดฐานของสังคมทั้งในด้านการอยู่ร่วมกันและการทำมาหาเลี้ยงชีพ^{๖๒}

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ ได้ให้ความหมายไว้ว่า ครอบครัว หมายถึง การที่คนตั้งแต่สองคนขึ้นไปมาอยู่ร่วมกัน โดยมีความสัมพันธ์กันด้วยการแต่งงานหรือมีความผูกพันกันทางสายโลหิตหรือด้วยการรับเป็นบุตรบุญธรรม และอาศัยอยู่ภายในครัวเรือนเดียวกัน และครอบครัวจะเป็นครอบครัวโดยสมบูรณ์ได้ก็ต่อเมื่อมีลูกเท่านั้น^{๖๓}

บรรเทิง พาพิจิตร ได้ให้ความหมายไว้ว่า ครอบครัวถือเป็นสถาบันแรกในสังคมมนุษยชาติ เป็นสถาบันที่สำคัญที่ก่อกำเนิดให้แก่มนุษยชาติ สถาบันครอบครัวเป็นเบ้าหลอมมนุษย์ ฉะนั้น สังคม รัฐหรือชาติจะได้ทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพหรือไม่ ก็อยู่ที่สถาบันครอบครัว^{๖๔}

ไพฑูรย์ เครือแก้ว ได้ให้ความหมายไว้ว่า ครอบครัวจะต้องประกอบไปด้วยบุคคลต่างเพศตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป มีความสัมพันธ์ทางเพศซึ่งกันและกัน มีข้อผูกพันที่จะให้ความสัมพันธ์ทางเพศที่มีต่อกันนั้นเป็นไปด้วยความแน่นอนและมีระยะเวลายาวนาน พอที่จะทำให้เกิดบุตรธิดาด้วยกันได้ นอกจากนั้นจะต้องมีข้อตกลงทางเศรษฐกิจและสังคมร่วมกัน สามารถที่จะเลี้ยงดูบุตรธิดาให้มีโอกาสเจริญเติบโตขึ้นมาได้^{๖๕}

ทัศนีย์ ทองสว่าง ได้ให้ความหมายไว้ว่า ครอบครัว ได้แก่ กลุ่มญาติสนิทกลุ่มหนึ่งซึ่งอยู่ร่วมหลังคาบ้านเดียวกันหรืออยู่ในบริเวณรั้วบ้านเดียวกัน ตามปกติแล้ว ครอบครัวย่อมทำหน้าที่เบื้องต้นที่จำเป็นต่างๆ เพื่อสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ ครอบครัวจึงเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดของสังคม เพราะเป็นสถาบันมูลฐานหรือเป็นสถาบันแรกของวิวัฒนาการของสังคมมนุษย์^{๖๖}

สุพัตรา สุภาพ ได้ให้ความหมายไว้ว่า ครอบครัว ได้แก่ บุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไปที่มีความสัมพันธ์กันทางเพศด้วยการเป็นสามีภรรยาโดยมีลูกหรือไม่ก็ได้ เพราะทุกคนไม่สามารถจะมีบุตรได้เสมอไป แต่ก็อาจมีบุตรบุญธรรมได้^{๖๗}

^{๖๒} จรรย์ พรหมอยู่, ความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๖), หน้า ๕๐.

^{๖๓} จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ, สังคมวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๗๙.

^{๖๔} บรรเทิง พาพิจิตร, สังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๔๒.

^{๖๕} ไพฑูรย์ เครือแก้ว, ลักษณะสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เสียงเสียงจจเจริญ, ๒๕๑๓), หน้า ๑๓๔-๑๓๕.

^{๖๖} ทัศนีย์ ทองสว่าง, สังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๗๗.

^{๖๗} สุพัตรา สุภาพ, ปัญหาสังคม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๓), หน้า ๒๓.

อัมพร สุคันธวิช และคณะ ได้ให้ความหมายไว้ว่า ครอบครัว คือสถาบันพื้นฐานที่มีหน้าที่ถ่ายทอดให้การเรียนรู้วัฒนธรรมและค่านิยมแก่สมาชิกของครอบครัวรวมทั้งกลมเกลียวพฤติกรรมหรือบุคลิกภาพให้เป็นไปตามบทบาทและความคาดหวังของสังคมโดยผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคม^{๖๘}

จากความหมายที่กล่าวมาข้างต้น สรุปได้ว่า ครอบครัว หมายถึง กลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์ทางสายโลหิตหรือทางการแต่งงานจำนวนหนึ่งที่ได้ตกลงใช้ชีวิตร่วมกัน อยู่ภายในบ้านเรือนเดียวกันตามระเบียบประเพณีของสังคม เช่น บิดา มารดา บุตร และวงศาตมญาติที่เกี่ยวข้องกันโดยสายโลหิต โดยการสมรส หรือการมีบุตรบุญธรรม เป็นความต้องการของมนุษย์

ดังนั้น ครอบครัวประเภทต่างๆ รวมทั้งการกำหนดนับเป็นสมาชิกของครอบครัว แต่ละประเภทเข้าไว้ด้วยกันในที่นี้ เพื่อความสะดวกในการมองภาพรวมของครอบครัว โดยพิจารณาจากลำดับที่มีการก่อตั้งครอบครัวของคนในรุ่นต่างๆ รวมไปถึงขนาดของครอบครัวด้วย สามารถจำแนกได้ ๒ ประการ ดังนี้

๑. ครอบครัวเดี่ยว เป็นครอบครัวที่ประกอบด้วยพ่อแม่ลูกเท่านั้น

๒. ครอบครัวขยาย เป็นครอบครัวที่ประกอบด้วยครอบครัวเดี่ยวหลายๆ ครอบครัวอยู่รวมกันตั้งแต่สองครอบครัวมารวมกันเข้า ครอบครัวขยายที่แท้จริงจะประกอบไปด้วยสมาชิกสามชั่วอายุคนหรือมากกว่าที่เป็นญาติกัน ครอบครัวขยายเกิดขึ้นได้เพราะลูกที่แต่งงานแล้วไม่ออกไปตั้งบ้านเรือนของตนใหม่^{๖๙}

โดยทั่วไปสังคมไทยจะมีลักษณะเป็นครอบครัวใหญ่ นอกจากสามีภรรยาบุตรแล้วยังประกอบด้วยญาติของทั้งสองฝ่าย หรือฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดตลอดจนผู้ใกล้ชิดด้วย การอยู่ร่วมกันของคนในครอบครัว มักเป็นลักษณะที่เอื้ออำนวยประโยชน์ให้แก่กันและกันในด้านต่างๆ เช่น สามีภรรยาไปทำงานก็มักมีญาติของฝ่ายชายหรือฝ่ายหญิงมาดูแลเลี้ยงลูกให้ ในขณะเดียวกันก็อาศัยอยู่กับครอบครัวนี้ด้วย นอกจากนั้นยังอาจมีญาติของทั้งสองฝ่ายหรือฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดมาอยู่อาศัยเพื่อศึกษาเล่าเรียน ซึ่งเป็นหน้าที่ของครอบครัวที่จะต้องรับผิดชอบ

โดยหน้าที่ของครอบครัว เป็นหน่วยสังคมที่สำคัญมากในทุกๆ สังคม มีบทบาทและหน้าที่ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและจิตใจ ถือเป็นสถาบันพื้นฐานของสังคม ถ้าครอบครัวเข้มแข็ง ปัญหาคนชราและปัญหาเด็กจะไม่เกิด ปัญหาสังคมของชาวตะวันตกส่วนใหญ่จะเป็นปัญหาคนชราถูกทอดทิ้ง ไร้ค่า ดังนั้นหน้าที่ของครอบครัวพอสรุปได้ ดังนี้

๑. หน้าที่ในการส่งเสริมความเจริญเติบโตส่วนบุคคลของบุตร

^{๖๘} อัมพร สุคันธวิช และคณะ, **มนุษย์กับสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๙๑.

^{๖๙} ทัศนีย์ ทองสว่าง, รศ.ดร., **สังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส. พรินติ้งเฮาส์, ๒๕๔๙), หน้า ๘๒.

๒. การให้ความรัก ความอบอุ่น มั่นคง ปลอดภัย
๓. การให้เสรีภาพส่วนบุคคล
๔. การแนะนำสั่งสอน
๕. การปลูกฝังนิสัยที่เอาใจใส่ในปฏิกิริยาของผู้อื่น
๖. หน้าที่ในการสร้างสันติสุขภายในบ้าน
๗. การสร้างความเป็นปึกแผ่น มั่นคง ให้แก่ครอบครัว
๘. หน้าที่ในการสร้างจุดหมายชีวิตและแรงจูงใจ^{๗๐}

สรุปว่า สถาบันครอบครัวในแต่ละสังคมย่อมมีค่านิยมต่างกันไปตามวัฒนธรรมของสังคม เช่น สังคมสมัยใหม่ สามีและภรรยา มีค่านิยมในการหาเลี้ยงครอบครัวเท่าเทียมกัน การร่วมรับผิดชอบกิจกรรมต่างๆ ในครอบครัวอย่างเท่าเทียมกัน เพื่อสร้างครอบครัวให้อบอุ่นไม่ขัดแย้งกัน

อย่างไรก็ตาม ความขัดแย้งในครอบครัว เป็นเรื่องปกติที่เกิดขึ้นได้ แม้ในครอบครัวที่บอกว่ามีความสุขสงบราบรื่นอย่างมาก ก็มีความขัดแย้ง เพราะชีวิตคนสองคนที่มีแบบแผนชีวิตที่แตกต่างกันมาอยู่รวมกัน ย่อมมีความคิดที่แตกต่างกัน ความขัดแย้งอันนำไปสู่การทะเลาะวิวาทไม่ไว้วางใจ ไม่เชื่อใจกัน ไม่เคารพ ผ่อนหนักคลายเบาและการหย่าร้างกันของสามีภรรยาในสังคมไทยปัจจุบัน นับว่ามีความรุนแรงมากขึ้นทุกที เป็นปัญหาของสังคม ซึ่งหมายถึงสภาวะหรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมก่อให้เกิดความเดือดร้อน ไม่เป็นที่ปรารถนาของคนหมู่มาก และผู้คนในสังคมไม่ต้องการให้เกิดสถานการณ์เช่นนั้นขึ้น ฉะนั้น ลักษณะของปัญหาความขัดแย้งในครอบครัวปัจจุบันสามารถสรุปได้ ๔ ลักษณะ ได้แก่

๑. เป็นสถานการณ์ซึ่งมีผลเลวร้ายแก่คนหมู่มากในสังคม
๒. เป็นสถานการณ์ที่คนส่วนมากไม่ต้องการให้เกิดขึ้น
๓. เป็นสถานการณ์ที่สามารถแก้ไขได้
๔. การแก้ไขสถานการณ์ต้องกระทำร่วมกันของผู้คนในสังคม^{๗๑}

ต่อนี้จะได้กล่าวถึงสถานการณ์ตัวอย่างเกี่ยวกับการขาดกตัญญูกตเวทีในสังคมไทย โดยเฉพาะในสถาบันครอบครัว ที่ผู้วิจัยยกมาศึกษาวิเคราะห์ถึงปัญหาการขาดกตัญญูกตเวทีในสังคมเล็กๆ ภายในสมาชิกของครอบครัวเท่านั้น แต่ก็ยังเป็นกลายเป็นปัญหาใหญ่ในสังคมไทยปัจจุบันที่หน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจะต้องให้ความสำคัญ และหาแนวทางเพื่อส่งเสริมให้สังคมครอบครัวได้ปฏิบัติตามถูกต้อง

^{๗๐} จ้างงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ, สังคมวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, หน้า ๗๙-๘๐.

^{๗๑} อุทัย หิรัญโต, สังคมวิทยาประยุกต์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๙), หน้า ๒๘๔-๒๘๕.

ตัวอย่างการขาดกตัญญูทเวทียของมารดาบิดากับบุตรธิดา มีดังนี้

๑. หนุ่มอิงพ่อดับคาบ้านพักทหาร บอกจะตามไปฆ่าแม่^{๗๒} รายการเรื่องเล่า
 ใช้นี้ ทางช่อง ๓ รายงานถึงเหตุการณ์ที่หนุ่มวัย ๓๖ ลูกชายนายทหารก่อเหตุคลุ้มคลั่งเนื่องจากติดยา
 เสพติด แล้วขโมยปืนจากสนามยิงปืนทหารไปยิงพ่อตายที่บ้านพักข้าราชการทหารแล้วหลบหนีไป
 พร้อมอาวุธปืนและขู่จะฆ่าแม่ด้วย

๒. คุณตัวลูกฆ่าแม่ทำแผน สารภาพเครียดทางบ้านไม่ยอมรับแฟนสาว^{๗๓}
 หนุ่มวัย ๓๖ ปี เครียดแล้วได้ดื่มสุราและเสพยาเสพติด เพราะทางบ้านไม่ยอมรับแฟนสาวได้ฆ่าแม่
 แท้ๆ ของตนจนเสียชีวิต

๓. จับแล้ว ลูกฆ่าแม่ แต่พูดจาสับสนอ้างมีเทพสั่งให้ทำ^{๗๔} ชายวัย ๔๒ ปี
 ฆ่าแม่บังเกิดเกล้าวัย ๗๖ ปี เพราะเป็นคนสติไม่ดี

๔. แห่แชร์ ล่าลูกสาวฆ่าแม่สติไม่ดี ลั่น ไม่อยากเลี้ยงแม่แล้ว^{๗๕} ลูกสาวไม่
 อยากเลี้ยงแม่ที่สติไม่ดี ก่อนที่จะฆ่าได้มีปากเสียงกันและได้ใช้มีดแทงบริเวณทรวงอกจนเสียชีวิตแล้ว
 หลบหนีไป

๕. เขยลพบุรีคลั่ง ฟันแม่ยายกับเมียก่อนกินยาตาย ดับ ๓^{๗๖} ลูกเขยโรค
 ประสาทเกิดคลุ้มคลั่งควบคุมตัวเองไม่ได้ ใช้มีดฆ่าภรรยาจนเสียชีวิตภายในห้องครัว ส่วนแม่ยายได้วิ่ง
 หนีออกมาบริเวณหน้าบ้านลูกเขยได้วิ่งตามมาฆ่าจนเสียชีวิตเช่นกัน และภายหลังชายดังกล่าวก็ได้กิน
 ยาฆ่าแมลงฆ่าตัวตายตาม

๖. ลูกชายฉุนขอเงินไม่ได้ ฆ่าแม่ตาย ทั้งจมน. ฆ่าแม่แล้วครับ^{๗๗} ลูกชายวัย
 ๔๒ สติไม่สมประกอบใช้มีดแทงแม่วัย ๗๖ ปี เสียชีวิตแล้วได้หลบหนีออกจากบ้าน

^{๗๒} ดูรายละเอียดใน “หนุ่มอิงพ่อดับคาบ้านพักทหาร บอกจะตามไปฆ่าแม่” [ออนไลน์], แหล่งที่มา:
<http://news.sanook.com/3231010/> [๒๒ สิงหาคม ๒๕๖๐].

^{๗๓} ดูรายละเอียดใน “คุณแม่ตัวลูกฆ่าแม่ทำแผน สารภาพเครียดทางบ้านไม่ยอมรับแฟนสาว”, [ออนไลน์],
 แหล่งที่มา: <http://news.sanook.com/2215706/> [๑๐ สิงหาคม ๒๕๖๐].

^{๗๔} ดูรายละเอียดใน “จับแล้ว ลูกฆ่าแม่ แต่พูดจาสับสนอ้างมีเทพสั่งให้ทำ”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา:
<http://news.sanook.com/2185922/> [๑๙ มีนาคม ๒๕๖๐]

^{๗๕} ดูรายละเอียดใน “แห่แชร์ ล่าลูกสาวฆ่าแม่สติไม่ดี ลั่น "ไม่อยากเลี้ยงแม่แล้ว" [ออนไลน์], แหล่งที่มา:
<http://news.sanook.com/2204838/> [๒๔ เมษายน ๒๕๖๐].

^{๗๖} ดูรายละเอียดใน “เขยลพบุรีคลั่ง ฟันแม่ยายกับเมียก่อนกินยาตาย ดับ ๓, [ออนไลน์], แหล่งที่มา:
<http://news.sanook.com/2080282/> [๘ ตุลาคม ๒๕๕๙].

^{๗๗} ดูรายละเอียดใน “ลูกชายฉุนขอเงินไม่ได้ ฆ่าแม่ตาย ทั้งจมน. "ฆ่าแม่แล้วครับ" [ออนไลน์], แหล่งที่มา:
<http://news.sanook.com/2184170/> [๑๕ มีนาคม ๒๕๖๐].

๗. ลูกฆ่าแม่ทิ้งศพอีต ๓ วัน ก่อนเข้าแจ้งความ อ้างแม่ขอร้อง^{๗๘} ลูกชายที่เคยเข้ารับการรักษาจิตเวชได้ลงมือฆ่าผู้เป็นแม่แล้วปล่อยให้ศพแม่นอนขึ้นอีตถึง ๓ วัน โดยอ้างว่าเพราะแม่ขอร้อง

๓.๒.๒.๒ ตัวอย่างการขาดกตัญญูทเวทียของสามีต่อภรรยา

สามีกับภรรยาหรือคู่สมรสมีส่วนทำให้ครอบครัวไทยแตกแยก และพบว่าชายมีส่วนสำคัญในปัญหานี้ คือการทุบตีทำร้ายร่างกายกันในครอบครัวส่วนใหญ่จะเป็นหญิงผู้เป็นภรรยา หรือลูกสาว ทั้งนี้เพราะสังคมไทยซึ่งก็ไม่ต่างจากสังคมอื่นๆ นัก ยังมีค่านิยมยกให้ชายเป็นใหญ่ ทำให้คนส่วนหนึ่งยอมรับว่าชายยังมีสิทธิที่จะควบคุมสมาชิกในครอบครัวโดยการใช้อำนาจหรือการใช้กำลังได้ และยอมรับการทะเลาะเบาะแว้งเลยเถิดไปถึงการทุบตีภรรยา ว่าเป็นเรื่องภายในครอบครัวเป็นเรื่องลึกระหีบพันไม่นานก็จะดีกันเอง

ปัญหาของครอบครัวบุคคลอื่นไม่ควรเข้าไปยุ่งเกี่ยวและไม่ควรเปิดเผยต่อสาธารณะ ทำให้ผู้ถูกทำร้ายในครอบครัวไม่ได้มีการรายงาน หรือแจ้งความฟ้องร้องต่อเจ้าหน้าที่เพื่อลงโทษชายผู้กระทำความผิดที่อาศัยอยู่ในครอบครัวเดียวกัน ทำให้ขาดข้อมูลที่สามารถนำมาศึกษาหาแนวทางแก้ไขได้ แม้จะพบว่าปัญหานี้มีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรงมากขึ้นตามลำดับตามที่ปรากฏเป็นข่าวอยู่บ่อยครั้ง ที่หญิงมักจะใช้วิธีรุนแรงการตัดต้นตอปัญหา เช่น การฆาตกรรมผู้เป็นสามี เนื่องจากถูกกดดันทางจิตใจถูกและทำร้ายร่างกายต่อเนื่อง ปัญหาสามีทำร้ายภรรยาอาจใช้เป็นตัวบ่งชี้อีกทางหนึ่งถึงความไม่ปกติสุขของครอบครัวไทย

ด้วยเหตุนี้ ปัญหาว่าการทำร้ายที่เกิดขึ้นนั้นมีลักษณะมาก-น้อย หนัก-เบา เช่นไร หรือมีระดับความรุนแรงเพียงไร จึงได้ชื่อว่าเป็นความรุนแรงที่สามารถเยียวยาได้ เช่น สามีเพียงแต่ทำร้ายร่างกาย หรือประทุษร้ายด้วยวาจา หรือกรณีใดที่หนักเกินกว่าจะเยียวยาได้ เช่น กรณีพยายามฆ่า หรือ ฆาตกรรม มีระดับความรุนแรงของพฤติกรรมแตกต่างกัน ดังนี้

ความก้าวร้าวทางวาจา: ตูถูก เหยียดหยาม ตะโกนใส่ ตั้งฉายาอันเนื่องมาจากเหตุที่ต้องการควบคุม แสดงพลังความเป็นชาย อัจฉาริษยา คู่สมรสไม่ปรองดองกัน

ความก้าวร้าวต่อร่างกาย: ผลัก ตบตี กระแทก ยอมรับและนำเอาการควบคุมโดยวิธีการที่รุนแรงมาใช้ เลียนแบบการแสดงความก้าวร้าวรุนแรงต่อร่างกาย ถูกกระทำทารุณกรรมตั้งแต่เด็ก มีบุคลิกภาพที่นิยมความก้าวร้าว ดิตสุรา

ความก้าวร้าวขั้นรุนแรง: ทุบตี เตะต่อย ทุบตีด้วยวัตถุหรืออาวุธ มีบุคลิกภาพแปรปรวน เก็บอารมณ์ไม่อยู่ มีความยกย่องนับถือตนเองต่ำ

^{๗๘}ดูรายละเอียดใน “ลูกฆ่าแม่ทิ้งศพอีต ๓ วัน ก่อนเข้าแจ้งความ อ้างแม่ขอร้อง”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://news.sanook.com/2076582/> [๑ ตุลาคม ๒๕๕๙].

ขาดกรรม: ระดับความรุนแรงของพฤติกรรม มีระดับความรุนแรงน้อยกว่า ไปสู่ระดับความรุนแรงมากขึ้น จนกระทั่งมีระดับความรุนแรงสูงสุด คือเริ่มจากความก้าวร้าวทางวาจา ไปสู่ความก้าวร้าวทางร่างกาย และพัฒนาไปสู่ความก้าวร้าวขั้นรุนแรงบางกรณีระดับความก้าวร้าวที่ส่งสมต่อนื่องเป็นเวลานานอาจนำไปสู่การเกิด ความก้าวร้าวรุนแรงสูงสุด ในระหว่างคู่สมรส คือการขาดกรรมคู่สมรส ได้แก่ สามเษกภรรยาหรือภรรยาสามเษก^{๗๙}

เมื่อวิเคราะห์ปัญหาระหว่างสามีกับภรรยา ผู้วิจัยมีความเห็นว่าปัญหาที่จะไปสู่ความแตกแยกภายในครอบครัว มี ๒ ส่วนที่สำคัญ คือ ๑. ปัญหาความรุนแรง และ ๒. ปัญหาการนอกใจนำไปสู่การหย่าร้าง มีดังนี้

๑. ปัญหาความรุนแรง ปัญหานี้เกิดขึ้นได้ทุกวัน ไม่จำกัดเพียงสามีทำร้ายร่างกายภรรยาเท่านั้น แต่ความรุนแรงยังได้เกิดต่อเนื่องไปถึงการล่วงละเมิดทางเพศที่เป็นหัวหน้าครอบครัวในฐานะพ่อกระทำต่อลูกสาวที่อยู่ในวัยเด็ก แต่ไม่มีการเปิดเผยฟ้องร้องให้สาธารณชน เพราะชายมักใช้การข่มขู่ หลอกหลอนและอ้างว่าเป็นเรื่องอับอายที่ต้องปกปิด ทำให้ในหลายกรณีชายกล้ากระทำความผิดดังกล่าวซ้ำแล้วซ้ำเล่า จนเกิดปัญหาต่อเด็กหญิงที่ถูกล่วงเกิน เช่นในภาคเหนือพบว่า มีครอบครัวจำนวนหนึ่งขายบุตรสาวเพื่อประกอบอาชีพในธุรกิจบริการทางเพศ เพื่อนำเงินมาเลี้ยงครอบครัว หรือนำเงินไปใช้หนี้สินของครอบครัวที่เกิดขึ้นด้วยหลายสาเหตุ ซึ่งรวมทั้งการก่อหนี้โดยชายที่เป็นหัวหน้าครอบครัว เช่น จากการดื่มเหล้า หรือเล่นการพนัน เป็นต้น^{๘๐}

จะเห็นว่า ความรุนแรงส่วนมากสามีจะเป็นผู้ทำร้ายภรรยาซึ่งจะมีบุตรยังเล็กอยู่ ทำให้ผู้เป็นมารดาจึงต้องอดทนเพื่อบุตรหากจะเลิกหย่ากันไปอาจจะทำให้บุตรไม่มีที่พึ่งและอาจมีปัญหาเรื่องปากท้องการเลี้ยงดู และการหย่าร้างนั้นอาจเป็นตราบาปมีผลกระทบต่อบุตรด้วย

๒. ปัญหาการนอกใจนำไปสู่การหย่าร้าง ปัญหาสามีและภรรยาออกใจเป็นปัญหาที่สร้างความทุกข์ความขมขื่นใจให้คู่สมรส กระทั่งวงศาธารณสุข เผยสถานการณ์ ความสัมพันธ์ของสมาชิกกว่า ๒๐ ล้านครอบครัวขณะนี้ มีครอบครัวอบอุ่นสายสัมพันธ์เหนียวแน่นเพียง ๒ ล้านกว่าครอบครัว และอัตราการหย่าร้างในรอบ ๑๐ ปี เพิ่มขึ้น ๒ เท่าตัว^{๘๑} นอกจากนี้แล้ว สภาพครอบครัวในสังคมไทยมีแนวโน้มเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น โดยล่าสุดทั่วประเทศมีครอบครัวเดี่ยว ๙ ล้าน ๔ แสนครอบครัว ในจำนวนนี้เป็นครอบครัวที่มีพ่อ แม่ ลูกอยู่ด้วยกันประมาณ ๕ ล้าน ๖ แสนครอบครัว

^{๗๙} O'Leary, K. Daniel, *Current Controversies on Family Violence*, (Newbury Park: SAGE Publications, 1993), p. 20.

^{๘๐} วารสารสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย, “บทบาทของผู้ชายกับปัญหาครอบครัวไทยในปัจจุบัน”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.ramamental.com/journal/v_4332_f.html, [๑๒ มกราคม ๒๕๖๐].

^{๘๑} วารสารสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย, “บทบาทของผู้ชายกับปัญหาครอบครัวไทยในปัจจุบัน”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://www.ramamental.com/journal/v_4332_f.html [๑๒ มกราคม ๒๕๖๐].

เป็นครอบครัวที่เหลือพ่อหรือแม่เลี้ยงลูกฝ่ายเดียวประมาณ ๑ ล้าน ๓ แสนครอบครัว ทำให้เสี่ยงต่อปัญหาความเปราะบางและความสัมพันธ์ในครอบครัว^{๘๒}

และล่าสุดในปี ๒๕๕๐-๒๕๖๐ กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ได้นำเสนอเกี่ยวกับปัญหาการจดทะเบียนสมรส และการจดทะเบียนหย่า โดยมีอัตราที่เพิ่มขึ้น ดังตัวอย่างเช่น พ.ศ. ๒๕๖๐ มีการจดทะเบียนสมรส จำนวน ๒๙๗,๕๐๑ คู่ และมีจดทะเบียนหย่า จำนวน ๑๒๑,๖๑๗ คู่ มีอัตราการหย่าครึ่งหนึ่งของผู้ที่จดทะเบียนสมรสทั้งหมด จึงนับว่าเป็นสถานการณ์ที่น่าเป็นห่วงในสังคมไทยปัจจุบัน จากการวิเคราะห์ในประเด็นนี้จะเห็นว่า ผู้ที่เป็นหัวหน้าครอบครัวไม่ว่าจะมาจากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งก็ตาม ซึ่งมีได้อยู่ด้วยกันหรือปฏิบัติต่อกันตามหลักพรหมวิหารธรรม และไม่ได้สงเคราะห์กันตามหลักสังคหัตถุธรรมดังที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไว้ในข้อธรรมะที่ทำขาดกตัญญูกตเวที ด้วยเหตุนี้ปัญหาการขาดกตัญญูกตเวทีในสังคมยุคหัสต์ จึงเป็นเหตุสำคัญทำให้สถาบันครอบครัวมีปัญหาเกิดความแตกแยกและเป็นปัญหาของสังคมไทยปัจจุบันที่หน่วยงานต่างๆ พยายามแก้ไขในปัญหาดังกล่าว เพราะปัญหาความแตกแยกของสถาบันครอบครัว ทำให้เกิดผลกระทบต่อระบบสังคมตามด้วย

ดังนั้น สถานการณ์การจดทะเบียนสมรส และการจดทะเบียนหย่า ในแต่ละปีนั้น เห็นได้จากการนำเสนอของสำนักสถิติการจดทะเบียนสมรส และการจดทะเบียนหย่า จำแนกตามภาค และจังหวัด พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๖๐ มีรายละเอียดตามตารางต่อไปนี้

^{๘๒} ผู้จัดการออนไลน์ “สถิติเตียงหักروب ๑๐ ปี พุ่งขึ้น ๒ เท่าตัว หย่าชั่วโม่งละ ๑๐ คู่”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <<http://www.manager.co.th>>, [๑๓ มกราคม ๒๕๖๐].

สถิติการจดทะเบียนสมรส จำแนกตามภาค จังหวัด พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๖๐^{๘๓}

จังหวัด	๒๕๕๐	๒๕๕๑	๒๕๕๒	๒๕๕๓	๒๕๕๔	๒๕๕๕	๒๕๕๖	๒๕๕๗	๒๕๕๘	๒๕๕๙	๒๕๖๐
ทั่วประเทศ	๓๐๗,๙๑๐	๓๑๘,๕๙๖	๓๐๐,๘๗๘	๒๘๕,๙๕๔	๓๐๘,๐๘๘	๓๑๕,๓๓๘	๒๙๕,๕๑๙	๒๙๖,๒๕๘	๓๐๕,๓๗๒	๓๐๗,๗๕๖	๒๙๗,๕๐๑
กรุงเทพมหานคร	๕๕,๑๓๒	๕๗,๒๘๘	๕๓,๗๒๗	๓๙,๖๔๘	๕๒,๓๑๖	๕๕,๐๖๕	๕๑,๙๕๑	๕๓,๗๒๑	๕๕,๙๘๐	๕๘,๕๑๙	๕๕,๕๗๗
ภาคกลาง	๘๗,๑๑๑	๙๒,๘๐๑	๘๗,๒๕๒	๗๙,๕๙๓	๘๖,๗๘๗	๘๘,๕๖๙	๘๕,๘๕๙	๘๗,๖๘๒	๘๙,๕๘๙	๙๕,๐๗๑	๙๓,๕๗๔
ภาคเหนือ	๕๙,๕๗๐	๕๐,๕๙๙	๕๘,๙๕๓	๕๘,๒๒๕	๕๙,๓๑๙	๕๑,๓๕๓	๕๘,๖๕๕	๕๖,๗๒๑	๕๗,๓๒๘	๕๗,๕๙๗	๕๕,๐๗๒
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	๘๘,๑๗๐	๘๙,๗๒๙	๘๑,๕๑๓	๘๕,๕๙๗	๙๒,๖๐๙	๘๙,๘๙๑	๘๓,๒๘๙	๘๖,๖๒๗	๘๗,๘๕๗	๘๑,๓๗๑	๗๗,๗๒๕
ภาคใต้	๓๘,๐๒๗	๓๘,๐๗๙	๓๙,๕๕๓	๓๓,๘๘๒	๓๗,๐๑๗	๓๙,๕๗๑	๓๖,๗๘๕	๓๕,๕๐๗	๓๗,๗๕๘	๓๖,๑๘๘	๓๕,๖๕๓

ที่มา: กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย

ตารางที่ ๓.๑ สถิติการจดทะเบียนสมรส จำแนกตามภาคและจังหวัด พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๖๐

สถิติการจดทะเบียนหย่า จำแนกตามภาคและจังหวัด พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๖๐^{๘๔}

จังหวัด	๒๕๕๐	๒๕๕๑	๒๕๕๒	๒๕๕๓	๒๕๕๔	๒๕๕๕	๒๕๕๖	๒๕๕๗	๒๕๕๘	๒๕๕๙	๒๕๖๐
ทั่วประเทศ	๑๐๐,๕๒๐	๑๐๙,๐๘๔	๑๐๙,๒๗๗	๑๐๘,๕๘๒	๑๐๙,๓๑๒	๑๑๑,๓๗๗	๑๐๗,๐๓๑	๑๑,๘๑๐	๑๑๗,๘๘๐	๑๑๘,๕๓๙	๑๒๑,๖๑๗
กรุงเทพมหานคร	๑๕,๗๙๖	๑๖,๘๘๔	๑๖,๖๐๘	๑๕,๙๑๙	๑๕,๑๗๕	๑๕,๕๕๗	๑๕,๑๓๐	๑๕,๕๕๐	๑๖,๕๕๖	๑๖,๐๘๑	๑๖,๑๘๗
ภาคกลาง	๓๑,๕๘๖	๓๕,๑๘๘	๓๕,๕๓๔	๓๕,๕๙๐	๓๕,๒๒๕	๓๕,๗๐๒	๓๕,๒๙๗	๓๗,๘๙๕	๓๙,๐๓๓	๓๙,๙๕๓	๔๑,๕๐๓
ภาคเหนือ	๑๙,๓๐๑	๒๐,๑๙๗	๒๐,๐๑๔	๒๐,๓๓๐	๒๐,๐๘๕	๒๐,๕๘๕	๑๙,๑๕๕	๑๙,๕๕๙	๒๐,๕๐๕	๑๙,๘๙๔	๒๐,๓๕๓
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	๒๕,๕๑๕	๒๗,๒๐๑	๒๗,๕๒๗	๒๗,๕๑๕	๒๙,๐๐๗	๒๘,๗๑๙	๒๖,๙๖๓	๒๗,๗๖๖	๒๙,๖๘๑	๓๐,๒๙๓	๓๐,๕๒๖
ภาคใต้	๙,๒๒๒	๑๐,๖๐๕	๑๐,๕๙๔	๑๐,๒๒๘	๑๐,๘๒๐	๑๐,๘๑๔	๑๐,๕๙๖	๑๑,๑๕๕	๑๒,๓๐๖	๑๒,๓๒๘	๑๓,๒๕๘

ที่มา: กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย

ตารางที่ ๓.๒ สถิติการจดทะเบียนหย่า จำแนกตามภาคและจังหวัด พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๖๐

^{๘๓}ดูรายละเอียดใน “สถิติการจดทะเบียนสมรส จำแนกตามภาค จังหวัด พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๖๐” [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://statbbi.nso.go.th/staticreport/page/sector/th/01.aspx> [๑๕ มีนาคม ๒๕๖๐]

^{๘๔}ดูรายละเอียดใน “สถิติการจดทะเบียนหย่า จำแนกตามภาค และจังหวัด พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๖๐”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://statbbi.nso.go.th/staticreport/page/sector/th/01.aspx> [๑๕ มีนาคม ๒๕๖๐].

จากตารางกานำเสนอสถิติการจดทะเบียนสมรส และจดทะเบียนหย่า สรุปได้ว่า ความไม่ลงรอยกันความขัดแย้งกัน เป็นการแสดงออกถึงการต่อต้านกันระหว่างบุคคลสองคน โดยที่ บุคคลหนึ่งพยายามที่จะกัดกัน หรือรบกวนการกระทำของบุคคลหนึ่ง ที่เป็นสาเหตุที่ก่อให้เกิดความ ขัดแย้งระหว่างบุคคลนั้นเกิดขึ้นเนื่องจากความแตกต่างกันของค่านิยม ความคิด การพูด การกระทำ รวมทั้งความต้องการแสดงบทบาท เป้าหมาย และการแสดงพฤติกรรมที่แตกต่างกันของบุคคลล้วน เป็นสาเหตุของความขัดแย้งในครอบครัวทั้งสิ้น ดังนั้นความคิดเห็นและการกระทำที่ไม่เหมือนกันนี้ถือเป็นอุปสรรคสำคัญอย่างหนึ่งในการอยู่ร่วมกัน การพัฒนาชีวิตและการพัฒนาสังคมของมวลมนุษยทุก สังคม ตั้งแต่อดีตจวบจนถึงปัจจุบัน ซึ่งผลของความขัดแย้งต่างๆ ล้วนแต่แสดงออกมาเป็นความทุกข์ ทรมาณและปัญหาในสถาบันครอบครัว ผู้วิจัยสามารถสรุปปัญหาได้ ดังนี้

๑. นิสัยส่วนตัวทัศนคติที่ติดมาจากครอบครัวเดิม เช่น เป็นคนเจ้าระเบียบ ไม่มีระเบียบ ใจน้อย ใจร้อน โกรธง่าย ความคาดหวังกับอีกฝ่ายหนึ่ง เป็นต้น.

๒. บุคคลในครอบครัวไม่ตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ของตนเอง

๓. ปัญหาการนอกใจนำไปสู่การหย่าร้าง

๔. ปัญหาความยากจน เกี่ยวข้องกับอบายมุข

๓.๒.๒.๓ ตัวอย่างการขาดกตัญญูตเวทีของอาจารย์ต่อศิษย์

ตัวอย่างการขาดกตัญญูตเวทีของอาจารย์ต่อศิษย์ ปัจจุบันนิยมเรียกว่า “นักเรียน” หรือเรียกว่า “วัยรุ่น” มีประเด็น ๒ ประการ คือ ๑. แนวคิดเกี่ยวกับศิษย์ และ ๒. ปัญหาระหว่าง อาจารย์ต่อศิษย์ มีดังนี้

๑. **แนวคิดเกี่ยวกับศิษย์** คำว่า “นักเรียน” หรือนิยมเรียกกันคือ “วัยรุ่น” ตรงกับภาษาอังกฤษ Adolescence ซึ่งมีรากศัพท์มาจาก คำว่า Adlescere ในภาษาลาติน โดยความหมายตามรากศัพท์ “วัยรุ่น” หมายถึง ความเจริญวัย หรือการเจริญที่ย่างเข้าสู่วุฒิภาวะ^{๘๕} หมายถึงป็นวัยย่างเข้าสู่ความเป็นผู้ใหญ่ โดยถือเอาความพร้อมทางร่างกายเป็นเครื่องตัดสิน^{๘๖} ลักษณะสำคัญของวัยนี้ ต้องการความเป็นอิสระ การคิดมีลักษณะเป็นเหตุผลมากขึ้นเข้าใจสิ่งที่ป็นนามธรรมและแนวคิดต่างๆ ได้ พร้อมทั้งให้ความสำคัญกับกลุ่มเพื่อนมากกว่าครอบครัว^{๘๗}

^{๘๕} ฝนทิพย์ จักรทอง, “ความคิดเห็นต่อปัญหาการใช้ยาเสพติดในวัยรุ่นของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนสังกัดเทศบาลเมืองลำพูน” วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓) หน้า ๕.

^{๘๖} สุชา จันทน์เอม, จิตวิทยาพัฒนาการ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๖.

^{๘๗} สุวีรี ศิวะแพทย์, จิตวิทยาทั่วไป, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๙), หน้า ๒๙.

ฉะนั้น การที่วัยรุ่นให้ความสำคัญกับกลุ่มเพื่อนสืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายและจิตใจที่เป็นช่วงชีวิตระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ เห็นได้ชัดของรูปร่างที่โตใหญ่ขึ้น และทรวดทรงที่แสดงออกให้เห็นการเป็นเพศหญิงหรือชาย ซึ่งแตกต่างออกไปมากจากวัยเด็กเล็ก นอกจากนี้ จิตใจของวัยรุ่นยังมีลักษณะเฉพาะ มีอารมณ์ค่อนข้างไวและรุนแรงกว่าวัยอื่นๆ เช่นมีความกังวล ความเศร้า สิ่งเหล่านี้จะรุนแรงขึ้นถ้ามีความกดดันจากสิ่งแวดล้อม^{๘๘} ด้วยเหตุนี้ระหว่าง คาบเกี่ยวความเป็นเด็กต่อเนื่องความเป็นผู้ใหญ่ นับเป็นเวลาหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิต ถ้าเด็กวัยรุ่นผู้ใดได้ดำเนินชีวิตในช่วงเวลานี้ผ่านพ้นไปอย่างราบรื่น มีปัญหาไม่ซับซ้อนมากนัก เด็กวัยรุ่นผู้นั้นย่อมเข้าสู่ความเป็นผู้ใหญ่ด้วยดี และมักจัดการกับชีวิตในวัยผู้ใหญ่ได้อย่างราบรื่น แต่ถ้าเป็นไปในทางตรงกันข้าม วัยนี้จะเป็นวัยที่ประสบความสำเร็จยากมาก จนทำให้นักวิชาการในหลายทศวรรษที่ผ่านมาเรียกว่าเป็น “วัยวิกฤต” เช่น แอริคสัน (Erikson) ได้แสดงที่คณะไว้ว่า วัยรุ่นเป็นระยะเวลาที่มนุษย์มีความสับสนทางจิตใจมากที่สุดยิ่งกว่าวัยอื่นๆ^{๘๙}

ด้วยเหตุนี้ การช่วยให้เด็กสามารถข้ามพ้นวัยแห่งวิกฤตนี้ได้ พ่อแม่ผู้ปกครอง ครู อาจารย์ ผู้ใกล้ชิดและองค์กรต่างๆ ทุกภาคส่วนของสังคมต้องให้ความสนใจอย่างจริงจังในการช่วยเหลือให้เขาเป็นเด็กดีมีจรรยาบรรณดีตามสมควร แต่อย่างไรก็ตามท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงของบริบทสังคมปัจจุบัน ผู้ที่มีความใกล้ชิดกับเด็ก คือ พ่อแม่มีได้อบรมสั่งสอนลูกเท่าที่ควร เพราะสังคมบังคับเร่งรีบทำมาหากินจนกลายเป็นการเลี้ยงเด็กได้แต่ตัวหรือเลี้ยงด้วยอำนาจของเงินตราผิดแผกจากสมัยก่อนอย่างสิ้นเชิง ทำให้เด็กมีพฤติกรรมก้าวร้าว มีการยกพวกตีกันหรือก่อคดีอาญาอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งปัญหาเหล่านี้กำลังรอรับการแก้ไขจากทุกภาคส่วน แต่ที่ผ่านๆ มาเมื่อมีเด็กทะเลาะยกพวกตีกันระหว่างสถาบันการศึกษา ก็ไปลงโทษที่ผู้บริหาร หรือลงโทษที่ครูผู้สอน ซึ่งตราบไต่ที่ยังมอบภาระหน้าที่อันนี้ให้แก่ครูอาจารย์ฝ่ายเดียวในการสั่งสอนอบรมพฤติกรรมของเด็กดังกล่าว ปัญหาต่างๆ ก็ไม่สามารถจบสิ้นจากสังคมไทยได้

อย่างไรก็ตาม พฤติกรรมนักพฤติกรรมนิยม เช่น วัตสัน (John Watson) ได้อธิบายจิตใจมนุษย์โดยเน้นที่การกระทำเป็นหลัก กล่าวคือ พฤติกรรมของมนุษย์ และสัตว์เกิดขึ้นแปรเปลี่ยนไปตามสภาวะแวดล้อมหรือสิ่งเร้าต่างๆ ที่ถูกจัดสร้างขึ้น หรือเป็นไปตามสภาพธรรมชาติจะช่วยให้สามารถควบคุมและทำนายพฤติกรรมต่างๆ ของบุคคลได้ผ่านระบบประสาทสัมผัสและอวัยวะส่วน

^{๘๘} สุชา จันทน์เอม, *จิตวิทยาเด็ก*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑๔.

^{๘๙} ศรีเรือน แก้วกังวาล, *จิตวิทยาพัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัย เล่ม ๒*, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๓๒๙.

ต่างๆ ของร่างกาย ก็จะทำให้การเรียนรู้และตอบสนองตามสิ่งเร้าเหล่านั้นถือว่าเป็นการเรียนรู้ตามประสบการณ์ภายในร่างกายของบุคคลนั่นเอง^{๙๐}

ดังนั้นการศึกษาทำความเข้าใจพฤติกรรมของมนุษย์ ถือเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยให้บุคคลสามารถตัดสินใจเลือกแนวทางในการดำเนินชีวิตร่วมกับปัจจัยอื่นๆ และก่อให้เกิดประโยชน์แก่มวลมนุษย์ ๓ ประการ คือ

๑. เข้าใจพฤติกรรม หมายถึง การเข้าใจสาเหตุของพฤติกรรมว่า เหตุใดบุคคลจึงแสดงพฤติกรรมเช่นนั้น

๒. ทำนายพฤติกรรมได้ หมายถึง การคาดคะเนว่าพฤติกรรมนั้น จะเกิดขึ้นอีกหรือไม่ พฤติกรรมอะไรจะเกิดขึ้นต่อไป

๓. ควบคุมพฤติกรรมได้ หมายถึง ความสามารถที่จะทำให้บุคคลแสดงพฤติกรรมใดพฤติกรรมหนึ่งก็ได้ตามใจปรารถนา^{๙๑}

ส่วนประเภทของวัยรุ่นนั้นสามารถแบ่งออกเป็น ๓ วัย คือ

๑. วัยรุ่นตอนต้น มีอายุระหว่าง ๑๑-๑๔ ปี เป็นระยะที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากทั้งร่างกาย ทางสรีระวิทยา และทางปัญญา

๒. วัยรุ่นตอนกลาง มีอายุระหว่าง ๑๔-๑๕ ปี เป็นระยะที่มีการปรับตัวให้เข้ากับความเปลี่ยนแปลงใหม่

๓. วัยรุ่นตอนปลาย มีอายุระหว่าง ๑๘-๒๑ ปี เป็นระยะที่มีการเปลี่ยนจากการเป็นเด็กสู่การเป็นผู้ใหญ่^{๙๒}

จะเห็นว่า การที่นักวิชาการทั้งหลายได้จำแนกวัยรุ่นออกเป็นสามวัย น่าจะเป็นการกำหนดพฤติกรรม เช่น ความต้องการวัยรุ่น เป็นความต้องการที่มีได้เกิดขึ้นเฉพาะในกลุ่มเท่านั้น แต่เป็นความต้องการที่เกิดที่เกื้อหนุนกับทุกๆ คน ที่ยังมีชีวิตอยู่ ด้วยเหตุผลว่ามนุษย์ทุกคนต่างก็จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยต่างๆ เพื่ออำนวยความสะดวกและความเป็นอยู่ของชีวิตประจำวัน ดังจะเห็นทัศนคติของวศิน อินทสระ กล่าวว่

ความต้องการ หมายถึง ความต้องการในปัจจุบัน ๔ เพื่อเป็นเครื่องอุดหนุน เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของชีวิต คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคชนิดใดชนิดหนึ่งเมื่อเกิดเจ็บไข้ได้ป่วย^{๙๓}

^{๙๐}ไพบุลย์ เทวรักษ์, จิตวิทยาการเรียนรู้, (กรุงเทพมหานคร: เอส ดี เพรส การพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๒๕.

^{๙๑}ม.ร.ว.สมพร สุทัศน์, การทดสอบทางจิตวิทยา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๒.

^{๙๒}เพ็ญพิไล ฤทธาณานนท์, พัฒนาการมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธรรมดาเพรส จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๘๑.

จะเห็นว่าความต้องการในปัจจุบัน ก็เพื่อนำมาใช้เท่าที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต แต่ความต้องการดังกล่าว จากกระแสความเปลี่ยนแปลงของบริบทสังคมไทยปัจจุบัน และสภาพแวดล้อมต่างๆ เป็นแรงกระตุ้นให้วัยรุ่นเกิดความต้องการที่สุรุ่ยสุร่าย ฟุ่มเฟือย ไม่รู้จักประหยัด และกลายเป็นพฤติกรรมบริโภคนิยม การตัดสินใจในการซื้อสินค้า และการบริการต่างๆ เพื่ออำนวยความสะดวกบริโภคส่วนบุคคล แต่ไม่ใช่เพื่อการผลิต หรือการนำไปขาย^{๙๔} ทำให้ปัจจัยเหล่านี้มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของผู้บริโภคโดยตรง สามารถแบ่งออกเป็น ๒ ปัจจัย คือ

๑. ปัจจัยสิ่งแวดล้อมด้านสังคมวัฒนธรรม (ตัวแปรภายนอก) ได้แก่

๑. กลุ่มอ้างอิง คือกลุ่มบุคคลที่มีอิทธิพลมากต่อพฤติกรรมของบุคคลอื่น
๒. ครอบครัว เป็นสื่อกลางในการกลั่นกรองบรรทัดฐานต่างๆ เพราะบุคคลในครอบครัวจะรับเอาวัฒนธรรมทางสังคมและกลุ่มอ้างอิงเก็บไว้เป็นประสบการณ์
๓. ชั้นทางสังคม เป็นการแบ่งกลุ่มภายในสังคมเป็นระดับชั้น โดยใช้ลักษณะที่คล้ายคลึงกันเป็นตัวกำหนด ซึ่งได้แก่ ฐานะ รายได้ ตระกูล หรือชาติกำเนิด ตำแหน่งหน้าที่การงาน เป็นต้น โดยทั่วไปชนชั้นทางสังคมแบ่งเป็น ๓ ระดับ คือ ระดับสูง ระดับกลาง และระดับต่ำ
๔. วัฒนธรรม คือมีความหมายครอบคลุมถึงทุกอย่างอันเป็นแบบแผนในความคิดและการกระทำที่แสดงออกถึงวิถีชีวิตของมนุษย์ในสังคมใดสังคมหนึ่ง
๕. วัฒนธรรมย่อย คือ คนที่อยู่ในวัฒนธรรมเดียวกันยังแบ่งเป็นกลุ่มย่อยหรือวัฒนธรรมย่อยที่มีลักษณะเฉพาะ สมาชิกของวัฒนธรรมกลุ่มย่อยแต่ละกลุ่มจะยึดมั่นในความเชื่อถือ ค่านิยม และประเพณีที่แตกต่างกันกับวัฒนธรรมกลุ่มย่อยในสังคมเดียวกัน
๖. กลุ่มอิทธิพลอื่น เช่น อิทธิพลของสถานการณ์ จะส่งผลถึงพฤติกรรมของผู้บริโภคที่เกิดขึ้นในสถานการณ์หนึ่งๆ

๒. ปัจจัยด้านจิตวิทยา ได้แก่

๑. ความต้องการและแรงจูงใจ คือความต้องการมักจะแบ่งเป็นความต้องการที่จำเป็นและความต้องการฟุ่มเฟือย ส่วนแรงจูงใจคือ การที่บุคคลถูกชักนำให้ก่อปฏิกิริยาไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง
๒. บุคลิกภาพและแนวคิดส่วนตัว คือ บุคคลที่มีลักษณะท่าทางเหมือนกัน มักจะมีลักษณะพฤติกรรมการซื้อที่เหมือนกัน ส่วนแนวคิดส่วนตัวจะส่งผลให้แต่ละบุคคลมีแนวโน้มซื้อผลิตภัณฑ์หรือใช้บริการร้านค้าที่มีภาพลักษณ์หรือบุคลิกภาพที่สอดคล้องกับภาพลักษณ์ส่วนตัว

^{๙๓}วิติน อินทสระ, **หลักธรรมอันเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เมื่อดุสิต, ๒๕๔๘), หน้า ๘๓.

^{๙๔}ภราดร ปรีดาศักดิ์, **พจนานุกรมเศรษฐศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๗๐.

๓. การรับรู้ คือกระบวนการที่บุคคลตีความ และรับรู้ข้อมูลกระบวนการรับรู้นี้จะเกิดขึ้นได้ต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ประการ คือ การรับตัวกระตุ้นเข้ามาในจิตใจ การประมวลความรู้สึก และการเข้าใจสิ่งที่เกิดขึ้นจากสิ่งที่รับรู้

๔. การเรียนรู้ คือ เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของบุคคลและเป็นผลของการผสมกันระหว่างการตั้งใจ ประสบการณ์ และแนวโน้มของพฤติกรรมที่เกิดขึ้นซ้ำๆ กัน ในการตอบสนองต่อสิ่งเร้าหรือสถานการณ์อย่างหนึ่ง

๕. ทศนคติ คือ ความเชื่อและความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อสิ่งเร้าต่างๆ^{๙๕}

โดยสรุป เป็นปัจจัยแวดล้อมด้านวัฒนธรรมทางสังคม เช่น วัฒนธรรมครอบครัว ชนชั้นทางสังคม และปัจจัยทางด้านจิตวิทยา เช่น การรับรู้ การเรียนรู้ และทศนคติ โดยปัจจัยทั้งสองส่วนนี้ส่งผลให้เกิดความต้องการของมนุษย์ โดยเฉพาะวัยรุ่นมักจะขึ้นอยู่กับค่านิยมที่แต่ละคนยึดถือ และส่วนใหญ่ก็มักจะยึดถือค่านิยมในกลุ่มที่ตนเข้าร่วมด้วย

ฉะนั้น ความต้องการของวัยรุ่นเหมือนความต้องการของมนุษย์ทั่วไปในสังคม คือ ต้องการความมั่นคง ต้องการการยอมรับ ต้องการประสบการณ์ใหม่ๆ โดยความต้องการของวัยรุ่นที่กล่าวมานี้ สุภัตรา สุภาพ ได้จำแนกความต้องการเป็นข้อๆ ได้ดังนี้

๑. **ต้องการความรัก** ความรักในที่นี้มีหลายแบบ คือ รักพ่อแม่ญาติพี่น้อง รักเพื่อน รักพวกพ้อง ในขณะที่เดียวกันอยากให้เพื่อนรัก อยากมีความสำเร็จ รักเพื่อนต่างเพศซึ่งเป็นการรักแบบหนุ่มสาว

๒. **ต้องการความสนุกสนานเพลิดเพลิน** ส่วนมากมักจะออกในรูปแบบกิจกรรมกีฬาหรือการบันเทิง

๓. **ต้องการความเป็นอิสระ** ความต้องการนี้จะรุนแรงมากในวัยนี้ เพราะเป็นวัยที่อยู่ระหว่างเด็กกับผู้ใหญ่ จึงอยากแสดงออกซึ่งความเป็นตัวของตัวเอง จึงไม่ชอบให้ผู้ใหญ่มาก้าวกายในชีวิตของตน ไม่ชอบให้ใครสอน คอยช่วยเหลือ บางคนจึงทำอะไรโดยผู้ใหญ่ไม่รู้ไม่เห็น

๔. **ต้องการให้ได้รับการยกย่อง** ต้องการมีชื่อเสียง วัยนี้เป็นวัยที่อยากให้สังคมยอมรับหรือชมเชยหรืออยากเด่น อยากดัง เช่น อยากเป็นนักกีฬาเก่ง เป็นต้น

๕. **มีอุดมคติสูง** วัยรุ่นยังอยู่ในวัยที่เรียนรู้ทางทฤษฎี และยังไม่เคยออกไปประสบกับสภาพความเป็นจริง จึงละเลยมองข้ามความเป็นจริงไปบ้าง คือ เป็นพวกอุดมคตินิยม (Idealism) มากกว่ามุ่งไปในทางปฏิบัติได้จริงๆ (Pragmatist) ซึ่งบางครั้งก็ตกเป็นเครื่องมือของผู้มีอำนาจ มีอิทธิพล มีบารมี แสวงหาประโยชน์ได้ เพราะวัยรุ่นมักจะเป็นพวกที่มีอุดมคติแรงกล้ามีความ

^{๙๕} พระธีรภัทรภพ พวงมาลา, “พระพุทธศาสนากับลัทธิบริโภค: ศึกษากรณีเฉพาะวัดในกรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔), หน้า ๒๓.

กล้าเสี่ยง และมีพลังผลักดันสูง เชื่อคนง่าย โดยไม่คิดว่ามนุษย์ในโลกอาจมีวิธีการลึกลับซึ่งมีลักษณะไปในทางไม่สุจริตและอาจแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัวได้

๖. มีความสนใจในเรื่องเพศและเพื่อนต่างเพศ เป็นวัยที่ต้องการความรู้ความเข้าใจทางเพศอย่างถูกต้อง ถ้าถูกกีดกันจะแสดงออกทางอ้อมโดยการปิดบัง และพูดคุยนเฉพาะในกลุ่มเพศเดียวกัน หากความรู้จากการได้ยินได้ฟังคนอื่นพูด ซึ่งอาจจะถูกบังผิดบ้าง หรือไม่ก็อ่านจากหนังสือเรื่องเพศ

๗. ต้องการร่วมกลุ่ม เพื่อนมีความสำคัญมาก เป็นวัยที่อยากให้เป็นที่ยอมรับ ฉะนั้น จึงพยายามทำตามเพื่อน แม้บางครั้งจะขัดกับความรู้สึกส่วนตัวก็ตาม เช่น เพื่อนชวนเดินชวอนแม่ไม่อยากจะเดินก็เดินด้วย กลัวเพื่อนจะไม่รักไม่มีสปีริต หรือไม่ก็ไม่กล้าขัดใจเพื่อน เป็นต้น

๘. ต้องการยอมรับจากผู้ใหญ่ คืออยากให้ผู้ใหญ่ยอมรับว่ามีความสามารถหรือมีประโยชน์ต่อสังคม ฉะนั้น ผู้ใหญ่ไม่ควรจะเพิกเฉย ควรให้วัยรุ่นช่วยรับผิดชอบในกิจกรรมบางอย่าง จะช่วยให้วัยรุ่นรู้จักความรับผิดชอบ เป็นตัวของตัวเองหรือช่วยตัวเองได้มากขึ้น

๙. ต้องการแบบอย่างที่ดี วัยรุ่นในปัจจุบันแม้จะชอบความอิสระ ก็ยังอยากได้คำแนะนำจากผู้ใหญ่ที่ดี ผู้ใหญ่จะต้องเป็นปูชนียบุคคลที่ดี วัยรุ่นถึงจะมีแนวโน้มที่ดีได้ ผู้ใหญ่จะต้องคอยนำทาง คอยตักเตือนเมื่อทำผิดและให้รางวัลเมื่อทำดี

๑๐. ต้องการความปลอดภัยและความมั่นคง คือ อยากได้หลักประกันว่า ถ้าหากทำในสิ่งที่ดีแล้วจะไม่ถูกลงโทษหรือเป็นที่พอใจของผู้ใหญ่ เพราะในสายตาของผู้ใหญ่สิ่งที่วัยรุ่นคิดว่าดีแล้วอาจจะไม่ดีในทัศนะของผู้ใหญ่ก็ได้ แต่โดยทั่วไปแม้วัยรุ่นจะทำพลาดลงไปบ้าง สังคมมักจะให้อภัยเพราะสังคมถือว่ายังเป็นวัยที่อยู่ในวัยเรียน

๑๑. ต้องการประสบการณ์ใหม่ๆ ความต้องการนี้อาจรุนแรง ผู้ใหญ่บางคนก็มักจะกีดกันห้ามไม่ให้หนุ่มสาวสนุกสนาน เช่น อยากแต่งกายแปลกๆ อยากมีเพื่อนต่างเพศ

๑๒. ความรู้สึกรุนแรง เช่น ถ้าเกิดความสมหวังขึ้นชอบชาบซึ้ง ตื่นเต้น ถ้าผิดหวังจะแค้นใจ น้อยใจในตัวเอง บางคนผิดหวังจนกระทั่งฆ่าตัวเองผิดหวังในบางเรื่อง เช่น ความรัก การสอบตก หรือถูกพ่อแม่ดูต่ำว่ากล่าว

๑๓. ต้องการมีอนาคตและความสำเร็จ เป็นวัยที่อยากรับผิดชอบ อยากพึ่งตนเองผืนถึงจุดหมายในอนาคต เช่น อยากเป็นหมอ เป็นวิศวกร เป็นอาจารย์ เป็นต้น^{๙๖}

นอกจากความต้องการทั้ง ๑๓ ประการ เชิงปัญหาทางสังคมแล้วมีนักจิตวิทยาพัฒนาการ ได้ให้ทัศนะความต้องการเด่นๆ ประจำวัย เช่น วัยเด็กตอนต้นและตอนกลางต้องการเล่น

^{๙๖} สุพัตรา สุภาพ, ปัญหาสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๓), หน้า ๑๗-๑๘.

สนุก วัยผู้ใหญ่ตอนกลางต้องการความสำเร็จในอาชีพ ดังจะเห็นได้จากทัศนคติของ ทัศนคติศรีเรือน แก้วกำจวาล ได้สรุปความต้องการของวัยรุ่น ดังนี้

๑. ต้องการความเป็นอิสระ เป็นตัวของตัวเอง ไม่ต้องอยู่ใต้คำสั่ง คำบังคับของผู้ใดโดยเฉพาะบุคคลผู้มีอำนาจหรือผู้สูงวัยกว่า รวมทั้งพ่อแม่ผู้ปกครอง เพราะเด็กวัยรุ่น เชื่อว่าลักษณะที่เป็นเครื่องหมายของความเป็นผู้ใหญ่คือ ความเป็นอิสระจากผู้ที่มีอำนาจเหนือตน

๒. ต้องการมีตำแหน่ง รวมทั้งต้องการความสนับสนุน ทั้งจากผู้ใหญ่และเพื่อนร่วมรุ่น

๓. ต้องการแสวงหาประสบการณ์แปลกๆ ใหม่ บางครั้งรวมทั้งความท้าทายตื่นเต้น เกลียดความจำเจซ้ำซาก ชอบทดลอง ยิ่งถูกห้ามยิ่งอยากลอง ฉะนั้น ระบายนี้เด็กวัยรุ่น ไม่ว่าจะที่ไหน สมัยใด มักชอบฝ่าฝืนกฎเกณฑ์ระเบียบต่างๆ บางคนอาจชอบลองสิ่งๆ ที่ผิดๆ เช่น ยาเสพติด ประพฤติผิดทางเพศต่อต้านกฎเกณฑ์ของสังคมและสถาบัน เพื่อจะดูว่าผลที่ตามมาจะเป็นอย่างไร หรือบางคนอยากลองเพื่อประชดชีวิต

๔. ความต้องการรวมพวกพ้อง มีกลุ่มก้อน เป็นความต้องการค่อนข้างสูง เพราะการรวมพวกพ้องเป็นวิถีทางให้เด็กได้รับสนองความต้องการหลายประการ เช่น ความรู้สึกอบอุ่นใจ การได้รับการยกย่อง ความรู้สึกว่ามีผู้ที่เข้าใจตน ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับตน

๕. ความต้องการความรู้สึกมั่นคง อบอุ่นใจและปลอดภัย เพราะเด็กมีอารมณ์ไหว้ไหวเปลี่ยนแปลงง่าย สับสนและลังเลง่าย เด็กจึงมีความต้องการเช่นนี้ค่อนข้างสูง

๖. ความต้องการความถูกต้อง ความยุติธรรม เด็กถือว่าความยุติธรรม เป็นลักษณะหนึ่งของความเป็นผู้ใหญ่ เด็กจึงให้ความสำคัญอย่างจริงจังต่อความถูกต้องยุติธรรมตามทัศนคติของตนเป็นอย่างยิ่ง และอยากทำอะไรหลายๆ อย่างเพื่อเรียกร้องความยุติธรรมทั้งในแง่ส่วนบุคคลและสังคม

๗. ความต้องการความงามทางร่างกาย ไม่ว่าจะวัยรุ่นชายหรือหญิง ต้องการให้คนรู้สึกชื่นชมเกี่ยวกับรูปลักษณ์ของตนสมตามเพศของตนทั้งสิ้น เพราะคิดว่าความงามทางกายเป็นแรงจูงใจให้เข้ากลุ่มได้ง่าย เป็นที่ยอมรับของสังคม และดึงดูดใจเพศตรงข้าม จึงให้ความสำคัญต่อการออกกำลังกาย ลักษณะอาหารที่รับประทาน ทรงผม เสื้อผ้า เครื่องประดับ สุขภาพอนามัย ความงามทางกายนับเป็นส่วนหนึ่งของความภูมิใจและมั่นใจตัวเองของวัยรุ่นด้วย

๘. ความต้องการประพฤติตนสมตามบทบาททางเพศของตน เป้าประสงค์เหล่านี้ลึกซึ้งมากในขณะนี้ ผู้ที่มีความรู้สึกที่ตนเอง “ไม่สมเป็นชายชาติตรี” หรือ “ไม่สมเป็นหญิงสาว” จึงรู้สึกไม่แน่ใจและไม่สบายใจเกี่ยวกับตนเอง ความสำนึกเช่นนี้ถ้าบังเกิดกับคนใดแล้ว ผู้นั้นย่อมพยายามแก้ไขทุกวิถีทาง โดยทั่วไปทั้งหญิงและชายวัยรุ่นพยายามจะประพฤติตนเพื่อให้ “ดูงดงามสมเป็นสุภาพสตรี” หรือ “ดูแข็งแรงบึกบึนสมเป็นชายชาติตรี” ตามแบบที่ตนนิยม ส่วนผู้ที่รู้ตัวตัวว่ามี

บทบาททางเพศแบบลักเพศก็มีกรวมกลุ่มกับผู้ที่มิได้มีลักษณะคล้ายกัน ยิ่งสังคมปัจจุบันยอมรับสิ่งเหล่านี้
อย่างเปิดเผย การรวมกลุ่มของพวกนี้ในสังคมเพศของตัวก็ยิ่งเกาะกลุ่มกันแน่นแฟ้นและเปิดเผยยิ่งขึ้น

๙. ความต้องการเลือกอาชีพ เด็กวัยรุ่นโตพอที่จะมองเห็นความสำคัญ
ของอาชีพ และเข้าใจว่าอาชีพนำมาซึ่งสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม อาชีพเป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึง
สถานะความเป็นผู้ใหญ่ที่คนใดจะมีอาชีพอย่างไรนั้น จะต้องมีความรู้เป็นฐาน เด็กบางคนซึ่งไม่เคย
สนใจและเตรียมตัวเพื่อเลือกอาชีพจะเริ่มมีความต้องการนี้ในระยะนี้ ทั้งจากความประสงค์ภายใน
ตนเองหรือจากอิทธิพลของเพื่อนร่วมวัย พ่อแม่ผู้ปกครอง และสังคม^{๙๗}

๒. ตัวอย่างการขาดกตัญญูต่อหน้าที่ของอาจารย์ต่อศิษย์

ตัวอย่างทำให้เกิดปัญหาการขาดกตัญญูระหว่างอาจารย์ต่อศิษย์ ส่วนหนึ่งมา
เป็นการทำความผิดระหว่างกัน ดังมีตัวอย่างต่อไปนี้

๑. ผากซังครูปกครอง หลังถูกจับคดีข่มขืนเด็ก ม.๑ เขี่ยสบายใจขึ้น
ยัน เรียนที่เดิม^{๙๘} ครูปกครองข่มขืนเด็ก ม.๑ แล้วถูกจับผากซังรพยานเพิ่มเติมในคดีลักษณะ
เดียวกัน

๒. แฉ ‘ครูสาว-นร.ชาย’ ถูกใจกัน จูงมือ ‘มีเซ็กซ์’ ในโรงอาหาร^{๙๙} ครูสาว
นักเรียนหนุ่มวัยใกล้เคียงกันถูกใจในกันและกันและมีเพศสัมพันธ์ในโรงอาหาร ความแตกเพราะมีคนมาพบเข้า

**๓. ครูที่นชื่นใจลูกศิษย์ร่วม ๒ ปี แถมชูปถ่ายคลิปประจาน โจรไกลเกลี่ย
ขอแต่งงาน**^{๑๐๐} ครูบังคับปลั่งละเมียดทางเพศนักเรียนวัย ๑๔ ปี เกือบ ๒ ปี พร้อมชูปถ่ายประจานหาก
นำเรื่องไปบอกผู้อื่น แต่ถูกผู้ปกครองเห็นอาการผิดปกติของลูกสาวจึงรู้เรื่องดังกล่าวและร้องเรียนจะ
เอาเรื่องให้ถึงที่สุดกับครูคนดังกล่าว

๔. ร้องเอาผิด ผอ.โรงเรียน ลอบมีสัมพันธ์ชู้สาวกับนักเรียน ม.๒^{๑๐๑}
ผอ.โรงเรียนมีพฤติกรรมชู้สาวกับเด็กนักเรียนหญิงชั้น ม.๒ พบหลักฐานแชทลับ คณะกรรมการ
สถานศึกษาและคณะครูนำหลักฐานร้องเรียนผู้สื่อข่าว หลังสุดพบกับพฤติกรรมของผู้อำนวยการ

^{๙๗} ศรีเรือน แก้วกังวาล, *จิตวิทยาพัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัย เล่ม ๒*, หน้า ๓๖๐-๓๖๑.

^{๙๘} ดุรายละเอียดใน “ผากซังครูปกครอง หลังถูกจับคดีข่มขืนเด็ก ม.๑”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา:
<https://highlight.kapook.com/view/167532> [๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑].

^{๙๙} ดุรายละเอียดใน “แฉครูสาว-นร.ชายถูกใจกัน จูงมือมีเซ็กซ์ในโรงอาหาร”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา:
<https://www.dailynews.co.th/crime/624432> [๓๐ มกราคม ๒๕๖๑]

^{๑๐๐} ดุรายละเอียดใน “ครูที่นชื่นใจลูกศิษย์ร่วม ๒ ปี แถมชูปถ่ายคลิปประจาน โจรไกลเกลี่ยขอ
แต่งงาน”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://highlight.kapook.com/view/168704> [๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑].

^{๑๐๑} ดุรายละเอียดใน “ร้องเอาผิด ผอ.โรงเรียน ลอบมีสัมพันธ์ชู้สาวกับนักเรียน ม.๒”, [ออนไลน์],
แหล่งที่มา: <https://news.mthai.com/general-news/612766.html> [๒๓ มกราคม ๒๕๖๑].

โรงเรียนวัย ๕๑ ปี ที่เพิ่งย้ายมารับตำแหน่งได้เพียง ๓ เดือน มีพฤติกรรมเชิงชู้สาวกับเด็กนักเรียนหญิงชั้น ม.๒ ลักษณะคบหากันเป็นแฟนอย่างลับๆ มีการพาเด็กหญิงไปเที่ยวแบบสองต่อสอง พูดคุยกันทางไลน์ในเชิงชู้สาว ต่างฝ่ายต่างเรียกชื่อว่า “ที่รัก” และมีภาพถ่ายกอดคอกันอย่างสนิทสนม

๓.๒.๒.๔ ตัวอย่างการขาดกตัญญูตเวทีของนายจ้างต่อลูกจ้าง

สำหรับตัวอย่างปัญหานายจ้างต่อลูกจ้าง ที่มีได้ทำหน้าที่ของตนเอง มีดังนี้

๑. นายจ้างโหด ซึ่งรถไล่ชนลูกน้อง-เหยียบซ้ำ^{๑๐๒} เจ้าของร้านขายยางเมื่อนราธิวาสแค้นลูกน้องหนุ่มเห็นชู้จักรยานยนต์ผ่านมาควบกระบะไล่ตามจนกระเด็นกลิ้งบนถนนก่อนเร่งเครื่องเดินหน้าเหยียบร่างซ้ำจน

๒. ชัดนายจ้างฆ่าโหด ‘น้องน้ำ’ สาวใช้^{๑๐๓} นายจ้างฆ่าสาวรับใช้อายุ ๑๖ ปี ผิงดินนาน ๕ ปี แต่วิญญาณเข้าฝันบอกจุดโดนผิงกับแม่

๓. ยังไร้เงา ๒ นายจ้างโหด ฆาตกรรมใส่เด็กกะเหรี่ยง^{๑๐๔} สองสามีภรรยา ก่อเหตุทารุณกรรมเด็กหญิงชาวกระเหรี่ยงด้วยการราดน้ำร้อนราดตัว ตัดใบหู ทบตีทำร้ายร่างกายจับขังกรง และตัดใบหู

๔. นายจ้างโหดสารภาพ ทำร้ายลูกจ้างวัย ๑๖ จนตาย^{๑๐๕} นายจ้างโหดฆ่าลูกจ้างสาววัย ๑๖ ปี ผิงอำพรศพนานกว่า ๕ ปี และยังขัดทอดถึงบุคคลอื่นที่ร่วมขบวนการด้วย

๕. นายจ้างโหด" ฆ่าลูกจ้างยัดถัง^{๑๐๖} นายจ้างอารมณ์ร้ายฆ่าแม่บ้านยัดถังไปทิ้งโคราช จากการสืบสวนของตำรวจพบว่าก่อนที่คนร้ายจะลงมือฆ่าแม่บ้านของตัวเอง เคยทำร้ายร่างกายมาแล้วหลายครั้ง และครั้งสุดท้ายก่อนจะเสียชีวิต ผู้ตายได้โทรศัพท์ไปบอกกับญาติเพื่อขอความช่วยเหลือ แต่ทางญาติไม่ทราบว่ายัดถังที่ไหน จึงไม่สามารถช่วยเหลือได้ ก่อนตำรวจจะไปพบศพในเวลาต่อมา

^{๑๐๒}ดูรายละเอียดใน “นายจ้างโหด ซึ่งรถไล่ชนลูกน้อง-เหยียบซ้ำ” , [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.dailynews.co.th/regional/629768> [๒๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑].

^{๑๐๓}ดูรายละเอียดใน “ชัดนายจ้างฆ่าโหด ‘น้องน้ำ’ สาวใช้” , [ออนไลน์], แหล่งที่มา: https://www.khaosod.co.th/breaking-news/news_615200 [๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๐].

^{๑๐๔}ดูรายละเอียดใน “ยังไร้เงา ๒ นายจ้างโหด ฆาตกรรมใส่เด็กกะเหรี่ยง” , [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.sanook.com/news/1173948/> [๑๓ มีนาคม ๒๕๕๖].

^{๑๐๕}ดูรายละเอียดใน “นายจ้างโหดสารภาพ ทำร้ายลูกจ้างวัย ๑๖ จนตาย” , [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.bangkokbiznews.com/news/detail/779867> [๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐].

^{๑๐๖}ดูรายละเอียดใน “นายจ้างโหด" ฆ่าลูกจ้างยัดถัง” , [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.komchadluek.net/news/crime/240190> [๓๐ สิงหาคม ๒๕๕๙].

๓.๓ วิเคราะห์ปัญหาการขาดกตัญญูทเวทีในสังคมไทย

ปัญหาการขาดกตัญญูทเวทีในสังคมไทย สามารถจำแนกได้ ๒ ประเด็น ได้แก่ ๑. ปัญหาการขาดกตัญญูในสังคมสงฆ์ และ ๒. ปัญหาการขาดกตัญญูในสังคมคฤหัสถ์ มีดังนี้

๓.๓.๑ ปัญหาการขาดกตัญญูทเวทีในสังคมสงฆ์

ปัญหาการขาดกตัญญูในสังคมสงฆ์นั้น เป็นการศึกษาให้เกิดความเข้าใจถึงเหตุและผลที่มีอิทธิพลต่อตัวผู้บวชจนทำให้เข้ามาบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ก็เพราะโดยปกติแล้วพฤติกรรมต่างๆ อย่างของมนุษย์นั้น ย่อมจะมีเหตุจงใจให้ตอบสนองไปสู่จุดมุ่งหมายได้เสมอ^{๑๐๗} ดังนั้นบุคคลที่เข้ามาบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาก็เช่นเดียวกันย่อมจะต้องมีเหตุผลจงใจที่ทำให้ตัดสินใจบวชประกอบอยู่ด้วยเสมอ แต่เหตุจงใจในการบวชของแต่ละคนนั้นอาจจะแตกต่างกันออกไป โดยมีสิ่งเร้ารอบตัวบุคคลนั้นๆ เป็นปัจจัยสำคัญทำให้เกิดความแตกต่างเกี่ยวกับปัญหาค่านิยมการบรรพชาอุปสมบทในสังคมไทย ดังนี้

๓.๓.๑.๑ ปัญหาระดับปัจเจกก่อให้เกิดกรณีขาดกตัญญูทเวที

ประเทศไทยตั้งแต่สมัยโบราณถือว่า พระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นศาสนาประจำชาติของประเทศ เพราะประชาชนส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา ดังนั้น จึงทำให้แนวความคิดความเชื่อและวิธีการปฏิบัติตามแนวพระพุทธศาสนาเข้ามาผสมกลมกลืนและเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนไทยเป็นอย่างมาก การบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาก็เป็นแนวความคิดที่มีความสำคัญมากเรื่องหนึ่ง ซึ่งพุทธศาสนิกชาวไทยได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันแต่เนื่องจากสภาพสังคมในแต่ละยุคแต่ละสมัยมีความแตกต่างกัน จึงเป็นผลให้แนวความคิด ความเชื่อและขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมการบวชบางส่วนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม สำหรับมูลเหตุจงใจการบวชในสังคมไทยปัจจุบันก็เปลี่ยนแปลง และแตกต่างไปจากมูลเหตุจงใจในสมัยพุทธกาลเป็นอันมาก^{๑๐๘} สามารถจำแนกมูลเหตุจงใจการบวชในปัจจุบันออกเป็น ๖ ประการ ดังนี้

๑. บวชตามประเพณีหรือบวชแก้บน
๒. บวชเพื่อให้มีโอกาสศึกษาต่อ
๓. บวชเฝ้าวัด เนื่องจากขรา มุ่งหมายบวชเพื่อพักผ่อน
๔. บวชเพื่อร่ำเรียนปริญญาตรีโทเอก เช่น หมอเวทย์มนต์หรือหมอดู
๕. บวชเพื่อสืบทอดอายุพระพุทธศาสนา

^{๑๐๗} สุชา จันทน์เอม และสุรางค์ จันทน์เอม, จิตวิทยา, (กรุงเทพมหานคร: แพรววิทยา, ๒๕๒๓), หน้า ๓๕.

^{๑๐๘} ชานินทร์ กรัยวิเชียร, พระมหากษัตริย์ไทยในระบอบประชาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร: กรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๐), หน้า ๖๐.

๖. บวชเพื่อมุ่งนิพพาน โดยส่วนตัว^{๑๐๙}

นอกจากนี้ บุพเจตนาหรือมูลเหตุจูงใจในการบวชไว้ ๒ ลักษณะ คือ^{๑๑๐}

๑. **ลักษณะที่หนึ่ง** เป็นมูลเหตุจูงใจที่คำนึงถึงตัวผู้บวชเป็นสำคัญ ได้แก่

๑. บวชเพื่อบิดา มารดา หรือผู้ปกครองยากจน
๒. บวชเพราะหนีสินล้นพ้นตัว
๓. บวชเพื่อเลี้ยงตัว
๔. บวชเพราะต้องการให้หายป่วย
๕. บวชเพื่อตอบแทนคุณบิดามารดา
๖. บวชแก้บน
๗. บวชเพราะเบื่อหน่ายชีวิตฆราวาส
๘. บวชเพราะศรัทธา
๙. บวชเพื่อการเรียนรู้

๒. **ลักษณะที่สอง** เป็นมูลเหตุจูงใจที่คำนึงถึงสังคมเป็นสำคัญ ได้แก่

๑. บวชเพราะความศรัทธา เป็นการบวชที่ผู้บวชต้องการจะศึกษาพระธรรม เพราะมีความเชื่อว่าการบวชจะนำชีวิตให้พ้นจากความทุกข์ มุ่งนิพพานและความสงบเป็นที่ตั้ง ซึ่งการบวชด้วยสำนึกนี้ปัจจุบันมีน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับการบวชด้วยสาเหตุอื่นๆ ทั้งนี้เพราะปัจจุบันเป็นยุคแห่งวัตถุนิยม คนส่วนมากเห็นว่าคุณค่าในชีวิตขึ้นอยู่กับปัจจัยทางวัตถุเป็นสำคัญ

๒. บวชตามค่านิยมในสังคม เป็นการบวชที่ผู้บวชตัดสินใจบวชเพราะไม่ต้องการให้ตนเองถูกคนในสังคมตำหนิติเตียน ไม่ได้เป็นการบวชที่เกิดจากความศรัทธาของผู้บวชแต่อย่างใด หรืออาจจะตัดสินใจบวชเพราะเห็นเพื่อนๆ ของตนบวชก็เป็นได้

๓. บวชตามประเพณี เป็นการบวชเพื่อเจริญรอยตามประเพณีเก่าๆ ซึ่งการบวชแบบนี้ มักจะเกิดขึ้นจากความประสงค์ของผู้ปกครอง หรือบิดามารดาของผู้บวชเป็นสำคัญ

๔. บวชเพราะหวังได้มาซึ่งประโยชน์ การบวชแบบนี้เนื่องมาจากตัวผู้บวชเอง ไม่สามารถจะยังชีพอยู่ได้ จึงหันมาอาศัยผ้าเหลืองเป็นที่พึ่งในการยังชีพ

๕. บวชเพื่อศึกษาและรู้บาปบุญคุณโทษ เป็นการบวชเพราะต้องการศึกษาพระธรรมวินัย เพื่อนำมาช่วยให้การดำรงชีวิตมีความสงบสุขดียิ่งขึ้น

^{๑๐๙} เขมกะ, **หน้าที่ของคน**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๑๖), หน้า ๒๔๖-๒๔๗.

^{๑๑๐} บรรพ วิระสัย, **สังคมวิทยา มานุษยวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๘), หน้า ๒๙๕-๓๐๑.

ส่วนรัชนิกร เศรษฐ์ ได้กล่าวถึงมูลเหตุจูงใจในการบวชไว้ ๔ ประการ คือ

๑. บวชเพราะทำความผิดเอาไว้ หมายถึงการบวชหลบหนีความผิด เช่นไปก่อคดีอาญาไว้หรือไปก่อหนี้หรือไปก่อกรรมชั่วต่างๆ ไว้จึงอยากหลบออกมาเพื่อบวชชดใช้กรรมเหล่านั้น
๒. บวชเพราะต้องการทราบความจริงเกี่ยวกับการบวช หมายถึงการบวชไม่ได้ตั้งใจจะบวชอย่างแท้จริงแต่อยากทราบว่าเมื่อบวชแล้วจะเป็นอย่างไร จะเหมือนกับที่เคยได้ยินเขาเล่ามาหรือไม่ เลยต้องพิสูจน์ด้วยตนเองเป็นการทดลองดู
๓. บวชตามประเพณี หมายถึง การบวชตามประเพณีที่ถูกผู้ชายทุกคนต้องกระทำกันสืบต่อเนื่องกันมาแต่โบราณ เพื่อแสดงความกตัญญูทเวทิต่อผู้มีพระคุณหรือเพื่อการแต่งงาน
๔. การบวชเพราะความเบื่อหน่าย หมายถึงการบวชที่เกิดขึ้นเพราะผู้บวชรู้สึกเบื่อหน่ายต่อทางโลก เบื่อหน่ายต่อการที่ต่อสู้กับชีวิตที่ผันแปร ไม่แน่นอนเลยบวชให้พ้นต่อสิ่งเหล่านั้น^{๑๑๑}

จากปัญหาในการบรรพชาอุปสมบท หรือบวชนั้นที่ทำให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงในการบวชในสมัยพุทธกาลกับการบวชในสังคมไทยปัจจุบันได้อย่างชัดเจน ในสมัยพุทธกาลนั้นมูลเหตุจูงใจที่ทำให้มีผู้เข้ามาบวชเพื่อประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดและจริงจัง ทำให้ไม่มีการลาสิกขาหรือการสละสมณเพศเกิดขึ้น ต่อมาเมื่อสภาพของสังคมได้เปลี่ยนแปลงและแตกต่างไปจากสมัยพุทธกาล อันเป็นผลเนื่องมาจากมีปัจจัยทางสังคม ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ เข้ามาเป็นตัวแปรสำคัญทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นมูลเหตุจูงใจการบวชในสมัยต่อๆ มา มิได้มีเพียงเพื่อมุ่งบรรลุนิพพานแต่เพียงอย่างเดียว แต่มีเหตุจูงใจแตกต่างกันออกไปหลายประการสามารถจะจำแนกเป็นข้อๆ ดังนี้

๑. บวชตามประเพณีเพื่อตอบแทนบุญคุณของบิดามารดา ในสังคมไทยตั้งแต่สมัยโบราณได้มีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องของการบวชว่า บิดามารดาที่เป็นพุทธศาสนิกชนทุกคน ถ้ามีบุตรชายและบุตรชายนี้อายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์แล้ว จะต้องจัดการให้บุตรของตนได้บวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา จึงจะถือว่าได้สร้างบุญกุศลที่ยิ่งใหญ่ให้แก่ตนเองและจะทำให้ตนเองได้เกาะชายผ้าเหลืองไปสู่สุคติอีกด้วย ซึ่งแนวความคิดและความเชื่อนี้ได้เป็นที่ยอมรับของพุทธศาสนิกชนชาวไทย และได้ถือปฏิบัติอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

ดังนั้น การอุปสมบทเป็นประเพณีที่มีความสำคัญมากประเพณีหนึ่งในสังคมไทย ซึ่งเริ่มมีมาแต่สมัยสุโขทัย โดย พ.ศ. ๑๙๐๕ ในรัชสมัยของพระเจ้าลิไท กษัตริย์องค์ที่ ๕ แห่งกรุงสุโขทัย ได้ทรงมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมากจนถึงกับมีรับสั่งให้นิมนต์

^{๑๑๑}รัชนิกร เศรษฐ์, สังคมและวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิษณุ, ๒๕๑๗),

พระมหาสามีสังฆราชเมืองลังกาชื่อว่า “สุมนะ” มาเป็นพระอุปัชฌาย์แล้วทรงเสด็จออกผนวชเป็นพระภิกษุอยู่ชั่วคราว ณ วัตตอรัญญิก ซึ่งนับว่าเป็นแบบอย่างของประเพณีบวชชั่วคราวอันเป็นเอกลักษณ์ประการหนึ่งของไทยที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงกระทั่งปัจจุบัน^{๑๑๒}

สำหรับช่วงระยะเวลาการบวชชั่วคราวนี้ มักจะนิยมกระทำกันในเทศกาลเข้าพรรษา ทั้งนี้เพราะในช่วงเข้าพรรษานั้น เป็นระยะที่ประชาชนมีความอุดมสมบูรณ์ ในด้านความเป็นอยู่อย่างเพียงพอโดยใช้เวลาในการบวชนาน ๓ เดือน ที่กำหนดเวลาไว้เช่นนี้ ก็เพื่อต้องการให้ผู้บวชได้มีเวลาและโอกาสในการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยต่างๆ อย่างจริงจังนั่นเอง แต่ในปัจจุบันเนื่องจากสภาพสังคมได้เปลี่ยนแปลงไป ปัจจัยแวดล้อมทางสังคมและทางเศรษฐกิจอยู่ในสภาพที่วิกฤตขึ้น จึงทำให้ช่วงระยะเวลาในการบวชสั้นเข้า กลายเป็นบวช ๑ เดือนบ้าง ครึ่งเดือนบ้าง ๑๕ วันบ้าง จนกระทั่ง ๗ วัน หรือ ๓ วันก็มีแล้วแต่โอกาส

ตามประเพณีไทยตั้งแต่เดิมนั้นผู้ชายที่เป็นพุทธศาสนิกชนทุกคน เมื่อมีอายุครบ ๒๐ ปี บริบูรณ์แล้วนั้น จะถือว่าการบวชเป็นภาระสำคัญที่จะต้องปฏิบัติ เพราะการบวชจะทำให้ผู้บวชได้เรียนรู้และศึกษาธรรมะต่างๆ อย่างจริงและลึกซึ้งซึ่งประกอบกับเป็นโอกาสที่ผู้บวชจะได้เข้ามารับการอบรมเอาสิ่งที่ดีงามต่างๆ ไว้จนเป็นนิสัยถึงแม้ว่าผู้บวชจะบวชเพียงระยะเวลาสั้นๆ ก็ตาม และเมื่อผู้บวชได้ลาสิกขาออกไปแล้วก็สามารถนำเอาหลักธรรมต่างๆ ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมา ไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตประจำวันได้ ซึ่งในสังคมไทยถือว่าคนประเภทนี้เป็นคนที่มีความรู้เพียงพอที่จะรับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัว สังคม ตลอดจนถึงประเทศชาติได้เป็นอย่างดีและเป็นที่ยอมรับในสังคม ดังนั้น ผู้บวชที่ลาสิกขาออกมาแล้วจึงถูกเรียกว่า “ทิด” ซึ่งมาจากคำว่า “บัณฑิต” หมายถึง “ผู้รู้แล้ว”^{๑๑๓} โดยบัณฑิตที่ว่านี้ สังคมไทยมีคตินิยมในเรื่องเกี่ยวกับการครองเรือนว่า ผู้ชายที่ยังไม่ได้บวชยังไม่เหมาะสมที่จะแต่งงานหรือมีครอบครัว จึงเกิดประเพณีที่เรียกว่า “บวชก่อนเปียด” ขึ้น คือเมื่อผู้ชายไปขอลูกสาวบ้านไหนแต่งงาน พ่อแม่ของฝ่ายหญิงก็มักจะถือเอาเรื่องบวชเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาผู้ชายด้วย ทั้งนี้เพราะคนไทยถือว่าผู้ที่บวชเรียนมาแล้ว นอกจากจะมีความรู้แล้วยังมี คุณธรรมควบคู่ไปด้วยจึงเหมาะสมที่จะเป็นผู้นำครอบครัว และเหมาะสมที่จะแต่งงานกับลูกสาวของตนได้ ดังนั้น จึงมีผู้บวชเป็นจำนวนไม่น้อยที่บวชตามประเพณีเพื่อให้ตนเป็นที่ยอมรับในสังคม และในขณะเดียวกัน การบวชก็ได้กลายเป็นเงื่อนไขทางสังคมที่ผู้ครองเรือนยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมาจนกระทั่งปัจจุบัน

^{๑๑๒} ประพัฒน์ ตริณรงค์, พิธีต่างๆ และพุทธาภิเษก, (กรุงเทพมหานคร: เอเชียการพิมพ์, ๒๕๑๘), หน้า ๗๐-๗๑.

^{๑๑๓} พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), “ข้อควรทราบเกี่ยวกับการศึกษาของคณะสงฆ์” บันทึกการสัมมนาพระสงฆ์กับการประยุกต์ศาสนกิจให้สมัย คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๘๒.

ผลประโยชน์ที่ตนเองจะได้รับ เมื่อเข้ามาบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ในลักษณะนี้มีหลายประการด้วยกัน เช่น

๑. บวชเพราะต้องการให้ตนเองดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขโดยไม่ต้องประกอบอาชีพหาเลี้ยงตนเองให้ยากลำบาก กล่าวคือ เมื่อบวชเป็นพระภิกษุแล้ว ชาวบ้านก็จะมาถวายอาหาร เครื่องอุปโภคบริโภค ตลอดจนเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ให้แก่ตนเองเป็นการแสวงหาผลประโยชน์จากความศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อพระภิกษุโดยแท้จริง

๒. บวชเพื่อต้องการเรียนปริญญาตรีเป็นต้นไป เป็นการบวชเพื่อที่จะได้มีโอกาสศึกษาวิชาทางเวทย์มนต์คาถา และไสยศาสตร์ต่างๆ ทั้งนี้เพราะผู้บวชเห็นว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่มักจะคิดว่าพระภิกษุเป็นผู้มีความศักดิ์สิทธิ์อยู่ในตัวเอง เป็นผู้ที่สามารถติดต่อกับสิ่งที่ลึกลับต่างๆ คือวิญญาณและภูติผีปิศาจต่างๆ ได้ นอกจากนั้น เมื่อชาวบ้านมีเรื่องไม่สบายใจ ก็มักจะไปหาพระเพื่อให้พระทำพิธีทางไสยศาสตร์ต่างๆ ให้ เช่น รดน้ำมนต์ เสกเป่า สะเดาะเคราะห์ เป็นต้น ตลอดจนมีชาวบ้านจำนวนมากที่เข้าวัดหาพระเพื่อให้ดูดวงชะตาราசிให้ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงทำให้มีบุคคลที่เห็นผลประโยชน์ที่จะได้รับการศึกษาเวทย์มนต์คาถาและไสยศาสตร์ต่างๆ ได้อาศัยช่องทางแสวงหาผลประโยชน์ที่จะได้รับจากชาวบ้าน โดยเข้ามาบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา

๓. บวชเพราะต้องการอาศัยวัดเป็นสถานที่พักผ่อน การบวชที่มีเหตุจูงใจในลักษณะนี้มักจะเนื่องมาจากผู้บวชเป็นคนชรา ซึ่งปกติแล้วคนที่อยู่ในวัยชราหรือวัยสูงอายุ จะเป็นคนที่มีความเสื่อมทางด้านความจำ และการปรับตัวให้เข้ากับสังคมก็ลดน้อยลงกว่าคนในวัยอื่น ดังนั้น วัยนี้จึงเป็นวัยแห่งการพักผ่อน สำหรับสังคมไทยคนที่อยู่ในวัยชราส่วนใหญ่มักจะอาศัยวัดเป็นที่พึ่งทางใจ โดยใช้เวลาส่วนใหญ่ในการปฏิบัติศาสนกิจต่างๆ เช่น ฟังเทศน์ ทำบุญ สันทนาธรรม เป็นต้น ทั้งนี้เพราะถือว่าการนำตนเองเข้ามาใกล้ชิดพระพุทธศาสนา เป็นการสร้างบุญกุศลแลความสุขทางใจในบั้นปลายของชีวิต เมื่อเป็นเช่นนี้จึงมีคนชราจำนวนหนึ่งอยู่ลำพังตัวคนเดียว ไม่มีญาติพี่น้อง หรือถ้ามีก็ไม่ได้รับการดูแลเอาใจใส่จากลูกหลานญาติพี่น้อง เข้ามาบวชเป็นพระภิกษุเป็นสถานที่พักผ่อนทั้งทางกายและทางใจ ในสังคมปัจจุบันมีผู้ที่เข้ามาบวชเพราะเหตุจูงใจเช่นนี้มีจำนวนไม่น้อย^{๑๑๕}

๔. บวชเพราะเหตุผลบางประการ เช่น บวชแก้บน บวชหน้าศพ เป็นต้น

๕. บวชเพราะต้องการศึกษาพระธรรมวินัย เพื่อมุ่งบรรลुพระนิพพาน การบวชโดยมูลเหตุจูงใจลักษณะนี้ เป็นการบวชที่ผู้บวชต้องการเข้ามาศึกษาหลักธรรมคำสั่งสอนต่างๆ ในพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดความรู้และความเข้าใจอย่างถูกต้อง และสามารถนำหลักธรรมคำสั่งสอนต่างๆ ไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของตนต่อไปในภายภาคหน้า ผู้บวชในลักษณะนี้ จะมีระดับความต้องการในการศึกษาพระธรรมวินัยไม่สูงเท่ากับผู้ที่บวชเพื่อมุ่งหวังบรรลु

^{๑๑๕} ฑูย ชุมสาย, จิตวิทยาปลุกย่อย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แพรววิทยาอินเตอร์เนชั่นแนล, ๒๕๒๖),

พระนิพพาน ทั้งนี้เพราะผู้บวชต้องการศึกษาพระธรรมวินัยในระดับที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตในระดับโลกียะได้อย่างมีความสุขเท่านั้น^{๑๑๖}

จะเห็นว่าการบวชเพื่อมุ่งบรรลุพระนิพพาน เป็นการบวชที่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ดั้งเดิมของการบวช ซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลและถูกต้องตามพุทธบัญญัติของพระองค์มากที่สุด ในสังคมไทยปัจจุบันยังมีผู้ที่เข้ามาบวชเพื่อมุ่งบรรลุพระนิพพานอยู่บ้างเหมือนกัน ถึงแม้ว่าจะมีจำนวนไม่มากนักก็ตาม โดยบวชจะประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดและจะครองเพศบรรพชิตไปจนตลอดชีวิต จากที่ได้ศึกษามาทำให้มองเห็นได้อย่างชัดเจนว่ามูลเหตุจูงใจในการบวชเป็นเรื่องที่มีความสำคัญต่อการศึกษาเกี่ยวกับความมุ่งหมายที่แท้จริงของผู้ที่เข้ามาบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะผู้บวชที่มีเหตุจูงใจในการบวชแตกต่างกันก็จะแสดงพฤติกรรมและการประพฤติปฏิบัติแตกต่างกันออกไปด้วย

สรุปได้ว่า การอุปสมบททั้งในส่วนที่ดีและส่วนที่ไม่ดี ส่วนดีเกิดจากการอุปสมบทเข้ามาเพื่อการศึกษาให้รู้แจ้งเห็นจริงในการดำเนินชีวิตให้ถูกต้อง ในส่วนที่ไม่ดีนั้น เกิดจากสาเหตุหลายประการ ในการบรรพชาอุปสมบท ได้แก่ บวชเพราะมุ่งหวังผลประโยชน์บางอย่างไม่ว่าจะเป็นหวังผลทางลาภสักการะ เพื่ออุดหนุนตนเองมีบทบาทที่สำคัญเป็นที่ยอมรับแก่บุคคลทั่วไป อีกทั้งบวชเพื่อหลีกเลี่ยงความยากลำบากโดยไม่ต้องประกอบอาชีพเลี้ยงตนเองอาศัยวัดเป็นที่อยู่อาศัย หรือบวชเพื่อต้องการเรียนตรัสจำนววิชา เพื่อความเชื่อต่างๆ เช่น วิญญาณและภูตผีปีศาจต่างๆ โดยหวังของที่เขาเอามาถวายให้

๓.๓.๑.๒ ปัญหาการบริหารจัดการในคณะสงฆ์และการปฏิบัติหน้าที่

การปฏิบัติหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์ในยุคปัจจุบันมีแนวโน้มความสัมพันธ์กับสัทธินาหาริกไม่เข้มงวดกวนขันเหมือนในครั้งพุทธกาล ทั้งนี้เนื่องจากบริบททางสังคมและกระแสแห่งโลกาภิวัตน์ ทำให้สัทธินาหาริกกับพระอุปัชฌาย์มีความผูกพันกันน้อยลง นอกจากปัญหาเรื่องความไม่ผูกพันกันแล้ว พระอุปัชฌาย์เองก็ยังมีปัญหาการปฏิบัติหน้าที่เช่นเดียวกัน ซึ่งมีหลากหลายลักษณะแตกต่างกันออกไปตามหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบ สมเด็จพระมหาธีราจารย์ (นิยม ฐานิสฺสโร, ป.ธ.๙)^{๑๑๗} ได้วิเคราะห์ปัญหาของพระอุปัชฌาย์ในการปฏิบัติหน้าที่ ดังนี้

๑. ปัจจุบันพระอุปัชฌาย์มุ่งจะได้สัทธินาหาริกมากๆ แข่งขันการบวชแล้วไม่ได้พิจารณาว่าเหมาะสมถูกต้องกับกฎระเบียบ และไม่คอยตรวจตราความประพฤติของสัทธินาหาริก

^{๑๑๖} นวรัตน์ สุวรรณผ่อง, “การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ไทย กับงานสังคมสงเคราะห์จิตเวช: ศึกษาเฉพาะกรณีวัดที่มีสำนักสมถวิปัสสนากรรมฐานในเขตกรุงเทพมหานคร”, หน้า ๔.

^{๑๑๗} สมเด็จพระมหาธีราจารย์ (นิยม ฐานิสฺสโร, ป.ธ.๙), ปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์, ในเอกสารการประชุมสัมมนาพระอุปัชฌาย์, หน้า ๑๙๗-๑๙๘.

๒. พระอุปัชฌาย์ไม่มีการสังวรระมัดระวังในการให้การบรรพชาอุปสมบท ไม่ตรวจสอบภูมิหลังหรือประวัติของผู้จะบวชอย่างชัดเจน

๓. พระอุปัชฌาย์เน้นไปในทางลาภสักการะ

๔. พระอุปัชฌาย์ไม่เอาใจใส่สัทธินิหาริก บวชแล้วปล่อยปละละเลยไม่คอยดูแล สุขทุกข์ตลอดถึงความประพฤติก่อและไม่เคยยวักยวักตักเตือนสัทธินิหาริก

นอกจากนี้ พระศรีธรรมมาภรณ์ (ดำรง ทิฏฐธมโม ป.ธ.๙)^{๑๑๘} ได้วิเคราะห์ถึงปัญหา ของพระอุปัชฌาย์ในการปฏิบัติหน้าที่ ดังนี้

๑. พระอุปัชฌาย์หย่อนยาน ไม่เข้มงวดกวดขันเลือกบุคคลผู้จะเข้ามาบวชไม่ พิจารณาตรวจสอบภูมิหลังประวัติให้ชัดเจน แม้จะมีเกณฑ์ให้ตรวจสอบก็ไม่ตรวจสอบเพราะมี ข้อจำกัดหลายด้านและบางครั้งพระอุปัชฌาย์ตามใจผู้จะบวชมากเกินไป

๒. ปฏิบัติหน้าที่ที่มั่งง่าย ไม่ศึกษาฝึกซ้อมการสวดสังฆกรรมตามหลักอักขรวิธี เพราะไม่รู้บาลี ไม่รู้ข้อบังคับ ไม่สามารถควบคุมพระคู่สวดให้สวดถูกอักขรวิธีทางภาษาบาลีได้

๓. ไม่เอาจริงเอาจังในการฝึกซ้อมหรือสอบความรู้ของพระอุปัชฌาย์ โรงเรียน ฝึกซ้อมพระอุปัชฌาย์ไม่ใส่ใจฝึกหัดค้นคว้าแก้ไขเรื่องสวด ได้แค่บรรจวิชาวักขรวิธีไว้ในตารางอบรม พระอุปัชฌาย์เท่านั้น แต่กรรมการผู้ทำการสอบก็ยังสวดไม่ถูกอักขรวิธี ไม่มีภูมิรู้พอจะสอนอักขรวิธี และบางครั้งพระอุปัชฌาย์สอบได้ตราตั้งมาแล้วก็ยังไม่รู้เรื่องหลักของการสวดและการปฏิบัติหน้าที่ให้ ถูกต้อง และโรงเรียนพระอุปัชฌาย์ส่วนกลางยังไม่ได้มาตรฐาน

๔. ผู้บวชไม่เตรียมความพร้อม ไม่หวังผลประโยชน์จากการบวช เข้ามาบวช โดยไม่รู้จักมุ่งหมายปลายทางว่าจะบวชไปเอาอะไร ไม่ได้รับการชี้แจงเหตุผลอย่างถูกต้องผู้บวชแม้จะมีคุณสมบัติอื่นๆ ครบถ้วน แต่มักขาดคุณสมบัติ คือไม่สามารถกล่าวคำขอบรรพชาอุปสมบทได้ด้วย ตนเอง ท่องคำขอบวชและคำขานนาคไม่ได้

๕. บิดามารดาของผู้บวช จัดงานใหญ่โตเอาหน้าเอาตา เรื่องจริงทำเล่น คือไม่ นำนาคฝากเข้าวัด พอถึงเวลาบวชนาคก็ท้อไม่ได้ เรื่องเล่นทำจริง คือหวังแต่มหรสพสิ้นเปลืองไม่ได้ ประโยชน์

๖. พระคู่สวด ไม่รู้หลักการสวดกรรมวาจาตามหลักไวยากรณ์สวดผิดพลาดไม่มี ใครตรวจสอบ ไม่มีการค้นคว้า ไม่มีการฝึกฝนอบรมพระคู่สวดให้ได้มาตรฐาน

๗. พระอันดับ ไม่รู้หน้าที่ว่าตนเป็นกรรมการพิจารณาผู้ขอบวช ไม่มีสติปัญญา พอที่จะคัดค้านว่าเหมาะสมหรือไม่ ไม่รู้เรื่องราวตนไปนั่งดูการอุปสมบททำไมและไม่รู้เรื่องการ อุปสมบทกรรม

^{๑๑๘} พระศรีธรรมมาภรณ์ (ดำรง ทิฏฐธมโม ป.ธ.๙), คู่มือการอบรมพระอุปัชฌาย์ กรรมวาจาจารย์ อนุสาวนาจารย์, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๘-๑๑.

จากปัญหาการปฏิบัติหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์ ที่ได้กล่าวมาข้างต้นมีความสอดคล้องกับกรมการศาสนา ได้วิเคราะห์ปัญหาของพระอุปัชฌาย์ในการปฏิบัติหน้าที่ ไว้ดังนี้

๑. พระอุปัชฌาย์ไม่สามารถพบและสอบสวนกุลบุตรได้ เนื่องจากการรับผู้ขอ บวชบางครั้งเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาส ทำให้พระอุปัชฌาย์ไม่สามารถสอบสวนกุลบุตรว่ามีหลักฐาน เป็นหลักแหล่ง มีอาชีพชอบธรรม มีความประพฤติดีอย่างไร

๒. การบวชคนชรา ทำให้พระอุปัชฌาย์หนักใจมากเพราะไม่รู้ว่าจะคนชรา นั้น กำหนดอายุตั้งแต่เท่าไรขึ้นไป ไม่มีกำหนดแน่นอน รวมไปถึงคนทุพพลภาพด้วย

๓. การรับบิณฑบาตจากบวช โดยขณะบวชพระอุปัชฌาย์ไม่ทราบเพราะเขาไม่ แสดงออก และพระอุปัชฌาย์ก็ไม่แน่ใจว่าเป็นกระเทยขนาดไหนจึงห้ามเด็ดขาด มาทราบทีหลังต้อง เมื่อผ่านไปได้ ๒-๓ ปีแล้ว

๔. พระอุปัชฌาย์โดยหน้าที่ต้องถือเป็นธุระปกครองและสั่งสอนสัทธินิเวศของ ตนให้อยู่ในสัมมาปฏิบัติ แต่ส่วนมากไม่ได้อยู่ร่วมกัน ไม่สะดวกในการควบคุมสั่งสอน

๕. พระอุปัชฌาย์ปฏิบัติไม่เสมอกัน บางรูปย่อหย่อนแต่มีผู้สนับสนุน บางรูป เคร่งครัดแต่ขาดผู้สนับสนุน จึงยิ่งทำให้เกิดช่องว่างและเป็นอุปสรรคมากขึ้น^{๑๑๙}

จากปัญหาดังกล่าวสรุปได้ว่า ปัญหาของพระอุปัชฌาย์ในการปฏิบัติหน้าที่ เช่น พระอุปัชฌาย์ไม่มีความรู้ความเข้าใจในพิธีบรรพชาอุปสมบทและสังฆกรรมอย่างถ่องแท้ ทำให้ปฏิบัติ ผิดคลาดเคลื่อนไปจากหลักการพระพุทธศาสนา ไม่สามารถถ่ายทอดความรู้ด้านพระธรรมวินัยอย่าง เพียงพอเพราะมีภาระงานอื่นๆ มากจนไม่สามารถติดตามดูแลอบรมสั่งสอนสัทธินิเวศได้อย่างใกล้ชิด และมีความผูกพันเห็นห่างมากขึ้นกับสัทธินิเวศ ทำให้สัทธินิเวศและอันตเวทสิกเกิดความละเลยต่อ พระธรรมวินัย และพระอุปัชฌายาจารย์ ทำให้ผู้บวชมีลักษณะพฤติกรรมมีไม่กตัญญูกตเวทิต่อ พระรัตนตรัยดังที่กล่าวแล้วข้างต้น ต่อไปจะกล่าวถึงปัญหาการขาดกตัญญูกตเวทิต่อของสังฆมคฤหัสถ์

๓.๓.๒ ปัญหาการขาดกตัญญูกตเวทิต่อสังฆมคฤหัสถ์

การกระทำทุกอย่างของคน หากปราศจากความคิดที่เป็นสัมมาทิฐิแล้วย่อมจะสามารถ กระทำลงไปโดยไม่คำนึงถึงปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ดังนั้น การนำหลักคำสอนทาง พระพุทธศาสนามาใช้เพื่อพัฒนาระบบความคิดที่ถูกต้องนับเป็นสิ่งจำเป็นและสำคัญมากในสังคมไทย ปัจจุบัน ส่วนปัญหาที่เป็นเหตุให้เกิดอกตัญญู สามารถวิเคราะห์สภาพปัญหามาจากเหตุ ๒ ประการ คือ ๑. ปัญหาจากปัจจัยภายนอก ๒. ปัญหาจากปัจจัยภายใน มีรายละเอียดดังนี้

^{๑๑๙} กรมการศาสนา, โครงการประชุมสัมมนาพระอุปัชฌาย์และฝึกอบรมพระกรรมวาจารย์ พระอนุสาวนาจารย์ ท้าวราชอาณาจักร ปีงบประมาณ ๒๕๔๑, (กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๔๑), หน้า ๒๒๓-๒๒๕.

๓.๓.๒.๑ ปัญหาจากปัจจัยภายนอก

คำว่า “ปัจจัยภายนอก” ตามคำอธิบายของพระพรหมคุณาภรณ์ เรียกว่า “ปรโตโฆสะ” หมายถึง เสียงจากผู้อื่น หรือเสียงบอกจากผู้อื่น ได้แก่ การรับถ่ายทอดหรืออิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมทางสังคม เช่น จากบิดามารดา ครูอาจารย์ เพื่อนที่คบหา หนังสือ สื่อมวลชน และวัฒนธรรม ซึ่งให้ข่าวสารที่ถูกต้อง สั่งสอน ฝึกหัดพัฒนา แนะนำชักจูงไปในทางที่ดีงาม^{๑๒๐} หากวิเคราะห์ตามความหมายนี้ เป็นปัจจัยฝ่ายกุศลกรรม แต่ประเด็นที่ผู้วิจัยกล่าวถึง คือเป็นปัจจัยฝ่ายอกุศลกรรม ที่เป็นเหตุนำไปสู่การกระทำ ที่เรียกว่า “อกตัญญูหรือการขาดกตัญญูกตเวทิตี” เหตุเกิดแห่งอกตัญญูมาจากปัจจัยภายนอก ๒ ประการ คือ ๑. ปัญหา และ ๒. สภาพของปัญหา ดังนี้

๑. **ปัญหา:** โดยปัญหานั้นมีการนิยามความหมายไว้ ๓ ประการคือ ๑. ข้อสงสัย เช่น ทำได้โดยไม่มีปัญหา ๒. คำถาม เช่น การตอบปัญหา และ ๓. ข้อที่ต้องพิจารณาแก้ไข เช่น ปัญหาเฉพาะหน้า ปัญหาสังคม ปัญหาทางการเมือง^{๑๒๑} และนอกจากนี้ปัญหายังหมายถึง สภาพเหตุการณ์ที่จะเกิดในอนาคตมีแนวโน้มที่จะไม่ตรงกับความต้องการ^{๑๒๒}

สำหรับปัญหาหรือเหตุวิกฤตทางด้านศีลธรรม การประพฤตินี้ไม่เหมาะสม ดำเนินชีวิตไม่ถูกต้องในสังคมไทยปัจจุบัน ผู้วิจัยได้กล่าวไว้ในหัวข้อ (๓.๒.๒ **ถาปนการณการขาดความกตัญญูกตเวทิตีในสังคมยุคทันสมัย**) ทั้งที่รู้ว่าการก่อปัญหานั้นเกิดผลเสียแก่ตัวเองและผู้อื่นที่อยู่ร่วมสังคมด้วย เมื่อสรุปภาพรวมของปัญหาอาจเกิดจากปัจจัยภายนอกอยู่ ๓ ด้าน ได้แก่

๑. **ด้านจิตใจ** คือ สภาพการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายและจิตใจ อารมณ์ของผู้กระทำซึ่งอาจเกิดขึ้นกับทุกคน ทุกวัย เมื่อมีสภาพจิตใจที่มีความกังวลในใจ รู้สึกไม่สบายใจ ไม่สามารถปรับตัว ไม่พอใจในชีวิตของตน เข้ากับคนอื่นไม่ได้ ในรายที่ได้รับความกระทบกระเทือนอย่างรุนแรง อาจทำให้เกิดเป็นโรคประสาท เป็นโรคจิตได้ และสามารถทำลายชีวิตตนเองและผู้อื่นได้

๒. **ด้านสิ่งแวดล้อม** แบ่งออกเป็น ๓ คือ ๑. บ้าน เป็นสิ่งแวดล้อมที่สำคัญต่อจิตใจ เพราะเป็นสถาบันแห่งแรกที่ได้ฝึกอบรมอุปนิสัย ทัศนคติ และความประพฤตินักเป็นผลที่บ้านถ่ายทอดให้โดยเฉพาะสภาพความเป็นอยู่ของบ้านมีผลอย่างมาก ถ้าพ่อแม่ยากจน ตระหนี่หรือมีเงินแต่ไม่ใช้จ่ายเพื่อความสุขตามควร เมื่อได้ไม่ตั้งใจอาจจะเกิดปมด้อยบางครั้งก็ลบปมด้อยในทางที่ผิด เช่น เห็นเขามีเงินเราก็ออยากมี เมื่อมีในทางดีไม่ได้ ก็มีในทางที่ชั่ว ส่วนบ้านที่จ่ายฟุ่มเฟือยไม่สอนให้รู้จักค่าของเงินกลายเป็นคนสุรุ่ยสุร่าย ๒. ครู ส่วนมากครูจะมีอิทธิพลมาก อยากให้ครูรัก อยากให้

^{๑๒๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูรค์ ปยุตโต), **วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสาร, ๒๕๔๙), หน้า ๑๐.

^{๑๒๑} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔**, หน้า ๗๓๓.

^{๑๒๒} วีรพล สุวรรณนันท, **กระบวนการแก้ปัญหา**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่ บริษัท ประยูรวงศ์ จำกัด ๒๕๓๓), หน้า ๑.

ครูชม ส่วนมากจึงพยายามเอาใจครู ถ้าครูเรียนรู้ทางด้านจิตวิทยาบ้างจะช่วยแก้ปัญหาได้มาก ซึ่งบางครั้งได้ผลมากกว่าพ่อแม่ผู้ปกครองด้วย และ ๓. เพื่อน การคบเพื่อน ถ้าเพื่อนดี วัยรุ่นก็จะได้ประพจน์ในทางที่ดี แต่ถ้าเพื่อนไม่ดีประกอบกับสิ่งแวดล้อมอื่นไม่ดี ก็มีทางไปสู่ความเสื่อมมากกว่าทางดี เพราะเพื่อนมีอิทธิพลไม่น้อยกว่ากรณีอื่นๆ^{๑๒๓}

๓. ด้านสื่อมวลชน ประกอบด้วย ภาพยนตร์ โทรทัศน์ วิทยุ นิตยสาร หนังสือมีบทบาทต่อความคิดและทัศนคติอย่างมาก เช่น ภาพความรุนแรง ความสัมพันธ์ทางเพศ มีอิทธิพลต่อความเชื่อถือ ยึดเอาเป็นแบบอย่างได้^{๑๒๔} โดยเฉพาะการรับเอาทัศนคติ เกิดจากการและประสบการณ์ องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อการสร้างทัศนคติ ดังนี้

๑. วัฒนธรรม มีอิทธิพลต่อชีวิตทุกๆ คน ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย
๒. ครอบครัว นับเป็นสถานที่แห่งแรกในการอบรมเลี้ยงดูเด็กจึงมีอิทธิพลมากที่สุดในการสร้างทัศนคติให้แก่เด็ก
๓. กลุ่มเพื่อน เด็กที่จากพ่อแม่มาอยู่กับเพื่อนจะได้รับอิทธิพลจากกลุ่มเพื่อนมาก เพราะเด็กต้องการยอมรับจากเพื่อน ต้องการคำแนะนำ และความช่วยเหลือจากเพื่อน
๔. บุคลิกภาพ บุคคลที่มีบุคลิกภาพต่างกัน เช่น พวกชอบสังคม พวกเกลียดสังคม จะมีทัศนคติไม่เหมือนกัน^{๑๒๕}

อย่างไรก็ตาม ปัญหาใหญ่ของสังคมไทยที่จะต้องช่วยกันแก้ไขปัญหาดังกล่าวให้หมดไปจากสังคมหากไม่ให้ความศึกษาอบรมที่ดี หรือว่าการได้รับการจัดการศึกษาที่ถูกต้อง อาจจะมองข้ามเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยเฉพาะปัญหาด้านศีลธรรม จะต้องช่วยกันอบรมอันเป็นที่มาของการพัฒนาทั้งระบบตั้งแต่ผู้ปกครองครอบครัว ครูอาจารย์ ตลอดจนองค์กรอื่นๆ ต้องปฏิบัติเป็นแบบอย่างที่ดี จึงสามารถบรรเทาหรือแก้ปัญหาด้านศีลธรรมของคนในสังคมให้ลดลงได้

๒. สภาพของปัญหา: สภาพปัญหาในปัจจุบันที่เป็นเหตุนำไปสู่การกระทำที่ “ไม่มีความกตัญญูต่อกัน” ผู้วิจัยขอเสนอสภาพปัญหาไว้ ๒ ประการ ได้แก่ ๑. ปัญหาอาชญากรรม และ ๒. ปัญหายาเสพติด โดยสภาพปัญหาทั้งสองอย่างนี้ มีส่วนสำคัญและเป็นตัวแปรในการกระทำและประกอบอาชีพที่ผิดกฎหมาย ดังที่เราได้รับทราบข้อปัญหาที่เกิดขึ้นทั่วทุกพื้นที่ของประเทศไทยตามช่องทางสื่อสิ่งพิมพ์อื่นๆ โดยเฉพาะตามกระแสสังคมออนไลน์ที่ได้นำเสนอเกี่ยวกับปัญหาอาชญากรรม และปัญหาสารเสพติด สามารถสรุปได้ ดังนี้

^{๑๒๓} สุพัตรา สุภาพ, **ปัญหาสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, หน้า ๒๑-๒๒.

^{๑๒๔} ศรีเรือน แก้วกังวาล, **จิตวิทยาพัฒนาการ ชีวิตทุกช่วงวัย เล่ม ๒**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๓๖๖.

^{๑๒๕} สุชา จันทร์เอม, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๔), หน้า ๘๓.

๑. ปัญหาอาชญากรรม หมายถึง การกระทำผิดทางอาญา และผู้ที่กระทำ จะต้องได้รับโทษตามกฎหมาย^{๑๒๖} การกระทำผิดกฎหมายอาญาอาจผิดเพราะกระทำ หรืองดเว้นไม่กระทำก็ได้ เช่น คดีฆ่าคนตาย ลักทรัพย์ ไม่เสียภาษี ไม่ยอมเข้ารับการเกณฑ์ทหาร เป็นต้น ซึ่งโทษที่จะได้รับจะมีกฎหมายกำหนดไว้ชัดเจนว่าเป็นโทษสถานใด เช่น ลักทรัพย์ ปล้นทรัพย์ ฆ่าข่มขืน ยักยอกทรัพย์ เป็นต้น ซึ่งการกระทำผิดทางอาญานี้ เป็นการกระทำผิดต่อสังคม เจ้าหน้าที่ซึ่งรับภาระหน้าที่ดำเนินคดีแก่ผู้กระทำความผิด ถือว่าเป็นตัวแทนของสังคม เพราะถือว่าความที่เสียหายไม่ใช่ผู้ที่ถูกทำร้ายเท่านั้น สังคมส่วนรวมได้รับความเสียหายด้วย ดังเห็นได้จากทัศนะ ปุรชัย เปี่ยมสมบูรณ์ และคณะ ได้จำแนกประเภทของอาชญากรรมไว้ ๕ ประเภท^{๑๒๗} ได้แก่

๑. อาชญากรรมปราศจากผู้เสียหาย คือ อาชญากรรมเกี่ยวข้องกับ การละเมิดศีลธรรมจรรยาของบุคคล เช่น ความผิดเกี่ยวกับการพนัน การค้าประเวณี การทำแท้ง การมีและการใช้สื่อลามกอนาจาร เป็นต้น

๒. อาชญากรรมพื้นฐาน คือ อาชญากรรมที่เกี่ยวกับการประทุษร้าย ต่อทรัพย์สิน ร่างกาย หรือชีวิตของผู้อื่น เช่น ลักทรัพย์ ปล้นทรัพย์ ทำร้ายร่างกายฆ่าผู้อื่น เป็นต้น

๓. อาชญากรรมองค์การ คือ อาชญากรรมอาชญากรได้รวมตัวกันตาม สายงานการบังคับบัญชาในรูปองค์การ โดยจัดการวางแผนและดำเนินงานเพื่อประกอบธุรกิจผิดกฎหมายประเภทต่างๆ บ่อยครั้งที่อาชญากรองค์การจะอาศัยอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง เพื่อผูกขาดการดำเนินธุรกิจผิดกฎหมายนั้นๆ เช่น การเป็นเจ้าของสื่อสลากรินรวบ การค้าหญิงโดยบังคับค้าประเวณี การค้ายาเสพติดให้โทษ การค้าสินค้าหนีภาษี การค้าแร่เถื่อน ไม้เถื่อน เป็นต้น

๔. อาชญากรรมปกขาว คือ อาชญากรรมซึ่งผู้กระทำความผิดเป็นบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งหน้าที่การงาน ทั้งในภาครัฐราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือเอกชน และได้ใช้ตำแหน่งหน้าที่ดังกล่าวในช่องทางไม่ชอบ เพื่อการแสวงหาประโยชน์ส่วนตน เช่น การยักยอกเงิน การรับเงินคอมมิชชั่นในการประมูลก่อสร้างสถานที่ราชการ การรับเงินจากผู้สมัครสอบคัดเลือกอยู่ในลักษณะการทุจริตคอร์ปชั่น เป็นต้น

๕. อาชญากรรมพิเศษ คือ อาชญากรรมมีลักษณะแตกต่างไปจาก อาชญากรรม ๔ ประเภทแรก แต่ปัญหาอาชญากรรมเหล่านี้มีความสำคัญและจำเป็นจะต้องได้รับความสนใจเป็นกรณีพิเศษ เช่น อาชญากรรมทางเศรษฐกิจและพาณิชย์ อาชญากรรมก่อการร้าย และ อาชญากรรมทางคอมพิวเตอร์ เป็นต้น

^{๑๒๖} สุพัตรา สุภาพ, ปัญหาสังคม, หน้า ๔๒.

^{๑๒๗} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, มนุษย์กับสังคม หน่วยที่ ๘-๑๕, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๑), หน้า ๕๒๑.

๒. ปัญหายาเสพติด เป็นปัญหาใหญ่ของสังคมไทย เพราะเป็นปัญหาที่แพร่ระบาดไปอย่างกว้างขวางทุกภูมิภาคของสังคมไทย โดยเฉพาะในกลุ่มของเยาวชน ทั้งในชุมชนเมืองและชุมชนชนบท ถึงแม้จะมีการจับและปราบปรามในทุกวิถีทาง แต่จำนวนการจับและจำนวนการเสพยาจะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ตามที่ปรากฏผ่านสื่อสังคม โดยลักษณะการเสพยาเสพติดจะมาเป็น ๓ ลักษณะ คือ

๑. มีความต้องการที่รุนแรง พยายามทุกวิถีทางที่จะให้ได้มา
๒. มีแนวโน้มจะเสพยาเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ทั้งการกิน การฉีด หรือการดูด
๓. ทำให้จิตใจและร่างกายต้องพึ่งยาเสพติด^{๑๒๘}

จากลักษณะปัญหาทั้งสามอย่างนี้ เมื่อคนในชาติตกเป็นทาสยาเสพติดไม่ว่าจะชนิดไหนก็ตามเป็นปัญหาแก่สังคม โดยเฉพาะก่อนที่จะได้ยามาเสพติดมาเสพติดนั้นก็จะต้องหาเงินมาซื้อ ซึ่งมักจะไต่ยืมไต่ยืมได้ยืมได้เห็นข่าวจากวิทยุ โทรทัศน์ อยู่เสมอว่า “พิษภัยของยาเสพติดสามารถทำให้ลูกฆ่าพ่อแม่บังเกิดเกล้าตัวเอง เพราะขอเงินไปซื้อยาไม่ได้” นอกจากนี้ยังมีวิธีการหาเงินที่ผิดกฎหมาย เพื่อนำมาซื้อยาเสพตามที่ปรารถนา และเมื่อเสพเต็มที่แล้วก็ได้สร้างปัญหาเกิดการคั่งค้าง สร้างความเสียหายแก่สังคมอย่างมากโดยผู้ติดยาก็มิได้สร้างความเจริญให้เกิดแก่ตน สังคมประเทศชาติ และยังทำให้ชื่อเสียงของวงศ์ตระกูลเสื่อมเสียตามด้วย

จึงสรุปได้ว่า ปัญหาปัจจัยภายนอก (ปรโตโทษะ) ตามหลักพระพุทธศาสนาว่า คือ การได้รับการถ่ายทอดหรืออิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมทางสังคมภายนอกที่เป็น “ปัจจัยด้านลบฝ่ายอกุศล” เป็นสภาวะปัญหาที่ได้รับจากช่องทางหรือสื่ออื่นๆ นำไปสู่การกระทำที่ “ไม่คำนึงถึงความกตัญญูตเวทิตี” ดังกรณีตัวอย่างที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เพื่อตอบสนองความต้องการบางอย่างของผู้กระทำไปยังผู้ถูกกระทำที่เกิดที่มาจากปัจจัยสองประการนี้ คือเป็นที่มาของปัญหา และสภาพของปัญหา ต่อไปก็จะได้กล่าวถึงปัญหาจากปัจจัยภายใน

๓.๓.๒ ปัญหาจากปัจจัยภายใน

คำว่า “ปัจจัยภายใน” คือหลักคำพระพุทธศาสนาเรื่องของ “โยนิโสมนสิการ” ต่อจากปัจจัยภายนอกดังได้กล่าวแล้ว ส่วนเป็นปัจจัยภายใน นับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งเพื่อการพัฒนาปัญญาโดยเฉพาะ เป็นขั้นการใช้ความคิดพิจารณาอย่างเป็นอิสระภายในของบุคคลแต่ละคน โดยไม่ต้องอาศัยปัจจัยภายนอกอีก สำหรับผู้ที่พัฒนาปัญญาของตนนั้นตามรูปศัพท์แล้วโยนิโสมนสิการประกอบด้วย ๒ ศัพท์ ได้แก่ “โยนิโส กับ มนสิการ” ศัพท์ว่า โยนิโส มาจากคำว่า โยนิ แปลว่า เหตุ ต้นเค้า แหล่งเกิด ปัญญา อุบาย วิธี ทาง ส่วนคำว่า มนสิการ แปลว่า การทำในใจ การคิด คำนึงนึกถึง

^{๑๒๘} สุพัตรา สุภาพ, ปัญหาสังคม, หน้า ๕๘.

ใส่ใจ พิจารณา รวมกันเข้าเป็น โยนิโสมนสิการ แปลว่า การทำในใจโดยแยบคาย สามารถแบ่งออกได้ เป็น ๔ ลักษณะ^{๑๒๙} ดังนี้ คือ

๑. อุปายมณสิการ แปลว่า คิดหรือพิจารณาโดยอุบาย คือคิดอย่างมีวิธี หรือ คิดถูกวิธี หมายถึง คิดถูกวิธีที่จะให้เข้าถึงความจริง สอดคล้องกับสัจจะ ทำให้หยั่งรู้สภาวะลักษณะและ สามีญลักษณะของสิ่งทั้งหลาย

๒. ปถมณสิการ แปลว่า คิดเป็นทางหรือคิดถูกทาง คือคิดได้ต่อเนื่องเป็นลำดับ จัดลำดับได้ หรือ มีลำดับ มีขั้นตอน แล่นไปเป็นแถวเป็นแนว หมายถึง ความคิดเป็นระเบียบตามแนว เหตุผลเป็นต้น ไม่ยุ่งเหยิงสับสนไม่ใช่ประเดี๋ยววกเวียนติดพันเรื่องนี้ที่นี่ เดี่ยวเตลิดออกไปเรื่องนั้น ที่โน้น หรือกระโดดไปกระโดดมา ต่อเป็นขึ้นเป็นอันไม่ได้ ทั้งนี้รวมทั้งความสามารถที่จะชักชวนนึก คิดเข้าสู่แนวทางที่ถูกต้อง

๓. การณมณสิการ แปลว่า คิดตามเหตุ คิดค้นเหตุ คิดตามเหตุผล หรือคิดอย่าง มีเหตุผล หมายถึง การคิดสืบค้น ตามแนวความสัมพันธ์สืบทอดกันมา แห่งเหตุปัจจัยพิจารณาสืบสาว หาสาเหตุให้เข้าใจถึงต้นเค้า หรือแหล่งที่มา ซึ่งส่งผลต่อเนื่องมาตามลำดับ

๔. อุปาทกมณสิการ แปลว่า คิดให้เกิดผลคือใช้ความคิดให้เกิดผลที่พึง ประสงค์ เล็งถึงการคิดอย่างมีเป้าหมาย ท่านหมายถึง การคิดการพิจารณาที่ทำให้เกิดกุศลธรรม เช่น ปลุกเร้าให้เกิดความเพียร การรู้จักคิดในทางที่ทำให้หายหวาดกลัว ให้หายโศรณาการพิจารณาที่ทำให้มี สติ หรือทำให้จิตใจเข้มแข็ง มั่นคงเป็นต้น

โดยสรุป ปัญหาจากปัจจัยภายใน เป็นหลักคำสอนเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาปัญญา ฝ่ายที่เป็นกุศลธรรม ซึ่งมีได้เป็นช่องทางนำไปสู่การกระทำที่เป็นอกัตถุญญ แต่ที่ว่า “ปัจจัยภายใน” ที่ ผู้วิจัยกำลังกล่าวถึงคือเกี่ยวข้องกับหลัก “กิเลส ๓ กอง” ที่เรียกว่า “อกุศลมูล” ได้แก่ โลภะ โทสะ และ โมหะ^{๑๓๐} โดยกิเลสทั้งสามกองนี้ เป็นมูลให้เกิดปัญหาขาดกัตถุญญต่อกัน ดังมีรายละเอียด แล้วในบทที่ ๒ อันเป็นหัวข้อธรรมะที่ทำให้คนกระทำความเป็นคนอกัตถุญญ

^{๑๒๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๖๖๙.

^{๑๓๐} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๐๖๔/๒๗๒. , อภ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๔/๓๑๖.

๓.๔ ผลกระทบจากปัญหาการขาดกตัญญูทเวทิจนในสังคมไทย

ผลกระทบจากปัญหาการขาดกตัญญูทเวทิจนในสังคม ในประเด็นนี้ ๒ ประการ คือ ๑. ผลกระทบจากการขาดกตัญญูทเวทิจนในสังคมสงฆ์ และ ๒. ผลกระทบจากการขาดกตัญญูทเวทิจนในสังคมคฤหัสถ์ มีรายละเอียด ดังนี้

๓.๔.๑ ผลกระทบจากการขาดกตัญญูทเวทิจนในสังคมสงฆ์

ในอดีตจะมีปัญหาเกี่ยวกับจำนวนพระอุปัชฌาย์ ที่ต้องนิมนต์มาให้อุปสมบทข้ามตำบล เนื่องจากในตำบลนั้นไม่มีพระอุปัชฌาย์ที่ได้รับการแต่งตั้งเลย และพระอุปัชฌาย์ที่จะนิมนต์มาให้อุปสมบทนั้นจะต้องมีตำแหน่งในทางปกครองสูงกว่าเจ้าคณะตำบลด้วย เพราะพระอุปัชฌาย์ที่สามารถให้อุปสมบทได้นั้น จะสามารถให้อุปสมบทได้เฉพาะภายในเขตที่กำหนดไว้ในหมวด ๔ แห่งกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๗ (พ.ศ. ๒๕๓๖) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระอุปัชฌาย์ คืออุปสมบทได้ภายในเขตที่ได้ระบุเอาไว้ในตราตั้งหรือเขตอำนาจที่ตนอยู่ในปัจจุบัน ถ้าเป็นเจ้าอาวาสสามารถให้อุปสมบทได้เฉพาะภายในวัดของตน เจ้าคณะตำบลสามารถให้อุปสมบทได้เฉพาะภายในตำบลของตน เจ้าคณะอำเภอสามารถให้อุปสมบทได้เฉพาะภายในอำเภอของตน เจ้าคณะจังหวัดสามารถให้อุปสมบทได้เฉพาะภายในจังหวัดของตน เจ้าคณะภาคสามารถอุปสมบทได้เฉพาะภายในภาคของตน เจ้าคณะใหญ่สามารถให้อุปสมบทได้ เฉพาะภายในเขตहनของตน ยกเว้นก็แต่พระอุปัชฌาย์ที่ดำรงตำแหน่งประธานและกรรมการมหายเถรสมาคม สามารถให้อุปสมบทได้โดยไม่จำกัดเขต^{๑๓๑}

สำหรับผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในคณะสงฆ์จากการขาดกตัญญูทเวทิจนในพระธรรมคำสอน ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวแล้วข้างต้น แต่ที่นี้จะกล่าวถึงปัญหากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับพระอุปัชฌาย์ ไม่ว่าจะเป็นการแต่งตั้ง การถอดถอน การปฏิบัติหน้าที่รวมถึงการให้การอุปสมบทของสมาชิกใหม่เข้าสู่สังคมสงฆ์ด้วยว่า จะมีคุณภาพปฏิบัติถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย หรือมีสร้างปัญหาที่เป็นเหตุให้ขาดกตัญญูทเวทิจนต่อพระรัตนตรัย ซึ่งขึ้นอยู่กับ การปฏิบัติหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์ ในการอบรมสั่งสอนในด้านปริยัติ ปฏิบัติ และการเผยแผ่ ดังมีรายละเอียดในบทที่ ๔ ต่อไป ส่วนประเด็นกล่าวต่อไป มีดังนี้

๓.๔.๑.๑ ปัญหาจำนวนพระอุปัชฌาย์ที่ได้รับการแต่งตั้ง

ปัจจุบันมีจำนวนพระอุปัชฌาย์ทั่วประเทศ ๕,๘๘๓ รูป ในจำนวนนี้มีพระอุปัชฌาย์ที่ได้รับการสอบและแต่งตั้งใหม่ เป็นจำนวน ๒๔๑ รูป คิดเป็นร้อยละ ๔.๑๐ ของจำนวน พระอุปัชฌาย์ทั้งหมด โดยจะมีการสอบใหม่ทุกต้นปี แยกตามการปกครองคณะสงฆ์ คือ หนกลาง หนเหนือ หนตะวันออก หนใต้ และธรรมยุติ ดังนั้น ปัญหาในด้านจำนวนพระอุปัชฌาย์ในปัจจุบัน จึงไม่ใช่

^{๑๓๑} กฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๗ (พ.ศ. ๒๕๓๖) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระอุปัชฌาย์ข้อ ๑๒ และข้อ ๒๑.

ปัญหาหลักของการให้อุปสมบท เนื่องจากจะมีจำนวนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ทุกๆ ปี ถึงแม้ในกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๗ (พ.ศ. ๒๕๓๖) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระอุปัชฌาย์จะให้มิพระอุปัชฌาย์ในเขตปกครองคณะสงฆ์ตำบลหนึ่งได้เพียงหนึ่งรูปก็ตาม แต่ก็มีข้อยกเว้นให้สามารถมีมากกว่า ๑ รูปได้ในกรณีพิเศษ ไม่ถือเป็นเคร่งครัดว่าให้มี ๑ รูป ต่อ ๑ ตำบลเท่านั้น^{๑๓๒}

ดังนั้น เมื่อตำบลนั้นๆ ไม่มีพระอุปัชฌาย์ จึงเท่ากับว่าต้องนิมนต์พระอุปัชฌาย์ที่มีตำแหน่งตั้งแต่เจ้าคณะอำเภอขึ้นไป หรือพระอุปัชฌาย์ที่ดำรงตำแหน่งประธานและกรรมการมหาเถรสมาคม ซึ่งเป็นการยากลำบากทั้งในแง่การเดินทางและการรับนิมนต์เพราะเมื่อมีตำแหน่งในทางปกครองสูงมากขึ้นเท่าไรย่อมจะต้องมีกิจกรรมในการทางปกครองมากขึ้นเท่านั้น แต่ในปัจจุบันมีการสอบพระอุปัชฌาย์ใหม่เป็นประจำทุกปี อีกทั้งการเดินทางและการคมนาคมมีความสะดวกมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ฉะนั้น ปัญหาในเชิงปริมาณจึงไม่ใช่ปัญหาเกี่ยวกับพระอุปัชฌาย์ในปัจจุบันอีกต่อไป แต่ปัญหาที่สำคัญในปัจจุบัน คือ ปัญหาในเชิงคุณภาพซึ่งจะได้พิจารณาในหัวข้อต่อไป

๓.๔.๑.๒ หลักเกณฑ์ของกฎหมายที่เพิ่มขึ้นจากพระธรรมวินัย

หลักเกณฑ์ของกฎหมายที่เพิ่มขึ้นจากพระธรรมวินัยนั้น มีทั้งในแง่คุณสมบัติของผู้อุปสมบทและคุณสมบัติของพระอุปัชฌาย์ แต่หลักเกณฑ์ที่เพิ่มขึ้นจากพระธรรมวินัยเกี่ยวกับคุณสมบัติของพระอุปัชฌาย์มีรายละเอียดมากกว่าคุณสมบัติของผู้อุปสมบท อีกทั้งยังมีโทษในทางปกครองและทางอาญาอีกด้วย^{๑๓๓} ซึ่งที่มาของหลักเกณฑ์เกี่ยวกับพระอุปัชฌาย์ที่เพิ่มขึ้น มีเหตุผลและความจำเป็นเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ในอดีต และในอดีตหากมีพระอุปัชฌาย์ทำการฝ่าฝืนให้อุปสมบทโดยไม่ได้รับตำแหน่งตั้งให้ถูกต้องจากคณะสงฆ์ส่วนกลาง พระอุปัชฌาย์รูปนั้นคงมีความผิดเพียงแค่ถูกลงนิคหกรรม^{๑๓๔} หรืออย่างมากถูกกักขังไว้ชั่วคราว (ในที่อันไม่ใช่เรือนจำ) หรือย้ายเสียจากถิ่นที่ทำอยู่ชั่วคราว ข้อเดียวหรือหลายข้อ^{๑๓๕}

แต่ปัจจุบันโทษที่พระเถระที่มีได้รับการแต่งตั้งให้เป็นพระอุปัชฌาย์ หรือได้รับการแต่งตั้งแล้วถูกถอดถอนจากความเป็นพระอุปัชฌาย์ไปแล้วขึ้นทำการให้อุปสมบท ผู้ฝ่าฝืนต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี ซึ่งเป็นโทษที่หนักมากหากเทียบกับการวางโทษในอดีต หรือเทียบกับโทษในปัจจุบันของผู้ที่ขาดจากความเป็นพระภิกษุเพราะต้องปาราชิกมาแล้ว แต่มาขอรับการอุปสมบทใหม่

^{๑๓๒} กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๗ (พ.ศ. ๒๕๓๖) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระอุปัชฌาย์ ข้อ ๗.

^{๑๓๓} กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๗ (พ.ศ. ๒๕๓๖) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระอุปัชฌาย์ข้อ ๓๓ และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตรา ๔๒.

^{๑๓๔} ประกาศเรื่อง พระมหาสมณณัติ กำหนดเขตพระอุปัชฌายะ ข้อ ๑๓. ประกาศในแถลงการณ์คณะสงฆ์เล่มที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๕๙, หน้า ๘๒.

^{๑๓๕} ประกาศเรื่องตั้งพระอุปัชฌาย์ข้อ ๑๒ ข. และ ง. ประกอบข้อ ๑๕ ประกาศในแถลงการณ์คณะสงฆ์เล่มที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๕๖, หน้า ๑๕๒-๑๕๓.

โดยกล่าวความเท็จ หรือปิดบังความจริงต่อพระอุปัชฌาย์ ซึ่งมีโทษเท่ากันคือจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือในประมวลกฎหมายอาญา (ฉบับปัจจุบัน) มาตรา ๒๐๘ ในฐานความผิดแต่งกายเลียนแบบพระสงฆ์ ซึ่งบัญญัติว่า “ผู้ใดแต่งกายหรือใช้เครื่องหมายที่แสดงว่าเป็นภิกษุ สามเณร เพื่อให้บุคคลอื่นเชื่อว่าตนเป็นบุคคลเช่นนั้น ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินสองพันบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ”

จะเห็นได้ว่า การฝ่าฝืนเกี่ยวกับการให้อุปสมบทโดยไม่ได้รับการแต่งตั้งในปัจจุบันมีโทษสูงมาก ถ้าเทียบกับโทษในอดีตและเทียบกับฐานความผิดสองฐานความผิดดังกล่าวข้างต้น ในทางทฤษฎีของกฎหมาย ฐานความผิดที่ให้อุปสมบทโดยไม่ได้รับการแต่งตั้งจัดเป็นลักษณะความผิดที่เรียกว่า คือ เป็นความผิดที่ไม่ได้มีความชั่วในตัวเองหรือที่เรียกว่า “ผิดเพราะกฎหมายห้าม” การกระทำดังกล่าวจึงไม่มีลักษณะเป็นอาชญากรรมอยู่ในตัว ผู้กระทำไม่มีเจตนาชั่วร้าย^{๑๓๖} ส่วนมากเป็นความผิดทางการปกครอง เช่น สร้างบ้านโดยไม่ได้อุญาตจากเจ้าหน้าที่ หรือขับรถโดยไม่มีหรือไม่พกพาใบอนุญาตขับขี่ ซึ่งโดยมากการวางโทษสำหรับความผิด มักจะไม่กำหนดโทษทางอาญาที่รุนแรง นอกเสียจากว่า รัฐเห็นว่าการกระทำนั้นมีความสำคัญและอาจกระทบกระเทือนต่ออำนาจรัฐ รัฐจึงกำหนดโทษให้สูง เพื่อให้เกิดผลในทางอาญาวิทยา

ถ้าพิจารณาในเนื้อหาแล้ว จะเห็นได้ว่าการกระทำของพระอุปัชฌาย์ที่ไม่ได้รับการแต่งตั้ง แต่ได้ให้อุปสมบทโดยถูกต้องตามพระธรรมวินัยนั้น ไม่มีลักษณะเป็นการกระทำผิดหรือมีความชั่ว แต่ที่ต้องกำหนดให้มีโทษทางอาญาสำหรับผู้ฝ่าฝืน ก็เพราะเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยในทางปกครอง และเพื่อให้กิจการนั้นๆ อยู่ในความควบคุมของทางราชการ หรือเพื่อประโยชน์ของทางราชการ ในการควบคุมดูแลคณะสงฆ์ไทยนั่นเอง ในส่วนที่เกี่ยวกับการวางโทษของพระอุปัชฌาย์ที่ไม่ได้รับการแต่งตั้งในอดีตก็ยังไม่ได้กำหนดให้ผู้ฝ่าฝืนต้องรับโทษถึงขั้นจำคุก จึงแตกต่างจากโทษที่กำหนดไว้ในปัจจุบัน แต่ในอดีตนั้นกลับมีความจำเป็นในการควบคุมดูแลพระอุปัชฌาย์มากกว่าในปัจจุบัน เพราะในอดีตตามหัวเมืองที่ห่างไกลมักปรากฏว่าพระอุปัชฌาย์ที่ไม่ได้เป็นพระสังฆาธิการไม่เกรงกลัวเจ้าคณะและเจ้าหน้าที่ทางราชการ จึงให้อุปสมบทแก่คนต้องห้ามบ่อยครั้ง^{๑๓๗} และอาจจะทำให้พระอุปัชฌาย์รูปนั้นสร้างฐานอำนาจทำลายอำนาจรัฐได้

ดังนั้น การให้พระอุปัชฌาย์เป็นพระสังฆาธิการและต้องได้รับการแต่งตั้งจากส่วนกลาง จึงมีเหตุผลเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยและความสะดวกในการปกครองคณะสงฆ์ในครั้งนั้น และป้องกันการสร้างฐานอำนาจดังกล่าว แต่ในปัจจุบันการวางโทษให้หนัก และการกำหนดให้พระอุปัชฌาย์ต้องเป็นพระสังฆาธิการด้วย อาจไม่จำเป็นเพราะปัญหาในด้านการปกครอง

^{๑๓๖} พิชัยศักดิ์ ทรยางกูร, **รวมศัพท์และภาษิตกฎหมายลาติน-ไทย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๕๔๖.

^{๑๓๗} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **การคณะสงฆ์**, (กรุงเทพมหานคร: พระนคร, ๒๕๑๔), หน้า ๒๓๔.

คณะสงฆ์ในอดีต เป็นปัญหาเกี่ยวกับการสั่งงานและการคมนาคมในท้องที่อันห่างไกล จึงทำให้เป็นที่มาของหลักเกณฑ์เกี่ยวกับคุณสมบัติของพระอุปัชฌาย์ที่เพิ่มขึ้นจากพระธรรมวินัย ในข้อที่เกี่ยวกับคุณสมบัติการเป็นพระสังฆาธิการ แต่เป็นข้อสังเกตประการหนึ่งว่า การวางโทษของพระอุปัชฌาย์ที่เพิ่มให้หนักขึ้นนี้ เกิดขึ้นในสมัยที่มีการปกครองแบบเผด็จการทหาร การที่ทางราชการในปัจจุบันยังคงไม่เปลี่ยนแปลงการวางโทษและข้อกำหนดในการที่ต้องให้พระอุปัชฌาย์ดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการ แม้สภาพบริบทต่างๆ ทางสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตมากแล้วก็ตาม จึงเท่ากับว่าทางราชการต้องการเข้ามาควบคุมกิจการการให้อุปสมบทอยู่ในความควบคุมของทางราชการ

แต่ในทางกลับกันความผิดฐานเป็นผู้ปราศิกไปแล้ว แต่กลับมาขออุปสมบทใหม่หรือในฐานะความผิดแต่งกายเลียนแบบพระสงฆ์ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่าเป็น “คนที่ลักเพศ” (หมายความว่า อุปสมบทเอาเองโดยไม่ถูกต้องอันเป็นหนึ่งในลักษณะของบุคคลที่ถูกห้ามอุปสมบทเด็ดขาด)^{๑๓๘} หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มีลักษณะเป็นการกระทำที่มีความชั่วในตัวเอง หรือทำผิดโดยรู้อยู่ในโมโหคติ^{๑๓๙} ผู้ปราศิกไปแล้วแต่มาขออุปสมบทใหม่จึงมีลักษณะปกปิดข้อเท็จจริงหรือแสดงข้อความอันเป็นเท็จ เพื่อหลอกลวงให้คณะสงฆ์เชื่อว่าตนเองไม่ต้องห้ามในการให้อุปสมบท จึงมีลักษณะที่เป็นความชั่วอยู่ในตัวเองตามลักษณะการกระทำ และการแต่งกายเลียนแบบสงฆ์นั้นมีเจตนาร้ายเพื่อให้ผู้อื่นเข้าใจว่าตนเป็นพระภิกษุสงฆ์ และหวังลาภสักการะจากกรณานั้น ฐานความผิดสองฐานดังกล่าวนี้กลับมีโทษทางอาญาเท่าๆ กับความผิดฐานในฐานะความผิดการให้อุปสมบทโดยไม่ได้รับการแต่งตั้ง ซึ่งโดยเนื้อหาไม่มีความผิดโดยตัวเอง จึงเป็นที่น่าสังเกตว่าทางฝ่ายอาณาจักรคงเห็นว่าการให้การในการให้อุปสมบทเป็นกิจการที่มีความสำคัญ อีกทั้งอาจจะกระทบกระเทือนต่ออำนาจรัฐ จึงจำเป็นต้องเข้ามาควบคุมดูแลและวางโทษทางอาญาให้มีโทษหนักสำหรับผู้ฝ่าฝืน ทั้งที่ความเป็นจริงแล้วกิจการการให้อุปสมบทควรจะต้องเป็นหน้าที่โดยลำพังของคณะสงฆ์ เพราะเป็นเรื่องการยอมรับผู้อุปสมบทเข้ามาในสถาบันสงฆ์ โดยมีพระอุปัชฌาย์เป็นผู้ตรวจสอบคุณสมบัติเบื้องต้นและนำผู้นั้นเข้ามาในหมู่สงฆ์

ความเป็นจริงบทบาทและหน้าที่ในการให้อุปสมบทของพระอุปัชฌาย์ตามหลักการในพระธรรมวินัยนั้น ไม่เกี่ยวกับเรื่องสมณศักดิ์และการปกครองคณะสงฆ์ ฉะนั้น การที่ทางราชการในปัจจุบันยังคงกำหนดให้ตำแหน่งพระอุปัชฌาย์ต้องผูกติดอยู่กับตำแหน่งในทางการปกครองคณะสงฆ์ โดยเนื้อหาแล้วจึงไม่มีความเกี่ยวข้องกัน การที่ทางราชการกำหนดคุณสมบัติให้พระอุปัชฌาย์ยังมีตำแหน่งในทางการปกครองคณะสงฆ์สูงมากเท่าไร ยิ่งมีอำนาจในการให้อุปสมบทในพื้นที่มากขึ้นเท่านั้น และตำแหน่งในทางการปกครองคณะสงฆ์ดังกล่าวมีความสัมพันธ์โดยตรงต่อระบบสมณศักดิ์ ยิ่งมีสมณศักดิ์สูงยิ่งมีตำแหน่งในทางการปกครองสูงตามไปด้วย

^{๑๓๘}วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๒๕/๑๖๗.

^{๑๓๙}พิชัยศักดิ์ หรยางกูล, รวมศัพท์และภาษิตกฎหมายลาติน-ไทย, หน้า ๕๔๖.

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้ทรงสมณศักดิ์สูงสุดจึงไม่จำเป็นที่จะต้องมีตำแหน่งในทางการปกครองคณะสงฆ์สูงสุดตามไปด้วย^{๑๔๐} ถ้าหากยังเห็นสมควรให้มีระบบสมณศักดิ์ต่อไป แต่ในความเป็นจริงแล้วไม่เป็นเช่นนั้น สมเด็จพระราชาคณะอันเป็นสมณศักดิ์ที่มีศักดิ์รองจากสมเด็จพระสังฆราชเป็นกรรมการมหาเถรสมาคมโดยตำแหน่ง^{๑๔๑} และมีอำนาจปกครองคณะสงฆ์ไทยทั้งหมด เพราะคณะสงฆ์ไทยอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม^{๑๔๒} เมื่อพิจารณาถึงตำแหน่งพระอุปัชฌาย์แล้วจะเห็นได้ว่าพระอุปัชฌาย์มีหน้าที่ในการตรวจสอบคุณสมบัติเบื้องต้นของผู้อุปสมบท และเมื่อได้รับการอุปสมบทแล้ว พระอุปัชฌาย์ยังต้องคอยอบรมสั่งสอน อีกทั้งปกครองพระนวกะผู้นั้นไปอย่างน้อยเป็นเวลา ๕ พรรษา หรือจนกว่าพ้นนิสัยมุตตะกะ ตำแหน่งพระอุปัชฌาย์จึงไม่จำเป็นที่จะต้องผูกติดกับตำแหน่งในทางการปกครองคณะสงฆ์อันเป็นหน้าที่เกี่ยวกับงานทางด้านบริหารคณะสงฆ์ แต่ในด้านกฎหมายพระอุปัชฌาย์ต้องมีตำแหน่งในทางปกครองตั้งแต่ชั้นเจ้าอาวาสขึ้นไป เว้นแต่พระอารามหลวง ผู้ช่วยเจ้าอาวาสก็สามารถได้รับการแต่งตั้งให้เป็นพระอุปัชฌาย์ได้

การแต่งตั้งพระอุปัชฌาย์ในปัจจุบัน จึงไม่ควรผูกติดกับตำแหน่งในทางปกครองหรือระบบสมณศักดิ์ เพราะโดยเนื้อหาแล้วระบบการปกครองสงฆ์เป็นเรื่องของการบริหารในมหาเถรสมาคม ส่วนระบบสมณศักดิ์เป็นเรื่องการที่พระมหากษัตริย์พระราชทานให้แก่พระภิกษุเพื่อเป็นขวัญและกำลังใจ ระบบทั้งสองนี้จึงเป็นสิ่งที่นอกเหนือไปจากพระธรรมวินัย แต่ก็มีไว้ว่าถึงขนาดขัดหรือแย้งกับพระวินัยโดยชัดเจน แต่การที่จะดำรงอยู่ในระบบทั้งสองนี้ จะต้องเอื้อต่อพระวินัยและคำนึงถึงสภาพบริบททางสังคมในปัจจุบันด้วยเป็นสำคัญ ดังนั้น หลักเกณฑ์กฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๗ (พ.ศ. ๒๕๓๖) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระอุปัชฌาย์ข้อ ๘ (๑) ปัจจุบันจึงมีความจำเป็นน้อยจึงสมควรที่จะเปลี่ยนแปลงกฎเกณฑ์ในข้อดังกล่าวให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน เนื่องจากการบริหารราชการของไทยนั้น โดยมากเน้นไปที่โครงสร้างเชิงอำนาจนิยม การลดอำนาจขององค์กรทางราชการไทยใดๆ ก็ตาม มักจะได้รับการคัดค้านและต่อต้านจากผู้สูญเสียอำนาจเหล่านั้นเสมอ

ปัจจุบันคณะสงฆ์ไทยประสบปัญหาด้านคุณภาพของพระอุปัชฌาย์ พระสังฆาธิการส่วนใหญ่ มักไม่มีเวลาในการดูแลสหิวัหาริก เพราะต้องใช้เวลาโดยมากไปกับการบริหารงานในทางการปกครองคณะสงฆ์ ดังนั้น พระเถระที่มีคุณภาพและมีเวลาทุ่มเทในการอบรมดูแลสหิวัหาริกและทำหน้าที่พระอุปัชฌาย์ตามหลักพระวินัยได้อย่างถูกต้องครบถ้วน ยังมีจำนวนมากในคณะสงฆ์ไทย เพียงแต่พระเถระเหล่านั้น มิได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการ มหาเถรสมาคมจึงควรให้สิทธิพระเถระเหล่านั้นให้ได้รับการสอบและแต่งตั้งให้เป็นพระอุปัชฌาย์ด้วย โดยการเปลี่ยนแปลงหลักเกณฑ์ในข้อดังกล่าว อีกทั้งปัญหาในเรื่องการควบคุมดูแลพระภิกษุในพื้นที่ที่ห่างไกล

^{๑๔๐} ฉลอง เจยาคม, *ผ่าศาสนจักร-ทะเลงจุดตัน*, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๘๔.

^{๑๔๑} พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตรา ๑๒.

^{๑๔๒} พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตรา ๒๐.

ในปัจจุบันทางมหาเถรสมาคมสามารถดูแลและควบคุมพระเถระเหล่านั้นได้โดยตรง ถึงแม้พระเถระเหล่านั้นจะไม่ได้เป็นพระสังฆาธิการก็ตาม เพราะมีการคมนาคมและการรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่สะดวกขึ้น อีกทั้งในด้านกฎหมายตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้ให้อำนาจมหาเถรสมาคมโดยตรงในการปกครองคณะสงฆ์ไทยทั้งหมด ให้เป็นไปโดยความเรียบร้อย ติงาม รวมถึงการตรากฎหมายในลำดับรอง ใช้บังคับแก่พระภิกษุทุกรูปในคณะสงฆ์ไทย^{๑๔๓} และการกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีปฏิบัติในการลงนิคหกรรมแก่พระภิกษุในคณะสงฆ์ไทยทุกรูปซึ่งล่วงละเมิดพระธรรมวินัยได้ทันทีอีกด้วย

๓.๔.๑.๓ ความย่อหย่อนในการปกครองอบรมสั่งสอนสังฆาธิการิก

ความย่อหย่อนในการปกครองดูแลและอบรมสั่งสอนสังฆาธิการิก เป็นปัญหาที่สำคัญจากการวิจัยของจำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ สรุปรว่าปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาที่กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าเป็นปัญหาที่สำคัญมากที่สุดถึง ๕๘ เปอร์เซ็นต์^{๑๔๔} สาเหตุของปัญหาประการหนึ่งเนื่องจากพระอุปัชฌาย์ต้องผูกติดอยู่กับตำแหน่งทางการปกครอง คือ ต้องมีตำแหน่งเป็นพระสังฆาธิการ การที่จะได้รับแต่งตั้งเป็นพระอุปัชฌาย์ พระเถระผู้นั้นจะต้องเป็นพระสังฆาธิการอย่างน้อยในตำแหน่งเจ้าอาวาสสำหรับวัดทั่วไป หรือตำแหน่งรองเจ้าอาวาสหรือผู้ช่วยเจ้าอาวาสสำหรับพระอารามหลวง^{๑๔๕}

ข้อกำหนดเกี่ยวกับคุณสมบัติพระอุปัชฌาย์ เป็นสิ่งที่เพิ่มเติมขึ้นจากข้อกำหนดในพระวินัย เป็นผลทำให้กฎเกณฑ์ของกฎหมายในข้อนี้มีความสำคัญเท่าๆ กับพระธรรมวินัย ทำให้การให้อุปสมบทของพระอุปัชฌาย์ เป็นเพียงแบบพิธีที่ถูกกำหนดขึ้นโดยอำนาจของกฎหมาย พระอุปัชฌาย์จึงไม่เอาใจใส่ดูแลอบรมสั่งสอนสังฆาธิการิกอันเป็นหน้าที่ตามพระวินัย เพราะถือว่าได้รับการแต่งตั้งโดยชอบด้วยกฎหมายแล้ว โดยไม่เข้าใจถึงหลักการของกฎหมายที่ว่า เมื่อตนได้รับการเป็นพระอุปัชฌาย์ ตามกฎหมายแล้วผู้นั้นย่อมจะต้องมี “หน้าที่” คัดสรรและอบรมสั่งสอนสังฆาธิการิก เป็นการตอบแทนในการได้สิทธิอันนั้นตามกฎหมายด้วย เพราะสิทธิอันนั้นตามหลักกฎหมายแล้วจะต้องมาควบคู่กับหน้าที่เสมอ

ความย่อหย่อนต่อหน้าที่ในการดูแลและอบรมสั่งสอนสังฆาธิการิกของพระอุปัชฌาย์ จะไม่ค่อยให้ความสำคัญหรือกวัดขันเข้มงวดมากเท่าใดนัก เห็นได้จากในกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๗ (พ.ศ. ๒๕๓๖) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระอุปัชฌาย์ หมวด ๓ หน้าที่พระอุปัชฌาย์ ข้อ ๑๙ ที่บัญญัติว่า “พระอุปัชฌาย์เมื่อให้บรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรแล้วมีหน้าที่ต้องถือเป็นภาระธุระ

^{๑๔๓} พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตรา ๑๘ และมาตรา ๒๐.

^{๑๔๔} จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, รายงานการวิจัย การบวชในสังคมไทย, พุทธศาสนศึกษาปีที่ ๒ (ฉบับที่ ๒), หน้า ๕๖.

^{๑๔๕} กฎหมายมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๑๗ (พ.ศ. ๒๕๓๖) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระอุปัชฌาย์ข้อ ๘ (๑) และข้อ ๑๐ วรรคสอง.

ปกครองดูแลสั่งสอนสัทธินิหาริกของตนให้ตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติ ต้องชวนขวยให้ได้รับการศึกษาตามพระวินัย^{๑๔๖} อันเป็นข้อกำหนดที่กำหนดไว้อย่างกว้างๆ ไม่มีการระบุรายละเอียดว่าต้องทำอะไรบ้างเป็นข้อๆ เช่น ภายใน ๑๕ วันแรกของการอุปสมบท พระอุปัชฌาย์ควรสั่งสอนพระนวกะอย่างไรบ้าง หรือ ภายใน ๑ พรรษา พระนวกะควรจะต้องมีความรู้ในพระศาสนาในระดับใด อีกทั้งในข้อ ๒๕ เกี่ยวกับการระงับหน้าที่พระอุปัชฌาย์ ไม่ปรากฏเหตุที่พระอุปัชฌาย์ละเลยย่อหย่อนหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนและปกครองดูแลสัทธินิหาริก เป็นเหตุหนึ่งที่ทำให้หน้าที่พระอุปัชฌาย์ระงับ หรือถูกถอดถอนจากตำแหน่งพระอุปัชฌาย์^{๑๔๗}

โดยสรุป ผลกระทบจากการขาดกตัญญูกตเวทีในสังคมสงฆ์ ไม่ว่าจะเป็นการแต่งตั้งการตรากฎหมายที่เพิ่มขึ้นนอกจากพระธรรมวินัย และความย่อหย่อนในการปกครองดูแลสัทธินิหาริกที่เข้ามาเป็นสมาชิกใหม่ในสังคมสงฆ์นั้น เป็นอำนาจหน้าที่ทางสงฆ์ที่จะต้องดูแลใส่ใจในการให้การอบรมสั่งสอนผู้เป็นสัทธินิหาริก แต่เพราะเหตุกฎหมายทางบ้านเมือง หรือทางราชการเข้ามาควบคุมการปฏิบัติหน้าที่ของกฎหมายทางสงฆ์ ทำให้พระสงฆ์ที่ได้รับแต่งตั้งนั้นต้องรับผิดชอบด้านอื่นๆ เสียส่วนมาก ทำให้เกิดช่องในการอบรมสั่งสอนสัทธินิหาริก ขาดความใกล้ชิดระหว่างกันอันเป็นสาเหตุหนึ่งทำให้สัทธินิหาริก มีวัตรปฏิบัติไม่เหมาะสมกับสามณสารูป และยังสามารถปฏิบัติตนผิดพระธรรมวินัยได้ด้วย ดังกรณีตัวอย่างที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

๓.๔.๒ ผลกระทบจากการขาดกตัญญูกตเวทีในสังคมคฤหัสถ์

การขาดกตัญญูกตเวทีในสังคมคฤหัสถ์ หลังจากที่ถูกวิจัยศึกษาสถานการณ์และวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาการขาดกตัญญูกตเวทีดังกล่าวแล้วเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของผู้ครองเรือนไม่ว่าจะเป็นบิดามารดา บุตรธิดา อาจารย์กับศิษย์หรือนักเรียนที่เป็นเยาวชน และปัญหาของนายจ้างกับลูกจ้าง พอละสังเคราะห์ผลกระทบจากการขาดกตัญญูกตเวทีในสังคมของคฤหัสถ์เกี่ยวกับปัญหาทางเพศ ยาเสพติด การพนัน และอาชญากรรม เป็นต้น โดยมีผลกระทบที่เกิดขึ้นมีทั้งต่อร่างกาย จิตใจ และชีวิตของผู้ถูกระทำ และคนที่อยู่รอบข้างประกอบด้วย มีรายละเอียด ดังนี้

๓.๔.๒.๑ ผลกระทบจากการขาดกตัญญูกตเวทีต่อตนเอง

พระพุทธศาสนาได้กล่าวไว้ว่า บุคคลผู้ไม่มีความกตัญญูกตเวที มีชื่อว่า “เป็นคนอกตัญญู” และวิถีชีวิตของเขาก็จะประสบแต่ความเสื่อม เป็นทุกข์ ปราศจากความสุขความเจริญ และถูกตีเตียนเมื่อสิ้นชีวิตไปแล้ว ย่อมไปสู่ทุกข์ ดังพระพุทธพจน์ว่า

^{๑๔๖} กฎมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๑๗ (พ.ศ. ๒๕๓๖) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระอุปัชฌาย์ข้อ ๑๙.

^{๑๔๗} กฎมหาเถรสมาคมฉบับที่ ๑๗ (พ.ศ. ๒๕๓๖) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระอุปัชฌาย์ ข้อ ๒๕.

นรชนผู้ปฏิบัติผิดในมารดาบิดา ตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือสาวกของตถาคตนั้น ย่อมประสบสิ่งที่มีโทษบุญเป็นอันมาก เพราะการไม่ประพฤติธรรมในมารดาบิดานั้น บัณฑิตทั้งหลายจึงติเตียนนรชนนั้นในโลกนี้ แลเขาจากโลกนี้ไปแล้วจึงไปสู่อบาย^{๑๔๘}

จากพระพุทธพจน์นี้ ได้แสดงให้เห็นว่า โทษหรือผลกระทบของผู้ที่ไม่รู้จักบุญคุณของผู้ได้กระทำแล้วแก่ตน (บิดามารดาผู้ให้กำเนิด) ไม่ทำการเลี้ยงดูตอบแทนพระคุณอันนั้น ย่อมไม่เจริญในหน้าที่การงาน เป็นคนเขลาเบาปัญญา แม้มีชีวิตอยู่ก็เปรียบเสมือนคนตายไปแล้ว เพราะขาดารงตนอยู่ในความประมาท และมีจิตใจไม่บริสุทธิ์ ทำให้มองไม่เห็นคุณค่าของคนอื่น สิ่งอื่น ทั้งคอยจ้องโทษบุคคลอื่น มีความโลภ เอาไรต์เอาเปรียบคนอื่น ซึ่งจะไม่ได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อนมนุษย์ในที่สุด ดังข้อความที่ว่า...คนอกตัญญูคอยจับผิดอยู่เป็นนิตย์ ถึงจะให้แผ่นดินทั้งหมดก็ทำให้เขาพึงพอใจไม่ได้^{๑๔๙} และผู้ใดไม่รู้จักคุณค่าและประโยชน์ที่ผู้อื่นกระทำไว้ก่อน ผู้นั้นเมื่อมีกิจการงานเกิดขึ้นในภายหลัง ย่อมหาผู้ช่วยเหลือไม่ได้^{๑๕๐}

จะเห็นว่า ลักษณะของบุคคลอกตัญญูนี้ จัดอยู่ในจำพวกคนพาล เพราะไม่รู้จักบาปบุญคุณโทษ ไม่เกรงกลัวต่อบาปกรรม และไม่เชื่อเรื่องผลของการกระทำของตนที่ได้กระทำลงไปว่าจะเกิดผลกระทบต่ตนเอง (การทำร้ายจิตใจของพ่อแม่ ให้ท่านเสียใจ โดยเฉพาะเยาวชนไทยในปัจจุบันที่ปรากฏตามหน้าสื่อสิ่งพิมพ์ทุกวัน โดยเฉพาะชอบใช้ความความรุนแรงแก้ปัญหา มีทั้งลัทธิพหุฆ่าเจ้าของทรัพย์ เป็นต้น) และผลของการกระทำที่ได้กล่าวมานี้ ได้สอดคล้องกับผลงานวิจัยของพระมหาบุญเพียร บุญฉวีโร (แก้ววงศ์น้อย) ได้สรุปลักษณะของคนอกตัญญู ไว้ดังนี้

๑. เป็นบุคคลที่ไม่ควรคบหาสมาคม ผู้ที่ไม่รู้จักบุญคุณที่บุคคลอื่นทำไว้และไม่ตอบแทนคุณ บุคคลเช่นนั้นถือว่าไม่ควรคบอย่างยิ่ง เพราะการคบคนเช่นนั้นไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ใดๆ อาจจะเป็นโทษต่อบุคคลผู้ที่คบหาด้วยซ้ำไป

๒. เป็นคนเลวทราม บุคคลที่อาศัยร่มเงาของต้นไม้ใด ไม่ควรหักรานกิ่งของต้นไม้ต้นนั้น ผู้ที่กระทำถือว่าเป็นคนเลวทราม เพราะความกตัญญูกตเวทิตะเป็นคุณธรรมพื้นฐานของคนดี (นิमितต์ สาธรรูปานํ กตญญูกตเวทิตา) เมื่อคุณธรรมพื้นฐานไม่มี เชื่อว่าเป็นคนดีไม่ได้

๓. เป็นคนมองโลกในแง่ร้ายและไม่รู้จักพอ คนอกตัญญูมักเป็นคนมองโลกในแง่ร้าย เพราะมองไม่เห็นคุณงามความดีของผู้อื่น แม้จะให้ผืนแผ่นดินทั้งหมดบนโลกแก่เขา ก็ยังไม่เป็นที่พอใจแก่เขาได้ ด้วยเหตุว่าคนที่ไม่รู้จักบุญคุณคน แม้จะทำคุณประโยชน์แก่เขาทุกปานใดก็ตาม เขาก็ยังมองไม่เห็นคุณประโยชน์ที่ผู้อื่นทำให้อยู่ดี

^{๑๔๘} วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔/๖.

^{๑๔๙} ชู.ชา. (ไทย) ๒๗/๗๒/๓๐.

^{๑๕๐} ชู.ชา. (ไทย) ๒๗/๙๐/๓๗.

๔. ไม่มีใครช่วยเหลือ เป็นบุคคลที่ขาดญาติมิตรสหาย เพราะไม่มีใครอยากคบหา เมื่อไม่รู้คุณของผู้อื่นยามที่มีกิจการงานหรือเรื่องราวใดๆ เกิดขึ้น ย่อมไม่มีใครช่วยเหลือเพราะช่วยไปก็ไม่มีประโยชน์สำหรับคนไม่รู้จักบุญคุณคนอื่น

๕. เป็นคนที่ไร้ประโยชน์ ท่านเปรียบว่า เก็บขอนไม้ที่ลอยน้ำขึ้นมา ยังดีกว่าช่วยคนอกตัญญูขึ้นจากน้ำ เพราะขอนไม้ที่เก็บมายังทำประโยชน์อื่นๆ ได้ อย่างเช่น ทำฟืน เป็นต้น ส่วนการช่วยเหลือคนอกตัญญูไม่มีประโยชน์ อาจกลายเป็นโทษแก่ผู้ช่วยเหลือก็ได้

๖. มีแต่ความเสื่อม ไม่มีความสำเร็จ บุคคลใดที่ได้พักอาศัยในบ้านของคนอื่น เพียงแค่คืนเดียว หรือได้รับการเลี้ยงข้าวปลาอาหารเพียงมื้อหนึ่ง ก็ไม่ควรแม้แต่จะคิดไม่ดีต่อเจ้าของบ้าน ผู้ที่เนรคุณต่อผู้มีพระคุณแม้เพียงน้อย ย่อมมีแต่ความเสื่อม

๗. ย่อมประสบทุกข์ คนอกตัญญูย่อมมีชีวิตที่หาความสุขไม่ได้ ต้องพบกับความทุกข์ทรมานเหมือนถูกโยนลงไปในขุมนรก^{๑๕๑}

จะเห็นว่า ผลของการทำไม่ดีหรือเป็นคนอกตัญญูนี้ ในทางพระพุทธศาสนายังถือว่าบุคคลผู้ไม่มีความกตัญญู เป็นคนไม่รู้จักบุญคุณที่ผู้อื่นกระทำแก่ตน จะไม่มีใครคบหาสมาคมด้วย ทำให้ผู้ที่รู้จักค่อยๆ หลีกห่างจากไป และเป็นคนที่น่าตำหนิ แม้แต่การคบหาสมาคมกับคนอกตัญญูก็ไร้ประโยชน์ ซ้ำยังก่อให้เกิดโทษทุกข์ภัยอันตรายแก่ผู้คบหาสมาคม ดังมีความรองรับว่า

ผู้ไม่รู้อุปการคุณที่ผู้อื่นทำแล้ว ผู้ที่ไม่เคยทำความดีอย่างใดอย่างหนึ่งแก่ใคร ผู้ที่ไม่ตอบแทนอุปการคุณที่ผู้อื่นทำให้แล้ว น่าตำหนิ ความกตัญญูไม่มีในผู้ใด การคบหาผู้นั้น ก็ไร้ประโยชน์ แม้ด้วยอุปการคุณที่กระทำต่อหน้า มิตรธรรมยังหาไม่ได้ในบุคคลใด บัณฑิตไม่ริษยา ไม่ตำว่าบุคคลนั้น พึงค่อยๆ หลีกห่างจากเขาไปเสีย^{๑๕๒}

เมล็ดพืชที่ถูกเผาในกองไฟ ย่อมไม่งอกขึ้นฉันใด ความดีที่ทำในคนชั่ว ก็ย่อมพินาศไปไม่งอกงาม ฉะนั้น^{๑๕๓} ขอเดชะพระองค์ผู้เป็นใหญ่แห่งหมู่ชน สาขเสนาบดีเพื่อนของพระองค์ เป็นคนมีความคิดต่ำทราม อกตัญญู ประทุษร้ายมิตร กระทำกรรมอันไม่ประเสริฐเช่นนี้^{๑๕๔}

จากพระพุทธพจน์นี้ สามารถสรุปความได้ว่า บุคคลที่ขาดจิตสำนึกของความเป็นคนกตัญญู จะถูกประณามว่าเป็นคนอกตัญญู และจัดอยู่ในจำพวกคนพาล ไม่ควรคบหาสมาคม เพราะถือว่าคนอกตัญญู เป็นผู้ที่ไม่มีคุณสมบัติของคนดี การทำความดีกับคนอกตัญญูย่อมไม่มีผลดีท่านเปรียบ

^{๑๕๑}พระมหาบุญเพียร ปุณณวิริโย (แก้ววงศ์น้อย), “แนวคิดและวิธีการขัดเกลาทางสังคมในสถาบันครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๖๕-๖๖.

^{๑๕๒}พ.ชา. (ไทย) ๒๗/๓๑-๓๒/๑๖๒.

^{๑๕๓}พ.ชา. (ไทย) ๒๗/๗๗/๓๓๕.

^{๑๕๔}พ.ชา. (ไทย) ๒๗/๗๔/๓๓๕.

เหมือนกับการหว่านพืชลงไปในกองไฟ ย่อมมอดไหม้เสียเปล่า ต่างกับการทำความดีกับคนที่มีความกตัญญู ย่อมได้รับผลดี เหมือนหว่านพืชลงในดินดี

๓.๔.๒.๒ ผลกระทบจากการขาดกตัญญูทเวที่ต่อสังคม

จะเห็นโทษของบุคคลอกตัญญู ดังได้กล่าวไว้ในข้อแรก ย่อมไม่เป็นประโยชน์แก่ผู้ที่คบหาสมาคมด้วย เพราะถ้าหากเราคบกับคนที่มีลักษณะเช่นนี้ ก็เท่ากับว่าเราได้สร้างความเสียหายให้เกิดขึ้นทั้งแก่ตนเอง และยังสร้างความเสื่อมเสียแก่วงศ์ตระกูล และเป็นแบบอย่างที่ไม่ดีแก่สังคมส่วนรวมด้วย เพราะฉะนั้น บุคคลผู้ที่ขาดจิตสำนึกของความเป็นคนกตัญญู จะถูกประณามว่า **เป็นคนอกตัญญูบ้าง คนเนรคุณบ้าง คนชั่วบ้าง ลูกทรพีบ้าง** โดยถือว่าจัดอยู่ในลักษณะของคนพาล คบหาสมาคมเป็นเพื่อนกับคนอกตัญญู เท่ากับว่าเราได้สร้างบ่อเกิดแห่งความหายนะ และนำมาซึ่งความไม่พอใจ เช่น การนินทา โดยนัยพระพุทธศาสนาได้แสดงโทษของการคบคนชั่วเป็นมิตรไว้ ๖ ประการ ได้แก่

๑. มีนิกเลงการพนันเป็นมิตรสหาย
๒. มีนิกเลงเจ้าชู้เป็นมิตรสหาย
๓. มีนิกเลงเหล่าเป็นมิตรสหาย
๔. มีคนหลอกลวงเป็นมิตรสหาย
๕. มีคนโกงเป็นมิตรสหาย
๖. มีโจรเป็นมิตรสหาย^{๑๕๕}

จะเห็นว่า ท่าทีของพระพุทธศาสนาต่อปัญหาคนอกตัญญูนี้ เมื่อพิจารณาแล้วเป็นคนทีละเมียดจรรยาธรรมขั้นพื้นฐานของชาวพุทธนั้น คือ หลักศีล ๕ โดยเฉพาะศีลข้อ ๕ สุราเมื่อเสพเข้าไปแล้วก็ขาดสติไตร่ตรองในสิ่งที่ถูกที่ควร ขาดความระมัดระวังต่อบาป ย่อมกระทำความไม่ดีให้ปรากฏขึ้นแก่ตน และยังพาดนเข้าสู่อบาย ด้วยการคบหาสมาคมกับบุคคลที่ขาดจิตสำนึกของความเป็นคนกตัญญูมีลักษณะของความเป็นมิตรเทียม ย่อมจะก่อให้เกิดโทษทุกข์ภัยอันตราย และนำไปสู่ความหายนะ มีแต่ความเสื่อม หากความเจริญมิได้เลย ฉะนั้น หากบุคคลใดบุคคลหนึ่งคบคนอกตัญญูคนชั่วเป็นมิตร แม้ตนเองจะไม่ได้เป็นคนชั่ว แต่ก็พลอยทำคนอื่นมองว่าเป็นคนชั่วตามด้วย มีพระพุทธพจน์ได้รับรองไว้ดังนี้

ผู้ใดแม้มิได้ทำความชั่ว แต่เกลือกกัลลวกับผู้ทำบาป ผู้นั้นย่อมพลอยถูกระวางในกรรมชั่ว และเสื่อมเสียชื่อเสียงยิ่งๆ ขึ้น^{๑๕๖} ผู้คบคนเลว ย่อมพลอยเลวลง^{๑๕๗} ผู้ใดห่อปลาเนาด้วยใบคา ใบคาย่อมเหม็นกลิ่นปลาคละคลุ้ง การเกลือกกัลลวคนพาลย่อมมีผลอย่างนั้น^{๑๕๘}

^{๑๕๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๒/๒๐๔-๒๐๕.

^{๑๕๖} ขุ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๒๕๔/๒๘๓.

^{๑๕๗} อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๖๕/๑๕๘.

จากพระพุทธรูปนี้ แสดงให้เห็นว่าบุคคลที่มีความดีในตัว แต่เมื่อได้คบกับคนที่ตระหนกผกใฝ่ในความชั่วเข้าแล้ว ผู้ดีนั้นก็ถูกกล่าวว่าเป็นคนชั่วด้วยเช่นกัน เพราะจัดอยู่ในลักษณะการคบมิตรเทียม ซึ่งทำที่ในเรื่องนี้พระพุทธรูปศาสนาได้แสดงลักษณะของการคบหากับคนไม่ดีหรือมิตรเทียม ไว้ ๔ ประการ ได้แก่

๑. มิตรที่ถือเอาแต่ประโยชน์จากผู้อื่นฝ่ายเดียว
๒. มิตรดีแต่พูด
๓. มิตรพูดประจบ
๔. มิตรชักนำในทางเสื่อม^{๑๕๙}

เป็นความจริงที่ว่า ลักษณะของมิตรทั้งสี่ประการข้างต้น เมื่อบุคคลผู้เป็นบัณฑิตกระทำความดีกับคนนอกตัณญ์ยอมไม่ได้ผล ซึ่งเปรียบเหมือนกับการหว่านพืชลงในกองไฟ ย่อมจะมอดไหม้เสียเปล่า เพราะการคบคนเช่นนั้นไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ใดๆ อาจเป็นโทษต่อบุคคลผู้คบหาด้วยซ้ำไป เพราะคนนอกตัณญ์เปรียบเหมือนอมิตรผู้มีดาบในมือ^{๑๖๐} แล้วการคบกับคนนอกตัณญ์อยู่ในที่ใด ย่อมทำให้คนในที่นั้นมีชีวิตที่หาความสุขได้ยาก ต้องพบกับความทุกข์ทรมานเหมือนลูกโยนลงไปในขุมนรก ดังพระพุทธรูปว่า “ผู้คบค้าสมาคมกับคนพาล ย่อมเศร้าโศกสิ้นกาลนาน การอยู่ร่วมกับคนพาล เป็นทุกข์ตลอดเวลา เหมือนอยู่ร่วมกับศัตรู”^{๑๖๑}

๓.๔.๒.๓ ผลกระทบจากการขาดกตัญญูทเวทิต่อชุมชน

ครอบครัวเป็นหน่วยผลิตย่อยๆ ทางเศรษฐกิจ เมื่อเกิดความรุนแรงขึ้น ส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจชุมชน สังคม การเมืองและสิ่งแวดล้อม ทำให้กลายเป็นสังคมที่ไม่ปลอดภัย โดยเฉพาะเยาวชน มีการทะเลาะวิวาท ทูตตี ทำร้ายกันในครอบครัว ส่งผลให้เกิดความรำคาญกับเพื่อนบ้านและชุมชน ขาดความเชื่อมั่นนับถือ ไม่มีความสุข ปัญหาเหล่านี้จะทวีขึ้นเรื่อยๆ เนื่องจากครอบครัวเป็นสถาบันที่ใกล้ชิดกับเยาวชน ไม่สามารถรวมตัวเป็นกลุ่มหรือชุมชน ในการที่จะบำเพ็ญตนเป็นประโยชน์ต่อสังคมได้ สุดท้ายก็กลายเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาศักยภาพของชุมชน โดยเฉพาะความเจริญก้าวหน้าในการประกอบสัมมาชีพ^{๑๖๒} ทำให้เสรีภาพพื้นฐานในการดำเนินชีวิต ไม่อาจอยู่ร่วมกับสังคมที่เสมอภาค เอื้อเพื่อเกื้อกูลกันอย่างปกติสุขได้

^{๑๕๘} ชู.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๕๔/๒๘๓.

^{๑๕๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๕๙/๒๐๙.

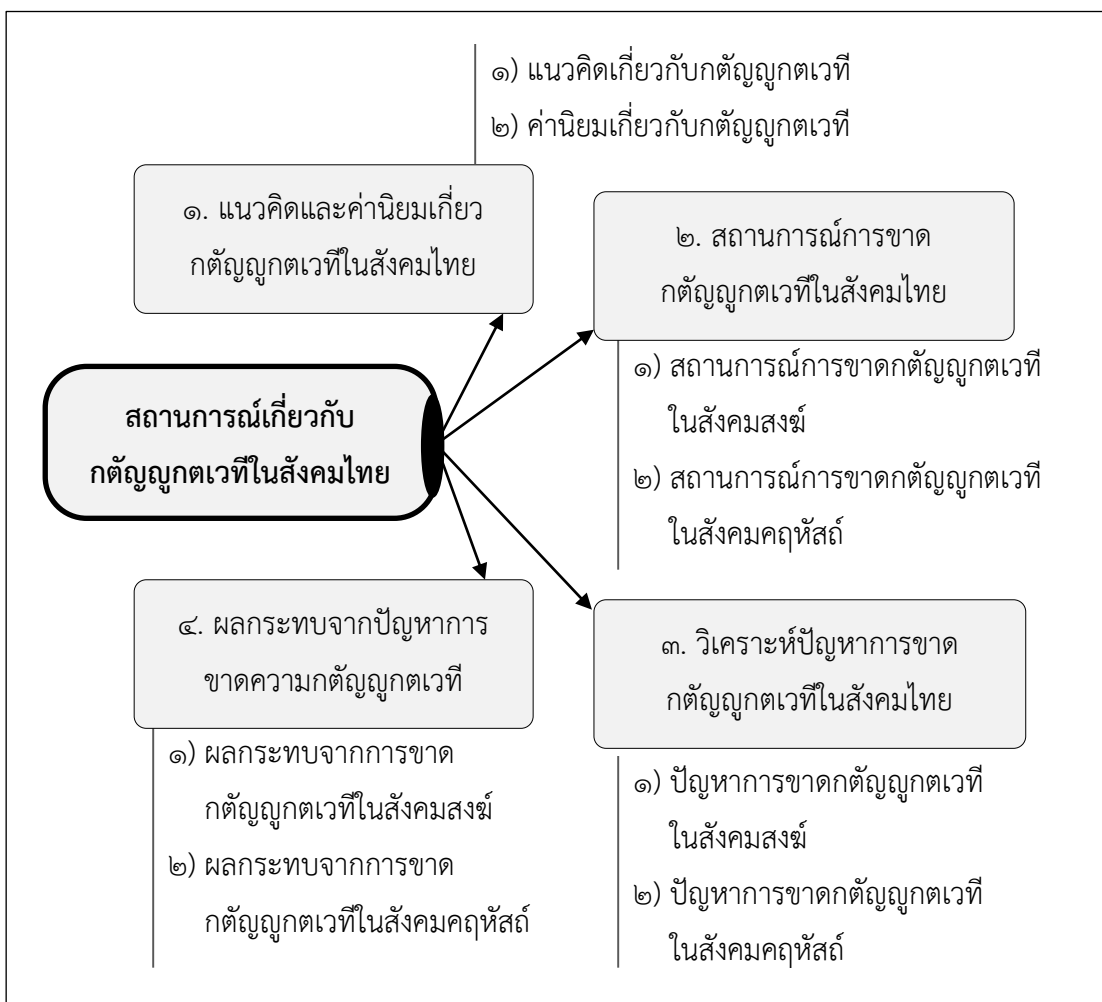
^{๑๖๐} มงคล. (บาลี) ๑/๓๐/๒๔.

^{๑๖๑} ชู.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๐๗/๙๗.

^{๑๖๒} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๕/๒๒.

๓.๕ สรุป

จากศึกษาวิจัยสถานการณ์การขาดกตัญญูทเวทในสังคมไทย ไม่ว่าจะเป็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับสังคมสงฆ์ หรือสังคมคฤหัสถ์ ล้วนแล้วต้องมีที่มาและเหตุทำให้เกิดการกระทำที่ผิดต่อหลักปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะสถานการณ์การขาดกตัญญูทเวทในสังคมสงฆ์ เป็นการละเลยหน้าที่ในฐานะเป็นพุทธบริษัท คือไม่ศึกษาในหลักคำสั่งสอนที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ก่อนจะปรินิพพาน ส่วนสถานการณ์เกี่ยววัตรปฏิบัติในสังคมสงฆ์ เนื่องการทำหน้าที่ในฐานะที่เป็นทั้งอุปัชฌาย์ เป็นอาจารย์สอน เป็นทั้งเจ้าอาวาส และเป็นผู้บริหารสำนักเรียนไม่ได้ดูแลปกครองอย่างใกล้ชิดกับศิษย์ในสำนัก ทำให้ขาดความเคารพและเชื่อฟังในคำสั่งสอนตามด้วย ส่วนสถานการณ์การขาดกตัญญูทเวทในสังคมคฤหัสถ์ เป็นการปฏิบัติไม่ถูกต้องตามหน้าที่ที่ควรปฏิบัติไม่ว่า จะอยู่ในฐานะของความเป็นบิดามารดาต่อบุตรธิดา สามเณรต่อภรรยา อาจารย์ต่อศิษย์ และนายจ้างต่อลูกจ้าง โดยสถานการณ์เกี่ยวกับการประพฤติตัวที่ไม่เหมาะสมนี้ โดยเฉพาะอาจารย์ต่อศิษย์ ในฐานะเป็นแม่พิมพ์ของชาติ เป็นการละเมิดจรรยาบรรณของความเป็นครู มีกรณีชู้สาว เป็นต้น สถานการณ์การกระทำผิดระหว่างนายจ้างต่อลูกจ้างมีส่วนเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์และความไม่ไว้วางใจกันระหว่างลูกจ้างกับนายจ้างรวมถึงมีความสัมพันธ์การเป็นชู้ระหว่างทั้งสองฝ่าย จนในที่สุดได้ลงเอยด้วยการทำร้ายร่างกายและการฆ่ากัน ซึ่งปัญหาทั้งหมดนี้ได้สร้างผลกระทบให้เกิดขึ้นทั้งตัวเอง ชุมชน สังคม และประเทศชาติด้วย จากที่ผู้วิจัยได้ศึกษาสาระสำคัญและเนื้อหาในบทนี้ จึงนำเสนอภาพรวมของเนื้อหาเป็นแผนภูมิ ดังนี้



แผนภูมิที่ ๓.๑ แสดงกรอบความคิดสถานการณ์เกี่ยวกับกัตัญญุกตเวทีในสังคมไทย

บทที่ ๔

แนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสังคมไทย

การศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสังคมไทย” ในบทนี้จะได้พรรณนาความสำคัญของกตัญญูทเวทีในสังคมไทย ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับหลักประเพณี ขนบธรรมเนียมต่างๆ จนกลายเป็นวัฒนธรรมประจำชาติไทย ความมีน้ำใจไมตรีจิตต่อกัน การปฏิบัติกิจวัตรประจำวัน และแนวทางการดำเนินชีวิตอันเป็นค่านิยมที่พึงงามของสังคมไทย ซึ่งอยู่บนพื้นฐานคำสอนกตัญญูทเวทีทั้งที่เป็นสังคมสงฆ์ก็ดี และสังคมคฤหัสถ์ก็ดี ล้วนได้ปฏิบัติตามหลักกตัญญูทเวที โดยเริ่มจากระบบเล็กๆ ไปหาระบบที่ใหญ่ขึ้น เช่น สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา และสถาบันศาสนา เป็นต้น เพื่อฝึกหัดพัฒนาพลเมืองในประเทศให้เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ไม่ก่อปัญหาทั้งหลายอันจะนำไปสู่ความรุนแรง ความแตกแยกสามัคคี ดังนั้นเพื่อให้เกิดการตระหนักรู้ในการปฏิบัติต่อกัน ในบทนี้จะได้นำเสนอแนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวที ด้วยหลักสำคัญ ๓ ประการ คือ ๑. ความสำคัญกตัญญูทเวทีในฐานะรากฐานของสังคมไทย ๒. เป้าหมายการส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสังคมไทย และ ๓. แนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสังคมไทย มีดังนี้

๔.๑ ความสำคัญกตัญญูทเวทีในฐานะรากฐานของสังคมไทย

ความสำคัญกตัญญูทเวทีในฐานะรากฐานของสังคมไทย ตามหลักพระพุทธศาสนานั้น ภิคุษสงฆ์เป็นเนื่อนาบุญ เป็นสื่อกลางเพื่อให้พุทธศาสนิกได้สร้างคุณงามความดีมีปฏิบัติชอบ เป็นต้น ดังนั้น ภิคุษสงฆ์ในทางพระพุทธศาสนา จึงเป็นผู้มีอุปการคุณต่อพุทธศาสนิกชน เพราะเป็นผู้สงเคราะห์ พุทธศาสนิกชนด้วยธรรมะ ทำให้คนได้ยึดถือปฏิบัติตามหลักธรรมแล้วนำไปปฏิบัติตามให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีและสังคมมีความสุขด้วย มีความปรากฏว่า “พระสงฆ์ จึงเป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวายควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ทักษิณา ควรแก่การทำอัญชลี เป็นเนื่อนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก”^๑

จากความสำคัญของพระสงฆ์ที่เป็นเนื่อนาบุญของโลกนั้น เพราะได้อบรมตนดีแล้วจึงได้เป็นที่พึงพอใจของพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ได้ปฏิบัติถูกต้องตามคำสอนนั้น กล่าวคือเมื่อจะทำกตัญญูทเวที จะคิดกตัญญูทเวที ก็มีจิตประกอบด้วยเมตตา ต้อนรับขับสู้ อุปถัมภ์ด้วยความเต็มใจ^๒ และในเมื่อพุทธศาสนิกชนปฏิบัติตนตามหลักดังกล่าวนี้แล้ว ย่อมเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูทเวที และ

^๑ม.ม. (ไทย) ๑๒/๗๔/๖๖.

^๒ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๒/๒๑๖.

เป็นการเกื้อกูลส่งเสริมให้พระสงฆ์ ได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนถูกต้องตามแนวทางพระพุทธศาสนาเพื่อให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นอันจะส่งผลให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง และได้เป็นรากฐานการปฏิบัติสำหรับสังคมไทยตามหลักตัญญูกตเวทีเพื่อให้เกิดความดีงามและความถูกต้องทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ โดยสามารถจำแนกความสำคัญตัญญูกตเวทีในฐานะรากฐานของสังคมไทยได้ ดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ ความสำคัญตัญญูกตเวทีในฐานะรากฐานของสังคมสงฆ์

ดังได้ทราบมาข้างต้นแล้วว่า ความสำคัญตัญญูกตเวทีในฐานะรากฐานของสังคมสงฆ์ จากการศึกษาพบว่า สังคมสงฆ์เป็นสถาบันหลักของพระพุทธศาสนาที่สืบทอดดำรงมั่นคงมาจนถึงปัจจุบันได้ เพราะสังคมสงฆ์นั้นได้ทำหน้าที่อย่างสำคัญ ๓ ประการ คือ ๑. การศึกษาในฐานะรากฐานของสังคมสงฆ์ ๒. การปฏิบัติในฐานะรากฐานของสังคมสงฆ์ และ ๓. การเผยแผ่ในฐานะรากฐานของสังคมสงฆ์ มีกระบวนการศึกษา ดังนี้

๔.๑.๑.๑ การศึกษาในฐานะรากฐานของสังคมสงฆ์

การศึกษาถือเป็นเรื่องสำคัญประการแรก เพราะการศึกษาของสมาชิกใหม่ในหมู่สงฆ์ นั้นได้เริ่มตั้งแต่ครั้งการเข้ามาสู่สังคมสงฆ์ด้วยวิธีการบรรพชา อุปสมบท เมื่อได้รับการศึกษาเบื้องต้นเกี่ยวข้องกับชีวิตของความเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา เช่นว่า กิจใดควรทำ และกิจใดไม่ควรทำ จากพระอุปัชฌาย์ อาจารย์ ซึ่งได้ทำหน้าที่สำคัญในการอบรมสั่งสอน ทั้งนี้หลักจากได้บรรพชาอุปสมบทสมบูรณ์แล้ว สิ่งที่จะต้องตระหนักนั้น คือการศึกษาพระธรรมวินัยและวัตรปฏิบัติของสงฆ์

ดังนั้น การศึกษาในฐานะรากฐานของสังคมสงฆ์ประเด็นนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงวางระบบศึกษาไว้เป็น ๓ ขั้นตอน ดังนี้

๑. **ขั้นปริยัติ** เป็นการศึกษาพระธรรมวินัย ให้มีความรู้ในพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ารวมทั้งพระวินัย คือ ข้อบัญญัติต่างๆ ที่จะต้องประพฤติให้มีความรู้ความเข้าใจเพื่อจะได้นำมาประพฤติปฏิบัติถูกต้องตรงทางและยังสามารถแนะนำสั่งสอนผู้อื่นให้มีความรู้ ความเข้าใจในทางพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องตามด้วย

๒. **ขั้นปฏิบัติ** เป็นการนำเอาพระธรรมวินัยที่ได้ศึกษามาจนรอบรู้ และเข้าใจถ่องแท้ดีแล้ว มาประพฤติปฏิบัติด้วยกาย วาจา และใจ ในสองข้อแรก ส่วนใหญ่ก็จะเป็นไปในกรอบของพระวินัย คือศีลนั่นเอง ส่วนข้อที่สามเป็นการเจริญภาวนา ได้แก่การฝึกสมาธิ ซึ่งเป็นสมาธิในพระพุทธศาสนาไม่ใช่สมาธิโดยทั่วไป และเมื่อได้สมาธิในระดับที่จะนำไปใช้ปฏิบัติวิปัสสนาได้ก็น้อมนำไปสู่การทำวิปัสสนาอันเป็นอุบายให้เกิดปัญญา ที่ได้รู้เห็นความเป็นไปต่างๆ ของโลกตามความเป็นจริง

๓. **ขั้นปฏิเวธ** เป็นขั้นที่แสดงผลของการประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัยในระดับต่างๆ ตามลำดับจนถึงขั้นทำที่สุดแห่งทุกข์ อันเป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา

จากกระบวนการศึกษาทั้งสามขั้นตอนนี้ เป็นหน้าที่ของผู้เป็นพหูสูตที่จะต้อง
อนุเคราะห์ภิกษุ **ที่ไม่เชี่ยวชาญในปริยัติ** ดังความปรากฏว่า

ในอวาสาแห่งหนึ่ง ภิกษุหลายรูปเป็นผู้โง่เขลา ไม่ฉลาด ไม่รู้จักอุโบสถ หรือวิธีทำอุโบสถ
หรือปาติโมกข์หรือวิธียกปาติโมกข์ขึ้นแสดง ภิกษุรูปอื่นเป็นพหูสูต เชี่ยวชาญปริยัติ (อาคตาคม)
ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา เป็นบัณฑิต ฉลาด มีปัญญา มีความละเอียด มีความ
ระมัดระวัง ใฝ่การศึกษามาในอวาสนั้น ภิกษุพหูสูตนั้น อันภิกษุเหล่านั้นพึงสงเคราะห์
อนุเคราะห์ โอภาปราศรัย บำรุงด้วยจรรยา ดินเหนียว ไม้ชำระฟัน น้ำบ้วนปาก ถ้าไม่
สงเคราะห์ อนุเคราะห์ โอภาปราศรัย บำรุงด้วยจรรยา ดินเหนียว ไม้ชำระฟันน้ำบ้วนปาก
ต้องอาบัติทุกกฏ^๓

โดยสรุป การศึกษาในฐานะรากฐานของสังคมสงฆ์นั้น เป็นหลักสำคัญยิ่งหากผู้ที่เข้า
มาในสังคมสงฆ์ได้ศึกษาที่ถูกต้องตามหลักดังกล่าวแล้ว ก็เป็นการพัฒนาศาสนทายาทให้มีภูมิรู้ธรรม
คำสอนในทางพระพุทธศาสนา และสามารถนำมาปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมสงฆ์และสร้าง
ศรัทธาปาสาทะให้พุทธศาสนิกเลื่อมใสได้

๔.๑.๑.๒ การปฏิบัติในฐานะรากฐานของสังคมสงฆ์

ดังที่กล่าวแล้วว่า กตัญญูทเวทีในฐานะรากฐานสังคมสงฆ์ นอกจากจะศึกษา
ในพระปริยัติสัทธรรมสามสมบุรณ์ถูกต้องแล้ว ก็ยังต้องศึกษาในสิกขา และปฏิบัติเพื่อให้เป็นภิกษุ
สมบุรณ์นั้น ตามหลักพระพุทธศาสนา คือการศึกษาในหลักไตรสิกขา ซึ่งเป็นหลักธรรมคำสอนสำหรับ
พัฒนาชีวิตให้มีความเจริญก้าวหน้าทั้งทางร่างกาย วาจา และ จิตใจ เรียกสั้นๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา^๔
โดยมีองค์ประกอบ ๓ อย่าง ได้แก่ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา^๕ มีดังนี้

๑. **อธิศีลสิกขา** สิกขาคือศีลอันยิ่ง หรือข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมความ
ประพฤติอย่างสูง

๒. **อธิจิตตสิกขา** สิกขาคือจิตอันยิ่ง หรือข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมจิตอันยิ่ง
เพื่อให้เกิดคุณธรรม เช่นสมาธิอย่างยิ่ง

๓. **อธิปัญญาสิกขา** สิกขาคือปัญหอันยิ่งหรือข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรม
ปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง^๖

^๓วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖๓/๒๔๔.

^๔พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), สยามสามไตรสูณาคตที่สโตสโตด้วยการศึกษาไทยวิถีพุทธ,
(กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๒, หน้า ๗๗.

^๕อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๒๑/๒๔๔.

^๖แสวง อุดมศรี, พระวินัยปิฎก ๑ ว่าด้วยมหาวิภังค์หรือภิกขุวิภังค์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร:
บริษัท ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๕๔), ๒๔.

จะเห็นว่าหลักปฏิบัติทั้งสามอย่างนี้ เมื่อสังคมสงฆ์ได้น้อมนำมาปฏิบัติให้เกิดขึ้นประจำใจ แล้วก็เป็นการสร้างศรัทธาเลื่อมใสแก่พุทธบริษัทได้ปฏิบัติตามด้วย ดังปรากฏความว่า

สมัยนั้น พราหมณ์คนหนึ่งนิมนต์ภิกษุทั้งหลายมากล่าวว่า นิมนต์ พระอรหันต์ทั้งหลาย ฉันทให้อัฒนาเถิดเจ้าข้า ภิกษุเหล่านั้นเกิดความกังวลใจว่า พวกเรามีใช่พระอรหันต์ แต่พราหมณ์เรียกพวกเราว่าพระอรหันต์ พวกเราพึงปฏิบัติอย่างไรดี จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูล พระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระองค์ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่ต้องอาบัติ เพราะเขาเรียกด้วยความเลื่อมใส^๗

จากความที่กล่าวมา สรุปได้ว่า การที่ภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนา การจะได้รับการกราบไหว้ หรือบูชาด้วยอามิสทั้งหลายนั้น ก็เนื่องด้วยภิกษุนั้นได้ดำรงตนที่เหมาะสมและมีจรรยาปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักการอันเป็นข้อที่ต้องศึกษา คือ พระวินัย และประพฤติปฏิบัติตามหลักการที่ว่าจนเป็นผล คือ สามารถประกาศสั่งสอนให้คนอื่นรู้ตามด้วย

๔.๑.๑.๓ การเผยแผ่ในฐานะรากฐานของสังคมสงฆ์

การที่พระศาสนาของพระพุทธองค์จะดำรงมั่นคงได้นั้น ก็ต่อเมื่อมีภิกษุสงฆ์ในบวรพระศาสนาได้ตระหนักรู้ในการศึกษาคำสอนของพระพุทธองค์ดังที่กล่าวข้างต้น และประการสุดท้าย คือ การเผยแผ่ในฐานะรากฐานของสังคมสงฆ์ ซึ่งการเผยแผ่นี้มีความสำคัญยิ่งในการประกาศพระศาสนาไปยังสถานที่ต่างๆ และสามารถสืบทอดมาจนปัจจุบันได้ ก็ด้วยการพัฒนาศาสนทายาทอย่างมีคุณภาพทั้งภูมิรู้ภูมิธรรม และปฏิบัติตนถูกต้อง อันเป็นเป้าหมายในการส่งเสริมให้เกิดกตัญญูกตเวทิตันสังคมสงฆ์ ที่จะกล่าวในหัวข้อต่อไป

สำหรับการเผยแผ่ในฐานะรากฐานของสังคมสงฆ์นั้น ได้ยึดหลักการหรือข้อปฏิบัติตามหลักโอภาทปาติโมกข์ คือ ๑. หลักการ ๓^๘ ๒. อุดมการณ์ ๔^๙ และ ๓. วิธีการ ๖^{๑๐} ที่เป็นหลักการสำคัญผู้มีหน้าที่เผยแผ่พระศาสนา คือ คุณสมบัตินี้ ๖ ประการ เพื่อนักเผยแผ่ที่มาประชุมกันก่อนจะออกไปเผยแผ่ศาสนา มีดังนี้

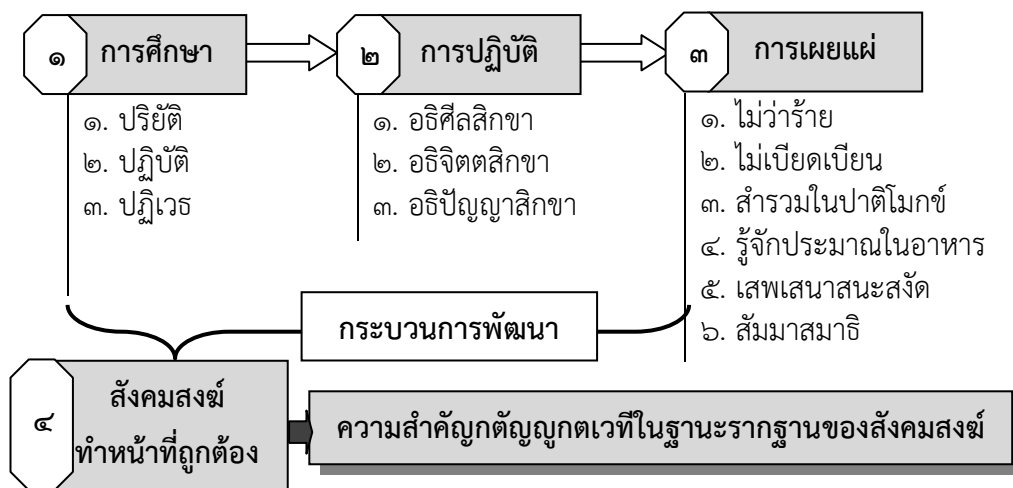
๑. อนุปวาโท คือ ไม่ว่าร้าย ไม่กล่าวร้ายผู้ใด ไม่ก้าวร้าวผู้ใด
๒. อนุปฆาโต คือ ไม่ฆ่า ไม่เบียดเบียนกันทางกาย
๓. ปาฏิโมเข จ สัรวโร คือ ความสำรวมในปาติโมกข์

^๗วิ.ม.หา. (ไทย) ๑/๒๒๖/๒๑๘.

^๘หลักการ ๓ หมายถึง สาระสำคัญที่ควรยึดถือเป็นแนวปฏิบัติ ได้แก่ ๑. การไม่ทำบาปทั้งปวง ด้วยการไม่ประพฤติชั่วทั้งกาย วาจาและใจ เช่น ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่ลักขโมย ไม่ผูกพยาบาท ๒. การทำกุศลให้ถึงพร้อม และ ๓. การทำจิตใจให้ผ่องใส

^๙อุดมการณ์ ๔ หมายถึง ๑. ความอดทน ๒. ความไม่เบียดเบียน ๓. ความสงบ คือ การปฏิบัติตนให้สงบทั้งกาย วาจาและใจ และ ๔. นิพพาน คือ การดับทุกข์ ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพุทธศาสนา

- ๔. มตตถุญตา จ ภาตตสมิ คือ ความรู้จักประมาณในโภชนะ
 - ๕. ปนตถุจ สยนาสนํ คือ การเสพเสนาสนะสังต์
 - ๖. อธิจิตเต จ อาโยโค คือการประกอบความเพียรด้วยการเอื้อเพื่อในอธิจิต^{๑๐}
- จะเห็นว่า คุณสมบัติทั้ง ๖ ประการนี้ ถือเป็นหลักสำคัญในการเผยแผ่ศาสนาเพื่อให้ความเจริญมั่นคงมาถึงปัจจุบัน และการเผยแผ่นี้เป็นหลักการสำคัญส่งเสริมกตัญญูทเวทีในฐานะรากฐานของสังคมสงฆ์ ดังจะได้นำเสนอเป็นแผนภูมิ ดังนี้



แผนภูมิที่ ๔.๑ ความสำคัญกตัญญูทเวทีในฐานะรากฐานของสังคมสงฆ์

จากแผนภูมิ สรุปความได้ว่า กระบวนการพัฒนาศาสนทายากให้ตระหนักรู้ในสมณเพศตามหลักพระพุทธศาสนา เมื่อได้เข้ามาสู่สังคมสงฆ์แล้วไม่ว่าจะอยู่ในเพศสมณะนานเท่าไรนั้นแต่สิ่งที่สำคัญที่จะต้องฝึกหัดพัฒนาใน ๓ ด้าน คือ การศึกษา การปฏิบัติ และการเผยแผ่ เพื่อจะได้เป็นกำลังสำคัญช่วยสืบทอดอายุของพระพุทธศาสนาให้มีความเจริญมั่นคง และเมื่อสังคมสงฆ์ได้ปฏิบัติหน้าที่ถูกต้องตามกระบวนการนี้แล้ว ก็เท่ากับว่าเป็นการส่งเสริมกตัญญูทเวทีในฐานะรากฐานของสังคมสงฆ์ให้เจริญสืบไป

๔.๑.๒ ความสำคัญกตัญญูทเวทีในฐานะรากฐานของสังคมคฤหัสถ์

ความสำคัญกตัญญูทเวทีในสังคมคฤหัสถ์นั้น นับได้ว่าเป็นกระบวนการพัฒนาหลักคิดที่สำคัญเพราะเป็นพื้นฐานของการดำเนินชีวิตที่จะต้องดำเนินไปในแนวทางที่สังคมปรารถนาต้องการ โดยเฉพาะการมีศีลธรรมประจำใจจะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักกตัญญูทเวที ดังนั้นกระบวนการ

^{๑๐}ดูรายละเอียดใน วิคิน อินทสระ, โอวาทปาติโมกข์, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๕), หน้า ๒๓๘-๒๔๖.

พัฒนาคนในสังคมของคฤหัสถ์นั้น จะต้องให้คนในสังคมได้ตระหนักรู้ในหลัก ๔ ประการ ได้แก่
 ๑. การตระหนักรู้ในระดับบุคคล ๒. การตระหนักรู้ในระดับครอบครัว ๓. การตระหนักรู้ใน
 สถานศึกษา และ ๔. การตระหนักรู้ในระดับองค์กร มีดังนี้

๔.๑.๒.๑ การตระหนักรู้ในระดับบุคคล

การตระหนักรู้ในระดับบุคคล นับว่าเป็นจิตสำนึกความดีบุคคลที่ควรกระทำต่อสังคม โดยการกระทำนั้นอาจจะมีแรงจูงใจอย่างใดอย่างหนึ่งที่ประสบพบเห็นกับเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม จึงต้องการทำความดีนั้นๆ เพื่อช่วยเหลือสังคมให้พ้นจากสภาพวิกฤติไปได้ โดยเฉพาะสถานการณ์ตามที่ได้กล่าวแล้วในบทที่สาม ดังนั้นในที่นี้ก็จะเป็นการวิเคราะห์เพื่อให้ทราบว่าการพัฒนาคนให้มีจิตสำนึกในความเป็นคนที่มีกตัญญูต่อเวลาที่ประจําใจนั้น มีหลักการดำเนินการอย่างไร และการทำงานเพื่ออะไร ดังจะมีกรณีตัวอย่างให้ศึกษาต่อไปนี้

กรณีตัวอย่างที่ผู้วิจัยยกมาประกอบการวิเคราะห์ในประเด็น “การตระหนักรู้ในระดับบุคคล” ก็เพื่อสะท้อนให้เห็นว่า ผู้ทำงานเพื่อตอบแทนสังคมที่ได้นำเสนอในคอลัมน์ “คนดีของสังคม” ต่อสาธารณชนผ่านสื่อออนไลน์ นับเป็นแบบอย่างแก่คนในสังคมควรแก่การนำมาเป็นแบบอย่าง ประเด็นข่าวที่ได้นำเสนอ คือ “ช่างประปาเปิดค่ายมวย ดึงเด็กติดเกม ดิถยาพันชุนรอก”^{๑๑}

จากกรณีตัวอย่างสามารถวิเคราะห์ความสำคัญได้ว่า การที่ช่างประปาเปิดค่ายมวย ดึงเด็กติดเกม ดิถยาพันชุนรอก ดังมีข่าวนำเสนอเป็นประจำว่า หน่วยงานรัฐจับผู้ค้ายาได้ แต่ก็มีได้จับผู้ผลิตให้หมดไปจากสังคม และปัจจุบันสังคมประสบกับวิกฤติในเรื่องนี้เป็นอย่างมาก ดังนั้นการที่ช่างประปาเปิดค่ายมวยขึ้นมานับว่าเป็นบุคคลที่มีจิตใจเป็นกุศล และต้องการช่วยสังคมให้มีความสุขสงบเป็นระเบียบ และการเปิดค่ายมวยมีวัตถุประสงค์หลายประการ เพื่อช่วยเหลือสังคมในฐานะเป็นพลเมืองของชาติ ซึ่งการฝึกมวยให้แก่เยาวชนก็นับว่าเป็นช่องทางหนึ่งเพื่อช่วยมิให้เยาวชนของชาติตกเป็นทาสของสิ่งเสพติด ไม่ว่าจะเป็นการติดเกม ดิถยา และอื่นๆ ที่จะเป็นเหตุของการกระทำ ความผิดกฎหมาย และผิดหลักคำสอนทางศาสนาด้วย นอกจากนี้ยังได้หาทุนเพื่อส่งเสริมให้เยาวชนได้นำทุนที่เกิดขึ้นจากการชกมวยไปเป็นทุนศึกษาอีกทางหนึ่งเพื่อแบ่งเบาภาระรับผิดชอบของผู้ปกครองที่จะหาเงินส่งเสียให้ลูกได้เรียนและเป็นคนดีของสังคมได้

๔.๑.๒.๒ การตระหนักรู้ในระดับครอบครัว

การตระหนักรู้ในระดับครอบครัว เป็นเรื่องสำคัญที่สมาชิกในครอบครัวต้องประพฤติปฏิบัติต่อกันให้ถูกต้องตามฐานะต่างๆ ในทศ ๖ ตามที่กล่าวแล้วในบทที่ ๒ ทั้งนี้การทำหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัว ซึ่งได้ปฏิบัติถูกต้องนั้นนับว่าเป็นอย่างดีทั้งแก่สถาบันครัวและแก่สังคมด้วย

^{๑๑}ดูรายละเอียดใน เขี้ยวขาว, ช่างประปาเปิดค่ายมวย ดึงเด็กติดเกม-ดิถยาพันชุนรอก, (ออนไลน์), แหล่งที่มา: <https://www.dailynews.co.th/article/562342> [๑๘ มีนาคม ๒๕๖๐].

เพราะหากสถาบันครอบครัวได้ฝึกหัดพัฒนาสมาชิกในครอบครัวให้อยู่เย็นเป็นสุขแล้ว ก็เป็นตัวชี้วัดถึงความเป็นปกติสุขของสังคมด้วย

ดังนั้น การพัฒนาสมาชิกให้เกิดการตระหนักรู้ในระดับครอบครัว จึงเป็นทางออกหนึ่งที่ผู้วิจัยเห็นว่า มีความสำคัญเป็นยิ่งในสังคมไทยปัจจุบัน เพราะเป็นสังคมที่เต็มไปด้วยความเร่งรีบทำงาน หาเลี้ยงชีพเพื่อจุนเจือครอบครัวให้พ้นจากสภาพความยากลำบากได้ ดังกรณีตัวอย่างที่ยกมาเพื่อสะท้อนให้เห็นว่า ในสังคมปัจจุบันยังมีอะไร อีกเยอะที่จะต้องได้รับการแก้ไขและภาครัฐเองก็ต้องคำนึงถึงความสุขทุกข์ของประชาชนเป็นสำคัญมากกว่าเป้าหมายอย่างอื่น

สำหรับกรณีศึกษาเกี่ยวกับการตระหนักรู้ในระดับครอบครัว ที่ผู้วิจัยได้ยกมานำเสนอในที่นี้เป็นข่าวในคอลัมน์ “คนดีของสังคม” ตามที่ได้นำเสนอต่อสาธารณชนผ่านสื่อสังคม นับเป็นข่าวที่ดีและเป็นแบบอย่างแก่เยาวชนในสังคมไทยปัจจุบันควรที่นำไปเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติต่อครอบครัว โดยเฉพาะการรักษาชื่อเสียงวงศ์ตระกูลมิให้เสื่อมเสีย โดยประเด็นข่าวที่จะนำเสนอมี ๒ ประการ คือ ๑. ผมไม่อาย ผมชอบเก็บขยะ และ ๒. แม่จำหนูได้เงินมาแล้ว จากการนำเสนอข่าวทั้งสองอย่างนี้สามารถวิเคราะห์ความสำคัญได้ว่า

กรณีที่ ๑ “ผมไม่อาย ผมชอบเก็บขยะ”^{๑๒} ข่าวนี้สะท้อนให้สังคมได้เห็นว่า คนเราเลือกเกิดไม่ได้ แต่สามารถเลือกทำงานที่สุจริตได้ อย่างเช่น เด็ก ป.๒ ยอดกตัญญูรายนี้ ตระเวนเก็บขยะช่วยบิดามารดาหาเงินเลี้ยงครอบครัวไม่อายชอบในสิ่งที่ทำ และสามารถทำได้แม้ว่าตัวเองจะยังเป็นเด็กอยู่ก็จริง แต่จิตใจนับว่าเป็นกุศล มิได้คิดที่จะล็กเล็กขโมยน้อย สำหรับเด็ก ป. ๒ รายนี้เป็นตระหนักรู้ในหน้าที่ความเป็นลูก เพราะเห็นบิดามารดาทำงานหนักเกิดจิตสำนึกสงสาร อยากช่วยแบ่งเบาภาระเท่าที่ทำได้ และไม่อายใครในการเก็บขยะ เพราะขยะสามารถแปลงสภาพให้เป็นเงินได้

กรณีที่ ๒ “แม่จำหนูได้เงินมาแล้ว”^{๑๓} อาจวิเคราะห์ได้ว่า เด็กยอดกตัญญูอายุเพียง ๑๑ ปี ตัดสินใจลาออกจากโรงเรียนออกมาหางานทำ เผยรับจ้างทำทุกอย่าง แม้กระทั่งเป็นสับแหล่รออาสา ย่อมกระทำได้เพื่อหวังหาเงินมาแบ่งเบาภาระภายในบ้าน ซึ่งก็ไม่ต่างจากกรณีแรก เพราะต่างช่วยหาเงินมาเลี้ยงครอบครัวอย่างสุจริต นับว่าเป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับเยาวชนไทยอีกจำนวนมากที่มีพร้อมทุกอย่าง แต่ก็ละเลยหน้าที่ความเป็นลูก คือตั้งใจเรียนประพฤติดี ไม่ติดอบายมุข ติดเกมเป็นต้น สำหรับเยาวชนอายุ ๑๑ ปี รายนี้ มีภาระหน้าที่รับผิดชอบช่วยเหลือครอบครัวมากกว่านั้น คือหาเงินที่เกิดจากการทำงานทุกอย่างเพื่อหวังเพียงได้เงินไปให้แม่รักษาตัว แม่ได้กินอิ่มก็มีความสุขแล้ว

^{๑๒}ดูรายละเอียดใน เหยี่ยวข่าว, ผมไม่อาย-ผมชอบเก็บขยะ คำพูดลูก-ทำพ่อแม่อึ้งน้ำตาไหล, (ออนไลน์), แหล่งที่มา : <https://www.dailynews.co.th/article/556203> [๑๘ มีนาคม ๒๕๖๐].

^{๑๓}ดูรายละเอียดใน เหยี่ยวข่าว, แม่จำหนูได้เงินมาแล้ว คำพูดที่ยิ่งใหญ่จากเด็กยอดกตัญญู, (ออนไลน์), แหล่งที่มา: <https://www.dailynews.co.th/article/540252> [๑๘ มีนาคม ๒๕๖๐].

๔.๑.๒.๓ การตระหนักรู้ในสถานศึกษา

ประเด็นการตระหนักรู้ในสถานศึกษา นับว่าเป็นเรื่องสำคัญยิ่งในสังคมปัจจุบัน เพราะในสถานศึกษาผู้ที่มีหน้าที่หลักในการฝึกหัดพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์ไม่ว่าผู้นั้น จะสำเร็จการศึกษาไปแล้ว และจะทำงานประเภทใด อาชีพใด ก็ไม่พ้นจากความเป็นศิษย์ของครู อาจารย์ และต้องตระหนักรู้อยู่เสมอว่า “ที่มีวันนี้ได้ ก็เพราะมีครู” ดังมีคำกลอนสอนว่า

ศิษย์จะดี เพราะมีครู ช่วยเชิดชู
 ครูจะเลิศ เพราะมีธรรม นานบไหว
 ครูรักศิษย์ ศิษย์เทิดครู คู่กันไป
 เป็นหลักชัย ในชีวิต ศิษย์กับครู^{๑๔}

จากกลอนบทนี้ ได้สะท้อนให้เห็นว่า การเป็นครูอาจารย์หากปราศจากคุณธรรม ประจำใจแล้วก็ไม่สามารถพัฒนาศิษย์ให้อยู่คุณธรรมได้ ด้วยเหตุนี้ทั้งครูอาจารย์และศิษย์จึงต่างก็เป็น กระจกส่องทางสว่างให้แก่กัน จึงจะสามารถอยู่ในฐานะหน้าที่ที่เป็นได้ ส่วนประเด็นข่าวที่ผู้วิจัยได้ยก มานำเสนอในที่นี้เป็นข่าวในคอลัมน์ “คนดีของสังคม” ตามที่ได้นำเสนอต่อสาธารณชนผ่านสื่อสังคม นับเป็นข่าวที่ดีและเป็นแบบอย่างที่ดีแก่สังคมในการนำไปปฏิบัติตาม คือ “เราเกิดมาเป็นครู” ต้องทำ หน้าที่ครูไปตลอดชีวิต^{๑๕}

จากกรณีตัวอย่าง สามารถวิเคราะห์ความสำคัญได้ว่า “เราเกิดมาเป็นครู ต้องทำ หน้าที่ครูไปตลอดชีวิต” ขึ้นชื่อว่า “ครู” คือต้องตั้งใจอบรมสั่งสอนศิษย์ให้เป็น คนดี คนเก่ง และ เพื่ออนาคตที่ดีของทุกคน แต่ด้วยวัยและวุฒิภาวะนักเรียนส่วนใหญ่จะไม่ค่อยชอบครูที่เคี้ยวเข็ญนัก โดยเฉพาะพวกหัวโจกเกรไม่ยอมเรียน แต่แปลกถึงเวลาเลี้ยงรุ่นเด็กหัวโจกเหล่านี้มักจะไผ่ล้มมากราบ ไหว้อาจารย์ที่พวกเขาเคยไม่ชอบสมัยเรียนอยู่เป็นประจำ ส่วนพวกเด็กเรียนไม่ค่อยเห็น เจอหน้ากัน ศิษย์บางคนถึงกับร้องไห้ขอโทษที่ทำไม่ดีกับครูตอนเป็นนักเรียน ครูเองก็น้ำตาซึมดีใจซึ่งใจกับสิ่งที่ ตัวเองเสียสละมาทั้งชีวิตไม่เสียเปล่า ดังเช่นกรณี ครูศิลปจิตอาสาท่านได้ทำโครงการครูศิลปะทุกคน ที่มาสอนเด็กคือ “การให้โอกาส” เมื่อเราเกิดมาเป็นครูเราต้องทำหน้าที่ครูไปตลอดชีวิต ไม่ว่าจะทาง ใดทางหนึ่งเพื่อให้ผู้รับความรู้ไปใช้เป็นเครื่องมือสร้างอนาคตของตัวเองเหมือนกับที่เราได้โอกาสมา จากครูของเราก่อนจะเกษียณอายุราชการ

^{๑๔} ปัญญานันท์ภิกขุ, หน้าที่ครูอาจารย์ หน้าที่ศิษย์: นักเรียน นักศึกษา, หน้า ปกใน.

^{๑๕} ดูรายละเอียดใน เขี้ยวขวาว, เราเกิดมาเป็นครูต้องทำหน้าที่ครูไปตลอดชีวิต, (ออนไลน์), แหล่งที่มา: <https://www.dailynews.co.th/article/559057> [๑๘ มีนาคม ๒๕๖๐].

๔.๑.๒.๔ การตระหนักรู้ในระดับองค์กร

การตระหนักรู้ในระดับองค์กร ที่ผู้วิจัยได้ยกมานำเสนอในที่นี้เป็นข่าวในคอลัมน์ “คนดีของสังคม” ตามที่ได้นำเสนอต่อสาธารณชนผ่านสื่อสังคม นับเป็นข่าวที่ดีและเป็นแบบอย่างที่ดีแก่องค์กรต่างๆ ในปัจจุบัน ควรที่นำไปเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติต่อองค์กรและสังคมส่วนรวม โดยประเด็นข่าวที่จะนำเสนอ มีดังนี้ ๑. อดีตเด็กล้างส้วม กทม. ขึ้นเป็น นอภ. เพราะไม่ลืมหิว^{๑๖} และ ๒. ตำรวจเปิดหมวกร้องเพลงหาเงินช่วยเหลือ^{๑๗} จากกรณีข่าวทั้งสองอย่างนี้สามารถวิเคราะห์ได้ว่า

กรณีที่ ๑ คือ “นายอำเภอติดดิน” ชัดส้วม ล้างห้องน้ำตลอด ๔ ปี กับการเป็นพนักงานดูแลห้องน้ำ บริการประชาชนอย่างไม่รังเกียจนี้ได้สะท้อนให้เห็นว่า เป็นบุคคลที่มีจิตใจงาม ทำงานทุกอย่างเพื่อความสุขของประชาชน โดยมุ่งหวังประโยชน์ส่วนรวม หากสังคมปัจจุบันทุกคนมีจิตใจงาม อย่างนายอำเภอท่านนี้ก็สามารถสร้างสังคมให้มีระเบียบ ทำงานสุจริตถูกต้องปราศจากโทษ แม้ว่าภูมิหลังของท่านยากจนลำบากเป็นลูกจ้างคอยดูแลห้องน้ำ เมื่อได้ดีขึ้นมาไม่เคยลืมพื้นหลังของตัวเอง ล้นเป็นนายอำเภอเอาแต่สั่งอย่างเดียว ถอดหัวโขนออกทำสิ่งที่อยากทำบ้างชีวิตจะมีสุข เนื่องด้วยชีวิตของท่านสะอาด มีระเบียบวินัย ไม่เลือกว่าจะเป็นห้องน้ำที่บ้านหรือที่ทำงาน เมื่อว่างเว้นจากภารกิจนายอำเภอจะลงมือล้างโถส้วม ห้องน้ำ อ่างล้างหน้าด้วยตัวเอง โดยไม่มีทำที่รังเกียจแต่อย่างใด

กรณีที่ ๒ คือ “ตำรวจเปิดหมวก” สำหรับนายตำรวจเปิดหมวก วิเคราะห์ได้ว่าท่านเป็นคนที่ทำงานด้วยความเสียสละ และเล่นดนตรีเปิดหมวกมากกว่า ๔ ปี เพื่อหาเงินซื้อหมวกกันน็อกให้กับเด็กๆ และนำเงินไปช่วยเหลือประชาชนผู้ประสบอุทกภัยหรือภัยพิบัติต่างๆ โดยใช้เวลาวางหลังเลิกจากงานราชการ หรือช่วงเสาร์-อาทิตย์ ตระเวนไปตามห้างฯ พื้นที่รับผิดชอบเปิดเล่นดนตรีร้องเพลงมาตั้งแต่เด็กๆ เลยนำสิ่งที่ชอบมาทำให้เกิดประโยชน์ จึงนับว่าท่านได้ทำหน้าที่ในฐานะตำรวจได้ตระหนักรู้ในอบริการประชาชน อย่างเต็มความสามารถและไม่ทำผิดต่อจรรยาบรรณของตำรวจด้วย

ดังนั้นความสำคัญกตัญญูกตเวทีในฐานะรากฐานของสังคมคุณุหัสที่กล่าวมา สรุปได้ว่า การตระหนักรู้ในการตอบแทนสังคม ไม่ว่าจะเป็นกรณี “ช่างประปาเปิดค่ายมวย ดึงเด็กติดเกม-ติดยาพิษข่มขืน”, “ผมไม่อายผมชอบเก็บขยะ”, “แม่จำหน่ายได้เงินมาแล้ว” คำพูดที่ยิ่งใหญ่จากเด็กยกอตกัญญู, “เราเกิดมาเป็นครู” ต้องทำหน้าที่ครูไปตลอดชีวิต, อดีตเด็ก “ล้างส้วม” กทม. ขึ้นเป็น นอภ. เพราะไม่ลืมหิว, และ “ตำรวจเปิดหมวก” ร้องเพลงหาเงินช่วยเหลือ” สามารถวิเคราะห์ถึงภาพลักษณ์ของสังคมไทยได้ว่ามีความเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกันหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นทางด้านสังคม เศรษฐกิจ

^{๑๖}ดูรายละเอียดใน เหยี่ยวขาว, อดีตเด็กล้างส้วม กทม. ขึ้นเป็น นอภ. เพราะไม่ลืมหิว, (ออนไลน์), แหล่งที่มา: <https://www.dailynews.co.th/article/560881> [๑๘ มีนาคม ๒๕๖๐].

^{๑๗}ดูรายละเอียดใน เหยี่ยวขาว, ขึ้นชมตำรวจเปิดหมวกร้องเพลงหาเงินช่วยเหลือ, (ออนไลน์), แหล่งที่มา: <https://www.dailynews.co.th/article/509240> [๑๘ มีนาคม ๒๕๖๐].

การเมืองการปกครอง ก็ได้สะท้อนให้ถึงลักษณะการกระทำที่ต่างอาชีพรัน แต่การกระทำนั้นส่วนแล้วได้ตระหนักถึงการมีคุณธรรมความกตัญญูทเวที่ประจำใจ กล่าวคือนอกจากรับผิดชอบทำหน้าที่ดูแลครอบครัวให้เป็นสุขแล้ว ยังต้องทำงานเพื่อช่วยเหลือสังคมอีกด้วย ถึงแม้ประเด็นข่าวคนตีที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไว้ในที่นี้ ก็เป็นส่วนหนึ่งของบุคคลทำความดีต่อสังคม เพียงแต่การนำเสนอข่าวสารประเภทนี้ ยังมีน้อยเกินไปสำหรับสังคมไทย และยังแพร่หลายไปไม่ทั่วถึงกันในประเทศ อันจะเป็นหนทางหรือสื่อกลางเพื่อเสนอให้คนในสังคมได้น้อมนำไปเป็นแบบอย่าง และสร้างจิตสำนึกให้เกิดการตระหนักรู้ทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว องค์กร และสังคมส่วนรวม และเพื่อเป็นแบบอย่างในการพัฒนาพลเมืองของประเทศให้ได้รับความเจริญในด้านจิตใจสาธารณะมุ่งหวังทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนรวมดังจะได้นำเสนอกระบวนการการตระหนักรู้กตัญญูทเวที่ ดังแผนภูมิต่อไปนี้



แผนภูมิที่ ๔.๒ ความสำคัญกตัญญูทเวที่ในฐานะรากฐานของสังคมสงฆ์

๔.๒ เป้าหมายการส่งเสริมกตัญญูทเวที่ในสังคมไทย

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า กตัญญูทเวที่ตามหลักการของพระพุทธศาสนานั้น มีความสำคัญต่อสังคมไทยเป็นอย่างมาก ดังนั้นเพื่อให้ได้ทราบถึงหลักการต่างๆ จึงนำเสนอถึงเป้าหมายการส่งเสริมกตัญญูทเวที่ ต่อไปนี้ ๑. เป้าหมายการส่งเสริมกตัญญูทเวที่ในสังคมสงฆ์ และ ๒. เป้าหมายการส่งเสริมกตัญญูทเวที่ในสังคมคฤหัสถ์ มีเป้าหมายการส่งเสริม ดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ เป้าหมายการส่งเสริมกตัญญูทเวที่ในสังคมสงฆ์

เป้าหมายการส่งเสริมกตัญญูทเวที่ในสังคมสงฆ์นั้น จะได้วิเคราะห์ให้เห็นเป้าหมายการส่งเสริมกตัญญูทเวที่ ใน ๓ ประเด็น คือ ๑. เพื่อได้ศาสนทายาทมีคุณภาพ ๒. เพื่อได้ศาสนทายาทที่ทรงธรรมวินัย และ ๓. เพื่อดำรงพระศาสนาให้เจริญไพบุลย์ มีรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๒.๑.๑ เพื่อได้ศาสนทายาทมีคุณภาพ

การมีครูอาจารย์ผู้พร่ำสอนถือเป็นเรื่องที่ดี เพราะจะได้เรียนรู้แนวทางการปฏิบัติวิธีการดำเนินชีวิตตามรูปแบบของนักบวชในพระพุทธศาสนา ได้ศึกษาในเรื่องของไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา และในเรื่องวัตรปฏิบัติ ได้แก่ การถือวัตรปฏิบัติในอุปัชฌาย์ อาจารย์ เป็นต้น อันเป็นการได้สร้างความสนิทสนมกันระหว่างพระใหม่กับอุปัชฌาย์ อาจารย์ หรือในสังฆวิहारิกด้วยกัน จะได้เรียนรู้สิ่งต่างๆ ในหลักของพระพุทธศาสนา เช่น เมื่อคราวแรกตรัสรู้ที่พระพุทธรองค์ ยังไม่ได้กำหนดให้ภิกษุใหม่ต้องถืออุปัชฌาย์วัตร ทำให้กุลบุตรเหล่านั้นเมื่อบวชแล้วไม่มีใครคอยให้การศึกษอบรมมรรยาทหรือข้อปฏิบัติต่างๆ จึงพากันประพฤดิเสียหายน เช่น นุ่งห่มจีวรไม่เรียบร้อย ตอนออกบิณฑบาตพบคนกำลังบริโภคก็ยื่นบาตรขอรับอาหาร ยืนบนของที่ทำเป็นอาหาร ออกปากขออาหารมาฉัน ส่งเสียงดังในโรงฉัน ทำให้ชาวบ้านที่พบเห็นพากันตำหนิว่า “ภิกษุพวกนี้ ส่งเสียงดังในโรงฉัน เหมือนพวกพราหมณ์ในสถานที่เลี้ยงพราหมณ์”^{๑๘} เมื่อเกิดเหตุการณ์ดังกล่าวขึ้น มีภิกษุได้นำเรื่องนั้นไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ทรงทราบ แล้วทรงสอบถามจนได้ทราบความจริงรับสั่งให้ประชุมภิกษุสงฆ์ ทรงตำหนิว่า

การกระทำนั้นไม่สมควร ไม่เหมาะสม ไม่ใช่กิจของสมณะ มิได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส หรือทำคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นได้เลย แต่กลับจะทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้ไม่เลื่อมใส คนที่เลื่อมใสอยู่แล้วกลับคลายความเลื่อมใสไปเป็นอย่างอื่น^{๑๙}

จะเห็นว่า การที่พระพุทธเจ้าทรงได้ตรัสโทษแห่งความเป็นคนเลี้ยงยาก ความคลุกคลี ความเกียจคร้าน ตรัสคุณแห่งความเป็นคนเลี้ยงง่าย สันโดษ ความซัดเกล้า ความกำจัดกิเลส เป็นต้น ทรงเห็นว่าควรมีผู้แนะนำและคอยบอกกล่าวสำหรับภิกษุผู้บวชใหม่ เพื่อให้เกิดแนวปฏิบัติในทางเดียวกัน พระองค์จึงได้ทรงแสดงธรรมีกถาที่เหมาะสมให้คล้อยตามกับเรื่องนั้นแล้วรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า

ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตอุปัชฌาย์ อุปัชฌาย์จักเข้าไปตั้งจิตสนิทสนมในสังฆวิहारิกฉัน บุตร สังฆวิहारิกจักเข้าไปตั้งจิตสนิทสนมในอุปัชฌาย์ฉันบิดา เมื่อเป็นเช่นนี้ อุปัชฌาย์และสังฆวิहारิกจักมีความเคารพยำเกรงประพฤติกมลเกียวกกัน จักถึงความเจริญงอกงามไพบุลย์ในธรรมวินัยนี้^{๒๐}

ดังนั้น การมีขั้นตอนที่สังฆวิहारิกต้องปฏิบัติ คือเบื้องต้นต้องห่มอุตตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง กราบพระอุปัชฌาย์ นั่งกระโหย่ง ประนมมือกล่าวขอให้ท่านเป็นพระอุปัชฌาย์ แล้วกล่าว

^{๑๘}วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๔/๗๙-๘๐.

^{๑๙}วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๔/๘๐-๘๑.

^{๒๐}วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๕/๘๑.

ยอมรับความเป็นสัทธินิหาริกอย่างจริงใจทั้งทางกายและวาจา จึงจะชื่อว่าได้ ถืออุปัชฌาย์^{๒๑} และเมื่อได้ทำอย่างนี้แล้วนับว่าเป็นศาสนทายาทที่มีคุณภาพ กล่าวคือ

ข้อดี ในการถือนิหาริกอุปัชฌาย์ คือ การที่พระอุปัชฌาย์กับสัทธินิหาริกพึงปฏิบัติต่อกันอย่างเหมาะสม การถือนิหาริกอุปัชฌาย์เป็นเรื่องที่พระพุทธร่องค์ทรงเห็นความสำคัญ แม้ในเบื้องต้นจะเน้นไปที่การฝึกมารยาทหรือความเรียบร้อยในการเป็นอยู่ แต่จากพุทธดำรัสอนุญาตการถือนิหาริกอุปัชฌาย์ จะเห็นว่าทรงมีพระประสงค์จะให้สัทธินิหาริกกับพระอุปัชฌาย์มีความยำเกรง ความกลมเกลียว ความเจริญอกงามไพเราะในพระธรรมวินัยด้วยกันทั้งสองฝ่าย จึงกล่าวได้ว่าการถือนิหาริกอุปัชฌาย์มีส่วนสำคัญในการสร้างความสงบเรียบร้อยและความสามัคคีในหมู่สงฆ์ เพราะพระเถระผู้รับรองกุลบุตรเข้ามารับการอุปสมบทในท่ามกลางสงฆ์เรียกว่า “อุปัชฌาย์” แปลว่า “ผู้เฝ้าเอาใจใส่ต่อการชี้โทษแก่ศิษย์”^{๒๒} ได้แก่ ผู้คอยดูแลเอาใจใส่ คอยแนะนำพำนาสนะสัทธินิหาริกของตน คือ พระเถระหน้าที่เป็นประธานการบวชกุลบุตรในพระพุทธศาสนา มีหน้าที่หลัก ๒ อย่าง คือ เป็นผู้รับผิดชอบรับรองผู้บวชในพิธีบรรพชาอุปสมบท และเป็นผู้รับปกครองดูแล แนะนำ ตักเตือนและติดตามความเป็นอยู่ของผู้ที่ตนบวชให้ เหมือนบิดาปกครองดูแลบุตร ตามกฎหมายแพ่งได้กำหนดให้เขตปกครองคณะสงฆ์แห่งหนึ่งให้มีพระอุปัชฌาย์เพียงหนึ่งรูปเว้นแต่มีกรณีพิเศษตามพระวินัย มีหน้าที่ที่สัทธินิหาริกจะพึงปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์ของตน ที่สำคัญ^{๒๓} ได้แก่

๑. เอาใจใส่ปรนนิบัติรับใช้ท่าน ด้วยการลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ ถอดรองเท้าเข้าไปรับใช้พระอุปัชฌาย์ตั้งแต่เช้า ด้วยการถวายไม้ชำระฟัน น้ำล้างหน้า ปูอาสนะ นอกจากนี้ต้องคอยรับใช้ท่านในโอกาสต่างๆ ทั้งตอนอยู่ในวัดและนอกวัด ทั้งตอนฉันอาหาร ตอนพักผ่อนและตอนสร่งน้ำ พร้อมกับคอยรักษาความสะอาดเสนาสนะและบริเวณรอบๆ ที่อยู่

๒. ศึกษาเล่าเรียนจากท่าน ถ้าพระอุปัชฌาย์ต้องการจะให้เรียน สัทธินิหาริกพึงเรียนพระบาลีและอรรถกถา

๓. ขวนขวายป้องกัน หรือระงับความเสียหาย เช่น ความคิดจะสึก ความเห็นผิดเป็นต้นหากพระอุปัชฌาย์คิดอยากจะสึก มีความรำคาญ มีความเห็นผิด หรือต้องอาบัติหนัก (สังฆาทิเสส) หรือถูกคณะสงฆ์ลงโทษด้วยกรรมมี ตัชชะนียกรรม เป็นต้น สัทธินิหาริกต้องหาทางช่วยเหลือตามสมควรแก่กรณี พร้อมกับหาทางช่วยบรรเทาความเสียหายอันอาจจะเกิดขึ้น

๔. รักษาหัวใจของท่าน มีความเคารพ จะไปไหนบอกลา ไม่เที่ยวไปตามอำเภอใจ จะรับความช่วยเหลือจากใครหรือจะกระทำการสงเคราะห์แก่ใคร ต้องบอกให้ท่านรับทราบ

^{๒๑}ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๕/๘๒.

^{๒๒}มนสา อุปะจจ สิสสานัน วชชวชช ฌายตีติ อุปชฌายโย. พระโมคคัลลานเถระ, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, พระมหาสมปอง มุทิโต แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า ๕๒๒.

^{๒๓}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๓๒.

๕. เอาใจใส่พยาบาลเมื่อท่านอาพาธ ดูแลท่านตลอดชีวิต จนกว่าท่านจะหาย^{๒๔}
นอกจากนี้การปฏิบัติในอุปัชฌายวัตร เป็นกิจที่สัทธวิหริกต้องใส่ใจให้ความสำคัญเสมอเหมือนว่าท่านเป็นบิดาผู้ให้กำเนิดบนโลกนี้ ชาวพุทธถือว่าพระอุปัชฌาย์เป็นเหมือนบิดาผู้ให้กำเนิดในทางธรรม เวลากระทำวัตรต่อท่านจึงให้คิดว่าท่านเป็นเหมือนบิดา เมื่อเป็นเช่นนี้ท่านก็จะสงเคราะห์แก่สัทธวิหริก แปลว่า ผู้อยู่ด้วย^{๒๕} ด้วยหน้าที่อันพระอุปัชฌาย์จะพึงกระทำต่อสัทธวิหริกที่สำคัญ^{๒๖} ได้แก่

๑. เอาธุระในการศึกษา ด้วยการสงเคราะห์อนุเคราะห์สัทธวิหริกด้วย อุเทศปริปุจฉา โอวาทและอนุศาสน์ เอาใจใส่ในการสั่งสอนอบรมศิษย์ให้มีความรู้แตกฉาน ทั้งด้านสิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา และด้านสาชีพ คือสิกขาบทที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติสำหรับภิกษุผู้อยู่ร่วมกัน ผู้ดำเนินชีวิตร่วมกัน มีความประพฤติเสมอกัน^{๒๗} มีความสามัคคีกัน เป็นแบบแผนแห่งความประพฤติที่ดี ทำให้มีชีวิตร่วมกันอันเดียวกัน ทำให้ภิกษุทั้งหลายผู้มาจากถิ่นฐานชาติตระกูลต่างๆ กันมา มีความเป็นอยู่เสมอเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน^{๒๘}

๒. สงเคราะห์ด้วยบาตรจีวรและบริวารอื่นๆ ตามความเหมาะสม และคอยให้ความช่วยเหลือด้วยกิจที่พอจะช่วยให้ ในลักษณะเดียวกับที่ศิษย์กระทำต่อตนเอง

๓. ขวนขวายป้องกันหรือระงับความเสื่อมเสีย เช่น ความคิดจะสึก เปลื้องความเห็นผิด เป็นต้น ให้อยู่ในเพศพรหมจรรย์ได้อย่างมั่นคง หากเกิดความเสียหายแก่สัทธวิหริกต้องหาทางช่วยเหลือตามสมควร

๔. เมื่อเกิดอาพาธก็เอาใจใส่พยาบาลจนตลอดชีวิต รอจนกว่าจะหาย^{๒๙}

ที่กล่าวมานี้จัดเป็นข้อดีของการถืออุปัชฌายวัตร เพื่อให้ท่านได้ช่วยแนะนำอบรมสั่งสอน ส่วนการปฏิบัติตรงกันข้ามจากที่กล่าวนี้จัดเป็นความเสียหาย ดังจะได้กล่าวต่อไป

ข้อเสีย อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการบัญญัติอุปัชฌายวัตรและสัทธวิหริกวัตรให้ปฏิบัติต่อกันแล้ว ยังมีภิกษุบางรูปไม่ยอมปฏิบัติตาม ทำให้เกิดความเสียหายแก่หมู่คณะ เพราะความไม่รู้ธรรมเนียม วิธีปฏิบัติ การไม่ได้รับการพร่ำสอนอบรมจากพระอุปัชฌาย์อาจารย์ พระพุทธองค์จึงมีพุทธานุญาตให้ทำการประณามได้ด้วยการห้ามไม่ให้เข้ามาหา ไม่ให้มาทำการอุปัฏฐาก หรือให้ชน

^{๒๔}ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๖/๘๒-๘๗.

^{๒๕}สัทธวิหริก ประกอบขึ้นจาก สห+วิ+หฺร+อิก. ป. หลงสมบุญ, พจนานุกรม มคอ-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, หน้า ๗๐๒.

^{๒๖}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๐๕.

^{๒๗}วิ.ม.หา. (ไทย) ๑/๔๕/๓๓.

^{๒๘}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓๒.

^{๒๙}วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๗/๘๘-๙๒.

บริวารออกไปจากที่อยู่ ทั้งนี้เพื่อให้สัทธินิหาริกนั้นสำนึกแล้วยอมขอขมาโทษ ดั่งเนื้อความว่า ภิกษุผู้ไม่ประพฤติชอบในพระอุปัชฌาย์ เมื่อถูกประณามแล้วจะต้องขอขมาพระอุปัชฌาย์ หากไม่ยอมขอขมา ต้องอาบัติทุกกฏ^{๓๐} ฝ่ายพระอุปัชฌาย์เมื่อสัทธินิหาริกสำนึกได้แล้วมาขอขมา ต้องรับคำขอขมา หากไม่ยอมรับคำขอขมา ต้องอาบัติทุกกฏ^{๓๑} การประณามนั้นต้องทำอย่างระมัดระวังและรอบคอบ เพราะว่าหากประณามสัทธินิหาริกผู้ประพฤติชอบต้องอาบัติทุกกฏ^{๓๒} พระอุปัชฌาย์ พึงประณามสัทธินิหาริก ผู้ประกอบด้วยองค์ ๕ ได้แก่ ๑. ไม่มีความรัก ๒. ไม่มีความเลื่อมใส ๓. ไม่มีความละอาย ๔. ไม่มีความหวังดี ๕. อย่งยิ่งในอุปัชฌาย์^{๓๓}

นอกจากนี้ พระอุปัชฌาย์ยังต้องเคร่งครัดรักษาจริยาของพระอุปัชฌาย์ เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยดีงาม เป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสของพุทธศาสนิกชนทั่วไป โดยจริยาของพระอุปัชฌาย์ที่มหาเถรสมาคมกำหนดเพิ่มเติม ได้แก่ ต้องเอื้อเฟื้อ สัจจริง ประพฤติตามพระธรรมวินัย และกฎหมายมหาเถรสมาคมอย่างเคร่งครัด เพื่อเป็นแบบอย่างอันดีของสัทธินิหาริก ต้องปฏิบัติหน้าที่ตามคำสั่งหรือคำแนะนำของพระสังฆาธิการ ผู้บังคับบัญชา ซึ่งสั่งโดยชอบด้วยพระธรรมวินัยและกฎหมายมหาเถรสมาคม ต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยความระมัดระวัง มิให้บรรพชาอุปสมบทกรรมวิบัติบกพร่องไม่ว่าด้วยเหตุใดๆ^{๓๔} ดังนั้น การที่พระอุปัชฌาย์จะทำหน้าที่ดังกล่าว ก็ด้วยเหตุว่าสัทธินิหาริกได้ทำหน้าที่ของตนเองก่อน หากสัทธินิหาริกไม่ทำหน้าที่ของตน พระอุปัชฌาย์ก็คงไม่ทำหน้าที่เช่นกัน

๔.๒.๑.๒ เพื่อได้ศาสนทายาทที่ทรงธรรมวินัย

ความรู้ความเข้าใจในพระธรรมวินัย เกิดจากการเรียนรู้ในสำนักพระอุปัชฌาย์ อาจารย์ ด้วยการทำหน้าที่ของสัทธินิหาริกอย่างดีแล้ว และได้รับโอกาสในการศึกษาเล่าเรียนรับธรรมโมวาทจากพระอุปัชฌาย์อาจารย์ ทำให้มีศาสนทายาทที่มีความรู้ในหลักของ “วินัย” หมายถึงระเบียบข้อบังคับ สำหรับควบคุมความประพฤติของคนในหมู่คณะให้มีความเรียบร้อยดีงาม เป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียวกัน เรียกว่า “อนาคาริกวินัย”^{๓๕} คือ วินัยของผู้ไม่ครองเรือน ดังปรากฏความตามที่สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธมฺมธโร) กล่าวว่า อนาคาริกวินัย คือวินัยของบรรพชิตคือนักบวช แต่ในพระพุทธศาสนา มี ๒ ประเภท คือ สามเณร กับ พระภิกษุ^{๓๖} กล่าวคือ คีล ๑๐ ของสามเณร

^{๓๐}วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๘/๙๓-๙๔.

^{๓๑}วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๘/๙๔.

^{๓๒}วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๘/๙๔.

^{๓๓}ดูรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๘/๙๕.

^{๓๔}กรมการศาสนา, **คู่มือพระสังฆาธิการ**, หน้า ๓๖๙.

^{๓๕}ช.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๑๗-๓๑๘/๒๘๘-๒๘๙.

^{๓๖}สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธมฺมธโร), **มงคลยอดชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๙), หน้า ๑๗๒.

และ คีล ๒๒๗ ของพระภิกษุ”^{๓๗} โดยคีลของภิกษุตามที่ปรากฏในอนาคาเรียวินัย เรียกว่า ปาโรสุทธิคีล คือ “ปาโรโมกขสังวรคีล อินทริยสังวรคีล และอาชีวาโรสุทธิคีล”^{๓๘} ซึ่งเป็นหลักในการดำเนินชีวิตของภิกษุ ซึ่งมีจุดหมาย ๑๐ ประการ^{๓๙} โดยสรุปหลักปฏิบัติเพื่อให้ศาสนทายาทที่ทรงพระธรรมวินัยอันเป็นธรรมสำหรับสังคมสงฆ์นั้นคือ พระวินัยที่เป็นข้อปฏิบัติสำหรับบรรพชิตที่จะต้องใส่ใจฝึกหัดพัฒนาเพื่อนำไปสู่จุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิต คือพระนิพพาน

ข้อดี การฝึกตนให้มีความรู้ความเข้าใจในหลักพระธรรมวินัย และปฏิบัติตนให้เหมาะสมถูกต้อง จัดเป็นศาสนทายาทที่มีความรู้ความเข้าใจในหลักคำสอน ไม่ทำความเสียหายจนตกเป็นข่าวตามสื่อต่างๆ เช่น ที่เป็นข่าวเรื่องการจัดระเบียบพระสงฆ์^{๔๐} ซึ่งเกิดจากความกตัญญูทศเวทิต่อพระรัตนตรัย ได้ศึกษาจนเข้าใจในคำสอน ปฏิบัติตามคำสอนอย่างเคร่งครัดและเผยแผ่หรือสั่งสอนให้พุทธศาสนิกชนได้ปฏิบัติด้วย เมื่อมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสั่งสอนอย่างถูกต้องแล้วย่อมสามารถที่จะทำหน้าที่ให้ได้ดี ดังที่สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) ทรงมีกระแสพระดำรัสว่า “พุทธศาสนิกชนระลึกถึงคุณ ไม่ลบหลู่ต่อพระพุทธศาสนา อุปลัมภพระพุทธศาสนาตามสมควรแก่กรณี บูชาด้วยอามิสบูชาและปฏิบัติบูชาดำรงรักษาสืบต่อพระพุทธศาสนา ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีความกตัญญูทศเวทิต่อพระสัมมาสัมมาพุทธเจ้า”^{๔๑}

เพราะมีความกตัญญูทศเวทิต่อพระพุทธศาสนาจึงเคารพบูชาในพระพุทธรูปทั้ง ๙ ประการ โดยย่อมี ๓ ประการ คือ ๑. พระปัญญาคุณ ๒. พระวิสุทธิคุณ และ ๓. พระมหากรุณาคุณ^{๔๒} ทำให้เกิดการศรัทธาในพระสัทธรรม ๓ ประการ คือ ปรีชาปฏิบัติ และ ปฏิเวธ^{๔๓} เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าหลักปัญญา ๓ ประกอบด้วย ความรู้อันเกิดจากการฟัง (สุตมยปัญญา) ความรู้อันเกิดจากการคิด (จินตมยปัญญา) และความรู้อันเกิดจากการอบรมจิตตามมรรควิธี (ภาวนามยปัญญา)^{๔๔} โดยจะต้อง

^{๓๗} พระเทพดิลก (ระแบบ จิตตภาโณ), **พระธรรมวินัย**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๖๐.

^{๓๘} พระพุทธโฆสเถระ รัตน, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, สมเด็จพระพุทธจาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๒๕.

^{๓๙} ดูรายละเอียดใน วิ.จ. (ไทย) ๗/๕๒๓/๒๑๓.

^{๔๐} ดูรายละเอียดใน ไทยรัฐฉบับพิมพ์, “กวีภักตศรัทธาคณะสงฆ์: จับตาปฏิบัติการมหาเถรสมาคมรุกจัดระเบียบเข้มงวดการฝ่าฝืนปี ๒๕๖๑”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.thairath.co.th/content/1166383> [๓๑ ธันวาคม ๒๕๖๐].

^{๔๑} สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), **พระธรรมเทศนาในพระราชสำนัก**, หน้า ๑๘๕.

^{๔๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๑๙๑.

^{๔๓} **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๒๗๑.

^{๔๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๑.

ดำเนินตามหลักมรรคมืองค์ ๘^{๕๕} ซึ่งถือเป็นหัวใจของการศึกษาตามหลักพระพุทธศาสนาที่จะต้องให้ถึงขั้นภาวนา ๓ ที่ประกอบด้วย บริกรรม อนุภาวน และอัปภานา^{๕๖} หรือหลักตามพหุสูตร ๕ ประการ คือ ฟังมากหรือสวดมาก (พหุสุตฺตา) จำได้อย่างแม่นยำ (ธตฺตา) ท่องบ่นอย่างคล่องแคล่วอยู่เสมอ (วจสาปริจิตฺตา) ฟังจนขึ้นใจพิจารณาอยู่เนืองๆ (มนฺसानุเปกฺขิตฺตา) และมีความเข้าใจลึกซึ้งซึ่งประจักษ์แจ้งด้วยปัญญา (ทิวฺญฺญาสุปฏิวิทฺธา) ได้ปรากฏในพระไตรปิฎกอย่างชัดเจน^{๕๗} เพราะการศึกษาพระสัทธรรม ๓ ประการนี้ เป็นไปเพื่อประโยชน์ ๓ ประการ ได้แก่ ๑. ทิวฺญฺญมฺมิกตฺตลฺลประโยชน์ คือประโยชน์ปัจจุบัน ๒. สัมปรายิกตฺตลฺลประโยชน์ คือ ประโยชน์ภพหน้า และ ๓. ปรมตฺตลฺลประโยชน์ คือประโยชน์อย่างยิ่ง ประโยชน์สูงสุด^{๕๘}

ข้อเสีย การไม่ฝึกหัดปฏิบัติตนให้มีความรู้ความเข้าใจในพระธรรมวินัย และการไม่ปฏิบัติตนให้เหมาะสมถูกต้องนั้น จัดเป็นศาสนทายาทที่ขาดความรู้ความเข้าใจในหลักคำสอน เช่น กรณีที่เป็นข่าวเรื่องการจัดระเบียบพระสงฆ์^{๕๙} เกิดจากการขาดความกตัญญูตลเวทิต่ต่อพระรัตนตรัย กล่าวคือ ไม่ศึกษาให้เข้าใจในคำสอน ไม่ได้ปฏิบัติตามคำสอน และก็ไม่อาจสามารถในการเผยแผ่ หรือสั่งสอนให้พุทธศาสนิกชนได้ปฏิบัติตามด้วย เมื่อไม่มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสั่งสอนอย่างถูกต้องแล้ว ย่อมไม่สามารถที่จะทำหน้าที่ให้ได้ดี ทำให้เกิดการละเลยหน้าที่ในฐานะเป็นพุทธบริษัท คือ ไม่ได้ศึกษาให้มีความรู้ในพระสัทธรรม ๓ ประการ คือ ปรียติ ปฏิบัติ และ ปฏิเวธ^{๕๐} หรือเรียกว่าหลักปัญญา ๓ คือ ความรู้เกิดจากการฟัง (สุตฺตมยฺปัญญา) ความรู้เกิดจากการคิด (จินตมยฺปัญญา) และความรู้เกิดจากอบรมจิตตามมรรควิธี (ภาวนามยฺปัญญา)^{๕๑} มิได้ดำเนินตามหลักมรรคมืองค์ ๘^{๕๒} ซึ่งถือเป็นหัวใจของการศึกษาตามหลักพระพุทธศาสนา จะเห็นว่าเมื่อพุทธบริษัทไม่ได้ประพฤติปฏิบัติตามหลักตามที่กล่าวมานี้ จึงจัดว่าเป็นข้อเสีย กล่าวคือ การปฏิบัติตนไม่ดีในฐานะเป็นผู้ที่ศรัทธาต่อพระรัตนตรัย และยังไม่สามารถทำให้พระศาสนาได้อาศัยพุทธบริษัทได้อีกด้วย คือไม่ได้สร้างความเจริญไฟบุญแก่พระศาสนาที่จะกล่าวต่อไปนั่นเอง

^{๕๕}ที. ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕-๓๓๗.

^{๕๖}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๗๒.

^{๕๗}อง. ปญจก.อ. (ไทย) ๒๒/๘๗/๒๙.

^{๕๘}ช.จ. (ไทย) ๓๐/๖๗๓/๓๓๓.

^{๕๙}ดูรายละเอียดใน ไทยรัฐฉบับพิมพ์, “ก๊วักฤตศรัทธาคณะสงฆ์: จับตาปฏิบัติการมหาเถรสมาคมรุกจัดระเบียบเข้มวงการผ้าเหลืองปี ๒๕๖๑”, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <https://www.thairath.co.th/content/1166383> [๓๑ ธันวาคม ๒๕๖๐].

^{๕๐}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๑.

^{๕๑}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๑.

^{๕๒}ที. ม. (ไทย) ๑๐/๔๐๒/๓๓๕-๓๓๗.

๔.๒.๑.๓ เพื่อดำรงพระศาสนาให้เจริญไพบูลย์

การที่ภิกษุสงฆ์ได้อาศัยอยู่ในสำนักของพระอุปัชฌาย์อาจารย์ และได้ศึกษาเล่าเรียนธรรมวินัยจากพระอุปัชฌาย์อาจารย์นับว่า เป็นเป้าหมายการส่งเสริมความกตัญญูทศเวทที่ทำให้พระศาสนามีความเจริญมั่นคงไพบูลย์ เพราะมีการศึกษาเล่าเรียน ปฏิบัติถูกต้องหลักพระธรรมวินัย ย่อมเป็นผลที่ดีแน่นอน ซึ่งจะได้วิเคราะห์ถึงหลักการดำรงพระศาสนาให้มีความเจริญไพบูลย์ ต่อไปนี้

๑. การบำเพ็ญวัตรปฏิบัติต่อกัน: หลักสร้างสามัคคีในสังคมสงฆ์

คณะสงฆ์เป็นคำเรียกหมู่ภิกษุ ซึ่งเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ผู้ซึ่งฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วเลื่อมใสแล้วสละเรือนออกบวชมาถือวัตรปฏิบัติตามพระธรรมวินัยที่พระบรมศาสดาสั่งสอนและกำหนดไว้ คณะสงฆ์จึงเป็นสังคมที่เกิดจากการรวมตัวของกุลบุตรที่มาจากครอบครัวต่างๆ ที่มีความแตกต่างทางความคิด การศึกษาและฐานะทางสังคม เป็นธรรมดาอยู่เองที่เมื่อมีคนที่มีความแตกต่างทั้งทางครอบครัว การศึกษาและฐานะทางสังคมมารวมตัวอยู่ด้วยกันเป็นจำนวนมาก ย่อมจะมีปัญหากระทบกระทั่งหรือแตกความสามัคคีเป็นธรรมดา ด้วยเหตุนี้พระพุทธองค์จึงแสดงพระวินัยแก่หมู่สงฆ์เพื่อใช้เป็นเสมือนเส้นด้ายไว้ร้อยภิกษุสงฆ์ซึ่งมีความแตกต่างทางสังคมให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน บรรดาคำสอนในพระวินัยปิฎกนั้น เห็นได้ชัดว่าเรื่องอุปัชฌาย์วัตรและสัททวิหาริกวัตร เป็นคำสอนที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนโดยมีวัตถุประสงค์สำคัญประการหนึ่ง คือ เพื่อสร้างความสามัคคีในหมู่สงฆ์ โดยมุ่งเน้นที่ความสัมพันธ์อันดีระหว่างพระอุปัชฌาย์กับศิษย์ที่ตนได้ให้บรรพชาอุปสมบท โดยให้ทั้งสองฝ่ายมีความรู้สึกและประพฤติต่อกันเสมือนบิดากับบุตร เมื่อปฏิบัติได้ตามหลักการนี้แล้วก็สามารถสร้างความสามัคคีในสังคมสงฆ์ได้

๒. การถือนิสสัย: หลักประกันเรื่องการศึกษาแก่ภิกษุใหม่

การถือนิสสัยนี้ หลังจากกุลบุตรได้บวชเป็นภิกษุหรือสามเณรในพระพุทธศาสนาแล้ว มีข้อกำหนดอย่างชัดเจนว่าต้องถือนิสสัยในสำนักของอุปัชฌาย์จนกว่าจะครบ ๕ พรรษา เพื่อจะได้มีปัญญารักษาตน หากมีพรรษาครบ ๕ แล้ว ยังไม่มีสติปัญญาพอปกครองตัวเองได้ก็ให้ถือนิสสัยอยู่ในสำนักของอุปัชฌาย์ของตนต่อไป^{๕๓} ดังนั้น การที่ภิกษุถือนิสสัยอยู่ในสำนักพระอุปัชฌาย์จนมีปัญญารักษาตนแล้ว จะได้รับอนุญาตให้หยุดถือนิสสัย เรียกว่า นิสสัยมุตตกะ ข้อกำหนดนี้สำหรับภิกษุมีสิกขาบทกำหนดอย่างชัดเจน^{๕๔} จากการพิจารณาวัตรที่พระอุปัชฌาย์และสัททวิหาริกพึงปฏิบัติต่อกัน จะเห็นว่าข้อวัตรทั้งหลายเป็นข้อกำหนดให้ทั้งสองฝ่ายได้พึ่งพาอาศัยกัน ซึ่งการพึ่งพาอาศัยกันนี้ถูกกำหนดไว้ในพระวินัยกำหนดเป็นกิจสำคัญที่ต้องทำตอนอุปสมบท คือการขอนิสสัย คือ เข้ามาอยู่เพื่อจะได้อาศัย ให้เป็นผู้ดูแลในการศึกษาอบรม คำว่า อาศัย ในที่นี้ ไม่ใช่อาศัยอยู่เฉยๆ แต่เป็นการอาศัยอยู่ด้วยเพื่อให้ได้โอกาสในการศึกษาอบรมตามหลักไตรสิกขา ทั้งนี้เพราะพระวินัยกำหนดไว้ว่า

^{๕๓}ดูรายละเอียดใน วิ.ป. (ไทย) ๗/๓๒๕/๔๗๑.

^{๕๔}ดูรายละเอียดใน วิ.ป. (ไทย) ๗/๓๒๕/๔๗๑-๔๗๓.

ผู้ที่เข้าสู่การอุปสมบทจะต้องมีผู้ดูแลเบื้องต้น เพราะว่าผู้ที่ยังไม่รู้หลักพระธรรมวินัย ยังไม่รู้ว่า จะต้องประพฤติปฏิบัติระวังอะไรบ้าง ยังปกครองตนเองไม่ได้ ไม่มีความรู้ที่จะรักษาตน จึงต้องมีผู้ช่วยเหลือแนะนำในเบื้องต้น การขอนิสสัย จึงเท่ากับว่าเป็นการขอให้พระอุปัชฌาย์เข้ามาปกครองดูแล^{๕๕}

การที่พระพุทธองค์กำหนดให้กุลบุตรที่เข้ามาบวชใหม่ต้องถือนิสสัยในสำนักของอุปัชฌาย์นั้นก็เพื่อจะได้เข้าไปอาศัยอยู่กับอุปัชฌาย์ การเข้าอาศัยตามความหมายนี้ เพื่อจะได้อาศัยอยู่รับฟังคำสั่งสอนหรือรับการศึกษาตามแนวทางของพระพุทธศาสนา เพื่อไปอยู่กับอุปัชฌาย์ยอมอยู่ภายใต้การปกครองของท่านเพื่อจะได้รับการอบรมสั่งสอนนั่นเอง ข้อนี้สอดคล้องกับความเห็นของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า “การปกครองในพระพุทธศาสนากำหนดให้อุปัชฌาย์ปกครองดูแลสหวิหาริกและให้อาจารย์ปกครองดูแลอันเตวาสิกด้วยการให้การศึกษาอบรมภิกษุผู้บวชใหม่ จะต้องถือนิสสัยอยู่กับพระอุปัชฌาย์หรืออาจารย์เป็นเวลา ๕ พรรษา จนกว่าจะมีปัญญารักษาตน”^{๕๖} การที่ภิกษุใหม่ขอนิสสัย หรือขออยู่อาศัยในสำนักพระอุปัชฌาย์นั้น ตามความหมายแล้ว หมายถึง การประกาศยอมตนให้พระอุปัชฌาย์ปกครองดูแลนั่นเอง

จะเห็นว่าการถือนิสสัยในสำนักของพระอุปัชฌาย์ เป็นหลักปฏิบัติของพระสงฆ์ที่พระพุทธองค์กำหนดขึ้น เพื่อเป็นหลักประกันให้กุลบุตรที่เข้ามาบวชใหม่ในพระพุทธศาสนาทุกคน จะได้รับการศึกษาอบรมพระธรรมวินัยจากพระอุปัชฌาย์ เมื่อกุลบุตรเหล่านั้นได้รับการศึกษาอบรมดีแล้วย่อมจะมีความรู้ความเข้าใจในพระธรรมวินัย ไม่ประพฤตินเสียหายนำความเสื่อมเสียมาสู่สังฆมณฑล เมื่อเป็นอย่างนี้ย่อมนำมาความเรียบร้อย ความดีงาม และความสามัคคีมาสู่สังฆมณฑล โดยส่วนรวม ตรงกันข้ามหากไม่กำหนดให้กุลบุตรที่เข้ามาบวชใหม่ถือนิสสัย ก็อาจทำให้กุลบุตรนั้นไม่ได้รับการศึกษาอบรมจากพระอุปัชฌาย์และประพฤตินเสียหายนำความเสียหายวุ่นวายมาสู่สังฆมณฑล โดยส่วนรวมอันจะนำไปสู่ความแตกสามัคคีในที่สุด จึงกล่าวได้ว่า สหวิหาริกวัตรนี้มีสาระสำคัญอยู่ที่การปกครองดูแลเพื่อให้ศิษย์ได้รับการศึกษาอบรมจากพระอุปัชฌาย์ เมื่อศิษย์ได้รับการดูแลด้วยดีจากพระอุปัชฌาย์แล้ว จะก่อให้เกิดความผูกพัน ความสนิทสนมความสามัคคีในหมู่สงฆ์ อย่างไรก็ตาม ความผูกพัน ความสนิทสนมและความสามัคคีในหมู่สงฆ์ที่กล่าวมานั้นอาจจำแนกเป็นความสัมพันธ์ ๒ ระดับ คือ

๑. ความสัมพันธ์ระหว่างสหวิหาริก (ศิษย์) กับพระอุปัชฌาย์ ความสัมพันธ์นี้จะเกิดขึ้นจากการที่พระอุปัชฌาย์และศิษย์ต่างได้ทำวัตรต่อกันดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

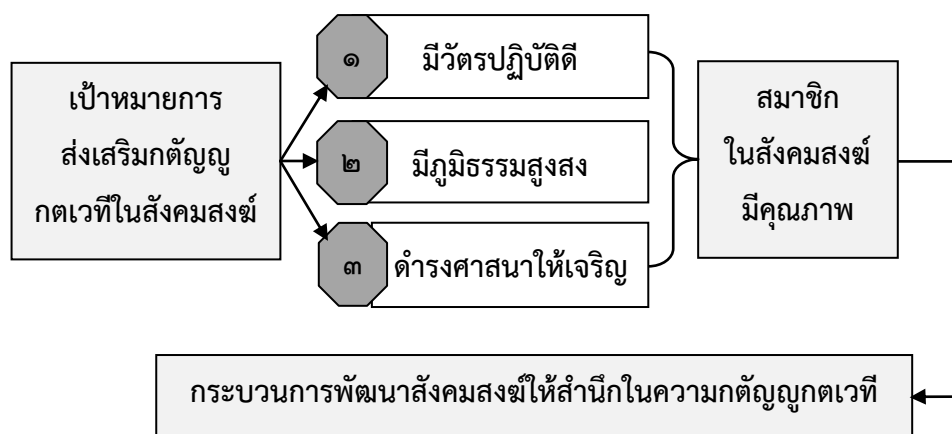
๒. ความสัมพันธ์ระหว่างสหวิหาริกกับสหวิหาริกด้วยกัน ความสัมพันธ์จะเกิดขึ้นแก่ภิกษุที่มีอุปัชฌาย์คนเดียวกัน เรียกว่า สมานอุปัชฌายะ^{๕๗} ภิกษุเหล่านี้เป็นผู้ได้รับบรรพชา

^{๕๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), สอนนาค-สอนจิต ชีวิตพระ ชีวิตชาวพุทธ, หน้า ๓๐.

^{๕๖} พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), ทิศทางการศึกษาของคณะสงฆ์, หน้า ๔๑-๔๒.

^{๕๗} ดูรายละเอียดใน วิมหา.อ. (ไทย) ๔/๒/๗๙๓.

และอุปสมบทจากพระอุปัชฌาย์คนเดียวกัน พร้อมกันนั้นอาจได้เคยอาศัยอยู่ในวัดพร้อมกันเคยได้รับการสงเคราะห์จากอาจารย์เหมือนกัน หรือเคยร่วมการทำการอุปถัมภ์บำรุงพระอุปัชฌาย์ด้วยกันการที่มีความเกี่ยวข้องกันดังกล่าวมานี้ จะทำให้ภิกษุเหล่านี้มีความรักใคร่ สนิทสนมและมีความสามัคคีนับถือกันและกันในฐานะเป็นศิษย์อาจารย์เดียวกัน เป็นที่น่าสังเกตว่า ภิกษุที่มีพระอุปัชฌาย์คนเดียวกันนี้มักจะมีความเป็นเอกภาพกันสูงมาก เมื่อร่วมกันทำกิจต่างๆ ก็จะทำให้ความร่วมมือกันเป็นอย่างดีจะเห็นได้จากในสมัยพุทธกาล “ภิกษุที่มีอุปัชฌาย์ หรือมีอาจารย์คนเดียวกันมักจะร่วมการจัดการศึกษา ร่วมกันปกครองดูแลศิษย์ เมื่อมีศิษย์หรือบุคคลร่วมคณะเจ็บป่วยก็มักจะให้การรักษาพยาบาลด้วยดี”^{๕๘} หรือบางกรณีหากเกิดความไม่เข้าใจกัน หรือแตกแยกกันด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งจะมีพระอุปัชฌาย์คอยทำหน้าที่ปรับความเข้าใจ หรือประสานความสามัคคีให้เกิดขึ้นโดยไม่ยากนักดังที่กล่าวมาทั้งหมดเกี่ยวกับเป้าหมายการส่งเสริมกตัญญูกตเวทิตะในสังคมสงฆ์ ผู้วิจัยจึงนำเสนอเป็นแผนภูมิ ดังต่อไปนี้



แผนภูมิที่ ๔.๓ เป้าหมายการส่งเสริมกตัญญูกตเวทิตะในสังคมสงฆ์

๔.๒.๒ เป้าหมายการส่งเสริมกตัญญูกตเวทิตะในสังคมคฤหัสถ์

เป้าหมายการส่งเสริมกตัญญูกตเวทิตะในสังคมคฤหัสถ์ จะนำเสนอประเด็นการศึกษาไว้ ๓ ประการ คือ ๑. การส่งเสริมกตัญญูกตเวทิตะในสถาบันครอบครัว ๒. การส่งเสริมกตัญญูกตเวทิตะในสถานศึกษา และ ๓. การส่งเสริมกตัญญูกตเวทิตะในองค์กร จะได้วิเคราะห์ให้เห็นเป้าหมายการส่งเสริมกตัญญูกตเวทิตะ ตามลำดับดังต่อไปนี้

๔.๒.๒.๑ การส่งเสริมกตัญญูกตเวทิตะในสถาบันครอบครัว

ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวไว้ว่า “บิดา มารดา” เป็นบุคคลผู้มีคุณูปการต่อบุตรธิดาเหลือคณานับ โดยฐานะของบิดามารดานั้น ได้รับการยกย่องว่าเป็นปูชนียบุคคลของบุตร

^{๕๘} ดูรายละเอียดใน วิ.ม.อ. (ไทย) ๗/๕/๒/๓๐๒.

พระพุทธองค์ทรงได้ตรัสฐานะของบิดามารดาไว้ ๔ ประการ^{๕๙} ๑. เป็นพระพรหมของบุตร เพราะท่านได้ประพฤติตามหลักพรหมวิหารธรรม^{๖๐} ๔ ประการ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และ อุเบกขา ๒. เป็นบูรพเทพของบุตร เพราะท่านได้ประพฤติตนเช่นเทพ คือการไม่คำนึงถึงส่วนเสียของบุตร มุ่งแต่ให้บุตรเกิดความสุขความเจริญเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ การที่เราเปรียบเทียบบิดามารดาเป็นอย่างเทพนั้น เพราะเห็นพระคุณของท่านทั้งสองได้ปฏิบัติต่อบุตรธิดา ด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์ เรียกว่า เทวธรรม^{๖๑} ๓. เป็นบูรพาจารย์ของบุตร เพราะท่านได้เป็นผู้อบรมสั่งสอนบุตรก่อนบุคคลอื่น ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้ให้ทัศนะในเรื่องนี้ไว้ ๒ ความหมาย กล่าวคือ ๑. บิดามารดาทางฝ่ายกาย คือการได้ให้การกำเนิด และเลี้ยงดูด้านร่างกายให้เจริญเติบโต และ ๒. การเป็นบิดามารดาทางฝ่ายจิตวิญญาณ คือการอบรมสั่งสอนศีลธรรมดีงาม^{๖๒} และ ๔. เป็นอาหุไนยบุคคลของบุตร เพราะท่านเป็นผู้มีอุปการคุณต่อบุตรทุกด้าน พระพุทธศาสนาแสดงเหตุผลของอาหุไนยบุคคลว่า บุคคลอาศัยกำเนิดมาได้ เพราะมารดาบิดาเป็นผู้ให้กำเนิด^{๖๓}

เพราะเหตุนี้ บิดามารดาจึงเป็นผู้ทำคุณประโยชน์แก่บุตรธิดา ดังนั้น บุตรธิดาผู้ได้รับสิ่งที่มารดาบิดาทำให้จะต้องตระหนักในหน้าที่อันพึงปฏิบัติต่อบิดามารดา ดังจะเห็นความตามทีปรากฏในสังคาลงสูตร^{๖๔} ว่า “มารดาบิดาเมื่อเห็นความสำคัญของบุตรที่ได้ทำหน้าที่ยอมจะอนุเคราะห์บุตรบุตรโดยหน้าที่ ๕ ประการ”^{๖๕} เช่นกัน ทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ต่อกันระหว่างพ่อแม่ลูก เป็นการปลูกจิตสำนึก ส่งเสริมความรักสามัคคีกันและการมีประชาธิปไตยภายในครอบครัว

ดังนั้น ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวจำเป็นต้องปฏิบัติตามหลักคุณธรรม ๕ ประการ^{๖๖} เพื่อสร้างฐานะของครอบครัวให้มีความเป็นอยู่ที่ดี พร้อมทั้งสามารถปกครองดูแลสมาชิกในครอบครัวได้ เป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ ภรรยา บุตรธิดา ได้ปฏิบัติตาม สร้างความสงบสุขให้บังเกิดในครอบครัว และสามีจะต้องปฏิบัติตนต่อภรรยาในฐานะเป็นคู่ชีวิตที่เหมาะสมกับสถานะ ๕ ประการ^{๖๗} ได้แก่ นับถือว่าเป็นภรรยา ด้วยการให้เกียรติเป็นต้น การไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามนิินทา ไม่ประพฤติตนนอกใจภรรยา มอบความเป็นใหญ่ภายในบ้านให้ดูแล และมอบเครื่องแต่งตัวในโอกาสที่เหมาะสม สอดคล้อง

^{๕๙} ดูรายละเอียดใน อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๓/๑๐๗.

^{๖๐} ส.ม. (ไทย) ๓๐/๕๗๓/๓๐๙.

^{๖๑} ชุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๖/๓.

^{๖๒} พุทธทาสภิกขุ, พ่อแม่สมบุรณ์แบบ, หน้า ๕-๑๙.

^{๖๓} อัง.สตตก. (ไทย) ๒๓/๔๗/๗๓.

^{๖๔} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒.

^{๖๕} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๙๙/๒๑๒-๒๑๓.

^{๖๖} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗/๗.

^{๖๗} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๑/๑๔๕.

กับหลักมงคลสูตรข้อที่ ๑๒ และข้อที่ ๑๓ มีใจความสำคัญว่า “บุตตทวารสส สงคโห การสงเคราะห์ บุตรและภรรยา”^{๖๘}

ส่วนเป้าหมายการปฏิบัติของบุตรเพื่อส่งเสริมกตัญญูทเวที ได้ปรากฏในมงคลสูตร ข้อที่ ๑๑ คือ มาตาปิตุอุฏฐานัน การบำรุงมารดาบิดา^{๖๙} โดยบุตรจะต้องปฏิบัติให้เหมาะสมในฐานะ ๕ ประการ^{๗๐} เมื่อบุตรปฏิบัติดังที่กล่าวแล้ว จะได้รับการอนุเคราะห์จากมารดาบิดา เพราะบุตรได้ทำการ ตอบแทนท่าน ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ช่วง คือ ๑. ช่วงที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ และ ๒ ช่วงที่ท่าน ล่วงลับไปแล้ว โดยมีวิธีปฏิบัติ ๕ ประการ^{๗๑} นับเป็นหน้าที่ที่บุตรทั้งหลายควรปฏิบัติ จัดเป็นข้อปฏิบัติ ที่ทั่วไป และการตอบแทนที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ มี ๔ ประการ^{๗๒} ซึ่งการตอบแทนบุญคุณ มารดาบิดา แบบที่ ๒ ทั้ง ๔ ประการนี้จัดว่าประเสริฐที่สุด โดยมีข้ออุปมาเปรียบเทียบที่ว่า “จะให้ มารดาบิดากินนอน ขับถ่ายอยู่บนบ่าของเราตลอดถึง ๑๐๐ ปี คอยป้อนน้ำ ป้อนข้าว นวดพื้น ปรนนิบัติบนบ่าของเราเป็นเวลา ๑๐๐ ปี ไม่ถือว่าเป็นตอบแทนบุญคุณท่านได้สูงสุดเท่า ๔ ประการ ตามแบบที่ ๒ ได้เลย”^{๗๓} การตอบแทนบุญคุณท่านด้วยการบำรุงท่านทั้งสอง ซึ่งถือว่าเป็นมงคลชีวิต ของบุตรธิดา^{๗๔} ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เพราะการปรนนิบัติในมารดาบิดานั้นแล บัณฑิตทั้งหลายย่อม สรรเสริญเขา (บุตรธิดา) ในโลกนี้เอง เขาละไปแล้ว (ตาย) ย่อมบันเทิงในสวรรค์”^{๗๕}

สำหรับการปฏิบัติระหว่างสามีและภรรยา ต่างคนก็มีหน้าที่ช่วยเหลือและเสริมสร้าง ความเป็นปรกติสุขของครอบครัวพอๆ กัน ซึ่งการปฏิบัติต่อกันนี้เป็นการส่งเสริมกตัญญูทเวที ดังที่ ปรากฏในหลัก ทิศ ๖ โดยมีหลักปฏิบัติที่สำคัญ ๔ ประการ^{๗๖} ภรรยาช่วยปฏิบัติด้วยความเต็มใจ ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๑ มี ๕ ประการ^{๗๗} คือ จัดงานบ้านดี ช่วยเหลือและเคารพบิดา มารดา ญาติพี่น้อง และคนข้างเคียงฝ่ายสามี ไม่ประพฤติชั่วด้วยการนอกใจคบชู้ผู้ชาย รักษาทรัพย์ สมบัติที่หามาได้ และขยันทำงานกิจการทั้งปวงในบ้าน หลักการส่งเสริมกตัญญูทเวทีของสามีกับ ภรรยา ต้องตระหนักรู้ในหน้าที่ ปฏิบัติถูกต้องตามหน้าที่ เท่ากับว่าได้สร้างความรัก ความสามัคคีให้

^{๖๘} ชู.ช. (ไทย) ๒๕/๕-๖/๒-๓.

^{๖๙} ชู.ธ. (ไทย) ๒๕/๕-๖/๕-๖.

^{๗๐} ดุรายละเอียดยใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๙๙/๑๔๔.

^{๗๑} ดุรายละเอียดยใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๙๙/๑๔๔.

^{๗๒} ดุรายละเอียดยใน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลคตทปิณี แพล เล่ม ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, หน้า ๒๐๖.

^{๗๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๔-๒๐๕.

^{๗๔} ชู.ธ. (ไทย) ๒๕/๕-๖/๕-๖.

^{๗๕} ชู.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๖๒/๔๕-๔๖.

^{๗๖} ดุรายละเอียดยใน อง.อฎก. (ไทย) ๒๓/๑๔๐/๒๑๓-๒๑๔.

^{๗๗} ดุรายละเอียดยใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๑/๑๔๕.

เกิดขึ้นในครอบครัว และได้เป็นแบบอย่างแก่สังคมที่จะน้อมนำไปปฏิบัติเป็นแบบอย่างได้แก่บุตรีตา และเป็นหลักสำคัญหนึ่งที่ทำให้ครอบครัวมีความสมบูรณ์

๔.๒.๒.๒ การส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสถานศึกษา

สถานศึกษาเป็นแหล่งบ่มเพาะความรู้ให้แก่เยาวชน ย่อมจะต้องมีผู้ทำอุปการะก่อน คือครูอาจารย์นั่นเอง และเมื่อมีผู้รับความรู้คือนักเรียนนักศึกษา จัดเป็นกตเวทีบุคคลที่จะต้องทำตอบแทนบุพพการีชน ได้แก่ ครูอาจารย์ ดังนั้นเป้าหมายการส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสถานศึกษาจึงมีองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้

๑. คุณสมบัติของครู-อาจารย์

ความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับศิษย์นั้น เปรียบเสมือนพ่อแม่ที่พยายามอบรมสั่งสอนบุตรีตาให้เจริญเติบโต มีวิชาความรู้เพื่อนำไปประกอบอาชีพอย่างสุจริตในสังคม ดังความปรากฏในหนังสือ หน้าที่ครูอาจารย์ หน้าที่ศิษย์-นักเรียน หน้าที่นักศึกษา-นักค้นคว้า ของหลวงพ่อบัณฑิตนันทิกขุ ได้กล่าวไว้ว่า หน้าที่ของอาจารย์นี้ เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งในการจะสร้างคนพลเมืองดีทั้งหลายให้เป็นคนดีหรือคนชั่ว เพราะอาจารย์เปรียบเสมือนน้ำย้อม ศิษย์ผู้มาศึกษาเล่าเรียนเหมือนผ้าขาว ถ้าน้ำย้อมเป็นสีเขียว หรือเป็นสีแดงอย่างไร ผ้าก็ย้อมติดเป็นสีนั้นๆ^{๗๔}

ด้วยเหตุนี้ครูจึงต้องมีคุณสมบัติ คือเป็นผู้น่ารัก เพราะประกอบด้วยพรหมวิหารธรรม คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เป็นบุคคลผู้มีความหนักแน่นมั่นคง เพราะมีความเชื่อมั่นในความดีงาม มีความขยันในการสร้างความดีงามให้เป็นแบบอย่างและละสิ่งที่ไม่ดี มีความระมัดระวังรู้ตัว เพราะมีความระลึกถึงในการทำงานที่ ทำคำที่พูดและความคิด มีจิตใจที่หนักแน่นมีคง เพราะมีจิตใจที่แน่วแน่มั่นคงไม่คล้อยตามอำนาจฝ่ายต่ำ ทำใจให้หลง มีความรอบรู้ เพราะรู้ในสิ่งที่ดีและไม่ดี แล้วเว้นในสิ่งที่ไม่ดีทำในสิ่งที่ดี เป็นคนน่ายกย่องเพราะมีความประพฤติดีงาม เป็นผู้มีความมานะในการตักเตือนสั่งสอน เพื่อให้ลูกศิษย์มีความรู้ความสามารถและเป็นคนดี โดยสอนให้เป็น ให้เขาเข้าใจ เห็นจริงอย่างที่ ต้องการ มีการกระตุ้นแรงเร้า เพื่อเกิดความกระตือรือร้นที่จะศึกษาเล่าเรียน รู้จักวิธีสร้างกำลังใจ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความมั่นใจ รู้จักสร้างความเพลิดเพลิน โดยมีเทคนิคในการสอนที่ทำให้ผู้เรียนสนใจ เป็นผู้มีความอดทนต่อถ้อยคำ สามารถทนต่อวาจาที่ก้าวร้าวรุนแรงของผู้อื่นได้ เป็นผู้สามารถทำข้อความที่เข้าใจได้ยากให้เข้าใจได้ง่าย ด้วยการแสดงให้เห็นจุดเด่น แสดงเหตุผล แสดงเนื้อหาที่เป็นแก่นหรือสาระ และรู้จักแนะนำศิษย์ในทางที่ถูกที่ควร ไม่แนะนำไปในทางที่เสื่อมเสีย ด้วยการแนะนำไม่ให้ทำสิ่งที่ไม่ดี และยกย่องชมเชย เป็นต้น

^{๗๔} บัณฑิตนันทิกขุ, หน้าที่ครูอาจารย์ หน้าที่ศิษย์-นักเรียน หน้าที่นักศึกษา-นักค้นคว้า, หน้า ๑๔.

จากคุณสมบัติดังกล่าวนี้ ทำให้ครูจึงเป็นผู้ที่น่าเคารพยกย่องของศิษย์ทั้งหลาย และเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติของความเป็นครูที่สมบูรณ์แบบ จัดเป็นบุพพการีบุคคลเป็นผู้ควรแก่การตอบแทนตามหลักกัตถุญกตเวทิตะ เพราะเป็นบุคคลผู้สอนศิษย์ทั้งหลายให้ปราศจากโทษ ความเสียหายทั้งหลายที่อาจจะเกิดขึ้นโดยการรู้เท่าไม่ถึงการณ์

๒. คุณสมบัติของลูกศิษย์

นอกจากความสัมพันธ์ของครูกับศิษย์ดังกล่าวแล้ว คุณสมบัติของศิษย์ก็จะต้องปฏิบัติต่อครูเช่นกัน ซึ่งศิษย์นั้นมี ๒ ประเภท คือ ๑. ศิษย์กัตถุญ คือศิษย์ที่ดี สำนึกในพระคุณของครู แล้วตอบแทน และ ๒. ศิษย์อกัตถุญ คือ ศิษย์เนรคุณไม่สำนึกในพระคุณของครู คิดล้างครุผลาญครู

จะเห็นว่าประเภทศิษย์ทั้งสองอย่างนี้ โดยเฉพาะศิษย์ประเภทแรก เป็นสิ่งที่ปรารถนาให้เกิดขึ้นแก่สถานศึกษา เพราะนอกจากจะส่งผลดีแก่ศิษย์เองแล้ว ยังทำให้สถานศึกษาและครอบครัวได้รับความดีที่ศิษย์ได้ดำเนินชีวิตที่ถูกต้องด้วย ซึ่งศิษย์ที่ดีนั้น พระธรรมโกศาจารย์ (หลวงพ่อบุญญานันทภิกขุ) ได้กล่าวว่า ศิษย์ที่ต้องทำหน้าที่ดี ได้แก่ ๑. ลูกศิษย์ยินยอมรับ ๒. เข้าไปยืนคอยรับใช้ในที่เหมาะสม ๓. เชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของอาจารย์ ๔. อุปัฏฐากบำรุงอาจารย์ ๕. ตั้งใจเรียนศิลปวิทยาด้วยความเคารพ ๖. ปฏิบัติตามระเบียบและขนบธรรมเนียมของสำนักเรียน ๗. ต้องช่วยทำงานของสำนักเรียนตามที่อาจารย์มอบให้ ๘. ต้องช่วยระวังทรัพย์สินสมบัติของสำนักเรียน ๙. ต้องมีความรักใคร่และช่วยเหลือเพื่อนนักเรียน และ ๑๐. ต้องมีอิทธิบาทสี่ประจำใจ (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา)^{๗๙}

โดยสรุป คุณสมบัติของศิษย์ดังกล่าว เมื่อศิษย์ได้ประพฤติปฏิบัติตามถูกต้องแล้ว ศิษย์ก็จะมีแต่ความเจริญทั้งในการเรียน และเป็นที่ยอมรับนับถือในสถานศึกษาทั้งใกล้และไกล พร้อมกันนี้ศิษย์ยังได้ดำรงตนเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่เยาวชนได้ประพฤติปฏิบัติตามด้วย เพราะได้รับการอบรมสั่งสอนจากครู และครูก็ได้รับเชิดชูเกียรติตามด้วย ซึ่งเป็นการตอบแทนคุณงามความดีตามหลักกัตถุญกตเวทิตะที่ต่อครูอาจารย์

๔.๒.๒.๓ การส่งเสริมกัตถุญกตเวทิตะในองค์กร

การทำงานย่อมมีบุคคลสองส่วนเป็นอย่างน้อยที่ต้องมีปฏิสัมพันธ์กัน อย่างน้อยๆ คือระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง ที่มากกว่านั้นก็ยังมีเช่นกัน เช่น ระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง เพื่อนร่วมงาน ลูกค้า และหน่วยงานอื่นๆ เป็นต้น ในการปฏิสัมพันธ์นี้เองจึงมีความเชื่อมสัมพันธ์ที่พึงปฏิบัติต่อกัน ในทางโลกใช้คำว่า ความซื่อสัตย์ต่อลูกค้า การรักษาคุณภาพของสินค้า การมุ่งมั่นในการผลิตสินค้า เป็นต้น ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของหลักธรรม คือความกัตถุญกตเวทิตะนั่นเอง เพราะเป็นการรู้ถึงผลประโยชน์

^{๗๙} พระธรรมโกศาจารย์ (หลวงพ่อบุญญานันทภิกขุ), **หลักสูตรคือมีหน้าที่มนุษย์**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ม.ป.ท.), หน้า ๓๙.

และสิ่งที่ได้รับแล้ว ต้องการที่จะตอบแทนผู้ที่ให้ให้สมกับประโยชน์ที่ตนได้รับมา ดังนั้นในบพนี้ผู้วิจัยจะได้วิเคราะห์เรื่องเป้าหมายการส่งเสริมกตัญญูทเวท ในหน่วยงานด้านต่างๆ เป็นลำดับดังต่อไปนี้

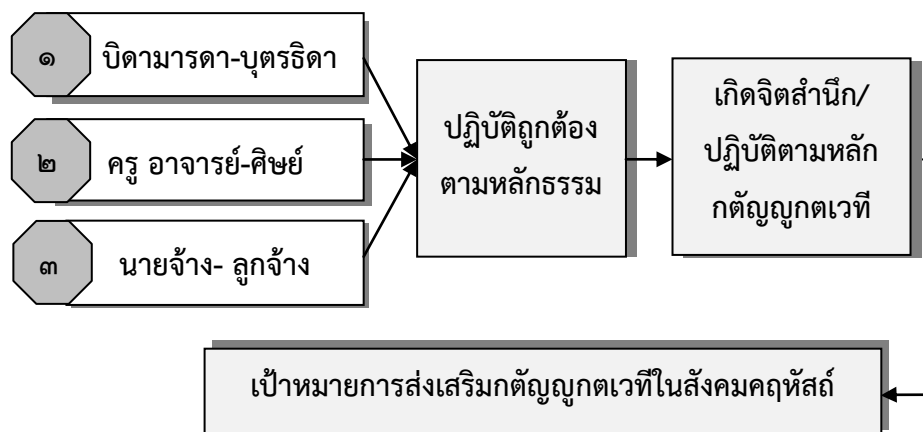
๑. ความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง

การเป็นนายจ้างนั้น ต้องประกอบด้วยหลักธรรม คือมอบหมายงานให้ทำตามความสามารถของลูกจ้าง ให้มีความเหมาะสมด้วยกำลังกาย กำลังความรู้ความสามารถ มีรางวัลให้ตามกาลเวลาที่เหมาะสม หรือมีค่าตอบแทนที่คุ้มค่ากับงานที่ทำ มีสวัสดิการค่ารักษาพยาบาล ค่าอาหาร ที่พัก เป็นต้น เอาใจใส่ดูแลด้วยดี มีโบนัสพิเศษให้ หรือของกินให้ในโอกาสพิเศษ และมีวันหยุดกลางันได้ตามกำหนดหมายของทางราชการและตามความจำเป็น^{๘๐} ดังนั้น ในเมื่อนายจ้างประกอบด้วยคุณธรรมดังกล่าวแล้ว ลูกจ้างก็จะทำงานด้วยความเต็มใจ และเต็มกำลังความสามารถ ทำให้งานเกิดประสิทธิภาพ มีประสิทธิผล เรียกว่า ได้ตอบแทนกันและกันตรงกับหลักกตัญญูทเวท

๒. ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนร่วมงานกับเพื่อนร่วมงาน

การทำงานนั้นต้องมีการร่วมงานกับเพื่อนที่ทำงานด้วยกัน เรียกว่า เพื่อนร่วมงาน ต้องพึ่งพาอาศัยกันและกันในการทำงาน เพราะจะต้องพบปะเจอเจอกันอยู่ทุกวันในการทำงาน ดังนั้นการที่จะต้องอาศัยกันและกันจึงมีอยู่เป็นประจำเช่นกัน ซึ่งการอาศัยกันและกันนี้เองจัดเป็นการได้ทำอุปการะกันหรือสงเคราะห์กัน ทำให้นึกถึงกันและกัน ในฐานะฉันท์มิตรที่มีความเห็นอกเห็นใจกัน ต้องมีคุณธรรม ได้แก่ ปกป้องเพื่อนไม่ให้เป็นคนประมาทและคอยช่วยเหลือเมื่อทำผิด เพราะความประมาท ปกป้องทรัพย์ของเพื่อนร่วมงาน เป็นที่พึ่งพาของเพื่อนร่วมงานในคราวลำบาก และเมื่อมีกิจต้องจ่ายทรัพย์กับเพื่อนก็มีความยินดีที่จะร่วมจ่ายด้วย หรือเป็นผู้ร่วมสุขร่วมทุกข์ เป็นคนมีใจดี ประกอบด้วยคุณธรรม ได้แก่ บอกสิ่งที่เพื่อนร่วมงานควรรู้ รักษาความลับของบริษัทที่เพื่อนร่วมงานต้องรับผิดชอบ ไม่ละทิ้งเพื่อนในยามทุกข์หรือประสบอันตราย ยอมสละความสุขของตนเพื่อเพื่อนร่วมงานได้ หรือเป็นคนเห็นประโยชน์ของบริษัทและเพื่อนร่วมงาน ต้องประกอบด้วยคุณธรรม ได้แก่ ห้ามเพื่อนร่วมงานประพฤติตนเป็นคนเหลวไหล แนะนำให้เพื่อนตั้งอยู่ในความดีทำหน้าที่อย่างเต็มความสามารถ แนะนำความรู้ใหม่ๆ ให้แก่เพื่อน บอกวิธีประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานแก่เพื่อน หรือเป็นเพื่อนที่มีความจริงใจ ต้องประกอบด้วยคุณธรรม ได้แก่ ไม่ซ้ำเติมเพื่อนที่พลาดพลั้ง ยินดีกับความสำเร็จของเพื่อน ปกป้องเพื่อนจากการครหานินทา สนับสนุนผู้ที่ส่งเสริมเพื่อน เมื่อเพื่อนร่วมงานกับเพื่อนร่วมงานปฏิบัติได้ดังนี้ ความเจริญของหน่วยงานก็จะเจริญ ความเจริญของลูกจ้างก็เจริญตามด้วย เพราะปิดช่องความเสื่อมขององค์กร มีแต่ความสมัครสมานสามัคคีกันในองค์กร ดังที่กล่าวมาทั้งหมด ผู้วิจัยจึงนำเสนอเป็นแผนภูมิ ดังนี้

^{๘๐} ดูรายละเอียดใน ปัญญานันท์ภิกขุ, หน้าที่นาย หน้าลูกจ้าง, หน้า ๑๓-๑๘



แผนภูมิที่ ๔.๔ เป้าหมายการส่งเสริมกัตถุญกตเวทึในสังคมคฤหส์ถ์

๔.๓ แนวทางส่งเสริมกัตถุญกตเวทึในสังคมไทย

จากการศึกษาคำสอนเรื่องกัตถุญกตเวทึในพระพุทธานุชาสนา พบว่า หลักกัตถุญกตเวทึนั้นเป็นคุณธรรม และเป็นสื่อกลางสร้างกุศลคุณงามความดีโดยมีภิกษุสงฆ์อยู่ในฐานะเป็นผู้มีอุปการคุณและสงเคราะห์พุทธานุชาสนิกด้วยธรรมะ จึงทำให้สังคมสงฆ์กับสังคมคฤหส์ถ์มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันต่างช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยที่สังคมสงฆ์นั้นทำหน้าที่สั่งสอนให้คฤหส์ถ์ให้ดำเนินชีวิตถูกต้องในฐานะเป็นพุทธานุชาสนิกคนผู้ใฝ่ศึกษาคำสั่งสอนของพระพุทธานุชาสนิก คือนำหลักกัตถุญกตเวทึไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ส่วนคฤหส์ถ์เมื่อได้รับอุปการคุณด้านการศึกษาระบบจากสังคมสงฆ์แล้ว ก็มีหน้าที่อุปถัมภ์สงฆ์ด้วยจตุปัจจัยเพื่อให้สังคมสงฆ์อยู่ได้ ดังนั้น แนวทางส่งเสริมกัตถุญกตเวทึในสังคมไทยมี ๒ แนวทาง คือ ๑. แนวทางส่งเสริมกัตถุญกตเวทึในสังคมสงฆ์ และ ๒. แนวทางส่งเสริมกัตถุญกตเวทึในสังคมคฤหส์ถ์ มีรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๓.๑ แนวทางส่งเสริมกัตถุญกตเวทึในสังคมสงฆ์

ข้อนี้จะได้้นำเสนอถึงแนวทางส่งเสริมกัตถุญกตเวทึในสังคมสงฆ์ เพื่อให้เกิดเป็นแนวทางสำหรับนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่วงการพระศาสนา เพื่อเป็นการดำรงพระศาสนาให้เกิดความมั่นคงจึงนำเสนอใน ๓ ประเด็น คือ ๑. ส่งเสริมกัตถุญกตเวทึด้วยการศึกษาเพื่อเป็นรากฐานของสังคมสงฆ์ ๒. ส่งเสริมกัตถุญกตเวทึด้วยการปฏิบัติเพื่อเป็นรากฐานของสังคมสงฆ์ และ ๓. ส่งเสริมกัตถุญกตเวทึด้วยการเผยแผ่เพื่อเป็นรากฐานของสังคมสงฆ์ ตามลำดับดังต่อไปนี้

๔.๓.๑.๑ กัตถุญกตเวทึด้วยการศึกษาเพื่อเป็นรากฐานของสังคมสงฆ์

การศึกษาเป็นเรื่องสำคัญเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในหลักธรรมคำสอนของศาสนา เพราะสมาชิกใหม่ในหมู่สงฆ์นั้น เมื่อได้เข้ามาสู่สังคมสงฆ์ด้วยวิธีการบรรพชา อุปสมบท

จะต้องได้รับการศึกษาเบื้องต้นเกี่ยวกับการดำรงชีพความเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาว่า กิจใดควรทำ และกิจใดไม่ควรทำ จากพระอุปัชฌาย์ อาจารย์ หลังจากได้บรรพชาอุปสมบทแล้วโดยสิ่งที่จะต้องตระหนักรู้ คือ การศึกษาพระธรรมวินัย และวัตรปฏิบัติของสงฆ์ ซึ่งมีหลักการที่วางไว้ ๓ ขั้นตอน ดังนี้

๑. **ขั้นปริยัติ** เป็นการศึกษาพระธรรมวินัย ให้มีความรู้ในพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า และพระวินัยอันเป็นข้อบัญญัติต่างๆ ที่จะต้องประพฤติเพื่อให้ความรู้ความเข้าใจและจะได้ประพฤติปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง และสามารถนำพระธรรมคำสอนมาแนะนำสั่งสอนผู้อื่นให้มีความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนาที่ถูกต้อง

๒. **ขั้นปฏิบัติ** เป็นการนำพระธรรมวินัยที่ได้ศึกษาเป็นอย่างดีแล้ว มาประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดผลด้วยกาย วาจา และใจ นำไปสู่การทำวิปัสสนาอันเป็นอุบายเพื่อให้เกิดปัญญา กล่าวคือได้รู้เห็นความเป็นไปต่างๆ ของโลกตามความเป็นจริง

๓. **ขั้นปฏิเวธ** เป็นขั้นที่แสดงผลของการประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัย ในระดับต่างๆ ตามลำดับ จนถึงขั้นทำที่สุดแห่งทุกข์ อันเป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา

โดยสรุป การศึกษาจัดเป็นแนวทางการส่งเสริมกตัญญูทเวที เพื่อเป็นรากฐานของสังคัมภังค์ และยังทำให้ผู้ที่เข้ามาในสังคัมภังค์ได้ศึกษาในสิ่งที่ถูกต้องตามหลักการพัฒนาศาสนทายาทให้มีภูมิรู้ในพระธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา และสามารถนำมาปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคัมภังค์และยังได้สร้างศรัทธาให้เกิดแก่พุทธศาสนิกด้วย

๔.๓.๑.๒ กตัญญูทเวทีด้วยการปฏิบัติเพื่อเป็นรากฐานของสังคัมภังค์

การปฏิบัติมีความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะเป็นการนำคำสอนมาประพฤติปฏิบัติ นอกจากจะศึกษาในพระปริยัติสัทธรรม ๓ แล้ว ยังต้องศึกษาในสิกขาเพื่อให้เป็นภิกษุสมบูรณ์ตามหลักพระพุทธศาสนา คือต้องศึกษาในหลักไตรสิกขา อันเป็นหลักคำสอนสำคัญสำหรับพัฒนาชีวิตให้มีความเจริญก้าวหน้าทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ด้วยการเป็นผู้มีศีล มีสมาธิ และมีปัญญา หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การดำเนินชีวิตตามหลัก อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา มีดังนี้

๑. **อธิศีลสิกขา** สิกขาคือศีลอันยิ่ง อันเป็นข้อปฏิบัติสำหรับฝึกรอบรมความประพฤติให้เกิดความเรียบร้อยทางกาย วาจา อย่างสูง

๒. **อธิจิตตสิกขา** สิกขาคือจิตอันยิ่ง อันเป็นข้อปฏิบัติสำหรับฝึกรอบรมจิตอันยิ่ง เพื่อให้เกิดคุณธรรม เช่น สมาธิอย่างยิ่ง

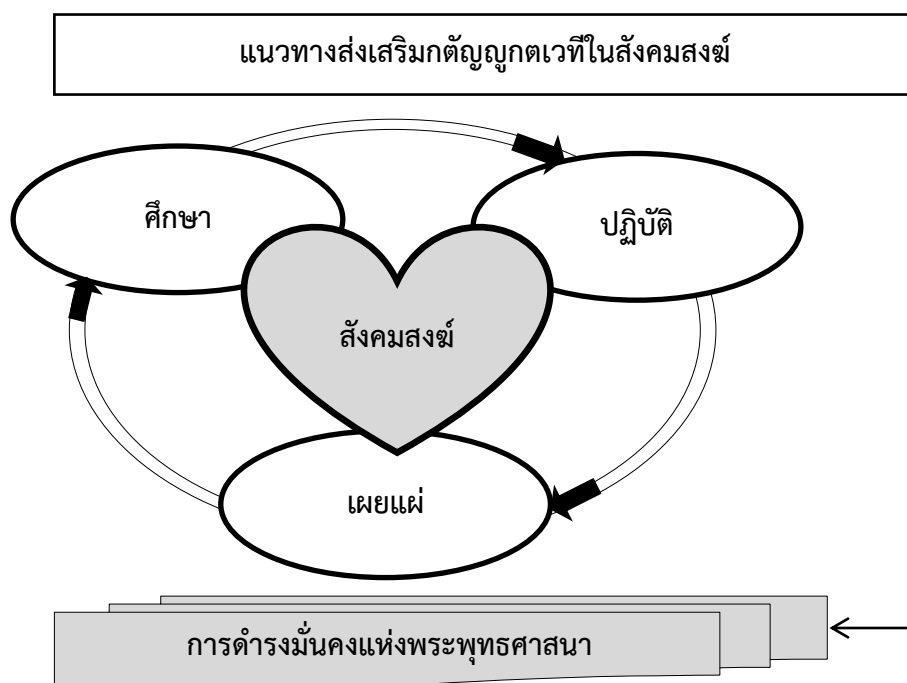
๓. **อธิปัญญาสิกขา** สิกขาคือปัญหอันยิ่ง อันเป็นข้อปฏิบัติสำหรับฝึกรอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง

โดยสรุป การปฏิบัติในไตรสิกขาจัดเป็นการส่งเสริมกตัญญูทเวทีเพื่อเป็นรากฐานของสังคัมภังค์ เพราะภิกษุสงฆ์ที่ได้ปฏิบัติขัดเกลาดนอย่างดีแล้ว ย่อมเป็นผู้ควรแก่การกราบไหว้ หรือบูชาด้วยอามิสทั้งหลาย ด้วยได้ดำรงตนที่เหมาะสมและมีจรรยาปฏิบัติที่ถูกต้องตามหลักการอันเป็น

ข้อที่ต้องศึกษา คือ พระวินัย และประเพณีปฏิบัติตามหลักการจนเป็นผล คือสามารถประกาศสั่งสอนให้คนอื่นได้รู้ตามด้วย

๔.๓.๑.๓ กตัญญูกตเวทิตด้วยการเผยแผ่เพื่อเป็นรากฐานของสังคัมสงฆ์

แนวทางส่งเสริมกตัญญูกตเวทิตในสังคัมสงฆ์นั้น นอกจากจะการศึกษาและปฏิบัติแล้ว การเผยแผ่ก็มีความจำเป็นและสำคัญมาเช่นเดียวกัน เพราะการเผยแผ่คำสอนของพระพุทธองค์ให้ประชาชนได้เข้าใจและนำไปปฏิบัติตาม และเมื่อประชาชนได้ปฏิบัติตามถูกต้องเกิดผลแล้วย่อมทำพระศาสนาให้ดำรงมั่นคงด้วย สำหรับการเผยแผ่อันเป็นแนวทางส่งเสริมกตัญญูกตเวทิตสำหรับสังคัมสงฆ์หรือพระสาวกที่ได้เรียนรู้และนำธรรมมาปฏิบัติจนเกิดผลแล้ว จัดเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทิต ด้วยเหตุนี้หลักการเผยแผ่ที่นั้ต้องยึดหลักการหรือข้อปฏิบัติแห่งโอวาทปาติโมกข์ ประกอบด้วย หลักการ ๓ อุดมการณ์ ๔ และวิธีการ ๖ ที่เป็นหลักการสำคัญสำหรับผู้มีหน้าที่เผยแผ่พระศาสนาที่จะต้องยึดถือปฏิบัติให้ดีในการเผยแผ่ศาสนา เพื่อความเจริญมั่นคงยาวนาน และทำให้ได้ศาสนทายาทที่มีคุณภาพ มีศาสนทายาทที่ทรงธรรมวินัย และเป็นการดำรงพระศาสนาให้เจริญไพบูลย์ เกิดความสามัคคีในสังคัมสงฆ์อันเกิดจากการบำเพ็ญวัตรปฏิบัติดีต่อกัน ผู้วิจัยจึงนำเสนอเป็นกรอบความคิดตามแผนภูมิ ดังนี้



แผนภูมิที่ ๔.๕ แนวทางส่งเสริมกตัญญูกตเวทิตในสังคัมสงฆ์

จากแผนภูมิสรุปได้ว่า แนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทิตในสังคมสงฆ์นั้น จะต้องส่งเสริมให้ตรงจุดเพราะเป็นการพัฒนาศาสนทายาทให้เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณแก่พุทธบริษัท ด้วยการส่งเสริมด้านการศึกษาที่ดีแก่ท่าน ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาด้านปริยัติ หรือการศึกษาด้านปฏิบัติ เพราะสังคมปัจจุบันหากให้พระสงฆ์องค์สามเณรศึกษาทางธรรมด้านเดียว โดยไม่ได้ศึกษาทางโลกควบคู่กันไปย่อมไม่เพียงพอต่อการฝึกหัดพัฒนาพุทธบริษัทเป็นไปในทางที่ดีได้ ด้วยเหตุนี้การอุปถัมภ์บำรุงท่านด้วยจุดปัจจัยมีการให้กำลังใจเปิดโอกาสให้ได้ใช้ความรู้ความสามารถอย่างเต็มที่ คือถวายความรู้ทางโลกแก่ท่าน ท่านก็จะารู้เท่าทันโลก ถวายความรู้ทางธรรมแก่ท่าน ท่านจะได้เอาธรรมชนะใจชาวโลกเป็นที่นิยมเลื่อมใสของชาวโลก และถ้ามีโอกาสดีโลกนี้ก็จะมิมีปัญหาทางธรรมมาหลอเลี้ยงช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งโลกได้มาก หากส่งเสริมอย่างอื่นที่ไม่ตรงจุดปัญหา คือสังคมไทยวิกฤตไม่มีภูมิปัญญา (ธรรมะ) ที่จะเข้ามาชี้ทิศทางให้กับสังคมไทยได้ ถ้าเข้าใจนี้ว่าการบำรุงพระพุทธรศาสนาหรือการกตัญญูทเวทิตต่อพระศาสนาที่แท้จริง คือเป็นการช่วยกันสร้างพระสร้างเณรที่มีคุณภาพให้มากขึ้น ถ้าทำอย่างนี้ได้สำเร็จ คือแนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทิตในสังคมสงฆ์อย่างแท้จริง

๔.๓.๒ แนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทิตในสังคมคฤหัสถ์

จากการศึกษาวิเคราะห์แนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทิตในสังคมคฤหัสถ์พบว่า คำสอนเรื่องกตัญญูทเวทิตที่มีต่อสังคมคฤหัสถ์จัดเป็นคุณธรรมความดีงามของคนที่ได้มีโอกาสศึกษาและตระหนักรู้ในการตอบแทนของผู้ที่มีพระคุณต่อเรา โดยถือว่าท่านเหล่านั้นมีความเกี่ยวข้องกับเราซึ่งอยู่ในฐานะต่างๆ ดังนี้

๑. กตัญญูทเวทิตในฐานะเป็นผู้ให้ที่อยู่อาศัย คือ ผืนแผ่นดินและอากาศหายใจ
๒. กตัญญูทเวทิตในฐานะผู้ให้กำเนิด คือ บิดามารดา
๓. กตัญญูทเวทิตในฐานะผู้ให้การศึกษา คือ ครูอาจารย์
๔. กตัญญูทเวทิตในฐานะผู้ให้สถานที่ทำงาน คือ องค์กร

ความสำคัญของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับเราทั้ง ๔ ฐานะข้างต้น จึงจำเป็นยิ่งที่จะต้องส่งเสริมให้สังคมคฤหัสถ์ ต้องตระหนักรู้ในพระคุณของบุพการีชนตามโอกาส ดังนั้น แนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทิตในสังคมคฤหัสถ์ทั้ง ๔ ฐานะนี้ มีแนวทางการส่งเสริม ดังนี้

๔.๓.๒.๑ กตัญญูทเวทิตในฐานะผู้ให้ที่อยู่อาศัย

แนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทิตในฐานะผู้ให้ที่อยู่อาศัย คือ ผืนแผ่นดินและอากาศหายใจ หมายถึง การกตัญญูทเวทิตต่อองค์ประมุขแห่งประเทศ คือ พระมหากษัตริย์ ผู้เป็นเจ้าของพื้นแผ่นดินและอากาศหายใจ ที่พสกนิกรได้อาศัยพระบารมีมาตลอดพระชนม์ชีพ ที่พระองค์ทรงงานเพื่อให้อาณา

ประชาราษฎร์มีอาชีพการงานที่ดี โดยพระองค์ทรงถ่ายทอดให้พสกนิกรชาวไทยด้วยวิธีการ ๓ ประการ คือ ๑. สอนให้รู้ ๒. ทำให้ดู และ ๓. อยู่ให้เห็น มีดังนี้

๑. **สอนให้รู้** คือทรงสอนเองด้วยพระบรมราโชวาทและพระนิพนธ์ ทรงนำธรรมสอดแทรกไปในพระบรมราโชวาท เช่น คุณธรรมพื้นฐานการดำเนินชีวิต ทรงสอนให้รู้จักสู้ชีวิต รู้จักพึ่งตัวเอง

๒. **ทำให้ดู** คือในหลวงรัชการที่ ๙ ทรงถือประชาชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เรารู้อะไรนี้จากการที่พระองค์เสด็จฯ ออกไปเยี่ยมประชาชนตลอดเวลา ทรงรับฟังปัญหาของประชาชนและทรงแก้ไขปัญหาได้ถูกจุดด้วยโครงการตามแนวพระราชดำรินับพันโครงการ ซึ่งเป็นแบบอย่างให้คนไปดูและเลียนแบบเอามาทำ

๓. **อยู่ให้เห็น** คือทรงอยู่อย่างสมถะเรียบง่าย เวลาที่ในหลวงประสงคิให้คนไทยเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี พระองค์ทรงทำเป็นแบบอย่างด้วยการถวายทาน รักษาศีล นุ่งกรรมฐาน เจริญสมาธิภาวนา^{๔๑}

โดยสรุป กตัญญูทเวทิตฐานะผู้ให้ที่อยู่อาศัย คือเป็นแนวทางส่งกตัญญูทเวทิตต่อแผ่นดินของพระมหากษัตริย์ อันเป็นสถาบันซึ่งรักษาแผ่นดินที่เราได้ถือกำเนิดเกิดกาย ได้กิน ได้ใช้ ได้มีอากาศหายใจ ได้เดินเหินไปมา ได้เล่นสนุกสนาน มีสิทธิเสรีภาพ ดำรงชีวิตอยู่ในผืนแผ่นดินไทยนี้ ก็เพราะสถาบันกษัตริย์ช่วยรักษาผืนแผ่นดินมาโดยตลอด ทำอย่างไรเราจึงจะได้ชื่อว่ากตัญญูทเวทิตต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ กล่าวคือช่วยกันเป็นคนดี มีความสุจริต และการเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ

๔.๓.๒.๒ กตัญญูทเวทิตฐานะผู้ให้กำเนิด

แนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทิตฐานะผู้ให้กำเนิด คือการตอบแทนพระคุณของบิดามารดา ที่จัดเป็นบุคคลผู้มีคุณูปการต่อบุตรธิดาเหลือคณานับ โดยฐานะของบิดามารดาได้รับการยกย่องว่าเป็นปูชนียบุคคลของบุตร ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสถึงฐานะของบิดามารดาว่า เป็นพระพรหมของบุตรธิดา เพราะท่านได้ประพฤติดาตามหลักพรหมวิหารธรรม ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เป็นบุรพเทพของบุตร คือการไม่คำนึงถึงส่วนเสียของบุตรมุ่งแต่ให้บุตรเกิดความดีความเจริญเท่านั้น เมื่อบิดามารดาให้กำเนิด เป็นผู้ทำคุณประโยชน์แก่บุตรธิดา บุตรธิดาผู้ได้รับสิ่งที่ดีมารดาบิดาทำให้ ก็จะต้องตระหนักรู้ในหน้าที่อันพึงปฏิบัติต่อบิดามารดา เพื่อสร้างเสริมความรักสามัคคีกัน ครอบครัว และเมื่อครอบครัวในสังคมไทยได้ปฏิบัติถูกต้องตามหลักกตัญญูทเวทิตนี้แล้ว ก็สามารถทำให้ประเทศชาติได้รับความเจริญตามด้วย

^{๔๑}ดูรายละเอียดใน พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ศาสตร์พระราชา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (นนทบุรี: ห้าหุ้นส่วนจำกัด เซน ปริ้นติ้ง, ๒๕๖๐), หน้า ๑๓-๑๘.

๔.๓.๒.๓ กัตถัญญกตเวทีในฐานะผู้ให้การศึกษา

แนวทางส่งเสริมกัตถัญญกตเวทีในฐานะผู้ให้การศึกษา คือ ครูอาจารย์หรือสถานศึกษา เป็นแหล่งเพาะความรู้ให้แก่เยาวชน ย่อมจะต้องมีผู้ทำอุปการะก่อน คือครูอาจารย์นั่นเอง และมีผู้รับความรู้ คือนักเรียนนักศึกษา จัดเป็นกตเวทีบุคคลที่จะต้องทำตอบแทนบุพพการีชน คือ ครูอาจารย์ ความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับศิษย์นั้น เปรียบเสมือนพ่อแม่ที่พยายามอบรมสั่งสอนบุตรธิดาให้เจริญเติบโต มีวิชาความรู้เพื่อนำไปประกอบอาชีพอย่างสุจริตในสังคม นอกจากนี้ ครูต้องมีคุณสมบัติ คือ เป็นผู้น่ารัก เพราะประกอบด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เป็นบุคคลผู้มีความหนักแน่นมั่นคง เชื่อมั่นในความดีงาม มีความขยันในการสร้างความดีงามให้เป็นแบบอย่างและละสิ่งที่ไม่ดี มีความระมัดระวังรู้ตัว ไม่คล้อยตามอำนาจฝ่ายต่ำ ทำใจให้เป็นคนน่ายกย่องเพราะมีความประพฤติดีงาม เป็นผู้มีความมานะในการตักเตือนสั่งสอนศิษย์อยู่เสมอ

จากคุณสมบัตินี้ทำให้ครู จึงเป็นผู้ที่นำเคารพ เป็นบุพพการีควรแก่การตอบแทนของ กัตถัญญกตเวทีบุคคล ที่ได้รับการสั่งสอน คุณสมบัติของลูกศิษย์ ต้องประพฤติปฏิบัติตนเป็นศิษย์ที่ดี เช่น ลูกขึ้นยืนต้อนรับ เข้าไปยืนคอยรับใช้ในที่เหมาะสม เชื่อฟังและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของอาจารย์ อุปัฏฐากบำรุงอาจารย์ และตั้งใจเรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ และเมื่อต่างคนต่างทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์แล้ว ก็สามารถสร้างสรรค์สังคมให้ได้รับผลประโยชน์ตามด้วย

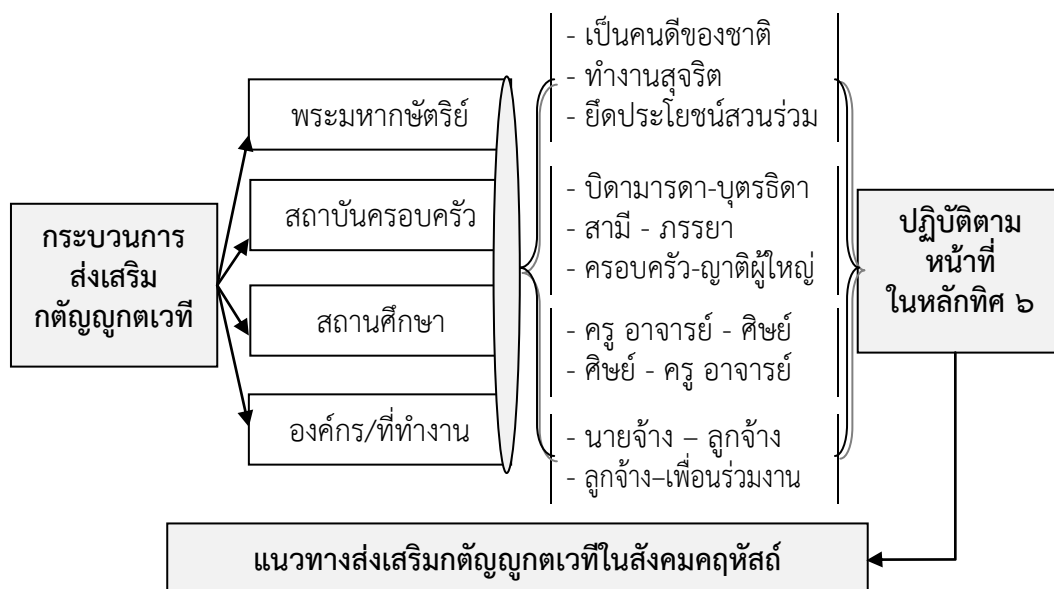
๔.๓.๒.๔ กัตถัญญกตเวทีในฐานะผู้ให้สถานที่ทำงาน

แนวทางส่งเสริมกัตถัญญกตเวทีในฐานะผู้ให้สถานที่ทำงาน คือการทำงานในองค์กร ย่อมมีบุคคลสองส่วนเป็นอย่างน้อยที่ต้องปฏิสัมพันธ์กัน คือ นายจ้างกับลูกจ้าง เพื่อนร่วมงาน ลูกค้า และหน่วยงานอื่นๆ เป็นต้น ในการปฏิสัมพันธ์นี้เองจึงมีความเชื่อมสัมพันธ์ที่พึงปฏิบัติต่อกัน เมื่อมีการปฏิสัมพันธ์แบบนี้ ความซื่อสัตย์นั้นถือว่าเป็นหัวใจสำคัญทั้งต่อนายจ้างและต่อลูกค้า คือจะต้องการรักษาคุณภาพของสินค้า การมุ่งมั่นในการผลิตสินค้า เป็นต้น

ดังนั้นแนวทางส่งเสริมคุณธรรมกัตถัญญกตเวทีนั้น คือการเป็นนายจ้างก็จะต้องประกอบด้วยหลักธรรม คือการมอบหมายงานให้ทำตามความสามารถของลูกจ้าง มีรางวัลให้ตามกาลเวลาที่เหมาะสมหรือมีค่าตอบแทนที่คุ้มค่ากับงานที่ทำ มีสวัสดิการค่ารักษาพยาบาล ค่าอาหารที่พัก เอาใจใส่ดูแลด้วยดี มีโบนัสพิเศษให้หรือของกินให้ในโอกาสพิเศษ และมีวันหยุดกลางานได้ตามกำหนดหมายของทางราชการและตามความจำเป็น เมื่อนายจ้างประกอบด้วยคุณธรรมดังกล่าว ลูกจ้างจะทำงานด้วยความเต็มใจและเต็มกำลังความสามารถ ทำให้งานเกิดประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล

นอกจากนี้การทำงานต้องมีเพื่อนร่วมงาน และต้องพึ่งพาอาศัยกันและกันในการทำงาน เพราะจะต้องพบปะกันอยู่ทุกวัน การอาศัยกันและกันนี้เองจัดเป็นการได้ทำอุปการะกัน หรือการสงเคราะห์กัน ทำให้นึกถึงกันและกันในฐานฉันทมิตรที่มีความเห็นอกเห็นใจกัน ปกป้องเพื่อนไม่ให้

เป็นคนประมาท คอยช่วยเหลือเมื่อทำผิดและเป็นที่พักพิงของเพื่อนร่วมงานในคราวลำบาก มีความยินดีที่จะร่วมจ่ายด้วย หรือเป็นผู้ร่วมสุขร่วมทุกข์ บอกสิ่งที่เพื่อนร่วมงานควรรู้ ไม่ละทิ้งเพื่อนในยามทุกข์หรือประสบอันตราย ยอมสละความสุขของตนเพื่อเพื่อนร่วมงานได้ จากที่ผู้วิจัยศึกษามาเกี่ยวกับแนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสังคมยุคทันสมัย จึงนำเสนอแนวทางส่งเสริมดังแผนภูมิ ต่อไปนี้



แผนภูมิที่ ๔.๖ แนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสังคมยุคทันสมัย

๔.๔ สรุป

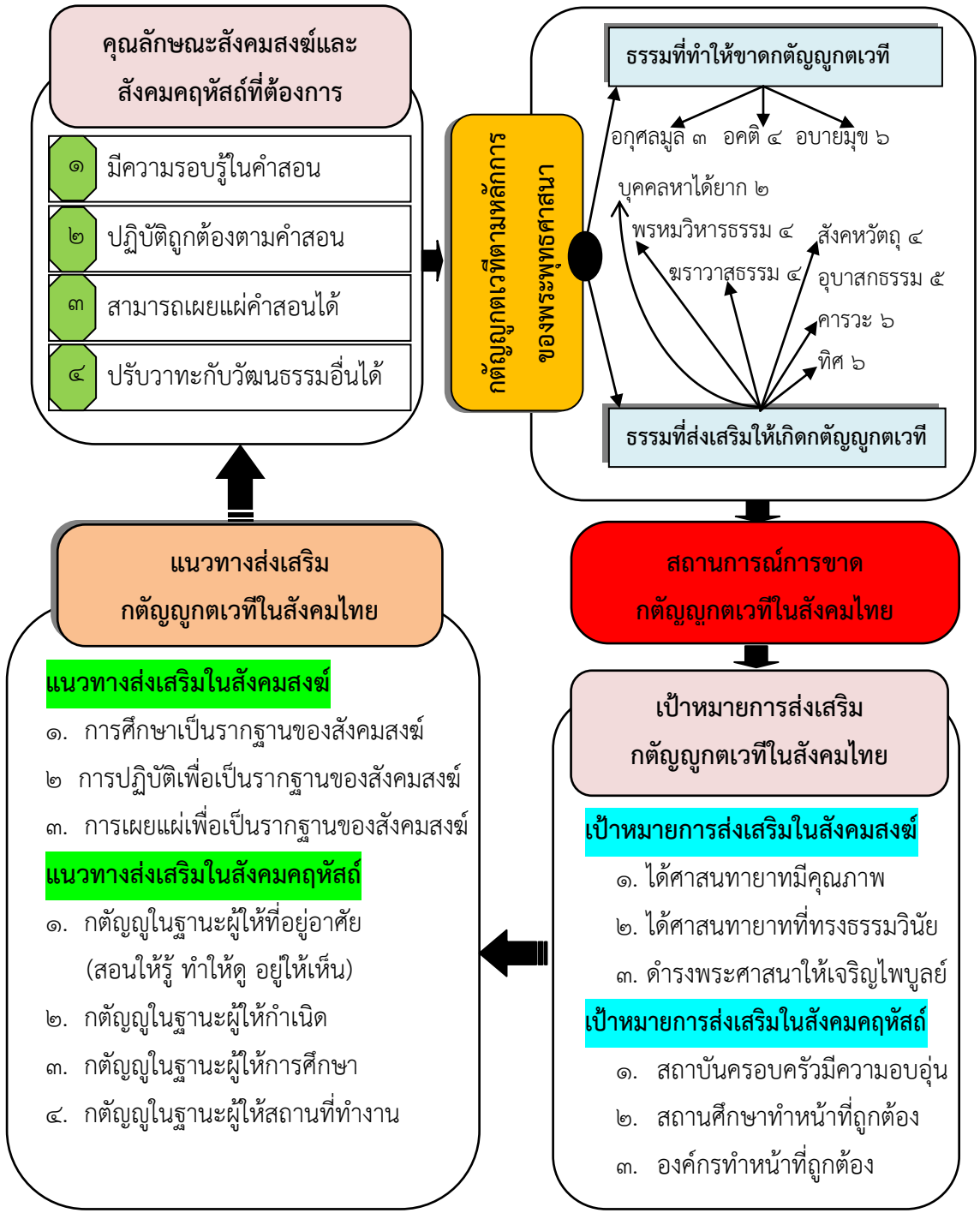
จากการศึกษาวิจัย “แนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสังคมไทย” พบว่า แนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทีทั้งในสังคมสงฆ์ที่ดีและสังคมยุคทันสมัยที่ดี ตามหลักขอพระพุทธศาสนานั้นได้เน้นที่การพัฒนาตัวบุคคลเป็นหลักสำคัญ เพราะถือว่าบุคคลนั้นๆ เมื่อได้พัฒนาที่ถูกต้องแล้ว สามารถทำคุณประโยชน์ให้เกิดขึ้นทั้งเป็นส่วนตนและส่วนรวมได้ โดยบุคคลนั้นจะอยู่ในฐานะใดก็ตามไม่ว่าจะเป็นพระสงฆ์ในทุกระดับชั้น เป็นสมาชิกในสถาบันครอบครัว เป็นผู้ทำหน้าที่ในสถาบันการศึกษา และเป็นผู้ประกอบกิจการในองค์กร ต่างก็ปรารถนาต้องบุคคลผู้มีความดีนั้นเข้ามาอยู่ในสถาบันนั้นๆ เพราะบุคคลมีความดีย่อมนำจิตฝ่ายกุศลทั้งหลายไปรวมในที่เดียวกัน คือสร้างความดีและสร้างความเจริญงอกงามให้เกิดขึ้นในสถาบันนั้น โดยความดีนี้ตามหลักการของพระพุทธศาสนา เรียกว่า เป็นผู้แก้ปัญหา โดยผู้แก้ปัญหาย่อมจะมองเห็นสิ่งที่เป็นคน และเป็นโทษภัยอันจะเกิดจากสันดาน มีกิเลสความชั่วร้ายทั้งหลายให้หมดไปจากจิตใต้สำนึก แล้วสร้างจิตฝ่ายกุศลให้ปรากฏชัด คือ ความไม่ประมาทในการสร้างคุณดี หรือกล่าวอีกนัยคือ บุคคลที่มีความกตัญญูทเวที เมื่อสิ้นชีวิตไปย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ดังมีพุทธพจน์รองรับว่า “มารดาบิดา ผู้อนุเคราะห์ประชา ท่านเรียกว่า พรหม บุรพาจารย์

และอาหุไนยบุคคล ของบุตรทั้งหลาย เพราะเหตุนี้ บัณฑิตพึงนมัสการและสักการะมารดาบิดานั้น ด้วยข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน การอบกลิ่น การให้อาบน้ำ และการชำระเท้า เพราะการปรนนิบัติมารดาบิดานั้นแล บัณฑิตทั้งหลายจึงสรรเสริญเขาในโลกนี้เอง เขาตายไปแล้วย่อมบันเทิงในสวรรค์” จะเห็นว่า บุคคลผู้มีความกตัญญูทเวทเป็นที่ยกย่องโดยการปฏิบัติชอบในบิดามารดา ตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือสาวกของตถาคต ย่อมดูแลตนไม่ให้ถูกกำจัด ไม่ให้ถูกทำลาย ไม่ให้มีความเสียหาย ไม่ถูกผู้รู้ตีเตียน มีพุทธพจน์รองรับว่า “นรชนผู้ปฏิบัติชอบในมารดาบิดา ตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือสาวกของตถาคตนั้น ย่อมประสบบุญเป็นอันมาก เพราะการประพฤติธรรมในมารดาบิดานั้น บัณฑิตทั้งหลายจึงสรรเสริญนรชนนั้นในโลกนี้แล เขาจากโลกนี้ไปแล้ว จึงไปบันเทิงในสวรรค์สมบุญเป็นอันมาก”

จากความพุทธพจน์ที่ไดยกมาข้างต้น ได้แสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติชอบของบุคคลนั้นไม่ว่า จะปฏิบัติชอบในมารดาบิดา ในตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือสาวกของตถาคต ย่อมประสบบุญเป็นอันมาก เพราะชื่อว่าบุญ คือความดี โดยความดี คือชื่อของบัณฑิตทั้งหลายที่เนื่องการปฏิบัติดี สมดังสุภาษิตที่ว่า “นิมิตฺ สาธุรูปานํ กตญญูกตเวทิตา ความกตัญญูทเวทิตา เป็นเครื่องหมายแห่งคนดี” ด้วยเหตุนี้การศึกษาวิจัย แนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทิตาในสังคมไทย ถือเป็นเรื่องสำคัญที่ทุกคนในสังคมจะต้องตระหนักรู้ความดี ไม่ว่าจะเป็สังคมสงฆ์ก็ดี หรือสังคมคฤหัสถ์ก็ดี ล้วนต้องตระหนักรู้ในการสร้างกรรมดีและต้องมีจิตสำนึกในคุณงามความดีทั้งหลายที่บุคคลอื่นได้กระทำไว้แล้วแก่ตน เป็นต้นว่า บิดามารดาผู้ให้กำเนิดแก่บุตร บุตรก็ต้องสำนึกในบุญคุณที่พ่อแม่ได้สร้างสรรค์ให้เราได้เกิดมามีชีวิต มีความเจริญงอกงาม มีความเป็นอยู่ที่ดีและได้อบรมสั่งสอนให้รู้จักบาปบุญคุณโทษ เราผู้เป็นบุตรธิดาก็ต้องตอบแทนบุญคุณที่ท่านได้ให้กับเราให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เมื่อผู้เป็นบุตรธิดาได้ปฏิบัติเช่นนี้แล้วก็ประสบแต่ความเจริญในทุกสถานและเป็นอุดมมงคลแก่ชีวิต ครู ุปัชฌายาจารย์ ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ต่างๆ แก่ศิษย์ ศิษย์ก็ต้องตระหนักรู้ในการปฏิบัติดีต่อท่านเสมือนบิดาปกครองบุตร และการตระหนักรู้ในหน้าที่ของความเป็นนายจ้างกับลูกจ้าง ก็จะต้องทำงานอย่างสุจริตใจเต็มความรู้ความสามารถ เพื่อความเจริญทั้งสองฝ่ายสืบไป ดังจะเห็นคุณลักษณะของสังคมสงฆ์ และสังคมคฤหัสถ์ที่ต้องการในสังคมปัจจุบัน ตามแผนภูมิองค์ความรู้จากการวิจัยต่อไปนี้

๔.๕ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “แนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสังคมไทย” ผู้วิจัยได้ค้นพบองค์ความรู้ใหม่ (Suvannatha Model: ๒๕๖๐) ที่เกิดจากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลต่างๆ ตามกรอบวิจัย ดังจะได้นำเสนอเป็นแผนภูมิ ต่อไปนี้



แผนภูมิที่ ๔.๗ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

ดุชนิพนธ์เรื่อง “แนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทในสังคมไทย” เป็นประเด็นการศึกษาที่สำคัญโดยมีหลักการและหลักคิดที่ได้เชื่อมโยงสัมพันธ์กันเข้ากับทุกสถาบันของสังคมไทยปัจจุบัน โดยเฉพาะคำสอนเรื่องกตัญญูทเวทที่นั้น นับว่าเป็นหลักศีลธรรม เป็นหลักจริยธรรมพื้นฐานของมนุษย์ที่จำเป็นต้องส่งเสริมให้เกิดขึ้นประจำใจ โดยได้กำหนดมีวัตถุประสงค์ไว้ ๓ ประการ คือ ๑. เพื่อศึกษากตัญญูทเวทตามหลักการของพระพุทธศาสนา ๒. เพื่อศึกษาสถานการณ์เกี่ยวกับกตัญญูทเวทในสังคมไทย และ ๓. เพื่อศึกษาแนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทในสังคมไทย ดุชนิพนธ์นี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เฉพาะภาคเอกสาร โดยผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และเอกสารงานวิจัย ตำราอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง ตามกรอบความคิดเกี่ยวกับแนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทตามหลักการของพระพุทธศาสนา จนได้พบประเด็นคำตอบที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ สามารถตอบวัตถุประสงค์การวิจัยได้ แล้วนำมาเรียบเรียงนำเสนอในเชิงพรรณนาจนสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ มีรายละเอียดดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทในสังคมไทย ทำให้พบประเด็นคำตอบที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งเอาไว้ ๓ ประการ ดังต่อไปนี้

๕.๑.๑ กตัญญูทเวทตามหลักการของพระพุทธศาสนา

คำว่า “กตัญญูทเวท” เป็นหลักการสำคัญหนึ่งในทางพระพุทธศาสนาที่สามารถสังเกตได้ด้วยการกระทำความดีต่อกัน โดยผลของการกระทำความดีย่อมจะทำให้ตนมีความสุข และผู้อื่นก็มีความสุขด้วยและเป็นการแสดงถึงความปรารถนาดีที่มีต่อทุกคน เพราะเหตุนี้หลักการพระพุทธศาสนาจึงได้กล่าวยกย่องบุคคลผู้มีความกตัญญูทเวทที่ว่า “เป็นบุคคลที่หาได้ยากในโลก” โดยบุคคลที่หาได้ยากในโลกแบ่งออกเป็น ๒ จำพวก ได้แก่ ๑. บุพพการี คือ ผู้ทำอุปการะก่อน และ ๒. กตัญญูทเวทคือผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน โดยสังคมไทยให้ความสำคัญกับความกตัญญูทเวทและมีการปลูกฝังมาเป็นเวลานาน เมื่อบุคคลได้รับความช่วยเหลือจากใครแล้วควรสำนึกในบุญคุณหาทางตอบแทนบุคคลที่ได้รับความช่วยเหลือ แล้วถ้าไม่ตอบแทนหรือทำให้คนที่เคยช่วยเหลือเดือดร้อนจะ

ถูกสังคมตำหนิว่า “เป็นคนอกตัญญู” ปัจจุบันทั้งในสังคมพระสงฆ์และสังคมคฤหัสถ์ กำลังประสบกับสถานการณ์ขาดความกตัญญูทเวที เนื่องจากพระสงฆ์ที่บวชเข้ามาใหม่ส่วนมากบวชระยะสั้น และบวชแล้วมักไม่ได้พักอยู่กับพระอุปัชฌาย์ทำให้ทั้ง ๒ ฝ่าย ไม่ผูกพันต่อกัน สังคมคฤหัสถ์ก็เช่นเดียวกัน เนื่องจากปัจจุบันเป็นสังคมอุตสาหกรรม ต้องรีบเร่งทำงานจึงขาดความอบอุ่น มีความสัมพันธ์ต่อกันอย่างฉาบฉวย เป็นเหตุนำไปสู่ความรุนแรงทั้งภายในครอบครัวและสังคม

ด้วยเหตุนี้ การส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสังคมไทย เป็นเรื่องสำคัญยิ่งเพราะเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่มีความสำคัญของมวลมนุษยชาติที่จะต้องตระหนักรู้และยึดถือปฏิบัติต่อกันอย่างถูกต้องตามหน้าที่ของตนในฐานะต่างๆ ทั้งที่เป็นสังคมสงฆ์ก็ดีและสังคมคฤหัสถ์ก็ดี ก็จะต้องมีความสำนึกในบุญคุณของบุคคลอื่นที่ได้กระทำดีแก่ตนทั้งทางตรงและทางอ้อม ก็ต้องยอมรับรู้ในบุญคุณของบุคคลที่ได้กระทำแก่ตน ตลอดจนถึงสถาบันต่างๆ ที่เราได้เข้าไปมีความเกี่ยวข้องแล้วพยายามกระทำตอบด้วยการทดแทนพระคุณ ช่วยเหลืออุปการะ ยกย่อง บำรุงรักษาเพื่อความสงบสุขของสังคม ตามหลักการของพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงสอนหลักธรรมเกี่ยวกับกตัญญูทเวที แก่สาวกของพระองค์ทั้งที่เป็นบรรพชิตก็ดีและคฤหัสถ์ก็ดี เพื่อให้มีชีวิตอยู่ได้ตามฐานะของตน มีโอกาสศึกษาปฏิบัติธรรม และสอนให้ตระหนักรู้ในการทดแทนบุญคุณของผู้ให้ความช่วยเหลือด้วย โดยพระสงฆ์นั้นต้องปฏิบัติตามหลักอานาการิยวินัย และคฤหัสถ์ต้องปฏิบัติตามหลักธรรมหลายข้อ เช่น บุคคลหาได้ยาก ๒, พรหมวิหารธรรม ๔, ฆราวาสธรรม ๔, สังคหวัตถุ ๔, อุบาสกธรรม ๕, คารวะ ๖ และ ทิศ ๖ ซึ่งเป็นหลักธรรมสำคัญก่อให้เกิดจิตสำนึกกตัญญูทเวที รู้คุณค่าสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

คำว่า “ชาติ” เป็นสถาบันสำคัญของประชาชนที่จะต้องช่วยกันรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และสร้างความสามัคคีกัน เพื่อให้ชาติมีความเจริญรุ่งเรืองเป็นที่พึงได้ในฐานะที่เราเป็นพลเมืองของชาติ โดยการปฏิบัติต่อกัน ปราศจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน อย่างเป็นอยู่ในปัจจุบัน คือรักษาแห่งสถาบันจนเกินขอบเขตและเป็นการตั้งชาติให้ต่างตามด้วย การมีจิตสำนึกกตัญญูต่อศาสนา เป็นหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนทั้งชาติ จะต้องช่วยกันปกป้องรักษา ด้วยการศึกษปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธองค์ให้เข้าใจ เข้าถึงแก่นแท้ทั้งในส่วนของภาคปริยัติและภาคปฏิบัติ หลักสองอย่างนี้กระทำได้ด้วย การบูชา ได้แก่ อามิสบูชา คือบูชาด้วยสิ่งของเป็นวัตถุทานที่เป็นสิ่งภายนอกไม่ว่าจะเป็นการแต่งกายก็ดี ต้องให้สุภาพเหมาะสม โดยปัจจุบันทั้งหน่วยงานของรัฐและทุกองค์กรต้องปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่เยาวชนเพื่อน้อมนำไปปฏิบัติตาม เนื่องจากกระแสวัฒนธรรมตะวันตกกำลังแพร่ขยายเข้าสู่จิตวิญญาณของเยาวชน โดยการเสพและปฏิบัติตามที่ผิดๆ จนกลายเป็นปัญหาที่แก้ไขได้ คือปัญหาศีลธรรม ด้วยเหตุนี้ การสร้างจิตสำนึกกตัญญูต่อพระพุทธศาสนา จำเป็นต้องเข้าไปเกี่ยวข้องในมิติของการฟื้นฟูคุณธรรม จริยธรรมของสังคมพุทธให้เป็นที่ยอมรับแก่สังคมโลกในฐานะที่ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางพระพุทธศาสนาแห่งโลกก็ต้องฝึกหัดพัฒนาตนด้วยการปฏิบัติบูชาเพื่อพัฒนาจิตใจของเราให้หลุดพ้นจากก้องกิเลสทั้งปวงได้

๕.๑.๒ สถานการณ์ที่เกี่ยวกับกตัญญูทเวทีในสังคมไทย จากการศึกษาสถานการณ์ปัญหาในสังคมไทยปัจจุบัน ตามที่ปรากฏผ่านสื่อสังคมออนไลน์แต่ละวันเป็นสถานการณ์ที่น่าเป็นห่วง เพราะเกิดขึ้นได้กับทุกวัยที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสของโลกแห่งการสื่อสาร โดยคนในสังคมนิยมชมชอบเห็นคุณค่าทางวัตถุมากกว่าคุณค่าทางด้านจิตใจ ทำให้คุณค่าของของวัตถุนั้นมีอิทธิพลต่อการครอบงำจิตใจ ไม่สามารถที่จะถอนตัวขึ้นได้ ยิ่งทุกคนในสังคมตามกระแสวัตถุมากเท่าไร ปัญหาทางจิตใจก็ยิ่งมีมากขึ้นเท่านั้น ดังจะเห็นได้จากพฤติกรรมการแสดงออกมารูปร่างแรง ไม่มีจิตใจที่ปรารถนาดีต่อกันตามที่ปรากฏผ่านสื่อในปัจจุบัน โดยสถานการณ์ที่เกิดแบ่งออกเป็น ๒ ประการ คือ ๑. สถานการณ์การขาดกตัญญูทเวทีในสังคมสงฆ์ มีความเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตัวไม่เหมาะสมในเพศสมณะและมีความผิดสูงสุด คือพินสภาพจากความเป็นพระภิกษุ มีพฤติกรรมเกี่ยวข้องกับการฆาตกรรม การฆ่าคนตาย การเสพสิ่งเสพติด และมีวัตรปฏิบัติไม่เหมาะสม ที่เนื่องด้วยการมิได้ถืออุปัชฌาย์วัตรอย่างเคร่งครัดระหว่างสัทธินิหาริกกับอันเตวาสิกและเกี่ยวกับจรรยาของพระสงฆ์ด้วย ส่วนปัญหาที่เกิดจากการอุปสมบทระยะสั้น ก็มีส่วนสำคัญเพราะผู้เป็นสมาชิกใหม่ในสังคมสงฆ์ ก็ได้ศึกษาสิกขาวัตรที่ควรประพฤติปฏิบัติ เมื่อเป็นสมาชิกของสังคมสงฆ์แล้ว โดยพระอุปัชฌาย์ที่ให้การอุปสมบทนั้นก็มิได้ทำหน้าที่สั่งสอนสัทธินิหาริกเท่าที่ควร ซึ่งอาจจะเป็นการรับผิดชอบหน้าที่ด้านอื่นๆ จนเป็นการละเลยหน้าที่ในการอบรมสั่งสอนไป เป็นเหตุทำให้ผู้อุปสมบทนั้นไปสร้างปัญหาที่เป็นผลกระทบต่อสังคมสงฆ์ ให้ได้รับความเสียหาย คือมิได้สร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่พุทธศาสนิกที่ยังมิได้ศรัทธาในพระศาสนา และทำให้ผู้ที่ศรัทธาอยู่แล้วอาจจะเสื่อมศรัทธาได้ และ ๒. สถานการณ์ขาดกตัญญูทเวทีในสังคมคฤหัสถ์ จะมีความเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตัวที่ผิดไม่เหมาะสมกับสถานะของตน เช่น บิดามารดา ไม่ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ บุตรธิดา เป็นเหตุนำไปสู่ความรุนแรงภายในครอบครัว เกิดความแตกแยก และที่สำคัญเกี่ยวข้องกับการบอขายมุข เช่น ประพฤตินอกใจกันระหว่างสามีภรรยาทั้งสองฝ่ายจนมีการหย่าร้างเกิดขึ้น ปัญหาในครอบครัวก็มีมากขึ้น ครูอาจารย์กับศิษย์ มิได้ดำรงตนอยู่ในฐานะเป็นแม่พิมพ์ของชาติ คือ ครูอาจารย์มีชู้กับลูกศิษย์ นายจ้างกับลูกจ้าง ก็มีความเกี่ยวข้องกันเรื่องผลประโยชน์ และมีความสัมพันธ์เชิงเป็นชู้ทั้งสองฝ่าย คือทั้งนายจ้างที่เป็นหญิงและนายจ้างเป็นชายกับลูกจ้างทั้งที่เป็นหญิงและเป็นชาย เป็นเหตุนำไปสู่การทำร้ายร่างกายกันจนถึงแก่ความตาย ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ในสังคมไทยปัจจุบันที่ต้องได้รับการแก้ไขอย่างจริงจัง และต้องมีกฎหมายลงโทษสถานหนักแก่ผู้กระทำความผิดในลักษณะนี้ด้วยเพื่อไม่เป็นเยี่ยงอย่างแก่สังคมต่อไป

๕.๑.๓ แนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสังคมไทย พบว่า กตัญญูทเวทีนั้นเป็นสื่อกลางในการสร้างกุศลคุณงามความดีโดยมีภิกษุสงฆ์อยู่ในฐานะเป็นผู้มีอุปการคุณและสงเคราะห์พุทธศาสนิกด้วยธรรมะทำให้สังคมสงบสุขกับสังคมคฤหัสถ์มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดต่างช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ซึ่งสังคมสงฆ์นั้นทำหน้าที่สั่งสอนให้คฤหัสถ์ให้ดำเนินชีวิตถูกต้องในฐานะเป็นพุทธศาสนิกชนผู้ใฝ่ศึกษาคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ คือนำหลักกตัญญูทเวทีไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ส่วนคฤหัสถ์เมื่อได้รับอุปการคุณด้านการศึกษาธรรมะจากสังคมสงฆ์อุปถัมภ์สงฆ์ด้วยจตุปัจจัยเพื่อให้สังคมสงฆ์อยู่ได้ แนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสองสังคมมีดังนี้ คือ

๑. แนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสังคมสงฆ์ เพื่อให้เกิดเป็นแนวทางสำหรับนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่วงการพระศาสนาให้สามารถดำรงพระศาสนาให้เกิดความมั่นคงอยู่ ๓ ประการ คือ ๑. ส่งเสริมกตัญญูทเวทีด้วยการศึกษา การศึกษาถือเป็นเรื่องสำคัญเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในหลักธรรมคำสอนของศาสนา เพราะสมาชิกใหม่ในหมู่สงฆ์นั้นเมื่อได้เข้ามาสู่สังคมสงฆ์ด้วยวิธีการบรรพชา อุปสมบท จะต้องได้รับการศึกษาเบื้องต้นเกี่ยวกับการดำรงชีพความเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาว่า กิจใดควรทำและกิจใดไม่ควรทำ จากพระอุปัชฌาย์อาจารย์หลังจากได้บรรพชาอุปสมบทแล้วสิ่งที่จะต้องตระหนักรู้ คือการศึกษาพระธรรมวินัย ๒. ส่งเสริมกตัญญูทเวทีด้วยการปฏิบัติ เนื่องการปฏิบัติมีความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะเป็นการนำคำสอนมาประพฤติปฏิบัตินอกจากจะศึกษาในพระปริยัติสัทธรรม ๓ แล้ว ยังต้องศึกษาในสิกขา เพื่อให้เป็นภิกษุสมบูรณ์ด้วยการศึกษาในหลักไตรสิกขา ซึ่งเป็นหลักสำคัญสำหรับพัฒนาชีวิตให้มีความเจริญก้าวหน้าทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ ด้วยการเป็นผู้มีศีล มีสมาธิ และมีปัญญา และ ๓. ส่งเสริมกตัญญูทเวทีด้วยการเผยแผ่ ซึ่งนอกจากจะการศึกษาและปฏิบัติแล้ว การเผยแผ่นั้นก็มีความจำเป็นและสำคัญอย่างมากในสังคมสงฆ์ เพราะการเผยแผ่คำสอนของพระพุทธองค์ให้ประชาชนได้เข้าใจและนำไปปฏิบัติตามนั้นเป็นเรื่องสำคัญยิ่ง เพราะในเมื่อประชาชนได้ปฏิบัติตามถูกต้องเกิดผลแล้วย่อมจะทำให้พระศาสนาให้ดำรงมั่นคงตามด้วย สำหรับการเผยแผ่อันเป็นแนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทีสำหรับสังคมสงฆ์หรือพระสาวกที่ได้เรียนรู้และนำธรรมมาปฏิบัติจนเกิดผลแล้ว จัดเป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูทเวที ด้วยเหตุนี้หลักการเผยแผ่นั้นต้องยึดหลักการหรือข้อปฏิบัติแห่งโอวาทปาติโมกข์ ประกอบด้วย หลักการ ๓ อุดมการณ์ ๔ และวิธีการ ๖ ที่เป็นหลักการสำคัญสำหรับผู้มีหน้าที่เผยแผ่พระศาสนาที่จะต้องยึดถือปฏิบัติให้ดีเพื่อความเจริญมั่นคงได้ยาวนาน

๒. แนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสังคมคฤหัสถ์ พบว่า คำสอนเรื่องกตัญญูทเวที ที่มีต่อสังคมคฤหัสถ์จัดเป็นคุณธรรมความดีงามของคนที่ได้มีโอกาสศึกษาและได้ตระหนักรู้ในการตอบแทนบุญคุณของผู้ที่มีพระคุณต่อเรา ได้แก่ ๑. ส่งเสริมสร้างกตัญญูทเวทีในระบบครอบครัว โดยการนำหลักกตัญญูมาเป็นกรอบเพื่อสร้างจิตสำนึกของสมาชิกครอบครัวให้มีความรักใคร่ต่อกัน เพราะสถาบันครอบครัวถือเป็นตัวชี้วัดถึงความสงบสุขของสถาบันอื่น ๆ ในสังคม ทั้งนี้หาก

สถาบันครอบครัวมีปัญหา ซึ่งสืบเนื่องด้วยความเปลี่ยนแปลงของระบบสังคม ไม่ว่าจะมาจากทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครอง โดยเฉพาะระบบการศึกษา นับว่ามีส่วนสำคัญในการยกคุณภาพชีวิตให้สูงขึ้น แต่ระบบการศึกษาปัจจุบันมีลักษณะเป็นการแข่งขันกันเสียส่วนใหญ่ คือมุ่งหวังแต่ใบปริญญาบัตร และการประกอบอาชีพที่ดี มีชื่อเสียงในสังคม แต่ถูกละเลยระบบศีลธรรม และคุณธรรมในการประกอบอาชีพทำให้กลุ่มคน (นายทุน) มุ่งหวังแต่ผลประโยชน์ส่วนตน เบียดเบียนบุกรุกทำลายทรัพยากรธรรมชาติ และสภาวะแวดล้อมที่พวกเขาได้เข้าไปเกี่ยวข้อง โดยผลการกระทำดังกล่าวส่งอิทธิพลต่อสถาบันเล็กๆ ของสังคม คือ สถาบันครอบครัว ผู้ที่ไม่มีโอกาสเข้าถึงแหล่งต้นทุนทางสังคม และทรัพยากรส่วนรวมของชาติเพื่อนำมาอำนวยความสะดวกเลี้ยงชีพได้ในแต่ละวันให้ได้รับการดำรงชีพได้ ๒. ส่งเสริมกตัญญูในสถานการศึกษา คือ อาจารย์กับศิษย์ ทั้งในส่วนของพระสงฆ์และคฤหัสถ์ มีความสำคัญยิ่งในปลูกฝังความกตัญญูทวดเวทิตามมมมมมมมมมมนี้พระพุทธรูปศาสนาให้ความสำคัญอย่างมากเพื่อพัฒนาผู้ที่ยังไม่รู้ในภาคของทฤษฎี (ปริยัติ) ได้แก่ คำสอนที่มีในพระไตรปิฎก และเมื่อศึกษามีความรู้มีวิธีการแล้วฝึกให้ลงมือทำ (ภาคปฏิบัติ) เพื่อพัฒนาจิตใจ (ปัญญา) อันเป็นรากฐานสำคัญของความเป็นมนุษย์ ทั้งนี้สถาบันการศึกษาที่มีครูเป็นผู้สั่งสอนคนให้เป็นมนุษย์นั้น ไม่ควรเน้นการพัฒนาเพื่อความสำเร็จในวิชาชีพ โดยปราศจากวิชาชีวิตอันพื้นฐานทางด้านศีลธรรม เพราะอาจจะเป็นการส่งเสริมให้การประกอบวิชาชีพที่ไม่ถูกต้อง และสร้างระบบการทำงานที่ผิดไป คือทำงานมุ่งแต่เอาไรต์เอาเปรียบผู้อื่น ดังนั้นเพื่ออำนวยความสะดวกและเพิ่มพูนระบบเศรษฐกิจทั้งภายในสถาบันครอบครัวและประเทศชาติ หากนำหลักกตัญญูทวดเวทิตามมมมมมมมมมมาใช้อาจจะทำให้คนได้ตระหนักรู้และเกิดจิตสำนึกในความสำคัญระบบต่างๆ ของประเทศก็อยู่อย่างเกื้อกูลต่อกันในลักษณะที่กตัญญูทวดเวทิตี จึงจะสามารถอยู่ได้อย่างมีความสุข ๓. ส่งเสริมกตัญญูในฐานะผู้ให้สถานที่ทำงาน คือการทำงานในองค์กรต่างๆ ย่อมมีบุคคลสองส่วนเป็นอย่างน้อยที่ต้องปฏิสัมพันธ์กัน คือนายจ้างกับลูกจ้าง เพื่อนร่วมงาน ลูกค้า และหน่วยงานอื่นๆ เป็นต้น ดังนั้น การมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันนี้เองจึงเกิดความเชื่อมสัมพันธ์ที่พึงปฏิบัติต่อกัน เมื่อมีการปฏิสัมพันธ์แบบนี้ความซื่อสัตย์นั้นถือว่าเป็นหัวใจสำคัญทั้งต่อนายจ้าง ลูกจ้าง และต่อลูกค้า คือจะต้องรักษาคุณภาพของสินค้าที่ผลิตอยู่เสมอ เพื่อความเจริญมั่นคงขององค์กรได้

โดยสรุป คำสอนเรื่องกตัญญูทวดเวทิตีในทางพระพุทธศาสนาสามารถเชื่อมโยงเข้ากันได้ทุกระบบของสังคม ซึ่งขึ้นอยู่กับการวิเคราะห์และการนำไปใช้บนพื้นฐานแห่งปัญญา คือไม่มุ่งหวังแต่ประโยชน์ส่วนตน หรือไม่ตระหนักรู้ในความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ทั้งนี้การจะพัฒนามนุษย์ในสังคมให้มีความคิดความอ่านที่ถูกต้อง การพัฒนาคนให้มีจิตสำนึกแบบสาธารณะคิดถูกต้องนั้น ก็จะต้องได้รับพัฒนาตามหลักไตรสิกขา เพราะเป็นหลักสากลสมบูรณ์แบบในการพัฒนาปัญญาที่ถูกต้อง เริ่มต้นที่การพัฒนาทางกาย (รู้จักวิธีบริโภคที่ถูกต้อง พอประมาณ ไม่ก่อกวน) ทางวาจา (พูดจาอย่างสร้างสรรค์ ก่อให้เกิดประโยชน์ส่วนตน ผู้อื่น และทั้งสองฝ่าย) และทางใจ (คิดดี ไม่คิดร้ายต่อตน และ

ผู้อื่น รวมทั้งสภาพแวดล้อมด้วย) และมีความคิดเป็นสัมมาทิฐิ คือมองเห็นทุกอย่างตามความเป็นจริง เห็นอย่างไรก็ให้คิดอย่างนั้น โดยพิจารณาความจริงตามหลักพระไตรลักษณ์ ได้แก่เห็นความเป็นไปตามลักษณะอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา

ด้วยเหตุนี้ ผลการวิจัยเรื่อง “แนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสังคมไทย” นับว่าเป็นทางออกหนึ่ง ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอ และเปิดเผยประเด็นสำคัญๆ ไว้พร้อมทั้งได้ชี้แนะแนวทางเพื่อจัดการกับปัญหาต่างๆ ทั้งที่เป็นปัญหาในสถาบันครอบครัว ตลอดจนปัญหาของประเทศ ทั้งนี้หากบุคคลซึ่งอยู่ในสถานะต่างๆ ของสังคมทั้งในสังคมสงฆ์ที่ดี และสังคมคฤหัสถ์ที่ดี หากได้ศึกษาทำความเข้าใจและปฏิบัติถูกต้องตามที่ผู้วิจัยได้เสนอแนวทางมาแล้วนั้น ก็สามารถทำให้สังคมนั้นย่อมอยู่อย่าง เป็นสุขได้ โดยเฉพาะในสถาบันครอบครัวเป็นสุข สังคมเป็นสุข และพลเมืองในประเทศก็จะมี ความสมัคสมานสามัคคี ให้อภัย รักใคร่ปรองดองกัน มีกุศลจิตกตัญญูทเวทีต่อกัน ทั้งในส่วนที่เป็น ความมนุษย์ด้วยกัน และกตัญญูทเวทีต่อทรัพยากรธรรมชาติอย่างเกื้อกูลต่อกัน ก็จะเป็นสังคมที่น่าอยู่คู่ กับสังคมโลกสืบไป

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

การที่จะแก้ปัญหาใดๆ ก็ตามถ้าหากแก้ไขปัญหาคือความเป็นอยู่ของประชาชนให้มีวิถีชีวิต อยู่ดี กินดี มีความสุข มีเสรีภาพในการแสดงออกอยู่ภายใต้ระบบศีลธรรม กฎระเบียบ หรือกฎหมาย ของสังคมที่ทุกคนยอมรับนับถือว่า เป็นสัญญาประชาคม และอยู่บนบรรทัดฐานอย่างเดียวกัน มีความ ยุติธรรม ไม่ลำเอียง (อคติ) ก็สามารถนำพาสังคม และประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าเป็นไปตามทิศทาง ความเปลี่ยนแปลงของโลกได้ แต่ปัญหาหรือสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น และเป็นอยู่ขณะนี้ สังคมมี ความเจริญทางด้านวัตถุและได้นำมาปรนเปรอตนด้วยอำนาจกิเลส มีรสนิยมชมชอบตามกระแส วัฒนธรรม จริยธรรมแบบใหม่ๆ จนทำให้สภาพจิตใจตกต่ำลง และมีความยากลำบากในการกู้ระบบ ศีลธรรมกลับคืนมาได้ ด้วยเหตุนี้ สิ่งจำเป็นเร่งด่วนในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว หรือระบบศีลธรรม ผู้ซึ่งมี บทบาทหน้าที่ในการกำหนดทิศทางของประเทศ สถาบัน และองค์กรต่างๆ ควรปฏิบัติตนเป็น แบบอย่างที่ดีให้แก่เด็กเยาวชนเป็นประการแรก เพราะในเมื่อผู้ใหญ่ปฏิบัติตนถูกต้องตามหลัก ศีลธรรม ดำรงตนอยู่ในความดีแล้ว เท่ากับว่าท่านได้ชี้ นำ บอทางอริยวิถี ในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ตามด้วย ทำให้เยาวชนผู้เป็นกำลังในการพัฒนาประเทศในอนาคต พยายามแสวงหาความรู้เพิ่มเติม เกี่ยวกับระบบศีลธรรม วัฒนธรรมอันดีงามที่ผู้ใหญ่ได้ปฏิบัติถูกต้อง หรือได้สร้างสรรค์ดีแล้วเกิดการ ตระหนักรู้ และอนุรักษ์ศีลธรรม วัฒนธรรมอันเป็นสมบัติของชาติให้เจริญสืบไป

จากข้อเสนอแนะข้างต้น ผู้วิจัยยังมีความเห็นว่า ยังมีประเด็นปัญหาอีกเป็นจำนวนมากที่ควรศึกษาวิเคราะห์เจาะลึกในประเด็นใดประเด็นหนึ่ง ในดัชนีนิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยได้อาศัยหลักการทางพระพุทธศาสนาที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนพุทธสาวกตั้งต้นจนสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน โดยได้นำหลักการหรือคำสอนมาเป็นแม่แบบเพื่อเสนอทั้งต่อบรรพชิตและคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนทั้งหลายได้กตัญญูต่อกัน ได้ใส่ใจตระหนักรู้ในหน้าที่ของตนเอง และโดยเฉพาะนักปกครองบ้านเมือง จำเป็นอย่างยิ่งควรปฏิบัติเป็นเยี่ยงอย่างแก่เด็กเยาวชนด้วย ก่อนที่ท่านทั้งหลายจะหมดโอกาส และหมดหน้าที่ซึ่งควรจะทำ ต้องทำอย่างจริงจัง และต้องจริงใจ เพราะสภาพร่างกายของคนเรานั้นล้วนเป็นไปตามกฎของพระไตรลักษณ์ มีความตายเป็นที่สุด แล้วเราท่านทั้งหลายจะเอาอะไรไป เมื่อท่านมาอย่างไรก็ไปอย่างนั้น นี่เป็นความจริงที่ต้องตระหนักรู้ และรีบกระทำสั่งสมเอาไว้

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาวิจัยต่อไป

ผู้วิจัยเห็นว่า เนื้อหาเกี่ยวกับแนวทางส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสังคมไทย ยังมีอีกหลายประเด็นที่ควรศึกษาวิจัย เนื่องจากมีขอบข่ายและความเกี่ยวข้องกับบุคคลหลายฝ่าย จึงเสนอให้ทำวิจัยในหัวข้อ ดังต่อไปนี้

๑. วิเคราะห์สถานภาพและบทบาทผู้สอนกตัญญูทเวทีในพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายานในสังคมไทย
๒. วิเคราะห์กตัญญูตาในฐานะเป็นหลักสร้างสันติสุขของสังคมไทย
๓. วิเคราะห์ความเป็นได้ในการตรากฎหมายส่งเสริมกตัญญูทเวทีในสังคมไทยให้เป็นวาระแห่งชาติ
๔. วิเคราะห์ค่านิยมกตัญญูทเวทีที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบการเสริมสร้างสังคมไทยในทศวรรษหน้า
๕. กตัญญูทเวที: หลักสร้างสันติภาพสันติสุขของสังคมปัจจุบัน

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย:

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลักษณ์, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. ศาสนพิธี ฉบับกรมการศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๓.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓.

..... คู่มือพระสังฆาธิการ. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๔๒.

..... คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยพระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบ และคำสั่งของคณะสงฆ์.

กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๔๒.

..... โครงการประชุมสัมมนาพระอุปัชฌาย์ และฝึกอบรมพระกรรมวาจาจารย์ พระอนุสาวนาจารย์

ทั่วราชอาณาจักร ปีงบประมาณ ๒๕๔๑. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๔๑.

..... หลักสูตรพระบวชใหม่ ๑๕ วัน ฉบับกรมการศาสนา พ.ศ. ๒๕๓๙. กรุงเทพมหานคร:

กรมการศาสนา, ๒๕๓๙.

กระทรวงวัฒนธรรม ร่วมกับธนาคารออมสิน. ๙๙ พระบรมราโชวาท นำราษฎรร่วมเย็นเป็น

สุขสันต์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.ท., ๒๕๕๙.

เชมกะ. หน้าที่ของคน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๑๖.

คุณ โทซันท์. พระพุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮาส์,

๒๕๕๕.

จรรย์ พรหมอยู่. ความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนส์โตร์, ๒๕๒๖.

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ. สังคมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๕.

ฉลอง เจยาคม. ผ่าศาสนจักร-ทะลวงจุดตัน. กรุงเทพมหานคร: จูนพับลิชชิ่ง, ๒๕๓๙.

ชิน วินายะ. โยคีกับวิปัสสนา. มปท. มปป.

โชติ ศรีสุวรรณ. **ประเพณีสิบสองเดือน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัทเวิลด์การพิมพ์ (๑๙๘๘) จำกัด, ๒๕๕๒.

ต๋วย ชุมสาย. **จิตวิทยาปลื้มย่อย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แพรววิทยาอินเตอร์เนชั่นแนล, ๒๕๒๖.

ทัศนีย์ ทองสว่าง. **สังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗.

ทัศนีย์ ทองสว่าง, รศ.ดร.. **สังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส. พรินติ้งเฮาส์, ๒๕๔๙.

ทินพันธุ์ นาคะตะ, ศ.ดร.. **พระพุทธศาสนากับสังคมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: หจก. สหายบล็อกและการพิมพ์, ๒๕๔๓.

ธรรมสภา. **พุทธศาสนสุภาษิตฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๐.

ธานินทร์ กรัยวิเชียร. **พระมหากษัตริย์ไทยในระบอบประชาธิปไตย**. กรุงเทพมหานคร: กรมวิชาการกระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๐.

บรรเทิง พาพิจิตร. **สังคมวิทยา**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗.

บรรพ วิระสัย. **สังคมวิทยา มานุษยวิทยา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๘.

บุญมี แทนแก้ว. **ประเพณีและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗.

ป. หลงสมบุญ. **พจนานุกรม มคอ-ไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: เรื่องปัญญา, ๒๕๔๙.

ประพัฒน์ ตรีณรงค์. **พิธีต่างๆ และพุทธอภิเษก**. กรุงเทพมหานคร: เอเชียการพิมพ์, ๒๕๑๘.

ประสาร ทองภักดี. **กฎหมายมหาชนตามแนวพุทธศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ปัญญา ใช้บางยาง. **ธรรมาภิบาย หลักธรรมในพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๘.

ปัญญานันทภิกขุ. **หน้าที่ครูอาจารย์ หน้าที่ศิษย์-นักเรียน หน้าที่นักศึกษา-นักค้นคว้า**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ม.ป.ท.

_____ . **หน้าที่นาย หน้าที่ลูกจ้าง**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ม.ป.ท.

_____ . **หน้าที่ของลูก** (บันทึกจากพ่อและแม่). จัดพิมพ์เผยแพร่โดยธรรมสภา. มปก., มปท..

ปิ่น มุกกันต์. **คำบรรยายพุทธศาสตร์ ภาค ๒ ฉบับฉลอม ๒๕ พุทธศตวรรษ**. กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา, ๒๕๓๖.

_____ . **มงคลชีวิต ภาค ๓**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

แปลก สนธิรักษ์. **พิธีกรรมและประเพณี**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๕.

พระเทพดิลก (ระแบบ จิตถาโณ). **พระธรรมวินัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระเทพวิสุทธิเมธี (ปัญญานันท์ภิกขุ). **กัตถัญญุตเวทีเป็นเครื่องหมายของคนดี**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๖.

พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต). **ทิศทางการศึกษาของคณะสงฆ์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

_____. **การสร้างสรรคประชาชนไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙. ราชบัณฑิต). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดคำวิต์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๔๘.

_____. **พระในบ้าน**. กรุงเทพมหานคร: รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, ๒๕๔๑.

_____. **ศัพท์วิเคราะห์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๕๐.

พระธรรมโกศาจารย์ (หลวงปู่ปัญญานันท์ภิกขุ). **หลักสูตรคือมีหน้าที่มนุษย์**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ม.ป.ท..

พระธรรมธีรราชฆาณนี (โชดก ญาณสิทธิ). **มงคล ๓๘**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: การพิมพ์พระนคร, ๒๕๓๖.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **การสร้างสรรคปัญหาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๔๐.

_____. **พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ)**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

_____. **สอนนาค-สอนทิต: ชีวิตพระ-ชีวิตชาวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร, ๒๕๔๒.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต). **พระไตรปิฎกสิ่งทีชาวพุทธต้องรู้**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๔.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๔. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิฉั่ม, ๒๕๕๘.

_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิฉั่ม, ๒๕๕๘.

_____. **สยามสามไตรสู่นาคทีสโตสโตด้วยการศึกษาไทยวิถีพุทธ**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๒.

_____. **วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสาร, ๒๕๔๙.

พระพุทธิโสมเถระ รจนา. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖.

พระโมคคัลลานเถระ. **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. พระมหาสมปอง มุทิโต แปลและเรียบเรียง. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรพรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗.

พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ศาสตร์พระราชา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. นนทบุรี: ห้าหุ้นส่วนจำกัด เซน ปริ้นติ้ง, ๒๕๖๐.

พุทธทาสภิกขุ. **กัตถัญญุตเวทีเป็นร่มโพธิ์ร่มไทรของโลก**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๓๖.

_____. **คำสอนผู้บวชพรชชาเดียว ฉบับสมบูรณ์ของพุทธทาส**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ การศาสนา, ๒๕๓๗.

_____. **คู่มือการศึกษาพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๔.

_____. **ธรรมะสำหรับคนเกลียดวัด**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๐.

_____. **พ่อแม่สมบูรณ์แบบ**. กรุงเทพมหานคร: สมชายการพิมพ์, ๒๕๒๗.

_____. **โลกอาจรอดได้แม้เพราะกัตถัญญุตเวที**. กรุงเทพมหานคร: หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญญา, ๒๕๕๒.

พระราชญาณวิสิฐ และคณะ. **คู่มือการศึกษาสัมมาปฏิบัติไตรสิกขา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เพชรเกษม ปริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด นครปฐม, ๒๕๕๒.

พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **ข้อควรทราบเกี่ยวกับการศึกษาของคณะสงฆ์ บันทึกการสัมมนา พระสงฆ์กับการประยุกต์ศาสนกิจให้สมสมัย คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๒๘.

พระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. **พระราชพิธีสิบสองเดือน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โสภณการพิมพ์, ๒๕๕๒.

พระศรีธรรมมาภรณ์ (ดำรง). **คู่มือการอบรมพระอุปัชฌาย์ กรรมวาจาจารย์ อนุสาวนาจารย์**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระมหากิตติศักดิ์ โคตมสิสโส (ศ. สียวน). **ร้อยคำซึ่งร้อยซึ่งคำสอน**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๑.

พระมหาสังเวช ธรรมเนตติโก. **ความอัศจรรย์ในพระธรรมวินัย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ประดิพัทธ์, ๒๕๓๖.

พระมหาสังเวช ธรรมเนตติโก. **ความอัศจรรย์ในพระธรรมวินัย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ประดิพัทธ์, ๒๕๓๖.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **ธรรมะและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘.

_____. **พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

- พันตรี ป. หลงสมบุญ. **พจนานุกรม มคอ-ไทย**. กรุงเทพมหานคร: อาหารการพิมพ์, ๒๕๔๐.
- พิชัยศักดิ์ ทรายางกุล. **รวมศัพท์และภาษิตกฎหมายลาติน-ไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
- เพ็ญพิไล ฤทธาคนานนท์. **พัฒนาการมนุษย์**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธรรมดาเพรส จำกัด, ๒๕๔๙.
- ไพฑูรย์ เครือแก้ว. **ลักษณะสังคมไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียงจงเจริญ, ๒๕๑๓.
- ไพบูลย์ เทวรัชน์. **จิตวิทยาการเรียนรู้**. กรุงเทพมหานคร: เอส ดี เพรส การพิมพ์, ๒๕๔๐.
- ภราดร ปรีดาศักดิ์. **พจนานุกรมเศรษฐศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙.
- มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. **มิ่งคลัตถที่ปนี แพล เล่ม ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. **มนุษย์กับสังคม หน่วยที่ ๘-๑๕**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๑.
- รัชนิกร เศรษฐ. **สังคมและวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, ๒๕๑๗.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๖.
- ว. วชิรเมธี. **หนึ่งในร้อย**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อัมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๑.
- วิศิน อินทสระ. **โอวาทปาติโมกข์**. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส. พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๕.
- _____. **หลักธรรมอันเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เม็ดทราย, ๒๕๔๘.
- วีรพล สุวรรณนันท. **กระบวนการแก้ปัญหา**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่ บริษัท ประยูรวงศ์ จำกัด, ๒๕๓๓.
- ศรีเรือน แก้วกังวาล. **จิตวิทยาพัฒนาการ ชีวิตทุกช่วงวัย เล่ม ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙.
- _____. **จิตวิทยาพัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัย เล่ม ๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕.
- ศิริ ฮามสุโพธิ์. **ประชากรกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต**. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส. พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๓.

สมเด็จพระยามหาราชานุภาพ. “ประวัติวัดมหาธาตุฯ” **อนุสรณ์ ๒๕ พุทธศตวรรษ
วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๔๒๔.

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน). **พระธรรมเทศนาในพระราชสำนัก**. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์อักษรไทย, ๒๕๔๑.

สมเด็จพระมหาธีรราชจารย์ (นิยม จานิสฺสโร. ป.ศ.๙). **ปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติหน้าที่ของ
พระอุปัชฌาย์ เอกสารการประชุมสัมมนาพระอุปัชฌาย์**. กรุงเทพมหานคร: กรมการ
ศาสนา, ๒๕๔๑.

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร). **มงคลยอดชีวิต ฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา,
๒๕๓๙.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **วินัยมุขเล่ม ๓**. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

_____. **การคณะสงฆ์**. กรุงเทพมหานคร: พระนคร, ๒๕๑๔.

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์. **ธรรมานุกรม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหา
มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕.

สมปราชญ์ อัมมะพันธ์, ร.ศ.. **ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย**. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.
พรินติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๖.

สมพร สุทัศน์ีย์. ม.ร.ว.. **การทดสอบทางจิตวิทยา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

สุชา จันทน์เอม และสุรางค์ จันทน์เอม. **จิตวิทยา**. กรุงเทพมหานคร: แพรววิทยา, ๒๕๒๓.

_____. **จิตวิทยาเด็ก**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๑.

_____. **จิตวิทยาพัฒนาการ**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช,
๒๕๔๐.

_____. **จิตวิทยาสังคม**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๔.

สุพัตรา สุภาพ. **ปัญหาสังคม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๓.

_____. **ปัญหาสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพมหานคร: บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช,
๒๕๔๓.

สุวรี ศิวะแพทย์. **จิตวิทยาทั่วไป**. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๙.

แสวง อุดมศรี. **พระวินัยปิฎก ๑ ว่าด้วยมหาวิภังค์หรือภิกขุวิภังค์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร:
บริษัท ประยูรวงศ์พรินติ้ง จำกัด, ๒๕๕๔.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **คำบรรยายพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๓.

อัมพร สุคันธวิช และคณะ. **มนุษย์กับสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๐.

อุทัย หิรัญโต. **สังคมวิทยาประยุกต์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๙.

อรุณคินทร์ วิริยะบูรณะ. **ประเพณีไทย ฉบับพระมหाराชาครู**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ลูก ส.ธรรม ภัคดี, ๒๕๑๑.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

จริยา วีรพันธ์เทพา. “ความมกต์ัญญุกตเวทีในวิถีชีวิตของชาวไทยพุทธในปัจจุบัน”. **วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. คณะศิลปศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒.

นวรรตน์ สุวรรณผ่อง. “การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ไทย กับงานสังคมสงเคราะห์จิตเวช: ศึกษา เฉพาะกรณีวัดที่มีสำนักสมถวิปัสสนากรรมฐานในเขตกรุงเทพมหานคร”. **วิทยานิพนธ์ ปริญญาโทมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๔.

นัยนา นามเข็ม. “ศึกษาวิเคราะห์การบำรุงบิดามารดาตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

ฝนทิพย์ จักรทอง. “ความคิดเห็นต่อปัญหาการใช้ยาเสพติดในวัยรุ่นของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ โรงเรียนสังกัดเทศบาลเมืองลำพูน”. **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๓.

พระครูโฆสิตธรรมากร (อภิชาโต). “ศึกษาเปรียบเทียบวิธีการบำรุงบิดามารดาในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาขงจื้อ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

พระครูศรีสุตโสภณ (เงิน ชาตเมธี). “ความมกต์ัญญุกตเวทีในฐานะคุณธรรมค้ำจุนสังคมจากมุมมองพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระจะจุม ญาณวิชิโย (รักษาป่า). “การศึกษาวิเคราะห์ความเป็นกัลยาณมิตรของพระสารีบุตรเถระ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระธัชชนนท์ ชยาภินนุโท (จันทนุ). “ศึกษาวิธีการถ่ายทอดหลักพุทธจริยธรรมแก่เยาวชนของสถาบันครอบครัว : ศึกษากรณี ครอบครัวผู้ประกอบอาชีพทำสวนยาง อำเภอลำพูน จังหวัดกระบี่”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระธีรภัทรภพ พวงมาลา. “พระพุทธศาสนากับลัทธิบริโศก: ศึกษากรณีเฉพาะวัดในกรุงเทพมหานคร”.

วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔.

พระมหาบรรจง จนทศุโต (แม่หนอง). “คุณภาพการจัดการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนตามหลักไตรสิกขา: กรณีศึกษา ศูนย์ศึกษาพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดสวนดอก จังหวัดเชียงใหม่”

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

พระมหาบุญกอง คุณาธโร (มาหา). “การศึกษาวิเคราะห์ความกตัญญู (กตัญญูตา) ในพระพุทธศาสนาเถรวาท” **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พระมหาบุญเพียร ปุณณวิริโย (แก้ววงค์น้อย). “แนวคิดและวิธีการขัดเกลาทางสังคมในสถาบันครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

พระมหาบุญเรือง ปณณวชิโร. “มนุษย์นิยมในปรัชญาขงจื้อ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระมหาพิทักษ์ สุเมโธ (ทองเหลือง). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องสุวรรณสามชาติ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระมหาภาสิต สุภาสิต (สุสุวรรณดี). “ชีวิตในอุดมคติตามพระคัมภีร์ของพุทธปรัชญาเถรวาท” **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระมหาชिरพงษ์ ปณณวชิโร (มะพาร์มย์). “การศึกษาเปรียบเทียบคำสอนเรื่องกตัญญูในลัทธิขงจื้อกับพระพุทธศาสนาที่มีต่อครอบครัว”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระมหาสุทัศน์ ไชยะภา. “บทบาทพระอุปัชฌาย์ต่อการพัฒนาคุณภาพพระนวกะ ศึกษาเปรียบเทียบบทบาทพระอุปัชฌาย์เถรวาทและพระอุปัชฌาย์มหายานในกรุงเทพมหานคร” **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๔.

พระวิฑูล ภาณธมโม (พันธุ์มิตร). “ศึกษาพฤติกรรมด้านความกตัญญูทเวที่ต่อบิดามารดาของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนบ้านหนองช้าง ตำบลเขวาทุ่ง อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พระอธิการช่วง จิตโสภโณ (ตั้งอยู่). “ศึกษาคติทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในประเพณีสารทเดือนสิบ (แซนโถง) ของจังหวัดสุรินทร์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พูนทรัพย์ ขุนชิต. “ศึกษาหลักจริยธรรมด้านกตัญญูทเวทิตของบุตรและธิดาจะต้องปฏิบัติต่อมารดาบิดา ศึกษาเฉพาะกรณีนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนราชวินิตบางแคปานขำ กรุงเทพมหานคร”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

มาลี บุญมาก. “ศึกษาวิเคราะห์พฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนประถมศึกษากรณีศึกษา อำเภอแก้งลำใย จังหวัดนครสวรรค์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

สมคิด เหลาฉลาด. “ความเชื่อเรื่องบุญและบาปกับพฤติกรรมเชิงจริยธรรมของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เขตกรุงเทพมหานคร”. **หลักสูตรพัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต**. สังคมสงเคราะห์ศาสตร์: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒.

อำนวย จันเงิน. “การพัฒนาความกตัญญูทเวทิตตามแนวคิดของพระพุทธวรญาณ (ทองย้อย กิตติทินโน)”. **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

(๓) รายงานการวิจัย:

รศ.ดร.จางงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. “พฤติกรรมการบวชในสังคมไทย”. **รายงานการวิจัย**. คณะสังคมศาสตร์: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๘.

(๔) บทความ:

บัว พลรัมย์, “ประเพณีสงกรานต์”, **พุทธจักร**, ปีที่ ๕๓ ฉบับที่ ๔ (เมษายน ๒๕๔๒) : ๓๐.

เสนาะ ผดุงฉัตร, “ประเพณีสงกรานต์”, **พุทธจักร**, ปีที่ ๕๔ ฉบับที่ ๔ (เมษายน ๒๕๔๓) : ๓๔.

(๕) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

กฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๗ (พ.ศ. ๒๕๓๖) ว่าด้วยการแต่งตั้งถอดถอนพระอุปัชฌาย์ข้อ ๓๓.

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.mahabunhome.com/lekhatambol.pdf> [๒๐ เมษายน ๒๕๖๑].

Sanook. “สถานการณ์ลูกฆ่าแม่”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.sanook.com/hot/search/all/> [๒๓ กรกฎาคม ๒๕๖๐].

- คมชัดลึก. พระราชวัชรภรณ์ (สมพงษ์ ฐิติวิโส ป.ธ.๔). “เปิดโอกาสพระเถร ได้เรียนฟรีอีกทางเลือก
หนึ่งของลูกชาวบ้าน”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
<http://www.komchadluek.net/news/lifestyle/77440> [๙ พฤษภาคม ๒๕๖๑].
- ไทยรัฐฉบับพิมพ์. “กวีกฤตศรีทราคะสงฆ์: จับตาศักดิ์พิธีกรรมมหาเถรสมาคมรุกจัดระเบียบเข้มงวดการ
ผ้าเหลืองปี ๒๕๖๑”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
<https://www.thairath.co.th/content/1166383> [๓๑ ธันวาคม ๒๕๖๐].
- กรุงเทพธุรกิจ. แมจี้โพลล์. “พุทธศาสนาในสังคมไทยปัจจุบัน” [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
<http://www.bangkokbiznews.com/news/detail/637238> [๒ มีนาคม ๒๕๕๘].
- news.mthai . “พระครูเผ่า หิวสาวคู่ขาเข้ามาอรุด” [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
<https://news.mthai.com/general-news/107507.html> [๒๑ มีนาคม ๒๕๕๔].
- ข่าวสด. “จับพระแค้นทวงพนัน ฆ่าฝั่งดินเขียนไก่อุดร เผยสังเวย-ลูกศิษย์ช่วยอำพรางคดี เจ้าอาวาส
ผวา! เคยถูกขู่ฆ่า”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: https://www.khaosod.co.th/special-stories/news_589198 [๒๔ ตุลาคม ๒๕๖๐].
- highlight.kapook. “จับสึกเกือบหมดวัด ! พระเสพยาคาฎฎิ ยึดของกลางยาบ้า ๘๙ เม็ด”. [ออนไลน์].
แหล่งที่มา: <https://highlight.kapook.com/view/163597> [๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๐].
- news.sanook. “สายหน้า คณะพระสงฆ์จัดทริป ทัวร์ดำน้ำดูปะการัง”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
<https://www.sanook.com/news/1938766/> [๒๘ มกราคม ๒๕๕๙].
- news.sanook. “สังคมละเหี่ยใจ พระสงฆ์ยังอินเทรนด์ เดินอ้อมตึกตากลูเทพ”. [ออนไลน์].
แหล่งที่มา: <https://www.sanook.com/news/1939414/> [๒๘ มกราคม ๒๕๕๙].
- news.sanook. “สังคมเสียดแทง พระสงฆ์เข้าฟิตเนสออกกำลังกาย ผิดหรือไม่?”. [ออนไลน์].
แหล่งที่มา: <https://www.sanook.com/news/5166890/> [๓๐ มกราคม ๒๕๖๑].
- news.sanook. “หนุ่มยิงพ่อดับคาบ้านพักทหาร บอกจะตามไปฆ่าแม่” [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
<http://news.sanook.com/3231010/> [๒๒ สิงหาคม ๒๕๖๐].
- news.sanook. “คุมตัวลูกฆ่าแม่ทำแผน สารภาพเครียดทางบ้านไม่ยอมรับแฟนสาว”. [ออนไลน์].
แหล่งที่มา: <http://news.sanook.com/2215706/> [๑๐ สิงหาคม ๒๕๖๐].
- news.sanook. “จับแล้ว ลูกฆ่าแม่ แต่พุดจาสับสนอ้างมีเทพสั่งให้ทำ”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
<http://news.sanook.com/2185922/> [๑๙ มีนาคม ๒๕๖๐]
- news.sanook. “แท็กซี่ ล่าลูกสาวฆ่าแม่สติไม่ดี ลั่น "ไม่อยากเลี้ยงแม่แล้ว" [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
<http://news.sanook.com/2204838/> [๒๔ เมษายน ๒๕๖๐].
- news.sanook. “เขยลพบุรีคลั่ง ฟันแม่ยายกับเมียก่อนกินยาตาย ดับ 3. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
<http://news.sanook.com/2080282/> [๘ ตุลาคม ๒๕๕๙].

Sanook. “ลูกชายฉุนขอเงินไม่ได้ ซ้ำแม่ตาย ทิ้งจม. "ซ้ำแม่แล้วครับ" [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<http://news.sanook.com/2184170/> [๑๕ มีนาคม ๒๕๖๐].

news.sanook. “ลูกซ้ำแม่ทิ้งศพอืด ๓ วัน ก่อนเข้าแจ้งความ อ้างแม่ขอร้อง”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<http://news.sanook.com/2076582/> [๑ ตุลาคม ๒๕๕๙].

วารสารสมาคมจิตแพทย์แห่งประเทศไทย. “บทบาทของผู้ชายกับปัญหาครอบครัวไทยในปัจจุบัน”.

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.ramamental.com/journal/v_4332_f.html.

[๑๒ มกราคม ๒๕๖๐].

ผู้จัดการออนไลน์. “สถิติเตียงห้กรอบ ๑๐ ปี พุ่งขึ้น ๒ เท่าตัว หย่าชั่วโม่งละ ๑๐ คู่”. [ออนไลน์].

แหล่งที่มา: <<http://www.manager.co.th>>. [๑๓ มกราคม ๒๕๖๐].

กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. “สถิติการจดทะเบียนสมรส จำแนกตามภาค จังหวัด พ.ศ.

๒๕๕๐-๒๕๖๐” [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<http://statbbi.nso.go.th/staticreport/page/sector/th/01.aspx> [๑๕ มีนาคม ๒๕๖๐]

กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. “สถิติการจดทะเบียนหย่า จำแนกตามภาค และจังหวัด พ.ศ.

๒๕๕๐-๒๕๖๐”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<http://statbbi.nso.go.th/staticreport/page/sector/th/01.aspx> [๑๕ มีนาคม ๒๕๖๐].

hilight.kapook. “ฝากขังครูปกครอง หลังถูกจับคดีข่มขืนเด็ก ม.๑”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<https://hilight.kapook.com/view/167532> [๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑].

เดลินิวส์. “แฉ'ครูสาว-นร.ชาย'ถูกใจกัน จูงมือมีเซ็กซ์ในโรงอาหาร”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<https://www.dailynews.co.th/crime/624432> [๓๐ มกราคม ๒๕๖๑]

hilight.kapook. “ครูหื่นขึ้นใจลูกศิษย์ร่วม ๒ ปี แฉหมู่ปล่อยคลิปประจาน โร้ไกล่เกลี่ยขอแต่งงาน”.

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://hilight.kapook.com/view/168704> [๖ กุมภาพันธ์

๒๕๖๑].

news.mthai. “ร้องเอาผิด ผอ.โรงเรียน ลอบมีสัมพันธ์ชู้สาวกับนักเรียน ม.๒”. [ออนไลน์].

แหล่งที่มา: <https://news.mthai.com/general-news/612766.html> [๒๓ มกราคม ๒๕๖๑].

เดลินิวส์. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <https://www.dailynews.co.th/regional/629768> [๒๘

กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑].

ข่าวสด. “ซัดนายจ้างฆ่าโหด ‘น้องน้ำ’ สาวใช้” . [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

https://www.khaosod.co.th/breaking-news/news_615200 [๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๐].

sanook. “ยังไร้เงา ๒ นายจ้างโหด ฆาตกรน้ำร้อนใส่เด็กกะเหรี่ยง” . [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<https://www.sanook.com/news/1173948/> [๑๓ มีนาคม ๒๕๕๖].

กรุงเทพธุรกิจ. “นายจ้างโหดสารภาพ ทำร้ายลูกจ้างวัย ๑๖ จนตาย” . [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<http://www.bangkokbiznews.com/news/detail/779867> [๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๐].

คมชัดลึก. “นายจ้างโหด” ฆ่าลูกจ้างยัดถัง” . [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<http://www.komchadluek.net/news/crime/240190> [๓๐ สิงหาคม ๒๕๕๙].

เดลินิวส์. ช่างประปาเปิดค้ายมว ย ดึงเด็กติดเกม-ติดยาพันขุมนรก. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<https://www.dailynews.co.th/article/562342> [๑๘ มีนาคม ๒๕๖๐].

เดลินิวส์. เขี้ยวขาว. ผมไม่อาย-ผมชอบเก็บขยะ คำพูดลูก-ทำพ่อแม่อึ้งน้ำตาไหล. (ออนไลน์).

แหล่งที่มา : <https://www.dailynews.co.th/article/556203> [๑๘ มีนาคม ๒๕๖๐].

เดลินิวส์. เขี้ยวขาว. แม่จำหนุได้เงินมาแล้ว คำพูดที่ยิ่งใหญ่จากเด็กยอดกตัญญู. (ออนไลน์).

แหล่งที่มา: <https://www.dailynews.co.th/article/540252> [๑๘ มีนาคม ๒๕๖๐].

เดลินิวส์. เขี้ยวขาว. อดีตเด็กล้างส้วม กทม. ขึ้นเป็น นอภ. เพราะไม่ลืมหูลืมตา. (ออนไลน์). แหล่งที่มา:

<https://www.dailynews.co.th/article/560881> [๑๘ มีนาคม ๒๕๖๐].

เดลินิวส์. เขี้ยวขาว. ชื่นชมตำรวจเปิดหวนกร้องเพลงหาเงินช่วยเด็ก. (ออนไลน์). แหล่งที่มา:

<https://www.dailynews.co.th/article/509240> [๑๘ มีนาคม ๒๕๖๐].

เดลินิวส์. เขี้ยวขาว. เราเกิดมาเป็นครูต้องทำหน้าที่ครูไปตลอดชีวิต. (ออนไลน์). แหล่งที่มา:

<https://www.dailynews.co.th/article/559057> [๑๘ มีนาคม ๒๕๖๐].

เดลินิวส์. เขี้ยวขาว. ลุงมนุษย์กล้วย ผู้ช่วยชีวิตผู้คน ชื่อที่ผู้ใช้รถ-ใช้ถนนต้องจดจำ. (ออนไลน์).

แหล่งที่มา : <https://www.dailynews.co.th/article/551687> [๑๘ มีนาคม ๒๕๖๐].

“ค่านิยมหลักของคนไทย ๑๒ ประการ ตามนโยบายของ คสช.” . [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

http://www.mnre.go.th/ewt_news.php?nid=3230 [๘ สิงหาคม ๒๕๖๐].

๒. ภาษาอังกฤษ

O'Leary, K. Daniel. **Current Controversies on Family Violence**. Newbury Park: SAGE Publications, 1993.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	นายสุวรรณา ลิ้ม
เกิดวันที่	๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๒๓
สถานที่เกิด	ตำบลรุ่งเรือง อำเภอโรเวียง จังหวัดพระวิหาร (ประเทศกัมพูชา)
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. ๒๕๓๙ มัธยมศึกษาต้น อนุวิทยาลัยโรเวียง จังหวัดพระวิหาร พ.ศ. ๒๕๔๒ มัธยมศึกษาปลาย วิทยาลัยบะตูก กรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๔๘ นักธรรมเอก สำนักเรียนวัดจอมคีรีนาคพรต ตำบลนครสวรรค์ออก อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ พ.ศ. ๒๕๕๐ ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาสังคมศึกษา รุ่นที่ ๕๒ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๕๒ ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา รุ่นที่ ๒๐ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๖๑ ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา รุ่นที่ ๑๕ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อุปสมบท	๑๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๔
สังกัด	วัดเสาชงเก่า ตำบลเสาชง อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
ลาสิกขา	๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๘
ประวัติการทำงาน	พ.ศ. ๒๕๔๘ – ๒๕๕๓ สอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม โรงเรียนเทศบาลวัดจอมคีรีนาคพรต โรงเรียนโพธิสารศึกษา นครสวรรค์ และโรงเรียนบรรพตพิสัยพิทยาคม จังหวัดนครสวรรค์ พ.ศ. ๒๕๕๓ – ๒๕๕๔ อาจารย์ประจำ หน่วยวิทยบริการฯ อุทัยธานี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ พ.ศ. ๒๕๕๕ – ๒๕๕๙ อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์
ที่อยู่ปัจจุบัน	๑๐๑ หมู่ ๑๑ ตำบลแม่ณาเต็ง อำเภอปาย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ๕๘๑๓๐
ติดต่อที่	โทรศัพท์ ๐๙๔ ๖๓๗ ๘๙๙๘ E-mail: Suvannatha@windowslive.com